

④

1A-B, 1920, V.T., dl. 6

STATISTIEK VAN NEDERLAND

No. 378

VOLKSTELLING

31 DECEMBER 1920

**INLEIDING TOT DE UITKOMSTEN DER
TIENDE ALGEMEENE VOLKSTELLING**

**UITGEGEVEN DOOR HET CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK
VERKRIJGBAAR BIJ
DE N.V. BOEKH. V.H.
GEBR. BELINFANTE**

**'S-GRAVENHAGE
1924**

**GEDRUKT TER
NAAML. VENN.
DRUKKERIJ TRIO**

VOORBERICHT.

Ofschoon aanvankelijk het voornemen bestond, om de inleiding tot de volkstelling en die tot de beroepstelling evenals bij de vorige telling in één deel te publiceeren, is van dit voornemen afgeweken en verschijnt de inleiding tot de eigenlijke volkstelling thans afzonderlijk; die tot de beroepstelling zal verschijnen in een der deelen, bevattende de uitkomsten dier telling. Deze inleiding is samengesteld door den Heer F. FONCK, oud-administrateur bij het Centraal Bureau voor de Statistiek.

De Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek,
H. W. METHORST.

's-GRAVENHAGE, Mei 1924.

INHOUD.

Hoofdstuk I.	
Vorbereidende maatregelen en organisatie van het werk	1
Hoofdstuk II.	
De uitkomsten der tiende volkstelling in vergelijking met die van vroegere tellingen	20
§ 1. Territoriale verspreiding der bevolking	20
§ 2. Indeeling van het Rijk in gemeenten	23
§ 3. Toeneming der bevolking (met eene grafiek)	25
§ 4. Indeeling der bevolking naar het geslacht	37
§ 5. Dichtheid der bevolking	40
§ 6. Gemiddeld aantal bewoners per huis	45
§ 7. Indeeling der bevolking naar de wijze van samenwonen	47
§ 8. Indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat	55
§ 9. Indeeling der bevolking naar de geboorteplaats	63
§ 10. Indeeling der bevolking naar de nationaliteit	69
§ 11. Indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte	74
§ 12. Indeeling der bevolking naar den leeftijd (met eene grafiek)	86
§ 13. Statistiek der blinden en doofstommen	106

SOMMAIRE.

Chapitre I.	
Préparation et organisation du recensement	1
Chapitre II.	
Les résultats du dixième recensement en comparaison avec ceux des recensements antérieures	20
§ 1. Distribution territoriale de la population	20
§ 2. Répartition des communes dans le Royaume	23
§ 3. Accroissement de la population (avec un tableau graphique)	25
§ 4. Répartition de la population d'après le sexe	37
§ 5. Densité de la population	40
§ 6. Nombre moyen de personnes par maison	45
§ 7. Répartition de la population d'après la cohabitation	47
§ 8. Répartition de la population d'après l'état civil	55
§ 9. Répartition de la population d'après les lieux de naissance	63
§ 10. Répartition de la population d'après les nationalités	69
§ 11. Répartition de la population d'après les cultes	74
§ 12. Répartition de la population d'après l'âge (avec un tableau graphique)	86
§ 13. Statistique des aveugles et des sourds-muets	106

INLEIDING tot de 10e Algemeene volkstelling.

Volgens de wet van 22 April 1879 (*Stbl.* n°. 63) moest de 10e volkstelling plaats vinden op 31 December 1919. Toen bij de bewerking van de internationale bevolkingsstatistiek door het Office permanent de l'Institut International de Statistique opnieuw was gebleken, dat in de meeste landen de volkstellingen werden gehouden op tijdstippen niet of zeer weinig afwijkend van het einde der jaren, die op een 0 eindigen, en daarbij tevens aan het licht was getreden de moeilijkheid om demografische verhoudingen op volkstellingsuitkomsten berekend, voor ons land, waarin de volkstellingen plachten gehouden te worden op het eind der jaren eindigend op een 9, te vergelijken met die van andere landen, wendde ik mij tot de Centrale Commissie voor de Statistiek met het verzoek te willen bevorderen, dat de 10^e volkstelling een jaar werd verschoven en een wetswijziging tevens zou bepalen, dat alle volgende volkstellingen wederom met tusschenpoozen van 10 jaar konden plaats vinden, dus steeds op het einde van een jaar op een 0 eindigend. Door de wet van 26 April 1918 werd aan dien wensch tegemoet gekomen.

De voorbereidende maatregelen en de organisatie van het werk waren zoo goed als geheel gelijk aan die van de 9^e volkstelling, zoodat, om herhaling te dien opzichte te vermijden, kan worden verwezen naar de inleiding tot laatstgenoemde telling.

Op enkele verschilpunten dient echter de aandacht gevestigd, terwijl eenige aanvullingen noodig worden geacht.

In de eerste plaats werd getrucht in de voorschriften, die de volkstelling zouden regelen, en in de formulieren, die voor hare uitvoering noodig werden geacht, zooveel mogelijk tegemoet te komen aan de wenschen door Gemeentebesturen en Commissarissen der Koningin uitgesproken in de rapporten der laatstgenoemden, overgelegd naar aanleiding van de 9^e volkstelling (zie de inleiding tot die telling, blz. 18—21).

In de tweede plaats werd, nadat voorloopig was vastgesteld in welken vorm de vragen op de telkaarten zouden worden gedaan, de tusschenkomst ingeroepen van een aantal vakbonden en vakvereenigingen, ten einde de duidelijkheid van de redactie der vragen te toetsen. Aan genoemde besturen toch werd een aantal modellen toegezonden met het verzoek deze ter invulling uit te reiken aan enkele vakvereenigingsleden van middelmatige ontwikkeling, en tevens gevraagd hunne meening te willen kenbaar maken over de gekozen redactie. Ofschoon beantwoording van alle vragen werd verzocht, was toch de maatregel vooral op de beroepsvraag gericht. Over het algemeen wekte de invulling het vooruitzicht, dat na het aanbrenge van enkele verduidelijkingen, deze ook bij anderen niet op moeilijkheden zou stuiten.

Een derde maatregel werd genomen om de volkstelling zoo goed mogelijk te doen slagen. In de voorschriften tot regeling van de werkzaamheden der Gemeentebesturen ten opzichte van de volkstelling, werd voorgeschreven, dat in elke gemeente één persoon met de algemeene

leiding der telling zou worden belast en medegedeeld, dat bij mij het voornemen bestond, om in vergaderingen, die daartoe in de provinciale hoofdsteden zouden worden belegd, met die leiders besprekingen te houden over de wijze waarop de telling het best zou slagen. Die vergaderingen werden door mij met den leider der volkstellingswerkzaamheden bij mijn Bureau, den heer F. FONCK, gehouden in de maand September en begin October van het jaar 1920. Ik mocht daarbij het genoegen hebben bijna overal vergezeld te worden door den Directeur van de Topographische Inrichting, den heer VAN DIJK, die op die vergaderingen toelichtte wat zijne bedoeling was met de correspondentie, door hem met de gemeentebesturen gevoerd over de voorgenomen invoering van eene plaatselijke indeeling, uitsluitend ten behoeve der volks telling volgens het stelsel van benaamde bewoonde oorden en verspreid liggende huizen (voor het doel dezer nieuwe plaatselijke indeeling wordt verwezen naar het voorbericht van het volkstellingsdeel bevattende de indeeling der bevolking naar die plaatselijke indeeling). Het is mijn volle overtuiging dat die vergaderingen veel hebben bijgedragen om de taak der leiders op vele punten te verduidelijken, hetgeen aan de telling is ten goede gekomen; ook de Directeur der Topographische Inrichting heeft veel succes gehad van zijne heldere uiteenzetting omtrent de begrippen „bewoonde oorden” en „complexen verspreide huizen” welke uitvoerige correspondentie heeft voorkomen.

De modellen, die bij de tiende volkstelling zijn gebruikt, zijn in aantal 3 meer dan bij de vorige telling. Vooreerst werd als model J bijgevoegd een groene kaart, de bedrijfskaart, waarop door bedrijfshoofden, hetzij voor eigen rekening, hetzij voor rekening van een ander (Directeuren van Vennootschappen, zetbazen, -schippers, -kasteleins, depôt- en filiaalhouders) onverschillig of het bedrijf hoofd- of nevenbedrijf was, enkele gegevens moesten worden verstrekt, die later zouden kunnen dienen voor het eventueel houden eener bedrijfstelling; voorts werden in model K een reeks van toelichtingen gegeven om een goede beantwoording der vragen te bevorderen en ten slotte werd de instructie voor den teller, die bij de 9^e volkstelling deel uitmaakte van het tellersregister, in een boekje in zakformaat afzonderlijk verstrekt, om de raadpleging ervan te vergemakkelijken; aan deze instructie werden de toelichtingen model K toegevoegd.

Omtrent de wijziging in de oude modellen, diene het volgende:

Voor eene vergelijking tusschen de persoonskaarten, gebezigd voor de beide laatste volkstellingen, wordt hier naast elkander afgedrukt de inhoud der kaarten voor een man bij die twee volkstellingen. Uitgegaan is van de volgorde der vragen bij de 10^e volkstelling aangenomen, terwijl de overeenkomstige vragen van de 9^e volkstelling daarnevens zijn gevoegd, voorzien van de nummering, die zij daarbij hadden.

10^e Volkstelling.

1. a. *Familienaam van hem wien de kaart betreft.*
Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
b. *Voornamen van hem wien de kaart betreft (voluit geschreven).*
Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
2. a. *Leeft hij in een gezin?*
b. *Leeft hij afzonderlijk?*
3. *Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend (bijv. pleegkind) of als kostganger of bestedeling of niet loontrekkend leerling? of in dienstbetrekking (bij dit laatste vermelden verwant of niet verwant)?*
(Zie de afzonderlijke toelichtingen in model K).
4. *Waar is hij geboren? (Dorp, gemeente en provincie te vermelden. Is hij in eene Nederl. Kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en de kolonie of het land).*
(Zie de afzonderlijke toelichtingen in model K).
5. a. *Is hij Nederlander?*
b. *Is hij als Nederlander geboren?*
c. *Is hij Nederlander door naturalisatie?*
d. *Behoort hij tot een ander volk?*
e. *Zoo ja, tot welk? (Bijv. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot een volkstam van Nederlandsch-Indië)?*
(Zie de afzonderlijke toelichtingen in model K).
6. a. *Behoort hij tot een der onderstaande bij de Regeering bekende kerkgenootschappen of zelfstandige kerkelijke gemeenten? Zoo ja, tot welke?*
Nederl. (of Nederduitsch) Herv. Kerkgen.; Waalsche gem.; Engelsche Presb. gem.; Schotsche gem.; Remonstr. Broederschap; Christ. Geref. Kerk; Gereformeerde Kerkgen.; Evang. Luth. Kerkgen.; Hersteld Evang. Luthersche Kerkgen.; Doopsgez. gem.; Evang. Broedergem. (Hernuttors); Duitsche Evang. gemeente; Gemeente der Angl. Episc. Kerk; Apostolische gem.; Nederlandsche Vereeniging van Zevende-dags-Adventisten; Roomsche Katholieke Kerkgen.; Kerkgen. der Oud Bissch. Cleresie; Nederl. Israél. Kerkgen.; Port. Israél. Kerkgen.; Christ. Afgesch. gem.; Gereform. gem.; Gem. van Gedoopte Christenen; Christ. Evang. gem.; Vrije Gereform. gem.; Evang. gem.; Vrije Evang. gem.; Oud-Geref. gem.; Geref. gem. onder het Kruis; Gem. der Herstelde Apost. Zondingskerk; Zondingsgem.; Afgesch. Israél. gem.; Herst. Apost. Zondingsgem. in de Eenh. der Apostelen; Oud-Geref. Kerk.
b. *Behoort hij bovendien of uitsluitend tot eene andere godsdienstige gemeenschap of andere godsdienstige gemeenschappen? Zoo ja, tot welke?*
(Zie de afzonderlijke toelichtingen in model K).
c. *Of wenscht hij niet gerekend te worden te behoorren tot eenige godsdienstige gemeenschap?*
(Zie de afzonderlijke toelichtingen in model K).
7. a. *Is hij blind geboren of is hij op zóó jeugdigen leeftijd blind geworden, dat het onderwijs op de gewone school niet kon of zal kunnen worden gevolgd?*
b. *Is hij op lateren leeftijd blind geworden?*
c. *Is hij doof geboren of is hij op zóó jeugdigen leeftijd doof geworden, dat het onderwijs op de gewone school niet kon of zal kunnen worden gevolgd?*
d. *Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden of dooven bestemde onderwijs? Zoo ja, welke is dan de naam der inrichting van onderwijs? Of geniet hij of heeft hij genoten privaatonderwijs?*
(Zie de afzonderlijke toelichtingen in model K).
8. *Heeft hij eene afwijking aan romp of ledematen? Zoo ja, welke? (bijv.: verkromming, verlamming, stijfheid, dwerggroef, gemis van één of beide armen of beenen of gedeelten daarvan, horrelvoet of iets anders).*

9e Volkstelling.

1. a. *Familienaam van hem wien de kaart betreft.*
Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
b. *Voornamen van hem wien de kaart betreft (voluit geschreven).*
Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
2. *Leeft hij afzonderlijk, of leeft hij in een gezin?*
3. *Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?*
4. *Waar is hij geboren?*
(Gemeente en provincie te vermelden. Is hij in een Nederl. Kolonie of buitenslands geboren, dan te vermelden de plaats en het land).
7. a. *Is hij Nederlander?*
b. *Is hij geen Nederlander, tot welk volk behoort hij dan?*
(B.v. tot het Duitsche, tot het Belgische, tot het Fransche, tot geen volk).
10. a. *Behoort hij tot eene kerkelijke gezindte, of tot eene vereeniging met godsdienstig doel?*
b. *Zoo ja, tot welke kerkelijke gezindte of Vereeniging?*
(Zeer bepaald aanduiden: Nederduitsch Hervormd, Gereformeerde kerkgen, Christelijk gereformeerde kerk, Oud Gereformeerd, Gereformeerd onder het kruis, Evangelisch Luthersch, Hersteld Luthersch, Roomsche Katholieke, Oud-Roomsch, Portugeesch Israélitisch, de Vrije Gemeente, enzovoorts).
12. a. *Is hij blind?*
b. *Is hij doof geboren (z.g.n. doofstom)?*
c. *Geniet hij (of heeft hij genoten) het voor blinden of dooven bestemde onderricht?*

- 9. a. Familienaam. } Te beantwoorden met dezelfde namen als bij vraag 1.
- b. Voornamen. }
- c. Datum der geboorte. }
- d. Maand der geboorte. }
- e. Jaar der geboorte. }

- 8. a. Datum der geboorte. } Bij de beantwoording dezer vragen raadplege men zooveel mogelijk geboortebewijzen, trouwboekjes en andere officiële stukken.
- b. Maand der geboorte. }
- c. Jaar der geboorte. }

10. Is hij ongehuwd? of gehuwd? of weduwnaar? of gescheiden van echt? of gescheiden van tafel en bed?

9. Is hij ongehuwd? of is hij gehuwd? of is hij weduwnaar? of is hij gescheiden van echt? of is hij gescheiden van tafel en bed?

Voor de beantwoording der vragen 11 tot en met 15 verdient het aanbeveling de afzonderlijke toelichtingen (Model K) met aandacht door te lezen; daarin worden een grooter aantal voorbeelden gegeven dan hieronder volgen, zoodat wel iedereen de vragen met juistheid zal kunnen beantwoorden.

11. a. Welk is zijn hoofdberoep? (Vermelden het ambt, de bediening of het beroep, waarbij hij het meeste belang heeft). Duidelijk opgeven, bijv.: Aardewerkfabrikant, pannembakker, leetorrotter, timmerman, houtdraaier, turfstoker, ijzervormer, ijzermolenaar, linnenwever, bierbrouwer, landbouwer, zeevisscher, kooftier, kruidenier, agent, reiziger, leeraar, diensknacht, vopleger, ambtenaar, predikant, los werkmán (onder losse werklieden te verstaan personen, die als regel nu in deze, dan in gene zaak of onderneming werkzaam zijn). (Algemeene aanduidingen als arbeider, werkmán enz. zijn niet voldoende).

11. Welk is zijn hoofdberoep? (vermelden het beroep waarbij hij gedeeltelijk het meeste belang heeft. Duidelijk moet blijken welke soort van werkzaamheden hij in het hoofdberoep verricht en in welk soort van inrichting, bedrijf, zaak of onderneming hij zijn hoofdberoep uitoefent. Zie de voorbeelden onder vraag 15.

b. Oefent hij zijn hoofdberoep (alleen of met anderen) uit voor eigen rekening of doet hij dat niet voor eigen rekening?

12. Oefent hij zijn hoofdberoep uit in dienstbetrekking?

c. Zoo hij zijn hoofdberoep niet voor eigen rekening uitoefent, in welken rang of hoedanigheid is hij dan werkzaam? (b.v. bestuurder der inrichting of onderneming, boekhouder, kantoorbediende, kantoorknacht, meesterknacht, ploegbaas, opzichter, gewoon arbeider).

13. Zoo hij zijn beroep in dienstbetrekking uitoefent: a. is hij dan bestuurder eener inrichting, bedrijf, zaak of onderneming, ja of neen? Zoo ja, invullen, bijv.: directeur eener fabriek of handelsonderneming, eener naamlooze vennootschap, zotbaas, zotschijper, depeit of lijnbaander. b. of is hij belast met opzicht of contróle, ja of neen, zoo ja, dan invullen, bijv.: inspecteur, controleur, winkelier, opzichter, ploegbaas, meesterknacht, voorman, oberknelner, enz.

d. In welk soort van inrichting, zaak of onderneming oefent hij zijn hoofdberoep uit?

14. Hoe is de naam en het adres van hem of haar (bij wien) hij in dienstbetrekking is, of van de inrichting waarin hij werkzaam is (duidelijk opgeven, bijv.: H. Mulder, meester kleermaker, Hoogstraat No. 7 te....; Naamlooze Vennootschap „Concordia“, Groote Markt 10 te....; 's Rijksmunt: Provinciale Waterstap: de gemeente-telefoon.

(In verband met vraag a duidelijk opgeven, bijv.: Aardewerkfabriek, pannembakkerij, boekdrukkerij, bouwvak, houtdraaierij, veenderij, ijzerglieterij, machinafabriek, linnenweverij, bierbrouwerij, landbouw, zeevisscherij, stalhouderij, handel in kruidenierswaren, levensverzekeringshandel in manufacturen, school voor bijv. middelb. onderwijs, huiselijke diensten, krankzinnigenzigtich, Dept. v. Algemeen bestuur, Prov. Grifflie, Gem. Secretarie). (Indien achter vraag a is ingevuld los werkmán, hier te vermelden in welke bedrijven hij werkzaam is).

15. Oefent hij een of meer nevenberoepen uit, dan de vragen 11 tot en met 14 voor die nevenberoepen beantwoorden, waarbij, voor zoover toepasselijk, ook gelden de hieronder aangegeven toelichtingen (zie ook vooral model K). Voorbeelden voor invulling van hoofd- en nevenberoep. In de nijverheid: fabrikant van fijn aardewerk; directeur eener suikerfabriek; hantwerker van huizenbouw of van openbare werken; smidsbaas; meesterknacht in een modelnakerij eener machinefabriek; kottingscheerder in een wollenstoffenfabriek, afdeling spoelerij; overbaler in een schoenenfabriek, afdeling zwilkerij; sljpper in een machinefabriek, afdeling bankwerkerij; pesser in een olieslagerij, afdeling voorspandbedrijf; gasstoker op een gemeentegasfabriek, afdeling stokerij; werkzaam zonder bepaald beroep, bijv. in een schoenmakerij of ander bedrijf. In den landbouw: landbouwer, graanteler, bloemmolenswever voor eigen rekening als patroon, ondernemer, arbeider in den landbouw, in de bloemweverkerij, in den boschbouw, enz. In den handel: groothandelaar (koopman) in koffie, winkelier in manufacturen, winkelliedende of winkellknacht in een confectomagazijn of in een kruidenierszaak, kramer in galanterien, ventor (leerder) met garon en band, reiziger in chemicaliën, colporteur met tijdschriften, agent in den machinelandel, commissionair in granen, makelaar in specerijen, pakhuisknacht in een ijzerhandel, looppknacht in een hoedenzaak.

e. Hoe is de naam en het adres van hem of haar, in wiens dienst hij werkzaam is. (Duidelijk opgeven, b.v. Naaml. Vennootschap „de Zeven Provinciën“, Prinsstraat No. 18 te....; Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen: de Staat; Provincie Utrecht; Gemeente Amersfoort; Ned. Hervormde Kerk; de Heer Jansen, Ruitersstraat No. 29 te....; Mel. Hendriks, Dorpsstraat No. 3 te....).

15. Oefent hij een of meer nevenberoepen uit, dan de vragen 11 tot en met 14 voor die nevenberoepen beantwoorden, waarbij, voor zoover toepasselijk, ook gelden de hieronder aangegeven toelichtingen (zie ook vooral model K).

kantoorpersoneel: boekhouder of kantoorbediende in een inkoophandel, klerk bij de gemeentebestuurwaterleiding, bij een prestrant, administrateur bij een theater, kantoorlooper op een effectenkantoor.

16. a. Was hij in den nacht van 31 December 1920 op 1 Januari 1921 in de gemeente zijner inwoning aanwezig? b. Zoo hij daarin niet aanwezig was, waar was hij dan? (Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven, bijv.: als milicien te....; met vacantie bij.... te....; op zee aan boord van....; verpleegd te.... enz.).

verzekeringsmaatschappij: directeur, inspecteur, agent, boeco eener brandverzekeringsmaatschappij. onderwijs: leeraar of onderwijzer in een bijzondere school voor middelbaar of lager onderwijs. eeredienst: predikant bij de Ev. Luthersche gemeente, officier bij het Leger des Heils. ambtenaren: commies bij het Dept. van Oorlog, klerk ter provinciale griffie, bij het Kantongerecht, huiselijke diensten: huisknacht, inlandsche bediende, kooftier, tuinman of chauffeur in heerdienst. (Zie vooral omtrent de laatste beroepen, de afzonderlijke toelichtingen in model K).

16. a. Was hij in den nacht van 31 December 1920 op 1 Januari 1921 in de gemeente zijner inwoning aanwezig? b. Zoo hij daarin niet aanwezig was, waar was hij dan? (Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven, bijv.: als milicien te....; met vacantie bij.... te....; op zee aan boord van....; verpleegd te.... enz.).

6. a. Was hij in den nacht van 31 December 1909 op 1 Januari 1910 in zijne woonplaats aanwezig? b. Zoo hij niet in zijne woonplaats aanwezig was, waar was hij toen? (Zoo nauwkeurig mogelijk adres opgeven. B.v. als inflicien te....; met vacantie bij.... te....; op zee, aan boord van.... enz. Heeft hij op het tijdstip der telling geen nachtverblijf waar hij alsdan vertoof, dan wordt hij geacht op dat tijdstip daar te zijn, waar hij het eerstvolgend nachtverblijf heeft).

Uit eene vergelijking van den inhoud der beide kaarten blijkt, dat behalve kleine redactiewijzigingen, verduidelijking en splitsing van één vraag in meerdere deelen, ook nog belangrijke verschillen zijn aan te wijzen. Zoo is in de vraag naar de nationaliteit gevraagd naar den grond waarop het Nederlandschap berust: geboorte, naturalisatie en (bij de vrouw) huwelijk: heeft de vraag naar de kerkelijke gezindte, vastgesteld in overleg met de Synode van het Nederlandsch Hervormde Kerkgenootschap en gehoord de Aartsbisschop van Utrecht, een uitbreiding ondergaan in de eerste plaats om te komen tot het aantal personen dat tot meer dan één kerkgenootschap of godsdienstige vereeniging behoort en ten einde anderszins te weten te komen hoeveel personen, die oorspronkelijk tot eene kerkelijke gemeenschap behoorden, daartoe niet meer wenschten gerekend te worden; dit laatste zou alleen tot zijn recht komen, indien de toelichtingen tot die vraag in model K gedaan nauwkeurig gelezen en toegepast werden. Aangezien al spoedig bleek dat de vraagstelling bij 6c tot misverstand aanleiding kon geven, werd deze vraag later nog in eene circulaire aan de gemeentebesturen toegelicht.

Om te voorkomen dat onder de doofstommen ten onrechte niet zouden worden gerekend, zij die, hoewel niet doof geboren, op zoo jeugdigen leeftijd doof zijn geworden, dat het onderwijs op eene gewone school niet kon of zou kunnen worden gevolgd, werd de redactie der vraag gewijzigd in overleg met heeren Directeuren van Instituten voor doofstommen: voor blinden is nog gevraagd of de blindheid op ouderen leeftijd was ontstaan.

De vraag naar afwijkingen van romp of ledematen is bij de 10^e volkstelling gesteld op verzoek van eenige orthopedisten, wien het niet om een statistiek dier gebrekkigen te doen was, doch om hunne adressen, ten einde te trachten door leniging of wegneming van het gebrek, het den belanghebbenden mogelijk te maken door arbeid in eigen onderhoud te voorzien.

Dat de vraag naar naam en voornamen op de achterzijde der kaart is herhaald, geschiedde, omdat bij de 9^e volkstelling gebleken was, dat soms de achterzijde gegevens bevatte omtrent een ander gezinslid dan op de voorzijde was beschreven. Dit kon toen alleen aan het licht treden als de voor- en achterzijde der kaart tegenstrijdigheden bevatten, als verschil in geslacht blijktens het beroep, verschil in burgerlijken staat of leeftijd, blijkend soms uit de beantwoording van vraag 3 of 5.

De wijzigingen in de vragen 11—14, die in de plaats traden van de vraag 11 bij de vorige volkstelling hadden alleen verduidelijking op het oog; vraag 15 naar de uitgeoefende nevenberoepen, is nieuw.

Dat in vraag 16 niet meer is gevraagd of de persoon in den nacht van 31 December 1920 op 1 Januari 1921 in zijn woonplaats aanwezig was, doch of hij zich toen in de gemeente zijner inwoning ophield, geschiedde om niet voor alle personen, die de jaarwisseling bij familieleden of kennissen in dezelfde gemeente vierden, kaarten voor tijdelijk aanwezigen te ontvangen.

Een drietal zaken verdienen daarbij nog opgemerkt te worden, n.l.: 1°. dat op de kaarten voor vrouwen in 1920 nog is gevraagd in vraag 9:

- b. Zoo zij gehuwd is de volgende vragen beantwoorden:
 - 1°. Met wien is zij gehuwd? (naam en voornamen vermelden).
 - 2°. Welke is de leeftijd van den echtgenoot?
 - 3°. Wanneer is het huwelijk gesloten? (dag, maand en jaar vermelden).
 - 4°. Hoeveel kinderen zijn uit het thans nog bestaande huwelijk geboren?
 - a. levendgeboren. b. doodgeboren.
 - 5°. Hoeveel der levendgeborenen zijn overleden?
- c. Zoo zij is weduwe of gescheiden vrouw, dan te vermelden naam en voornamen van den laatsten echtgenoot.

2°. dat de woningvragen, die vroeger op de telkaarten voorkwamen, zijn overgebracht naar den gezinsomslag of den omslag van de kaart voor een afzonderlijk levend persoon, om ruimte op de kaarten te winnen, en omdat deze vragen toch slechts alleen op de kaarten der hoofden van gezinnen en afzonderlijk levende personen beantwoord moesten worden; daarbij is voor de 10^e volkstelling niet gevraagd naar het aantal vertrekken, die door een deur, een raam of eene serre in onmiddellijke gemeenschap met de buitenlucht staan.

De vragen, zooals zij bij de volkstelling van 1909 op de kaarten zijn gesteld, en die thans op de omslagen voorkomen, volgen hieronder.

10^e VOLKSTELLING.

a. Vragen door hoofden van gezinnen in te vullen in verband met de wijze van wonen en samenwonen.

1. a. Hoeveel personen wonen in ^{zijn} _{haar} gezin te zamen, $\left\{ \begin{array}{l} 14 \text{ jaar en ouder} \\ \text{jonger dan 14 jaar} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{mannelijke} \\ \text{vrouwelijke} \\ \text{mannelijke} \\ \text{vrouwelijke} \end{array} \right. \left. \begin{array}{l} \text{Het totaal aan-} \\ \text{tal hier ver-} \\ \text{meldde personen} \\ \text{moet gelijk zijn} \\ \text{aan het totaal} \\ \text{aantal gele en} \\ \text{witte kaarten.} \end{array} \right.$
 hij (zij) zelf medegerekend?
 b. Hoeveel inwonende dienstboden zijn daaronder begrepen? $\left\{ \begin{array}{l} \text{mannelijke} \\ \text{vrouwelijke} \end{array} \right.$
 Hieronder alleen die personen te rekenen, die uitsluitend huishoudelijke diensten verrichten.
 2. Hoeveel vertrekken heeft hij (zij) met zijn (haar) gezin voor bewoning ter beschikking.
 Keukens, mangelkamers en alkovon mede te rekenen, — bedsteden niet; kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of er geregeld nachtverblijf wordt gehouden. Ruimten of vertrekken, welke uitsluitend als winkel worden gebezigd en serres niet. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit hier zonder meer vermelden.
 3. a. Is het hoofd des gezins thans gehuwd, ja of neen?
 b. Zoo ja, wonen de beide echtgenooten in dezelfde woning of wonen zij gescheiden?
 4. a. Welk is het hoofdberoep van het hoofd des gezins? (te beantwoorden als vraag 11 op de persoonskaart)
 b. Oefent hij (zij) dat hoofdberoep uit in dienstbetrekking, ja of neen?
 c. Zoo ja, is hij (zij) dan bestuurder(ster) of directeur(trice) eener zaak of onderneming? (te beantwoorden als vraag 13a op de persoonskaart)

Vragen voor afzonderlijk levende personen in te vullen in verband met de wijze van wonen.

1. Hoeveel vertrekken heeft hij (zij) voor zich zelf voor bewoning ter beschikking?
 Keuken, mangelkamers en alkovon mede te rekenen, — bedsteden niet; kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of er geregeld nachtverblijf wordt gehouden. Ruimten of vertrekken, welke uitsluitend als winkel worden gebezigd en serres niet. Zij die een schip of wagen bewonen moeten dit hier zonder meer vermelden.
 2. a. Welk is ^{zijn} _{haar} hoofdberoep? (te beantwoorden als vraag 11 op de persoonskaart)
 b. Oefent hij (zij) dat hoofdberoep uit in dienstbetrekking, ja of neen?
 c. Zoo ja, is hij (zij) dan bestuurder(ster) of directeur(trice) eener zaak of onderneming? (te beantwoorden als vraag 13a op de persoonskaart)

9^e VOLKSTELLING.

5. Vragen voor hoofden van gezinnen (a, b en c beantwoorden) en voor afzonderlijk levende personen (b en c beantwoorden):
 a. Hoeveel personen wonen in zijn gezin (hij zelf medegerekend)?
 b. Hoeveel vertrekken heeft hij voor zich, en indien hij een gezin heeft, met zijn gezin voor bewoning ter beschikking?
 Keukens, mangelkamers en alkovon mede te rekenen, bedsteden niet. Kelders, badkamers, zolders en stallen alleen dan mede te rekenen, als zij bewoond worden of aldaar geregeld nachtverblijf gehouden wordt. Ruimten of vertrekken, welke uitsluitend als winkel worden gebezigd en serres niet. Zij die een schip of wagen bewonen, moeten dit onder b *bovendien* vermelden.
 c. Hoeveel dezer **vertrekken** staan onmiddellijk door een raam of deur of door eene serre in gemeenschap met de buitenlucht?
 Het aantal **deuren**, **ramen** en **serres NIET** te vermelden.
5. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Mannelijke} \\ \text{personen} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{beneden 14 jaar.} \\ \text{van 14 jaar en ouder.} \end{array} \right.$
 a. $\left\{ \begin{array}{l} \text{Vrouwelijke} \\ \text{personen} \end{array} \right. \left\{ \begin{array}{l} \text{beneden 14 jaar.} \\ \text{van 14 jaar en ouder.} \end{array} \right.$
 b.
 c.

Uit de vergelijking van de vragen op de gezinsomslagen blijkt, dat het aantal dezer in 1920 belangrijk grooter was dan het aantal in 1909 gedaan, niettegenstaande de weglating der vraag naar het aantal vertrekken, dat in onmiddellijke gemeenschap met de buitenlucht staat. Dat op de gezinsomslagen thans is gevraagd naar het aantal dienstboden is geschied om uit de omslagen te kunnen opmaken de statistiek der gezinnen naar het aantal personen waaruit

zij bestaan in verband met het aantal inwonende dienstboden; bij de vorige volkstelling, toen die statistiek ook is gemaakt, moesten de gegevens daarvoor worden afgeleid uit het kaartenmateriaal dat zich in de omslagen bevond, wat de bewerking zeer omslachtig maakte. De vraag of het gezinshoofd gehuwd was, en zoo ja, of de beide echtgenooten in dezelfde woning woonden is gesteld, omdat het voornemen bestond om dat gedeelte der woningstatistiek, waarbij verband zou worden gelegd tusschen het aantal vertrekken en den leeftijd en het geslacht der bewoners, nauwkeuriger te kunnen bewerken. Immers wordt in deze statistiek onderscheid gemaakt tusschen gezinnen van echtparen en andere. Ook deze vragen moesten bij de vorige volkstelling uit het in den omslag aanwezige materiaal worden afgeleid, wat weder veel omslag met zich bracht. Dat de vraag naar het beroep van het hoofd des gezins en den afzonderlijk levenden persoon op den omslag is herhaald, was noodig, omdat ook voor de woningstatistiek verband moest worden gelegd tusschen woonruimte en beroep, met inachtneming van de positie daarin bekleed.

3°. Onderstaand worden nog naast elkander gezet de eerste drie vragen van de gestichtskarten bij de beide volkstellingen; de overige vragen zijn gelijk aan die op de gewone kaarten.

10^e VOLKSTELLING.

1. a. Familiennaam van hem wien de kaart betreft.
 Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
 b. Voornamen van hem wien de kaart betreft (voluit geschreven).
 Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
 2. a. Behoort hij tot de inwonende bestuurders, beambten of bedienden van het gesticht of de instelling of tot het gezin van die personen? (met ja of neen beantwoorden).
 b. Zoo ja, 1. leeft hij dan in een gezin? (met ja of neen beantwoorden).
 2. leeft hij dan afzonderlijk? (met ja of neen beantwoorden).
 c. Zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in andere betrekking van verwantschap, zoo ja welke? of als niet verwant inwonend (bijv. pleegkind) of als kostganger of bestedeling of niet loontrekkend leerling? of in dienstbetrekking? (bij dit laatste vermelden *verwant* of *niet verwant*).
 (Zie de afzonderlijke toelichtingen in model K).
 3. Behoort hij tot de personen voor wie het gesticht of de instelling is bestemd, zonder te behooren tot de personen in vraag 2 bedoeld? (met ja of neen beantwoorden).

9^e VOLKSTELLING.

1. a. Naam van het gesticht, zoo het dien heeft.
 b. Doel van het gesticht.
 2. a. Familiennaam van hem wien de kaart betreft.
 Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
 b. Voornamen van hem wien de kaart betreft (voluit geschreven).
 Hierbij zooveel mogelijk geboortebewijzen en trouwboekjes te raadplegen.
 3. Behoort hij tot de **inwonende** bestuurders, beambten of bedienden van het gesticht of tot het gezin van een dier personen?
 b. Zoo ja, leeft hij dan afzonderlijk of in een gezin? en zoo hij in een gezin leeft, is hij dan daarin als hoofd? of als zoon? of in eene andere betrekking van verwantschap, zoo ja, welke? of als niet verwant inwonend of als kostganger of bestedeling? of in dienstbetrekking?
 c. Behoort hij tot de personen voor wie het gesticht is bestemd, zonder te behooren tot de personen in vraag 3a bedoeld?

Op de gestichtskarten is niet meer gevraagd naar den naam en het doel van het gesticht, omdat ook deze vragen naar den gestichtsomslag zijn overgebracht; voor de eenvoudigheid met de gewone kaarten is thans vraag 3 in tweeën gesplitst.

Plan van bewerking der Volkstelling en der Woningstatistiek. 1)

Het advies dienaangaande dat door de Centrale Commissie voor de Statistiek aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd overgelegd, luidde als volgt:

1) Het plan van publicatie der uitkomsten van de beroepstelling benevens hetgeen daarvan is ter uitvoer gelegd, zal in de inleiding tot die uitkomsten worden opgenomen.

„Bij de publicatie der uitkomsten van de 10^e volkstelling moet er uit den aard der zaak naar worden gestreefd, deze zóó te doen geschieden, dat vergelijking met vorige volkstellingen mogelijk is. Na de belangrijke besnoeiing, die bij de vorige publicatie, in vergelijking met die van 1889 en 1899 heeft plaats gevonden, zal het moeilijk zijn, zonder de vergelijkbaarheid met deze laatste te verbreken, grootere vereenvoudigingen in de publicatie aan te brengen. Daarentegen zal eenige uitbreiding noodig zijn, omdat een aantal nieuwe vragen op de kaarten zijn gedaan, uit welker beantwoording nieuwe tabellen moeten worden samengesteld.

Aangezien ook thans weder vragen omtrent het beroep en omtrent den woningtoestand op de vraagformulieren voorkomen, zullen de uitkomsten weder driedig moeten zijn en omvatten: *a.* de eigenlijke volkstellingsuitkomsten, vroeger in 3 deelen, elk voorzien van een aanhangsel, gepubliceerd, *b.* de uitkomsten der beroepstelling, die vroeger eveneens in 3 deelen het licht zagen, ¹⁾ en *c.* de woningstatistiek, vroeger in 1 deel verschenen.

Hieronder volgt achtereenvolgens mededeeling van de wijze, waarop wordt voorgesteld, de publicatie der Volkstelling en der Woningstatistiek te doen geschieden.

I. De volkstelling.

Het lijkt niet gewenscht elk deel der volkstelling weder van een „aanhangsel” te voorzien. Het aanhangsel bij deel I, bevattende voor iedere gemeente de oppervlakte, de bevolking en de bevolkingsdichtheid, alsmede de lijst van dorpen, gehuchten en buurtschappen, kan beter een afzonderlijk deel vormen. Het aanhangsel bij deel II, de sterftetafels, zou geheel van de volkstelling los kunnen worden gemaakt. Al worden de gegevens der volkstelling aan de berekening der sterftetafels dienstbaar gemaakt, het zijn toch in hoofdzaak de geboortecijfers en de cijfers der sterfte naar den leeftijd, die de sterftekanssen bepalen, zoodat het wenschelijk voorkomt de sterftetafels als een afzonderlijk nummer van de Bijdragen tot de statistiek van Nederland uit te geven. Over een opvolger van Prof. VAN PESCH voor de berekening der sterftetafels is destijds met dezen een uitvoerige briefwisseling gevoerd. Na advies van Prof. KLUYVER, aan wien de correspondentie is overgelegd, bestaat het voornemen dengeen, die door Prof. VAN PESCH als zijn meest gewenschte opvolger werd genoemd, uit te noodigen diens berekeningen voort te zetten. Het aanhangsel bij het IIIe deel, gevende voor elke gemeente de percentsgewijze verhouding van het aantal personen behoorende tot de voornaamste kerkelijke gezindten tot de totale bevolking, kan eveneens als een afzonderlijk deel worden uitgegeven.

De uitkomsten der volkstelling zouden dan volgens dit plan in 5 deelen worden gepubliceerd. Daarbij zal het wenschelijk zijn, om op den omslag van elk deel duidelijker dan tot dusver te vermelden, welke gegevens het deel bevat, opdat men niet eerst elk deel moet doorbladeren, om te zien of de opgaven, die men noodig heeft, erin te vinden zijn. Ook de rugtitel moet dit duidelijker aanwijzen, terwijl eene meer gedetailleerde inhoudsopgaaft het naslaan nog gemakkelijker zou kunnen maken.

Het eerste deel der volkstelling zal dan, evenals bij de vorige telling, bevatten de plaatselijke indeeling van de onderscheidene gemeenten in ons land, die in alphabetische volgorde gerangschikt zijn. Voor elk onderdeel der gemeente wordt melding gemaakt van het aantal huizen, schepen en wagens, de bevolking, die werkelijke woonplaats in elk dier deelen eener gemeente heeft, naar het geslacht gesplitst, en de tijdelijk aanwezigen, eveneens naar het geslacht onderscheiden. Het zal niet van belang ontbloot zijn, deze laatste ook nog te onderscheiden in twee groepen: hen, die elders in ons land werkelijke woonplaats hebben en hen, die in het buitenland wonen. Voor het Rijk in zijn geheel zouden dan nog de tijdelijk aanwezige vreemdelingen naar het land van herkomst kunnen worden ingedeeld.

De tegenwoordige inrichting van model R, waarin door Gemeentebesturen opgaaf moet

¹⁾ Zie de noot op blz. 7.

worden gedaan van het aantal huizen, schepen en wagens tot hunne gemeenten behorende, zal nog eenige verandering brengen in het hoofd der tabel van deel I, omdat thans wordt gevraagd het aantal gedeeltelijk bewoonde woonhuizen met vermelding van het aantal daarin voorkomende onbewoonde woningen.

Deel II.

Dit deel kan geheel gelijk zijn aan het vroegere aanhangsel van deel I, bevattende eene opgaaft van de oppervlakte van iedere gemeente, met en zonder het daarbij behoorend water, de bevolking en de berekende bevolkingsdichtheid, en voorts eene lijst van dorpen, gehuchten, vlekken, buurtschappen (bewoonde oorden) met vermelding van de gemeenten waarin zij gelegen zijn en, door aanduiding van een enkele of een paar letters, ook van de provincie.

De gegevens omtrent de oppervlakte der verschillende gemeenten zijn ten behoeve der vorige volkstelling door het Departement van Financiën zoo nauwkeurig mogelijk vastgesteld, waarbij van bevoegde zijde opgaaf is verkregen van de oppervlakte van het water, dat gewoonlijk niet kadastraal geregistreerd, kan gerekend worden tot ons land te behooren (de Zuiderzee, de Wadden, de Zeeuwsche en Zuidhollandsche stroomen en dat gedeelte der Noordzee, hetwelk kan gerekend worden te behooren tot de territoriale wateren), waarbij nog een opgaaf werd verstrekt van de oppervlakte der zee tot de z.g. laagwaterlijn. Het ligt thans niet in de bedoeling uit te lokken, dat al deze gegevens opnieuw worden verzameld. Volstaan zou thans kunnen worden aan de Gemeentebesturen te vragen of er, hetzij door grenswijziging verandering in de oppervlakte is gekomen, of dat door indijking, afdamming of droogmaking de vaste oppervlakte is vermeerderd en, zoo ja, met hoeveel, met vermelding of het ingedijkte, afgedamde of drooggemaakte gedeelte vroeger gerekend was tot bij de gemeente behoorend water. Tevens zou daarbij kunnen worden gevraagd, of door afbrokkeling of afslibbing de gemeente is verkleind ten voordeele van al of niet tot de gemeente behoorend water. Daarbij zal getracht worden de veranderingen, dientengevolge door de gemeentebesturen verstrekt, zoo mogelijk, te doen controleeren bij het kadaster.

Omdat in dit deel ook zal worden opgenomen de lijst van dorpen, gehuchten en buurtschappen, behoort met een enkel woord te worden medegedeeld, wat in overleg met het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap en met de zeer gewaardeerde hulp van den Directeur der Topographische Inrichting ten opzichte van de plaatselijke indeeling is verricht.

Bij de berekening van de bevolkingsdichtheid voor verschillende landen moet men volstaan voor de vergelijking met de eenvoudige breuk: bevolking gedeeld door oppervlakte. Heel veel zegt een dergelijk cijfer niet. De bevolkingsdichtheid van Noorwegen en Zweden is zeer gering vergeleken met die van Nederland en België en toch is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat er bewoonde oorden in de eerste staten zijn, dichter bevolkt dan in de laatste. Op gletschers, in meren en fjorden wonen nu eenmaal geen menschen en toch worden deze tot de oppervlakte van het land gerekend.

Zoo zegt ook het totaal-cijfer onzer bevolkingsdichtheid heel weinig. In Zuidholland en Noordholland, met eene middelmatige oppervlakte en eene groote bevolking, dank de aanwezigheid van vele centra, is zij groot, in Noordbrabant en Gelderland, met eene groote platte-landsbevolking en groote oppervlakte, is zij gering.

Ten einde te komen tot een goed overzicht van de verspreiding der bevolking over ons land, zou moeten worden getracht de oppervlakte te verkrijgen van de zoogenaamde bewoonde oorden in elke gemeente en daarvan de bevolkingsdichtheid te berekenen. Voor stedelijke gemeenten, wier oppervlakte door de wallen of singels is bepaald, is de bevolkingsdichtheid dadelijk goed vast te stellen, maar voor steden als Amsterdam met zijn uitgestrekte polders en Rotterdam met zijne uitgestrekte geannexeerde gebiedsdeelen is dit zeer moeilijk. In Emmen, waarvan de oppervlakte 29,098 H.A. bedraagt, wonen de menschen in de bebouwde

kommen misschien dichter op elkaar dan b.v. in Nieuwpoort, waarvan de oppervlakte slechts 59 H.A. telt. Het is echter, jammer genoeg, gebleken, dat dit plan niet uitvoerbaar was, omdat de vaststelling van de oppervlakte van de bebouwde kommen en kommetjes niet mogelijk blijkt. Daarop werd ten slotte na mondeling overleg met het bestuur van het Aardrijkskundig Genootschap het plan ontworpen om van de Gemeentebesturen opgaaf te verkrijgen van de in hunne gemeenten bestaande bewoonde oorden (kommen of kommetjes) met vermelding van den naam daarvan, voor zoover zij die hebben.

De Directeur van de Topographische Inrichting heeft ter verkrijging daarvan zijn zeer gewaardeerde hulp toegezegd en op zich genomen, de Gemeentebesturen daartoe den weg te wijzen. Door hem is n.l. aan alle Gemeentebesturen toegezonden een kaart hunner gemeente, overgedrukt uit de meest uitgebreide stafkaart, waarin de huizencomplexen (bewoonde oorden), vormend de z.g. kommen of kommetjes, duidelijk zijn aan te wijzen. Op die kaart heeft hij verzocht te willen aangeven, door omtrekking met blauw of rood, wat tot die bewoonde oorden behoort en hoe de namen dier bewoonde oorden zijn.

Is dit voor iedere gemeente eenmaal vastgesteld en nemen de gemeentebesturen die indeeling bij de volkstelling in acht, d.w.z. in het model R, dat voor elk dier deelen aangeeft het aantal bewoonde en andere woonhuizen, dan kan men door berekening van het aantal inwoners per huis, met inachtneming van het karakter der gemeente een beter inzicht in de samenwoningsdichtheid krijgen dan uit de simpele deeling der bevolking door de oppervlakte eener geheele gemeente mogelijk is.

In hoeverre dit plan zal slagen is voorshands nog niet te zeggen. De Directeur van de Topographische Inrichting heeft daarin veel vertrouwen en meent, dat hij nog vóór het eind van dit jaar kan mededeelen in hoeverre zijn vertrouwen in de verwezenlijking van dit plan niet beschaamd is. ¹⁾

Deel III der volkstelling zal in de eerste plaats moeten bevatten alles wat in deel II der volkstelling van 1909 voorkomt (indeeling der bevolking naar geslacht en leeftijd en den burgerlijken staat, ook in onderling verband, en indeeling der echtparen naar den leeftijd der beide echtgenooten) en dus weder geheel gewijd zijn aan de indeeling der bevolking naar den leeftijd.

Waar ook hier de gemeenten in alphabetische volgorde worden genoemd, ware weder de naam der provincie erbij te vermelden.

Voorts zouden in dit deel kunnen worden opgenomen de tabellen betreffende de vruchtbaarheid der huwelijken en de sterfte onder de uit de huwelijken gesproten kinderen, alles in verband met den duur der huwelijken.

De tabellen betreffende de huwelijksvruchtbaarheid zouden zich kunnen bepalen tot de echtparen, waarvan de vrouwen op het tijdstip der volkstelling 50 jaar of ouder zijn, en die gehuwd zijn op een leeftijd beneden 50 jaar, tot echtparen dus, waarvan de huwelijksvruchtbaarheid als afgelopen kan worden beschouwd. Splitst men die echtparen als in onderstaande tabel, dan bepaalt de leeftijd der vrouw bij het huwelijk tevens den duur der vruchtbaarheidsperiode.

¹⁾ Voor de mate waarin dit plan is geslaagd, wordt verwezen naar blz. 2 en naar het voorbericht van het volkstellingsdeel bevattende de indeeling der bevolking naar de plaatselijke indeeling.

Leeftijd van den man bij het huwelijk.	Leeftijd van de vrouw bij het huwelijk							enz. tot 49 jaar.
	15 jaar			16 jaar			enz. tot 49 jaar.	
	Echt-paren.	Geborenen.		Echt-paren.	Geborenen.			
	Totaal.	Daarvan doodgeb.	van de levend geb. sterven.		Totaal.	Daarvan doodgeb.	van de levend geb. sterven.	
15 jaar.								
16 "								
17 "								
onz.—50 jaar.								
50—54 jaar.								
54—59 "								
onz.								
65—69 "								
70 jaar en onder.								

In de kolom van de 15-jarige vrouw heeft men met echtparen te doen, waarvan het huwelijk 35 jaar in de vruchtbaarheidsperiode is gevallen. Bij vrouwen van 16 jaar was dit 34 jaar enz. tot dat eindelijk de huwelijken van vrouwen van 49 jaar minder dan 1 jaar in de vruchtbaarheidsperiode vielen.

Ofschoon deze tabel in staat zal stellen verhoudingscijfers te berekenen voor de onderscheidene soorten van echtparen, beperkt zij zich tot de echtparen waarvan de vrouwen 50 jaar of ouder zijn bij de volkstelling. Daarom leert de tabel niets omtrent het aantal kinderen, geboren uit huwelijken, gesplitst naar den leeftijd der echtgenooten (in onderling verband) mede in verband met den duur van het huwelijk. Daartoe zou noodig zijn eene zeer uitvoerige tabel, waarbij *alle* echtparen naar den leeftijd der echtgenooten op het tijdstip der volkstelling, jaar voor jaar, worden ingedeeld naar den duur der huwelijken met vermelding van de geboren kinderen. Afgewacht zou kunnen worden in hoeverre de volkstellingswerkzaamheden zouden toelaten een dergelijk groot depouillement te maken en, indien daartoe gelegenheid zou worden gevonden, of het dan niet aanbeveling zou verdienen de resultaten in manuscript voor belanghebbenden ter inzage te houden en daaruit voor de inleiding alleen verhoudingscijfers te berekenen; dit ter voorkoming van grootere drukkosten.

Ten einde gelegenheid te geven om te onderzoeken den invloed van groote gezinnen op de sterfte, zou een tabel van den volgende vorm kunnen worden gemaakt:

Aantal levend geboren.	Aantal gezinnen.	Aantal gezinnen waarin van de levend geboren sterven				
		0 kinderen.	1 kind.	2 kinderen.	3 kinderen.	enz.
0 kinderen.
1 kind.
2 kinderen.
3 "
4 "
enz.

Omdat de duur van het huwelijk de sterfte beïnvloedt, zou men deze tabellen naar dien duur moeten onderscheiden, bijv. ben. 1 jaar, 1—2 jaar, 2—3 jaar enz. tot 34—35 jaar, waardoor dus een 35-tal tabellen van den aangegeven vorm zullen moeten worden gemaakt.

De vraag naar de splitsing der geboren naar de geslachten geeft aanleiding om eene

tabel samen te stellen, waaruit zou kunnen worden nagegaan of de leeftijden der ouders en de verschillen, die daarin bestaan, invloed hebben op het geslacht der geborenen. Deze tabel zou den volgende vorm moeten hebben.

Leeftijden van den vader bij het huwelijk.	Leeftijden van de moeder bij het huwelijk						
	beneden 20 jaar.		20—24 jaar.		25—29 jaar.		onz.
	Aantallen geboren						
	jongens.	meisjes.	jongens.	meisjes.	jongens.	meisjes.	
Beneden 20 jaar.	a b	a b					
20—24 "			a b	a b			
25—29 "					a b	a b	
enz.							

Vallen de beide ouders in dezelfde leeftijdsgroep, dan ware onder *a.* aan te geven het aantal geborenen uit echtparen, waarvan de vader ouder is dan de moeder; onder *b.* het aantal geborenen uit echtparen, waarvan de moeder ouder is dan de vader.

Nog zou verband te leggen zijn tusschen de geslachtsverhouding, de grootte van het aantal geborenen en kerkelijke gezindte der moeder als volgt:

Kerkelijke gezindte der moeder.	Aantal kinderen naar het geslacht in gezinnen met						onz.
	1 kind.		2 kinderen.		3 kinderen.		
	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	
Protestantsch.							
Rooms-Katholiek.							
Israëlitisch.							
Andere gezindte.							
Geen gezindte.							

Deel IV.

Dit deel zal gegevens moeten bevatten overeenkomstig aan die van deel III der volkstelling van 1909 (indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindten, ook in verband met leeftijd en burgerlijken staat; indeeling der bevolking naar de wijze van samenwoning; indeeling der bevolking naar de geboorteplaats; indeeling der bevolking naar de nationaliteit; indeeling der gezinnen naar de grootte daarvan in verband met het aantal huiselijke diensten verrichtende dienstboden; statistiek der blinden en doofstommen). Daarbij valt nog het volgende op te merken:

In tabel I, waarin de bevolking van elke gemeente is ingedeeld naar de voornaamste kerkelijke gezindten zouden, hetzij in noten, hetzij in de tabel zelf, verantwoord kunnen worden de personen behoorende tot een niet in de tabel afzonderlijk genoemde kerkelijke gezindte, indien blijkt dat dit aantal door zijn grootte ten opzichte der bevolking voor afzonderlijke vermelding in aanmerking komt. Ook zou thans uit noten moeten blijken hoeveel van de personen, die behooren tot eene met name genoemde kerkelijke gezindte, kerkelijke gemeente of godsdienstige gemeenschap, nog tot eene andere godsdienstige gemeenschap behooren, met vermelding van de namen dier godsdienstige gemeenschappen, als gevolg van eene thans voor het eerst gestelde vraag.

In deze tabel zal voorts weder voor elke gemeente de provincie moeten worden vermeld, waarin zij gelegen is.

Tabel II bevattende de indeeling der bevolking naar leeftijd, burgerlijken staat en kerkelijke gezindte in onderling verband, kan geheel onveranderd blijven, evenals tabel III, behandelende de kleinere secten.

Ook de tabel IV, wijze van samenwoning, V geboorteplaatsen en tabel VII de indeeling der gezinnen naar het aantal inwonende personen in verband met het aantal inwonende dienstboden, behoeven geene wijzigingen te ondergaan. In de tabel VI, waarbij de bevolking wordt ingedeeld naar de nationaliteiten, zullen de Nederlanders moeten worden gesplitst in Nederlanders door geboorte en door naturalisatie, terwijl voor de vrouwen eventueel moet worden vermeld of zij haar Nederlanderschap door huwelijk hebben verkregen. In noten zou kunnen worden aangeteekend het aantal personen, dat meer dan eene nationaliteit bezit of dat tot geen volk behoort.

Bij blinden en doofstommen (de tabellen VIIIa en b) zal overal rekening moeten worden gehouden met het feit, dat thans, anders dan in 1909, gevraagd is of het gebrek aangeboren of op zeer jeugdigen leeftijd is ontstaan, dan wel op lateren leeftijd verkregen is. De statistiek van de overige gebrekkige personen zal kunnen bestaan uit eene indeeling naar den aard van het gebrek, waarbij b.v. naar geslacht en 10-jarige leeftijdsklassen kan worden onderscheiden.

Woningstatistiek.

Het weglaten van de vraag naar het al of niet met de buitenlucht in rechtstreeksche verbinding staan van de vertrekken, zal de inrichting van tabel I vereenvoudigen. De vrijvallende weinige ruimte, die toch niet toelaat den omvang der publicatie te verkleinen, zou kunnen worden benut om de overige gegevens meer te detailleeren door alle woningen beneden 8 vertrekken, te splitsen naar het aantal vertrekken; vroeger waren bij elkaar gevoegd die van 4 en 5 en die van 6 en 7 vertrekken."

Bovenstaand plan is om redenen van bezuiniging slechts ten deele ten uitvoer gelegd.

Hieronder volgt hetgeen werkelijk is gepubliceerd.

Deel I is gepubliceerd geheel in overeenstemming met het vastgestelde plan.

Deel II, dat zou bevatten de opgave van de oppervlakte van iedere gemeente, met en zonder het daarbij behorende water, de bevolking en de berekende bevolkingsdichtheid en voorts een lijst van dorpen, gehuchten, vlekken, buurtschappen (thans bewoonde oorden en benaamde groepen verspreide huizen, zie het voorbericht bij deel I), is niet gepubliceerd, omdat bij de Topographische Inrichting het voornemen bestond, om voor de publicatie daarvan te zorgen. Genoemde Inrichting toch beschikt in de stafkaart over een veel grooter aantal aardrijkskundige namen dan bij de volkstelling zijn opgegeven, en in deel I voor iedere gemeente zijn vermeld. Tot dusver is het door die Inrichting nog niet uitgegeven doch van het voornemen is niet afgezien.

Uit deel III is weggelaten de indeeling der echtparen naar den leeftijd der beide echtgenooten. Deze weglating was het gevolg van de te betreuren noodzakelijkheid om de statistiek der huwelijksvruchtbaarheid, waarin de leeftijd der echtgenooten een voortdurende factor moet zijn, op te offeren. Het is echter te hopen dat, als betere financiële tijden zijn aangebroken, nog gelegenheid zal bestaan die huwelijksvruchtbaarheidsstatistiek, zoo niet geheel, dan toch voor een gedeelte te kunnen bewerken, zoodat de uitkomsten van dat deel als representatie van het geheel zal kunnen worden beschouwd; het materiaal daarvoor, de kaarten der gehuwde vrouwen, wordt bewaard.

Ook deel IV is niet geheel volgens het oorspronkelijke plan bewerkt. Uit bezuinigingsoogpunt is o.m. weggelaten de indeeling der gezinnen naar de grootte daarvan in verband met het aantal dienstboden en de statistiek der blinden en doofstommen; van deze laatste statistiek worden echter aan het slot van deze inleiding resumeerende overzichten gegeven.

Van het voornemen, om in de tabel van de indeeling der bevolking naar de nationaliteiten, de personen van Nederlandsche nationaliteit in te deelen naarmate dit Nederlanderschap berust op geboorterecht, naturalisatie of, bij de vrouwen, op huwelijk, is afgezien, omdat bij de controle der kaarten in een groot aantal gevallen bleek, dat de gronden waarop het Neder-

landerschap heette te berusten onmogelijk juist konden zijn, terwijl de moeilijkheid der kwestie de vrees deed ontstaan dat, bij pogingen om correctie te verkrijgen, misschien nog grooter tegenstrijdigheden bij personen, die een gelijke afstamming hadden, zouden worden verkregen; evenals bij vroegere tellingen is daarom volstaan met de vermelding van het aantal Nederlanders zonder meer.

De woningstatistiek is, ten slotte ook uit bezuinigingsoverweging niet bewerkt, al bestond daartoe aanvankelijk het voornemen niet. Bij den aanvang der verzameling dezer statistiek bleek toch, dat het aantal één-vertrekswoningen, waarin meer dan zes personen huysden, belangrijk grooter was dan bij de vorige telling, ofschoon men bij het bestaan van een woningwet en het dientengevolge op ruime schaal ingestelde woningtoezicht, verbetering van den woningtoestand zou hebben verwacht. Een onderzoek in een groot aantal gemeenten van 10 000 en meer inwoners bracht dan ook aan het licht, dat in de meeste der bovengenoemde gevallen het aantal vertrekken *foutief* was opgegeven; de groote kosten die zouden hebben moeten worden gemaakt om verbetering der gegevens te verkrijgen, moesten, tot niet-bewerking der woningstatistiek doen besluiten.

Het werk der volkstelling geschiedde behoudens eene enkele uitzondering geheel op overeenkomstige wijze als die van 1909. De uitzondering was, dat thans na de bewerking der uitkomsten van deel I, plaatselijke indeeling, ongeveer $\frac{1}{3}$ der kaarten machinaal zijn bewerkt op een vijftal classicompteurs. Aangezien hierbij is gebleken dat deze machines groote voordeelen brengen, zal te overwegen zijn, bij de volgende telling met meer dergelijke machines, deze geheel machinaal te doen plaats hebben met uitzondering van de plaatselijke indeeling die daarvoor niet geschikt is. Voor de wijze van bewerking, welke voor de derde maal geschiedde onder leiding van den heer F. FONCK, daarin thans bijgestaan door de heeren G. DE ZOETE, K. W. L. STIEL en H. P. VAN DONGEN, terwijl de heer D. KOUDIJS belast is geweest met de financiële administratie, wordt verwezen naar de inleiding der vorige telling.

Aangezien wel met zekerheid kon worden voorzien, dat bij de eerstvolgende telling niet meer van de uitnemende diensten van den heer FONCK zou kunnen worden partij getrokken, heeft de heer DE ZOETE, om met alle bijzonderheden vertrouwd te raken, in de hoofdleiding een zeer werkzaam aandeel gehad; ook was de leiding van de machinale bewerking, die goed is geslaagd, geheel aan hem overgelaten.

Ook de heer STIEL die bij de avondploeg de leiding heeft gehad over het werk van een honderdtal ambtenaren, heeft tot het welslagen van de bewerking der volkstelling bijgedragen; de heer VAN DONGEN heeft hem daarbij als hoofdcontroleur ter zijde gestaan.

Ten slotte volgt hieronder een overzicht van de ambtsberichten der Commissarissen der Koningin over den gang der gemeentelijke volkstellingswerkzaamheden en over de methoden, die daarbij in toepassing zijn gebracht.

Samenvattend overzicht van de ambtsberichten van de Commissarissen der Koningin over het verloop der volkstelling in de verschillende gemeenten hunner provincie.

Aan het slot der voorschriften voor de gemeentebesturen ten opzichte van de tiende algemeene volkstelling werden de gemeentebesturen verplicht, aantekening te houden van de opmerkingen waartoe die voorschriften en hunne toepassing hun aanleiding hadden gegeven, van de bezwaren daartegen, en deze mede te deelen in een verslag, in te zenden bij den Commissaris der Koningin in hunne provincie.

In eene circulaire, waarin de bemoeiingen van de provinciale besturen met de volkstellingsaangelegenheden waren neergelegd, werd aan Heeren Commissarissen verzocht een samenvattend overzicht dezer verslagen, aangevuld met mededeeling van eigen ervaringen en opmerkingen, toe te zenden aan het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Aan deze 11 samenvattende overzichten wordt het navolgende ontleend:

Koninklijk Besluit van 13 April 1920, Stbl. n°. 177.

Art. 1. *Tijdstip der telling.* Evenals bij vroegere tellingen werd de nacht van 31 December op 1 Januari door sommige gemeenten ongunstig genoemd. De korte dagen maken dat de tellers slechts gedurende een klein

aantal uren de hun opgedragen werkzaamheden kunnen verrichten, vooral in uitgestrekte plattelandsgemeenten, waar de wegen doorgaans niet of slecht zijn verlicht. Op de secretarie moeten alle werkzaamheden, de volkstelling betreffend, buiten de bureau-uren met kunstlicht worden verricht, wat veel kosten voor verlichting en verwarming met zich brengt. Slecht weer, koude en daarbij onbegaanbare wegen, vooral bij hoogen waterstand, bemoeilijken het werk der tellers in hooge mate en benemen aan personen, die men juist noodig heeft, den lust, om zich als tellers beschikbaar te stellen. Daarenboven is de onderstelling, dat in den Nieuwjaarsnacht het grootst aantal personen in de gemeente hunner inwoning aanwezig is, niet juist; het tegendeel is waar. De Kerstvacantie doet vele personen afwezig zijn, terwijl ook de jaarwisseling een groot aantal personen, als vrijwilligers bij de land- en zeemacht, ongehuwde kamerbewoners, enz., elders doet vertoeven. Dit heeft mede tot oorzaak, dat ten plattelande zoo goed als niet over onderwijzers-tellers kon worden beschikt. Nog is dit tijdstip slecht gekozen, omdat in het begin des jaars de gemeentebesturen overstelpt zijn met periodieke werkzaamheden, zoodat die der volkstelling veelal aan tijdelijke krachten moeten worden overgelaten, die uit den aard der zaak minder interesse voor het werk hebben.

Art. 8. Aangezien een zeer groot aantal gemeenten in Groningen bijv. 48 van de 57 de totale kosten der volkstelling niet kunnen bestrijden uit de Rijksvergoeding, zou of die vergoeding moeten worden verhoogd, of men zou in dit artikel niet van vergoeding, doch van tegemoetkoming behooren te spreken.

Art. 10. In dit artikel ware nog op te nemen, dat afzonderlijk levende personen verplicht zijn de kaarten en omslagen behoorlijk in te vullen.

De voorschriften voor de Gemeentebesturen.

§ 1. Huisnummering, bevolkingsregisters, plaatselijke indeeling.

Huisnummering. Sommige gemeentebesturen klaagden er over, dat de plaatselijke indeeling, zoodat die door den Directeur der Topographische Inrichting is vastgesteld, hunne geheele huisnummering, die met het oog op de administratie was vastgesteld, in de war bracht. Wijziging van die huisnummering zou niet alleen moeilijkheden voor de eigen administratie medebrengen, doch ook voor de elementen van 's Rijks belastingen, voor brandverzekeringmaatschappijen en nog een aantal andere aangelegenheden; wijziging geschiedt eerst als het voor de eigen administratie hoog noodzakelijk wordt. De huisnummering in overeenstemming te brengen met de bovenbedoelde plaatselijke indeeling zal door de meeste gemeentebesturen niet kunnen geschieden, omdat deze indeeling in het geheel niet met de administratieve indeeling heeft rekening gehouden.

Bij de omschrijving van het begrip perceel ware niet meer te spreken van „van den grond af opgetrokken muren“. In de bouwverordening wordt vaak ook gesproken van houten en betonnen muren, en deze worden niet opgetrokken.

Bevolkingsregisters. In alle rapporten der Commissarissen wordt vermeld, dat de kaarten met de bevolkingsregisters zijn vergeleken, en dat bij gebleken verschillen onderzoek is waar de juiste opgave was gedaan. In den regel bleek, dat het bevolkingsregister de juiste gegevens bevatte, althans wat betreft de namen, de voornamen, de geboortedata en de geboorteplaatsen.

Dat de bevolkingsregisters omtrent namen, geboortedata en geboorteplaatsen in den regel juist waren dan de opgaven der personen zelve, was het gevolg van de schier overal plaats gehad hebbende vergelijking van de bevolkingsregisters met de registers van den burgerlijken stand, niet alleen voor personen, die in de gemeente zelve waren geboren, doch ook voor de elders geboren. Dit gaf dan ook aan een groot aantal gemeentebesturen aanleiding er op aan te dringen bij volgende volkstellingen in de gevallen, waar de bedoelde vergelijking heeft plaats gehad, toe te staan, de kaarten vooraf van de namen, geboorteplaatsen en geboortedata te voorzien. Door een aantal gemeentebesturen zijn den tellers uittreksels uit het bevolkingsregister in den vorm van verhuisbiljetten mede gegeven, waardoor zij dadelijk de opgaven van de bevolking daarmede konden vergelijken en verschillen dadelijk oplossen. Vooral bij eene telling, waarbij zoo vele en zoo ingewikkelde vragen worden gesteld, dat 80 à 90 pCt. der kaarten door de tellers moesten worden beantwoord, zou voorafgaande invulling der meest elementaire gegevens veel tijd aan de tellers uitsparen.

Van ambtshalve inschrijvingen, die ter gelegenheid van de volkstelling geschieden, moet kennis worden gegeven aan de besturen der gemeenten van vroegere woonplaats. Nergens wordt echter aangegeven binnen welken termijn dit moet geschieden. Deze mededeelingen kwamen vaak zeer laat in, zoodat de ambtshalve afschrijving in laatstbedoelde gemeente gepaard moest gaan met mededeeling aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, waarheen de kaarten reeds waren verzonden, hetgeen en aan het Gemeentebestuur en aan het Centraal Bureau moeite gaf, die voorkomen had kunnen worden. Dat ook dubbelstellingen daarvan het gevolg kunnen zijn, ligt voor de hand.

Het ware aanbevelenswaard ook van de ambtshalve afschrijvingen ter gelegenheid van de volkstelling mededeeling te doen aan de gemeenten, waar de personen zich hebben gevestigd (uit den aard der zaak alleen voor zoover die gemeenten bekend zijn).

Geklaagd werd over het maar klakkeloos uitgeven van verhuisbiljetten na 31 December, zonder zich te hebben overtuigd, dat er volkstellingskaarten zijn ingevuld voor de aanvragers. Geen verhuisbiljet mocht worden afgegeven vóór die overtuiging bestond; op het afgegeven verhuisbiljet moest dan worden vermeld: ^{is} in deze gemeente bij de volkstelling nog geteld geworden.

Plaatselijke indeeling. Veel werd geklaagd over de late vaststelling, na onderling overleg, van de plaatselijke indeeling, die de controle bemoeilijkt, de huisnummering vaak niet tot haar recht deed komen en dikwijls oorzaak was, van de late inzending van het materiaal aan het Centraal Bureau voor de Statistiek.

In een aantal gevallen kon men met de door den Directeur van de Topographische Inrichting aanbevolen indeeling niet accoord gaan, al werd ten slotte noodde aan den wensch van genoemden Directeur voldaan.

Een gemeentebestuur van Zuidholland merkt op: „Aan de plaatselijke indeeling in bewoonde oorden en verspreide huizen kleven bezwaren, die waarschijnlijk het gevolg zijn van den spoed, waarmede zij moest worden vastgesteld; er hebben samenvoegingen en verdeelingen plaats gehad, die in werkelijkheid moeilijk kunnen worden gemotiveerd. Centrale regeling is goed, doch moet berusten op eigen aanschouwing der situatie.”

Een gemeentebestuur van Groningen rapporteerde het volgende: „De indeeling in bewoonde oorden en verspreide huizen maakt de telling moeilijker; stukken van verschillende wijken worden te zamen gevoegd, waarvan het gevolg was, dat de huisnummering geen grondslag voor de telling kon zijn.”

Nog werd opgemerkt, dat bij deze plaatselijke indeeling vaak geen rekening is gehouden met de wenschen der bewoners, die erop gesteld zijn te worden gerekend te behooren tot een bepaald dorp, gehucht of eene bepaalde huurtschap.

§ 2. Materiaal der Volkstelling.

Over het algemeen werd geklaagd over de slechte kwaliteit van het karten der kaarten, dat haast niet te beschrijven was.

Het groot aantal bescheiden, dat moest worden uitgereikt, de ingewikkeldheid der vragen en het afdalen in bijzonderheden, waarvan het nut niet werd begrepen, is niet bevorderlijk geweest aan den lust om de volkstellingsgegevens op de kaarten te verstrekken, waardoor soms 90 en meer procent der kaarten niet waren ingevuld, welk werk dan door de tellers moest worden verricht. Niet altijd was die niet invulling door de betrokkenen aan onwilligheid te wijten. Zelfs zeer ontwikkelde personen schroomden om de vragen zelf te beantwoorden, omdat zij vreesden het niet volgens de eischen te kunnen doen.

Vooral de vragen naar het beroep werden lastig en omslachtig gevonden, waarmede zelfs goed onderlegde tellers niet overweg konden. Ook de godsdienstvraag werd niet begrepen; vooral gaf de redactie van vraag 6^c aanleiding tot verkeerde opvatting, al kon tengevolge van de circulaire van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek nog veel verbetering worden aangebracht. De wensch werd uitgesproken, om toch zoo eenvoudig mogelijk te vragen, zoodat ieder het begrijpen kan, waardoor latere toelichtingen kunnen worden vermeden.

Aanbeveling zou het verdienen in dag-, week- en vakbladen ten aanzien van elke vraag niteen te zetten, met wolk doel zij wordt gesteld, en het nut aan te geven, dat eene zoo nauwkeurig mogelijke beantwoording met zich brengt. Daardoor zal men beter van het nut eener volkstelling worden overtuigd en met meer lust de gegevens verschaffen.

Bij het vaststellen van de redactie der vragen zou het aanbeveling verdienen om vooraf daarover advies te vragen van geroutineerde tellers, zoo in de steden als op het platteland.

De vragen naar de woning en het beroep zouden niet gelijktijdig met de volkstelling moeten worden gesteld, dan zou aan de eigenlijke volkstellingsvragen meer aandacht kunnen worden besteed. Moeten die vragen echter blijven, dan waren die naar de nevenberoepen weg te laten.

Verplichte ondertekening van de kaarten achtte men overbodig, omdat in de vele gevallen, dat de kaarten door de tellers moesten worden ingevuld, het hoofd des gezins meereendeels niet aanwezig was om de gegevens met zijne handteekening te bekrachtigen.

Geklaagd werd over het stellen van vragen aan twee zijden der kaarten. Dit is en voor de bevolking en voor hen, die de kaarten met het bevolkingsregister moeten vergelijken, zeer lastig. Voor de eerste brengt het mede het aan beide zijden der kaarten invullen van namen en voornamen, voor de laatste de vergelijking van gegevens, die, in het bevolkingsregister op elkander volgend, op de kaarten dikwijls aan verschillende zijden zijn verstrekt.

Blijkens het gestelde bij de vragen 2, 5, 12, 13 en 16 op de kaarten moeten de vragen met ja of neen worden beantwoord; bij de vragen 7 en 8 is zoodanige aantekening niet gesteld. Hieruit zou kunnen worden afgeleid, en dit is herhaaldelijk geschied, dat met het zetten van een streep kon worden volstaan en blijkbaar terecht. Het is zeer wenschelijk, dat in latere voorschriften duidelijk wordt omschreven, dat het zetten van een streep in sommige gevallen geoorloofd is; dit zou vooral voor de tellers een groot gemak opleveren, vooral als voor kinderen bij de vragen 11—15 met een streep kon worden volstaan.

Aangezien de vragen op de verschillende kaarten weinig verschillen, stelt een gemeentebestuur voor om de vragen genummerd op den omslag te laten drukken, en de kaarten alleen voor de antwoorden te bestemmen, dan konden de kaarten de helft kleiner zijn of met den druk aan ééne zijde worden volstaan.

Over het algemeen werd de ruimte voor de beantwoording der vragen onvoldoende gevonden en gencht, dat de regels op de vrouwenkaart bij vraag 10 te dicht op elkander staan.

De vragen op de kaarten A—F.

Vraag 1. Geene op- of aanmerkingen.

Vragen 2 en 3. Tegen de definitie van gezin, zooals die in de toelichtingen is gegeven, bestond hier en daar bezwaar. Vooral de bepaling, dat intern winkelpersoneel als een gezin moest worden beschouwd, werd bestreden; ook werd te veel de nadruk gelegd op het gezamenlijk gebruiken der maaltijden.

Deze vragen op de gestichtskarten werden vaak verkeerd begrepen, en wist men zeiden raad met de beantwoording daarvan voor personen, die, hoewel behorend tot de bevolking voor wie het gesticht is bestemd, toch leven in het huisgezin van een bestuurder. Aanbeveling zou het daarom verdienen zoo met een vette letter bij vraag 2 werd afgedrukt: Uitsluitend te beantwoorden voor bestuurders, beambten en bedienden en de leden hunner gezinnen.

Vraag 4. De toelichting tot deze vraag, dat de naam van het dorp niet behoefde ingevuld te worden als deze dezelfde was als die der geheele gemeente, werd niet overal goed begrepen.

Vraag 5. Ofschoon vaak de moeilijkheid werd erkend om de nationaliteit vast te stellen, werden toch

omtrent de beantwoording dezer vraag geene bijzonderheden vernomen. Er werd op gewezen, dat in de toelichtingen geen rekening is gehouden met den staat van Nederlandsch onderdaan, ingevolge de Wet van 1910.

Vraag 6. Hier was het groote struikelblok de omkennende vraagvorm van vraag 6c. Deze vraag had moeten luiden: of wenscht hij gerekend te worden niet te behooren tot eenige kerkelijke gemeenschap? of: wenscht hij wel of niet te behooren tot eene kerkelijke gezindte (met wel of niet te beantwoorden), of: indien hij niet wenscht gerekend te worden tot eene kerkelijke gemeenschap te behooren, dan hier in te vullen zonder godsdienstige gemeenschap.

Vragen 7 en 8. Deze vragen werden in den regel met weerszin beantwoord; de uit deze vragen te maken statistiek moet daarom wel als zeer onbetrouwbaar worden beschouwd. Doofheid werd vaak opgegeven, waar men met gewone onderdomsdoofheid te doen had. Vooral vraag 8 gaf aanleiding, dat personen zonder gebreken haar bevestigend beantwoordden; de aard van het gebrek werd dan doorgaans gefingeerd. Veelal werden ook gebreken, die hadden moeten worden vermeld, verzwegen, hetgeen in sommige gevallen ter secretarie of door de tellers kon worden hersteld. Het had goede gevolgen kunnen hebben als het aan de bevolking bekend was geweest, dat de vraag was gesteld geworden met philanthropische oogmerken, n.l. om te trachten de gebreken te verwijderen, al werd opgemerkt, dat dit belang voor bejaarden toch niet bestond.

Vraag 9. Allerwege werd geklaagd over den aangedanen last om op elke kaart tweemaal den naam en de voornamen te vermelden, terwijl ook afschaffing van het rekensommetje: „dus . . . oud” werd gewenscht.

Vraag 10. Door een gemeentebestuur werd betrouwd, dat naast den datum van het huwelijk ook niet was gevraagd naar de plaats, waar het huwelijk gesloten was; dit had voor het bevolkingsregister van groote waarde kunnen zijn. Vreemd vond men het, dat niet is gevraagd naar het aantal kinderen van weduwen; op een aantal kaarten waren die gegevens verstrekt. In krankzinnigengestichten was de beantwoording der vraag voor de verpleegde gehuwde vrouwen dikwijls niet te beantwoorden en kon uit den aard der zaak aan het voorschrift, dat de gehuwde vrouw zelve de gegevens moest verschaffen, geen gevolg worden gegeven. Dit laatste voorschrift gaf aanleiding, dat men daarin de verplichting zag, dat de gehuwde vrouw ook zelve hare kaart moest ondertekenen. Meermalen is geconstateerd, dat alleen de in leven zijnde kinderen werden opgegeven, hetgeen, voor zover dit ter secretarie werd gemerkt, is verbeterend geworden.

Vragen 11—15. Op de algemeene klacht over de ingewikkeldheid dier vragen is vroeger reeds gewezen. Om aan deze ingewikkeldheid tegemoet te komen, zijn door een gemeentebestuur in elken omslag voorbeelden van invulling geleegd voor de in de gemeente veelvuldig voorkomende beroepen.

Evenals bij vroegere tellingen werd bezwaar gemaakt om voor kinderen, die in het bedrijf hunner ouders werkzaam waren te verklaren, dat zij in dienstbetrekking waren.

Bij de vragen naar de nevenberoepen had men het beter gevonden de vragen, voor het hoofdberoep gedaan, te herhalen in stede van te verwijzen naar de vragen 11—14.

Vraag 16. Sommige gemeentebesturen vonden de redactie bij vorige volkstellingen beter dan de thans gebezigde. Toen is n.l. gevraagd of iemand op het tijdstip der volkstelling in zijne woning aanwezig was. In ziekenhuizen, gevangenis, kazernes enz. moesten toch oranje en rose kaarten worden ingevuld, ook al woonden de bewoners in de gemeente, waarin de bedoelde gebouwen gelegen waren; dit klopte dan echter niet met de beantwoording van vraag 16 op de witte, gele, grijze of blauwe kaarten, die aan de woning waren ingevuld en waarop die vraag met ja beantwoord was, hetgeen ook juist was.

Omtrent de oranje en rose kaarten werden vele opmerkingen gemaakt.

In de eerste plaats was het voorschrift om de behandeling dier kaarten vóór 20 Februari te doen geschieden lang niet door alle gemeentebesturen in acht genomen, zoodat een aantal dier kaarten ter vergelijking met de overeenkomstige gele, witte, blauwe of grijze kaarten inkwamen, toen deze laatste de gemeente reeds hadden verlaten en ambtshalve afschrijving had plaats gehad, zoodat nazendingen aan het Centraal Bureau voor de Statistiek veelvuldig moesten geschieden.

De vraag werd gesteld, of het wel noodig is, dat, waar op de aan de woning ingevulde gele en witte of blauwe en grijze kaarten van tijdelijk afwezigen vraag 16 met neen beantwoord is met opgaaf van de gemeente waar de tijdelijk afwezige vertoefde, en in deze laatste gemeente geen oranje of rose kaart is ingevuld, dan deze laatste genoemde kaart nog wordt opgevraagd? De belanghebbende is immers toch beschreven, en de invulling eener zoodanige kaart in de meeste gevallen niet meer mogelijk, omdat de persoon reeds weder is vertrokken. In een groot aantal gemeenten weigerde men dan ook dergelijke kaarten à posteriori op te maken. De wensch werd daarom geuit om oranje en rose kaarten voortaan alleen op te maken voor schippers en wagenbewoners. Omtrent de eerstbedoelde personen wordt het volgende opgemerkt: Vele schippers weten niet in welk bevolkingsregister zij staan ingeschreven. Zij geven ten slotte maar eene gemeente op, doch dan blijkt bijna steeds, dat zij aldaar niet ingeschreven zijn; intusschen zijn de schippers weder vertrokken en kan verder onderzoek niet plaats hebben. Of die schippers dan op gele en witte kaarten beschreven zijn, blijkt nimmer. Zeker zijn in de gemeente, waarin zij ingeschreven zijn, geene oranje of rose kaarten ontvangen, wat de mogelijkheid niet nitsluit, dat zij dieneengevolge ambtshalve afgeschreven zijn.

Uit verschillende mededeelingen blijkt, dat niet alle gemeentebesturen aan de bepalingen betreffende de schippersbevolking de hand hebben gehouden en dat het brug- en sluispersoneel ook niet overal den noodigen ijver heeft betoond.

Een aantal schippers, die niet in het buitenland hadden vertoefd, had lang nadat de over hen uit te oefenen controle vervallen was, niets van eene volkstelling vernomen; zij waren dus, tenzij ambtshalve kaarten voor hen zijn ingevuld, niet geteld. Het gemeentebestuur van Hemelum e.a. maakt melding van de verklaring eens schippers, dat hij op het tijdstip der telling met een groot aantal andere schippers in de venen bij Vlagtwedde—Stadskanaal lag, doch dat geen der schippers is geteld geworden.

Er werden een aantal schippers aangetroffen, die reeds tusschen 22 en 31 December waren geteld en ook in het bezit van model M werden bevonden, ofschoon zij niet voornemens waren naar het buitenland te gaan.

Sommige schippers waren in het bezit gevonden van model M, ofschoon zij nooit eenig voornemen hadden te kunnen gegeven buitenslands te gaan; ja enkelen vertoonden model L en M tegelijk.

Van het verstrekken van schriftelijke opgaven van schippers, die naar het buitenland vertrekken, is weinig terecht gekomen.

Een schipper, met domicilie te Amsterdam, had kaarten ontvangen te Zaandam; lag met zijn schip tijdens de volkstelling te Rotterdam en leverde zijne kaarten te Vreeswijk in, waar zij ook werden behandeld, Zaandam, in welks tellersregister de uitgereikte kaarten moesten zijn verantwoord, wist van den loop dezer zaken niets; en daarom is daarvan door het gemeentebestuur van Vreeswijk aan dat van Zaandam kennis gegeven.

De voorschriften bevatten geen enkele bepaling hoe in die gevallen moet worden gehandeld.

Het beste zou zijn aan schippers vóór 1 Januari geene kaarten uit te reiken, doch dit zoo spoedig mogelijk na 31 December te doen en dan tegelijkertijd de invulling te doen geschieden, zoodat de schippers niet in het bezit van kaarten blijven.

Enkele gemeentebesturen hebben de klacht doen hooren, dat voor krankzinnigen, die met verlof op het oogenblik der volkstelling buiten het gesticht vertoefden op gele of witte kaarten zijn beschreven in de gemeenten, waarin zij verbleven, niettegenstaande het gestichtsverband nog bestond. Het niet ontvangen van oranje en rose kaarten door het bestuur der gemeente, waarin het gesticht gevestigd was, bracht deze verkeerde handelwijze aan het licht, doch gaf tot veel correspondentie aanleiding.

De modellen G—R.

Model G en H.

Een gemeentebestuur sprak den wensch uit om deze beide modellen tot één te maken. Vraag 3b ware in tweeën te splitsen en met ja of neen te beantwoorden.

Op model G staat, dat een hoofd van een gezin voor elk, die in zijn gezin leeft, een gele of witte kaart moet invullen. Maar schippers, die ergens tijdelijk aanwezig zijn of andere gezinnen, die in hetzelfde geval verkeeren, ontvangen een omslag G met enkel oranje en rose kaarten. Dit klopte niet. Een schipper had woonplaats te Vreeswijk en was daar ook bij de volkstelling aanwezig en ontving dus gele en witte kaarten. Die schipper had echter een knecht, die ergens elders domicilie had, voor wien hij dus een oranje kaart moest invullen, niettegenstaande die knecht deel van zijn gezin nitmaakte. Ook dit geval is niet voorzien.

Model I.

Niet duidelijk is of met militaire woningen bedoeld worden particuliere woningen of Rijkswoningen, waarin militairen wonen.

Model K.

Algemeen vond men de toelichtingen veel te uitgebreid en met te kleine letter gedrukt; het is zoo goed als door niemand gelezen. Korte en duidelijke toelichtingen op de kaart sorteeren veel meer succes.

Model O.

Het was niet duidelijk, wanneer voor gestichtsbevolking, gele of witte kaarten moesten worden ingevuld.

Model P.

Dit model bevat voor een teller, die 1000 personen te tellen heeft, te weinig regels, vooral als er in een telafdeeling een groot aantal onbewoonde gebouwen voorkomen, die ieder een regel vorderen.

Model Q.

De op het laatste oogenblik nog aangebrachte wijziging in de instructie van den teller bleek bij sommige gemeenten niet bevorderlijk aan de telling. De instructie is te beknopt, veel wat in model K staat behoort thuis in deze instructie. Er ware ook in op te nemen, dat bij weigering door de bevolking om te voldoen aan de voorschriften der telling, de tellers den weigerachtigen onder het oog moeten brengen, dat zij een strafbaar feit plegen, met mededeeling van de maximum straf. Helpt dit niet, dan behoort mededeeling gedaan te worden aan de secretarie onder overlegging van de niet of onvolledig ingevulde kaarten.

Aan de bepaling, waarbij aan schippers het doorvaren wordt belet, dient er op te worden gewezen, dat voor gemeenten aan den Rijn gelegen, de bepalingen van de internationale regeling der Rijnvaart in acht dienen genomen te worden.

Model R.

Veel werd geklaagd over de moeilijkheden van de vaststelling der plaatselijke indeeling, die veel vertraging in de toezending van het materiaal aan het Centraal Bureau voor de Statistiek veroorzaakten.

§ 3. Personeel der telling.

Verschillende gemeentebesturen klaagden er over, dat geen geschikte tellers te vinden waren. In hoofdzaak was dit te wijten aan onvoldoende vergoeding. Van de door het Rijk in uitzicht gestelde vergoeding van 12 ets. per getelden persoon kon hoogstens 6 ets. voor de tellers worden beschikbaar gesteld. Sommige gemeentebesturen hebben zelfs meer uitgekoeerd, doch kwamen dan tot de ervaring, dat het contrôlepersoneel naar evenredigheid veel slechter moest worden betaald, of dat het gemeentebestuur er groote sommen moest bijpassen. De gemeente Wassenaar loofde 12 ets. per te tellen persoon uit, doch kon de benoedigde 10 tellers daarvoor niet vinden.

Aanbevolen werd de tellers niet zoo lang te voren aan te nemen, doch eerst op het tijdstip waarop bekend wordt, hoeveel de Rijksuitkeering zal bedragen. Nu trokken zich vaak de tellers ter elfder ure terug, wat medebracht, dat dan minder ontwikkeld en korter geschoold personeel daarvoor in de plaats moest worden aangenomen.

Ook andere redenen hebben ditmaal een aantal personen op het laatste moment doen terugtrekken (actie van de onderwijzers).

Werd sommigen tellers lof toegeswaaid, over de wijze, waarop zij de hun opgedragen taak hadden vervuld, grooter in aantal zijn de gevallen, waarin over den arbeid der tellers werd geklaagd.

Het aantal te tellen personen door ééner teller werd te hoog geacht, vooral indien, zooals bij deze telling wegens de veelheid en de ingewikkeldheid der vragen het geval was, niet zelden meer dan 90 pCt. der kaarten door de tellers moesten worden ingevuld; 500 personen voor ééner teller is meer dan voldoende, de bezoldiging zal dan echter veel hooger moeten zijn.

§ 4. Aankondiging der telling.

Dat de volkstelling zoo geringe populariteit had, wordt geweten aan het achterwege blijven der middelen om de bevolking van het nut der volkstelling te doordringen. Er had in eenvoudige, voor ieder begrijpelijke artikelen op de noodzakelijkheid en het nut der volkstelling moeten worden gewezen. Aangetoond had daarin moeten worden, dat elke vraag met een speciaal doel werd gesteld en dat de nauwkeurige beantwoording moest strekken om dat doel zoo goed mogelijk te bereiken. Vooral voor de beroepsvragen en de vragen naar de gebreken was dit beslist noodig geweest. Slechts in enkele dagbladen hebben korte mededeelingen over de volkstelling gestaan.

§ 5. Bewerking van het materiaal voor den aanvang der telling.

Gevraagd werd, wanneer nu eigenlijk op de kaarten de naam van de wijk, dorp, gehucht of buurtschap moest worden geplaatst. In deze paragraaf staat, dat dit moet geschieden vóór de uitgifte der kaarten, althans dit kan er niet worden gelezen, terwijl in § 7 wordt voorgeschreven, dat dit na de ophaling der kaarten moet plaats hebben.

§ 6. Rondbrengen en ophalen der kaarten.

Aanbevolen wordt om het uitreiken en ophalen der kaarten tegelijk zoo kort mogelijk na Nieuwjaar te doen plaats hebben. De kaarten moesten toch zoo goed als overal door de tellers worden ingevuld; het voordeel is, dat de kaarten zindelijk blijven; 10 dagen is dan te kort.

Het ware beter in deze § de woorden: „vooral ingeval van pokken of roodvonk" weg te laten. De bestaande redactie geeft aanleiding tot de opvatting, dat het er bij andere besmettelijke ziekten, bijv. diphtherie, niet zoo nauw op aankomt; is dit laatste werkelijk de bedoeling dan behoort de redactie te worden gewijzigd.

Opgemerkt wordt, dat nergens is voorgeschreven hoe gehandeld moet worden als geheele gezinnen tijdelijk afwezig zijn en voor hen geen oranje of rose kaarten worden ontvangen, omdat die wegens verblijf in het buitenland niet zijn opgemerkt.

De vaststelling van het voorloopige bevolkingscijfer kan onmogelijk met eenige nauwkeurigheid geschieden voordat de contrôle der kaarten met het bevolkingsregister heeft plaats gehad. Telkens worden onder de contrôle abuzen ontdekt en geeft de ontvangst van oranje en rose kaarten van hen die ambtshalve werden afgeschreven, aanleiding tot het opmaken van gele en witte kaarten van niet getelde personen.

§ 7. Contrôle en verdere bewerking der kaarten.

Er werd medegedeeld, dat bij de contrôle der kaarten met het bevolkingsregister bij het ontdekken van verschillen, het bevolkingsregister in zoo goed als alle gevallen juist bleek te zijn. Dit gaf nog weder herhaaldelijk aanleiding om aan te dringen op grootere vrijheid de kaarten van te voren van enkele gegevens uit het bevolkingsregister te voorzien, n.l. namen, geboorteplaats en geboortedatum.

Er werd gewezen op het ontbreken van eenig voorschrift omtrent de inschrijving van personen, voor wie oranje of rose kaarten werden ontvangen en die niet in het bevolkingsregister staan ingeschreven.

Wat moet een teller doen, werd gevraagd, als een persoon onwillig is om de kaarten in te vullen of de noodige gegevens te verstrekken.

Hij kan de politie in den arm nemen, proces-verbaal laten opmaken, doch ten slotte kan de Kantonrechter niet tot een vonnis overgaan, omdat geen strafbaar feit is gepleegd, waar nergens voorgeschreven is op welken datum de invulling of het verstrekken der gegevens moet geschied zijn.

Het kwam voor, dat een ongehuwd persoon, die op 1 Januari van standplaats veranderde, de Kerstvacantie by zyne ouders doorbracht, op 1 Januari nergens woonplaats had. Immers hij had zijn kamer in de oude standplaats verlaten en die in zijn nieuwe standplaats nog niet betrokken. Het is niet uitgesloten, dat dergelijke personen of niet of dubbel geteld worden.

§ 8. Einde der bewerking.

Met het oog op de late behandeling der oranje en rose kaarten door sommige gemeentebesturen worden voor kleine gemeenten de inleveringstermijnen van het materiaal bij het Centraal Bureau voor de Statistiek te kort. De ontvangst dier kaarten geeft dan nog aanleiding tot het toniet doen van ambtshalve afschrijvingen, wat nazending van gele en witte kaarten noodig maakt. Ook grootere gemeenten zagen die termijnen gaarne verruimd, met het oog eene nauwkeurige contrôle met het bevolkingsregister.

HOOFDSTUK II.

Uitkomsten der tiende volkstelling in vergelijking met die van vroegere tellingen.

§ 1. Territoriale verspreiding der bevolking.

In de onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de verspreiding der bevolking naar de geslachten, gesplitst over de verschillende provinciën en over de 5 groepen van gemeenten. Waar in deze inleiding gesproken wordt van 5 groepen van gemeenten, worden bedoeld: de gemeenten die bij de laatstgehouden volkstelling a. meer dan 100 000 inwoners (4); b. 50 001—100 000 inwoners (8); c. 20 001—50 000 inwoners (30); d. 5 001—20 000 inwoners (227) en e. 5 000 en minder inwoners (841) telden.

Provinciën en groepen van gemeenten. Provinces et groupes de communes.	WERKELIJKE BEVOLKING VOLGENS DE VOLKSTELLINGEN. Population d'après les recensements.																													
	1 Januari 1830.			1 Januari 1840.			19 November 1840.			31 December 1850.			1 December 1860.			31 December 1870.			31 December 1880.			31 December 1890.			31 December 1900.			31 December 1920.		
	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.	Mannen. Hommes.	Vrouwen. Femmes.	Totaal. Total.
Noordbrabant	173 190	175 701	348 891	188 940	189 497	378 437	197 089	199 381	396 470	203 019	204 775	407 794	214 216	214 656	428 872	234 145	232 352	466 497	255 787	253 841	509 628	276 906	276 936	553 842	311 133	311 946	623 079	368 163	365 773	733 936
Gelderland	155 309	154 484	309 793	173 393	172 369	345 762	186 010	184 706	370 716	203 119	200 521	403 640	217 929	214 764	432 693	235 766	231 039	466 805	258 789	253 413	512 202	285 477	281 072	566 549	322 479	317 123	639 602	367 065	362 623	729 688
Zuidholland	229 170	250 567	479 737	251 566	274 454	526 020	268 985	294 440	563 425	296 302	323 078	619 380	329 409	358 795	688 204	387 104	416 426	803 530	456 455	493 186	949 641	552 088	592 360	1 144 448	676 079	714 665	1 390 744	821 925	856 745	1 678 670
Noordholland	194 164	219 824	413 988	209 039	234 295	443 334	226 913	250 166	477 079	250 607	273 269	523 876	277 395	300 041	577 436	328 688	351 302	679 990	400 631	428 858	829 489	468 065	500 066	968 131	536 885	570 808	1 107 693	634 003	664 048	1 298 051
Zeeland	67 059	70 203	137 262	74 089	77 269	151 358	78 836	81 459	160 295	81 411	84 701	166 112	87 174	90 395	177 569	92 585	96 050	188 635	98 270	100 964	199 234	106 929	109 366	216 295	115 457	117 058	232 515	122 074	123 043	245 117
Utrecht	64 948	67 411	132 359	70 936	74 196	145 132	72 792	76 588	149 380	78 419	81 687	160 106	84 909	88 647	173 556	94 087	97 592	191 679	109 100	111 907	221 007	123 482	127 552	251 034	141 306	147 208	288 514	168 360	173 072	342 322
Friesland	100 951	103 958	204 909	111 451	116 408	227 859	121 812	125 548	247 360	136 401	137 904	274 305	144 906	147 448	292 354	163 752	166 125	329 877	166 632	168 926	335 558	169 732	170 530	340 262	180 588	178 964	359 552	191 700	191 086	382 786
Overijssel	90 473	88 422	178 895	98 820	98 874	197 694	108 485	107 278	215 763	119 148	116 007	235 155	129 252	124 799	254 051	139 772	134 364	274 136	150 366	145 079	295 445	169 318	164 025	333 343	193 964	188 916	382 880	222 290	216 523	438 813
Groningen	77 624	79 880	157 504	86 324	89 327	175 651	92 167	96 275	188 442	102 380	105 299	207 679	111 030	114 306	225 336	124 860	128 386	253 246	134 217	138 569	272 786	147 824	151 778	299 602	162 275	165 770	328 045	181 986	183 000	365 586
Drente	32 528	31 340	63 868	36 763	35 721	72 484	42 256	40 482	82 738	49 109	46 122	95 231	54 596	51 041	105 637	61 423	57 422	118 845	68 650	62 054	130 704	77 901	70 643	148 544	90 061	83 257	173 318	107 903	101 815	209 718
Limburg	92 630	93 651	186 281	99 683	97 145	196 828	103 516	101 745	205 261	109 092	106 680	215 772	113 302	110 519	223 821	120 982	118 471	239 453	129 590	126 131	255 721	142 754	139 180	281 934	168 714	163 293	332 007	224 586	215 773	440 364
Het Rijk	1 278 046	1 335 441	2 613 487	1 401 004	1 459 555	2 860 559	1 498 811	1 558 068	3 056 879 ¹⁾	1 629 035 ¹⁾	1 680 093 ¹⁾	3 309 128	1 764 118	1 815 411	3 579 529	1 983 164	2 029 529	4 012 693	2 228 487	2 282 928	4 511 415 ²⁾	2 520 602 ²⁾	2 583 535 ²⁾	5 104 137 ²⁾	2 899 125 ²⁾	2 959 050 ²⁾	5 858 175 ²⁾	3 410 262 ²⁾	3 455 052 ²⁾	6 865 314
Gemeenten met Communes de meer dan 100 000 inw. Plus de 100 000 habitants.	168 623	205 547	374 170	182 157	219 337	401 494	197 318	236 796	434 114	219 482	261 156	480 638	243 217	287 285	530 502	300 424	345 782	646 206	397 538	453 536	851 074	535 294	602 174	1 137 468	652 829	721 577	1 374 406	797 377	861 617	1 658 994
50 000—100 000 inw. hab.	83 703	93 059	176 762	94 319	101 188	195 507	92 990	105 385	198 375	100 993	113 690	214 683	111 884	126 712	238 596	130 198	146 240	276 438	157 209	165 934	323 143	189 501	211 324	400 825	219 766	241 289	461 055	262 041	281 800	543 841
20 000—50 000 inw. hab.	121 830	126 682	248 512	138 162	143 886	282 048	142 743	153 300	296 043	163 037	167 878	330 915	182 034	188 264	370 298	209 932	216 735	426 667	245 770	254 487	500 257	296 790	308 934	605 724	347 772	378 790	726 562	462 399	467 850	930 249
5 001—20 000 inw. hab.				455 880	464 825	920 705	495 066	508 371	1 003 437	544 194	546 495	1 090 689	582 819	583 643	1 166 462	649 209	645 686	1 294 895	709 227	701 292	1 410 519	767 287	757 746	1 525 033	869 847	859 287	1 729 134	1 001 670	991 991	1 993 661
5 000 inw. en minder 5 000 habit. et moins.	⁵⁾ 903 890	⁵⁾ 910 153	⁵⁾ 1 814 043	530 486	530 319	1 060 805	570 694	554 216	1 124 910	601 220	590 824	1 192 044	644 164	629 507	1 273 671	693 401	675 086	1 368 487	718 743	707 679	1 426 422	781 599	703 330	1 484 929	808 727	758 065	1 566 792	886 648	851 753	1 738 401

¹⁾ Hieronder begrepen 109 mannen en 50 vrouwen, totaal 159 personen, die, hoewel zij hebben opgegeven in Nederland werkelijk woonplaats te hebben, niet konden worden gerekend te behooren tot de bevolking van

eenige gemeente. ²⁾ Idem 131 mannen en 27 vrouwen, totaal 158 personen. ³⁾ Idem 184 mannen en 42 vrouwen, totaal 226 personen. ⁴⁾ Idem 127 mannen en 41 vrouwen, totaal 168 personen.

⁵⁾ Daar de uitkomsten der volkstelling van 1830 nooit in haar geheel gepubliceerd werden, en de gemeentelijke opgaven der bevolking voor de

provincie Noordbrabant in het ongereede zijn geraakt, kon voor dit jaar het cijfer voor de beide laatste groepen niet worden gesplitst.

Uit de totaalcijfers van deze tabel laten zich de volgende cijfers berekenen, die voor elke telling aanwijzen het aandeel dat elke provincie of groep van gemeenten in de totale rijksbevolking innam.

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Bevolking der provinciën en groepen van gemeenten in % der Rijksbevolking. <i>Population des provinces et des groupes de communes en % de la population du Royaume.</i>									
	1 Jan. 1830.	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	31 Dec. 1920.
	Noordbrabant	13.34	13.23	12.97	12.32	11.98	11.63	11.30	10.85	10.64
Gelderland	11.85	12.09	12.13	12.20	12.09	11.63	11.35	11.10	10.92	10.60
Zuidholland	18.32	18.39	18.44	18.71	19.21	20.03	21.04	22.42	23.74	24.45
Noordholland	15.85	15.49	15.64	15.89	16.12	16.94	18.39	18.97	18.91	18.92
Zeeland	5.25	5.29	5.24	5.02	4.96	4.70	4.42	4.24	3.97	3.57
Utrecht	5.06	5.07	4.89	4.84	4.87	4.78	4.90	4.92	4.92	4.99
Friesland	7.84	7.97	8.09	8.29	8.17	8.22	7.44	6.67	6.14	5.58
Overijssel	6.85	6.91	7.05	7.11	7.10	6.83	6.55	6.53	6.54	6.39
Groningen	6.07	6.14	6.16	6.28	6.30	6.31	6.05	5.86	5.60	5.33
Drente	2.44	2.54	2.71	2.88	2.95	2.96	2.90	2.92	2.96	3.06
Limburg	7.13	6.88	6.71	6.52	6.25	5.97	5.66	5.52	5.66	6.42
Het Rijk	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—
Gemeenten met: meer dan 100 000 inw.	14.32	14.04	14.20	14.53	14.82	16.10	18.86	22.28	23.46	24.17
50 001—100 000 "	6.76	6.84	6.49	6.49	6.67	6.89	7.16	7.85	7.87	7.92
20 001—50 000 "	9.51	9.86	9.68	10.00	10.34	10.63	11.09	11.87	12.40	13.55
5 000—20 000 "	69.41	32.19	32.83	32.96	32.59	32.27	31.27	29.88	29.52	29.04
5 000 en minder "	37.08	36.80	36.03	35.58	34.10	31.62	28.12	26.75	25.32	

Uit deze cijfers blijkt in de eerste plaats dat er groote verschillen bestaan tusschen de aandeelen der verschillende provinciën in de totale rijksbevolking, welke bij de laatste volkstelling schommelen tusschen 3.06 voor Drente en 4.45 voor Zuidholland. Evenals Drente steeds het kleinste aandeel heeft gehad, is dat van Zuidholland bij alle volkstellingen het grootst geweest, waarna Noordholland steeds volgde. Noordbrabant, dat tot 1859 de derde plaats innam, moest sedert dit jaar tot de voorlaatste volkstelling deze plaats aan Gelderland afstaan, om haar in 1920 weder te hernemen. Friesland heeft zijne plaats als vijfde provincie tot de volkstelling van 1899 kunnen handhaven, maar moest bij de laatste twee volkstellingen voor Overijssel plaats maken, terwijl Limburg, dat in 1830 op Friesland volgde, reeds in 1840 door Overijssel en in 1869 weder door Groningen werd verdrongen. Bij de volkstelling van 1899 was het aandeel van Limburg weder iets grooter dan dat van Groningen, terwijl het bij de jongste volkstelling weder boven Overijssel kwam te staan.

Dit omwisselen van provinciën in de rij der grootten gaat natuurlijk samen met eene toe- of afneming, bij de verschillende tellingen van het aandeel der provinciën in de Rijksbevolking. Voor Noordbrabant valt steeds eene afneming te constateeren, die het grootst is geweest van 1849 op 1859 (0.65 %); alleen wijst de laatste telling eene vermeerdering aan. Gelderland, dat tot 1859 zijn aandeel zag stijgen, ging sedert gestaag achteruit, het meest van 1869 op 1879 (0.46 %). Het aandeel van Zuidholland is daarentegen steeds stijgende geweest, tot 1849 gering en daarna tot 1899 in steeds toenemende mate, van 1889 op 1899: 1.38 %, iets sterker dan in de beide laatste perioden, waarin de toeneming resp. 1.32 en 0.71 %; het telt thans bijna $\frac{1}{4}$ der bevolking van ons geheele land. Noordholland, dat tengevolge eener aanzienlijke daling van 1840 op 1849 zich eerst weder in 1859 op ongeveer hetzelfde standpunt van 1830 kon plaatsen, is sedert ook belangrijk gestegen tot 1899, waarna voor de laatste twee perioden, die zoo goed als gelijk zijn een geringe afne-

ming en een gelijk blijven van zijn aandeel in de Rijksbevolking te constateeren valt. De grootste stijging viel waar te nemen van 1879 op 1889 (1.45 %). Na eene kleine stijging van 1830 op 1840 is het aandeel van Zeeland in de Rijksbevolking voortdurend achteruit gegaan. Voor Utrecht, dat de meeste schommelingen vertoont, is eene kleine daling waar te nemen. Friesland en Overijssel stegen tot 1859, Groningen en Drente tot 1879, waarna voor Groningen eene daling intrad van 6.31 % in 1879 op 5.33 % in 1920, terwijl het aandeel van Drente voor de volgende volkstellingen zoo goed als gelijk bleef met eene kleine stijging bij de laatste tellingen. Limburg is tot 1899 evenals Noordbrabant tot 1909 voortdurend en sterk gedaald; in het voorlaatste 10-jarig tijdvak steeg Limburg echter van 5.52 op 5.66 % en bij de laatste telling tot 6.42 % (ontwikkeling van de mijnstreek), terwijl Noordbrabant slechts een kleine stijging aanwees.

Uit de cijfers betreffende de groepen van gemeenten blijkt de voortdurende en belangrijke concentratie der bevolking in de groote bevolkingscentra, een verschijnsel, dat ook in de meeste andere landen geconstateerd wordt. Het aandeel der 4 voornaamste gemeenten is het sterkst gestegen van 14.32 % in 1830, met eene geringe daling in 1840, tot 24.17 % in 1920. Voor de gemeenten van 50 001—100 000 inwoners steeg het aandeel eveneens bijna voortdurend, doch in mindere mate. Ook van de derde groep van gemeenten met stedelijk karakter, die van 20 001—50 000 inwoners, vermeerderde het aandeel voortdurend (met uitzondering van de periode 1840—'49) welke vermeerdering het grootst was in het laatste decennium n.l. 1.15 %. De stijging van het aandeel dezer 3 groepen van gemeenten, heeft zoo goed als geheel plaats gehad ten nadeele van de 5e groep, die der aller kleinste gemeenten. Immers de 4e groep vertoont bij de verschillende tellingen slechts zeer geringe verminderingen die in totaal sedert 1840 even 3 % bedroegen, terwijl het aandeel der groep van kleinste gemeenten sedert 1840 met niet minder dan bijna 12 % verminderde in de grootte van haar aandeel in de Rijksbevolking. De belangrijkste daling in het aandeel der groep van kleinste gemeenten had plaats van 1889 op 1899: 3.50 %.

Uit de Inleiding der volkstelling van 1899 is uit eene toen gemaakte berekening gebleken, dat op de stijging der aandeelen van de 3 groepen van voornaamste gemeenten annexatiën van geheele gemeenten of deelen daarvan eenigszins, doch slechts in zeer geringe mate, van invloed zijn geweest; in de laatste periode was die invloed grooter door de vergroting van Eindhoven, Maastricht en Almelo.

§ 2. Indeling van het Rijk in Gemeenten.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal gemeenten in ons land bij de opvolgende volkstellingen, gesplitst naar hare grootte in 9 groepen. Tengevolge van het vermelden in noot 4 op blz. 20/21 konden de cijfers voor 1830 niet worden gegeven.

TIJDSTIPPEN DER TELLINGEN. <i>Epoques des recensements.</i>	Aantal gemeenten met: <i>Nombre de communes avec:</i>									Totaal. <i>Total.</i>
	minder dan 500 inw. hab.	501 tot 1 000 inw. hab.	1 001 tot 2 000 inw. hab.	2 001 tot 5 000 inw. hab.	5 001 tot 10 000 inw. hab.	10 001 tot 20 000 inw. hab.	20 001 tot 50 000 inw. hab.	50 001 tot 100 000 inw. hab.	meer dan 100 000 inw. hab.	
	1 Jan. 1840.	200	286	358	283	65	12	8	3	
19 Nov. 1849.	170	273	367	293	76	16	8	3	1	1 207
31 Dec. 1859.	84	252	362	350	76	20	9	3	2	1 138
1 " 1869.	66	232	356	345	99	20	11	3	2	1 134
31 " 1879.	56	209	339	366	105	35	12	2	3	1 127
31 " 1889.	44	200	334	370	114	40	15	3	3	1 123
31 " 1899.	48	190	316	364	133	46	16	4	4	1 121
31 " 1909.	40	175	293	376	153	53	21	6	4	1 121
31 " 1920.	30	167	269	375	160	67	30	8	4	1 110

Een voortdurende aanwas der bevolking, die zich in schier alle gemeenten doet gevoelen, maakt dat er voortdurend opschuiving plaats heeft van gemeenten naar eene rubriek van een grooter aantal zielen. Die opschuiving is uit bovenstaande cijfers duidelijk zichtbaar.

Het totaal aantal gemeenten is sedert 1840 met een 106-tal verminderd. Slechts drie nieuwe gemeenten zijn in dien tijd ontstaan, n.l. Haarlemmermeer en Anna Paulowna in Noordholland en Schoonebeek in Drente.

Onderstaande gemeenten zijn sedert 1830 verdwenen, alle tengevolge van inlijving bij andere gemeenten. ¹⁾

In Noordbrabant: Emmikhoven (Almkerk) 1879, Gestel, Woensel, Stratum, Strijp, Tongelre, (Eindhoven) 1920; in Gelderland: Doetinchem (Stad) en Doetinchem (Ambt) vereenigd tot Doetinchem 1920, Dorth (Gorsel) 1831, Loenen en Wolveren (Valburg) 1854, Verwolde (Laren) 1854. In Zuidholland: Aarlanderveen (Alfen) 1918, Abtsregt (Vrijenban) 1855, Achttienhoven (Nieuwkoop) 1855, Ackersdijk en Vrouwenregt (Vrijenban) 1855, Albrandswaard (Poortugaal) 1841, St. Anthony Polder (Maasdam) 1831, West Barendrecht (Oost Barendrecht) 1836, Benthorn (Benthuizen) 1845, Biert (Geervliet) 1855, Biesland (Vrijenban) 1833, Vrije on Lage Boekhorst (Alkemade) 1855, Broek (ged. Waddinxveen, ged. Gouda) 1870, Cellaarshoek (Maasdam) 1831, Charlois (Rotterdam) 1895, Delfshaven (Rotterdam) 1886, Goidschalksoord (Heinenoord) 1855, 's-Gravenambacht (Pernis) 1830, Groeneveld (Hof van Delft) 1855, Heer Oudelands Ambacht (in 1857 vereenigd met Groote Lindt, dat in 1881 weder vereenigd is met Zwijndrecht), Hodenpijl (Schipluiden) 1855, Hofwegen (Bleskensgraaf) 1855, Hoog en Woud Harnasch (Hof van Delft) 1833, Hoogeveen in Delfland (Nootdorp) 1832, Hoogeveen in Rijnland (Benthuizen) 1855, Hoogmade (Woubrugge) 1855, Katendrecht (Charlois) 1873, Kyfhoek (in 1857 met Groote Lindt dat in 1881 vereenigd is met Zwijndrecht), Kralingen (Rotterdam) 1895, Laagblokland (Ottoland) 1857, Groote Lindt (Zwijndrecht) 1881, Kleine Lindt (Heerjansdam) 1857, St. Maartensregt (Schipluiden) 1855, Oud en Nieuw Mathenesse (Schiedam) 1867, Meerdervoort (Zwijndrecht) 1855, Middelburg (Reewijk) 1855, de Mijl (ged. 's-Gravendeel, ged. Dubbeldam) 1856, Naters (Rokkanje) 1855, Nederslingeland (Peursum) 1857, Nieuwveen in Delfland (Nootdorp) 1832, Nieuwland, Kortland en 's-Graveland (Ketel en Spaland) 1855, Onkoop (Hekendorp) 1857, Oudshoorn (Alfen) 1918, Roxenesse (Meliszand) 1857, Onwaard (Meliszand) 1857, Ruijven (Pijnacker) 1845, Rijsoort (Ridderkerk) 1855, Sandelingen Ambacht (Hendrik Ido Ambacht) 1855, Schuddebeurs en Simonshaven (Geervliet) 1855, Sluipwijk (Reewijk) 1870, Spijk (Heukelom) 1855, Stein (ged. met Gouda, ged. met Reewijk) 1870, Stormpolder (Krimpen a. d. IJsel) 1855, Strevelshoek (in 1845 vereenigd met Rijsoort, dat in 1855 met Ridderkerk vereenigd werd). Oude en Nieuwe Struiten (Nieuwhellevoet) 1855, Strijensas (Strijen) 1855, Tempel (Berkel en Rodenrijs) 1855, De Vennip (Hillegom) 1855, Vliet (Haastrecht) 1845, Vrijhoeven (Ter Aar) 1840, Noord Waddinxveen (Waddinxveen) 1870, Wioldrecht ('s-Gravendeel) 1856, Zouteveen (Vlaardinger Ambacht) 1855, Zuidbroek (Bergambacht) 1857, Zuidwijk (Boskoop) 1845. In Noordholland: Berkenrode (Heemstede) 1857, Bijlmermeer (Weesperkarspel) 1846, Etersheim (Oosthuizen) 1846, Groet (Schoorl) 1833, Grosthuisen (Avenhorn) 1864, Haarlemmerliede (Spaarnwoude) 1857, Houtrijk en Polanen (Haarlemmerliede en Spaarnwoude) 1863, Kalslagen (Leimuïden)²⁾ 1854, Rietwijkeroord (Nieuweramstel) 1854, Schardam (Beets) 1854, Scharwoude (Avenhorn) 1864, Schellingwoude (Ransdorp) 1857, Veenhuizen (Heerhugowaard) 1854, Wimmenum (Egmond-binnen) 1857, Zuidschalkwijk (Haarlemmerliede en Spaarnwoude) 1863. In Zeeland: Bath (Rilland) 1877, Bommenede (Zonnemaire) 1865, Gapinge (Vrouwenpolder) 1857, 's Heer Hendriks Kinderen ('s Heer Arendskerke) 1857, Heille (Sluis) 1880, Kleverskerke (Arnemuiden) 1857, Oost Souburg (West Souburg) 1834, St. Anna Termuiden (Sluis) 1880. In Utrecht: Achthoven (Linschoten) 1857, Cabauw (Willige Langerak) 1857, Darthuisen (Leersum) 1857, Duist (Hoogland) 1857, Gerverskop (Harmelen) 1857, 's-Gravesloot (Kamerik) 1857, Kamerik

¹⁾ De tusschen haakjes geplaatste namen duiden de gemeenten aan, waarmede de verdwenen gemeenten zijn vereenigd. De jaartallen zijn die der wetten tengevolge waarvan de vereeniging geschiedde.

²⁾ Bij de wet van 8 Juni 1864, Stbl. n°. 61, ging Leimuïden van Noord- naar Zuidholland over.

Houtdyke (Kamerik) 1857, Maarssenbroek (Maarsen) 1857, Oudhuizen (Wilnis) 1857, Oud Wulven (Houten) 1857, Polsbroek Noord (Polsbroek) 1857, Portengen (Breukelen-Nijenrode) 1857, Rhijnauwen (Bunnik) 1857, Schonauwen (Houten) 1857, Stutenburg (Driebergen) 1857, Teckop (Kamerik) 1857, De Vuursche (Baarn) 1857, Waverveen (Vinkeveen) 1840, Wulverhorst (Linschoten) 1857, Zevender (Willige Langerak) 1857. In Overijsel: Almelo (Stad) met Almelo (Ambt) vereenigd tot Almelo 1914, Schokland (Kampen) 1858. In Limburg: St. Pieter (Maastricht) 1920, Oud Vroenhoven (Maastricht) 1920, Rimburg (Ubach over Worms) 1886, Strucht (Schin op Geul) 1878.

Een provincies-gewijs overzicht van het totaal aantal gemeenten bij de verschillende tellingen volgt onderstaand.

PROVINCIEËN. <i>Provinces.</i>	Aantal gemeenten bij de verschillende volkstellingen. <i>Nombre de communes d'après les recensements.</i>								
	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1840.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	31 Dec. 1920.
Noordbrabant	185	185	185	185	184	184	184	184	179
Gelderland	118	118	116	116	116	116	116	116	115
Zuidholland	238	232	197	197	192	190	188	188	186
Noordholland	147	145	136	133	134	134	134	134	134
Zeeland	116	116	113	112	111	109	109	109	109
Utrecht	92	91	72	72	72	72	72	72	72
Friesland	43	43	43	43	43	43	43	43	43
Overijsel	62	62	61	61	61	61	61	61	60
Groningen	57	57	57	57	57	57	57	57	57
Drente	33	33	33	33	33	34	34	34	34
Limburg	125	125	125	125	124	123	123	123	121
Het Rijk	1 216	1 207	1 138	1 134	1 127	1 123	1 121	1 121	1 110

In alle provinciën, behalve in Friesland, Groningen en Drente is dus het aantal gemeenten kleiner geworden, het meest in Zuidholland. In Drente alleen is het aantal toegenomen.

Voor eene verdeling der bevolking naar verschillende administratieve indeelingen wordt voor de vorige volkstelling verwezen naar de bij de uitkomsten daarvan behorende Inleiding; voor de laatstgehouden volkstelling raadplege men de overzichten, gepubliceerd dienaangaande in het door het Centraal Bureau voor de Statistiek uitgegeven boekje in zakformaat, getiteld: Bevolking en oppervlakte der gemeenten van Nederland op 31 December 1920.

§ 3. Toeneming der bevolking.

Uit de cijfers van de tabel op blz. 20/21 werd in het hiervolgend overzicht berekend, voor elke provincie en voor de groepen van gemeenten, de mate van toeneming der bevolking sedert 1830 met onderscheiding naar het geslacht. De bevolking van het jaar 1830 is daarbij steeds gelijk 100 gesteld.

TOENEMING DER BEVOLKING. (DE BEVOLKING
Accroissement de la population. (La

PROVINCIEËN. <i>Provinces.</i>	1 Januari 1840.			19 November 1849.			31 December 1859.			1 December 1869.		
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>
	Noordbrabant . . .	109.09	107.85	108.47	113.77	113.48	113.62	117.22	116.55	116.88	123.09	122.17
Gelderland . . .	111.64	111.58	111.61	119.77	119.56	119.67	130.78	129.80	130.29	140.32	139.02	139.67
Zuidholland . . .	109.77	109.53	109.65	117.37	117.51	117.44	129.29	128.94	129.11	143.74	143.19	143.45
Noordholland . . .	107.66	106.58	107.09	116.87	113.80	115.24	129.07	124.31	126.25	142.87	139.49	139.48
Zeeland . . .	110.48	110.07	110.27	117.56	116.03	116.78	121.40	120.65	121.02	130.—	128.76	129.36
Utrecht . . .	109.22	110.07	109.65	112.08	113.61	112.86	120.74	121.18	120.96	130.78	131.50	131.13
Friesland . . .	110.40	111.98	111.20	120.66	120.77	120.72	135.12	132.65	133.87	143.54	141.83	142.68
Overijssel . . .	109.23	111.82	110.51	119.91	121.33	120.61	131.69	131.20	131.45	142.86	141.14	142.01
Groningen . . .	111.21	111.83	111.52	118.78	120.52	119.64	131.90	131.80	131.86	143.04	143.10	143.07
Drente . . .	113.02	113.98	113.49	129.91	129.17	129.55	150.97	147.17	149.11	167.84	162.86	165.40
Limburg . . .	107.61	103.73	105.66	111.75	108.64	110.19	117.67	113.91	115.78	122.32	118.01	120.15
Het Rijk . . .	109.62	109.29	109.46	117.27	116.67	116.97	127.46	125.81	126.62	138.03	135.94	136.97
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners . . .	108.03	106.71	107.30	117.02	115.20	116.02	130.16	127.05	128.45	144.24	139.77	141.78
50 001—100 000 inwoners . . .	112.68	108.74	110.60	111.10	113.26	112.23	120.66	122.17	121.45	133.67	136.16	134.98
20 001—50 000 inwoners . . .	113.41	113.58	113.82	117.17	121.01	119.13	133.82	132.52	133.16	149.42	148.61	149.01
20 000 en minder inwoners 1) . . .	109.12	109.34	109.23	117.91	116.74	117.33	126.73	124.96	125.85	135.74	133.29	134.51

Zoo voor het Rijk als voor de provinciën en de groepen van gemeenten heeft de toeneming van volkstelling tot volkstelling

OP 1 JANUARI 1830 TELKENS GELIJK 100 GESTELD).
population au 1 janvier 1830 pris = 100).

PROVINCIEËN. <i>Provinces.</i>	31 December 1879.			31 December 1889.			31 December 1899.			31 December 1909.			31 December 1920.		
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>
	Noordbrabant . . .	135.20	132.24	133.71	147.69	144.47	146.07	159.88	157.02	158.74	179.65	177.54	178.59	212.63	208.17
Gelderland . . .	151.80	149.56	150.68	166.63	164.04	165.34	183.81	181.94	182.88	207.64	205.28	206.46	236.34	234.73	235.54
Zuidholland . . .	168.92	166.19	167.49	199.18	196.83	197.95	240.91	236.41	238.56	295.01	285.22	289.90	358.65	341.92	349.70
Noordholland . . .	169.28	169.81	164.25	206.34	195.09	200.37	241.07	227.48	233.85	276.51	259.67	267.57	326.53	302.54	313.55
Zeeland . . .	138.07	136.82	137.43	146.54	143.82	145.15	159.45	155.72	157.58	172.17	166.74	169.40	182.01	175.27	178.65
Utrecht . . .	144.87	144.77	144.82	167.98	166.01	166.97	190.12	189.21	189.66	217.57	218.37	217.98	259.21	258.77	258.64
Friesland . . .	162.31	150.80	160.99	165.05	162.49	163.76	188.13	184.04	186.05	178.89	172.15	175.47	189.98	183.81	186.85
Overijssel . . .	154.49	151.96	153.24	166.20	164.08	165.15	187.14	184.60	186.13	214.39	213.65	214.03	245.70	244.88	244.73
Groningen . . .	160.85	160.72	160.79	172.91	173.47	173.19	190.43	190.01	190.21	209.05	207.52	208.28	234.45	233.84	232.11
Drente . . .	188.83	183.22	186.08	211.05	198.—	204.65	239.49	225.41	232.58	276.87	265.66	271.37	331.72	324.88	328.36
Limburg . . .	130.61	126.50	128.54	139.90	134.68	137.28	154.11	148.61	151.35	182.14	174.37	178.23	242.45	230.41	236.98
Het Rijk . . .	155.17	151.98	153.54	174.37	170.95	172.62	197.21	193.46	195.29	226.84	221.58	224.15	266.83	258.71	262.69
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners . . .	178.17	168.22	172.70	235.76	230.65	227.46	317.46	292.96	304.—	387.15	351.05	367.32	472.89	419.18	443.38
50 001—100 000 inwoners . . .	155.55	157.15	156.39	187.82	178.32	182.81	226.48	227.09	226.76	262.55	259.29	260.83	313.06	302.81	307.67
20 001—50 000 inwoners . . .	172.32	171.09	171.69	201.73	200.89	201.30	243.61	243.87	243.74	285.46	299.01	292.37	379.54	376.41	374.33
20 000 en minder inwoners 1) . . .	148.54	145.12	146.82	157.98	154.81	156.39	165.84	160.53	163.18	185.73	177.71	181.70	208.92	202.58	205.74

tot regelmatig plaats gevonden, wat duidelijk blijkt uit de volgende tabel, die de toeneming van volkstelling tot volkstelling aanwijst.

TOENEMING DER BEVOLKING. (DE BEVOLKING BIJ ELKE
Accroissement de la population. (La population de chaque

PROVINCIEËN. <i>Provinces.</i>	1 Januari 1840.			19 November 1849.			31 December 1859.			1 December 1869.		
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>
	Noordbrabant . . .	109.09	107.85	108.47	104.29	105.22	104.75	103.03	102.71	102.87	105.52	104.83
Gelderland . . .	111.64	111.58	111.61	107.28	107.16	107.22	109.20	108.56	108.88	107.29	107.10	107.20
Zuidholland . . .	109.77	109.53	109.65	106.92	107.28	107.11	110.16	109.73	109.93	111.17	111.06	111.11
Noordholland . . .	107.66	106.58	107.09	108.55	106.77	107.62	110.45	109.24	109.81	110.69	109.79	110.22
Zeeland . . .	110.48	110.07	110.27	106.41	105.42	105.90	108.27	103.98	103.63	107.08	106.72	106.90
Utrecht . . .	109.22	110.07	109.65	102.62	103.22	102.93	107.73	106.66	107.18	108.28	108.52	108.40
Friesland . . .	110.40	111.98	111.20	109.30	107.85	108.56	111.98	109.84	110.89	106.24	106.92	106.58
Overijssel . . .	109.23	111.82	110.51	109.77	108.50	109.14	109.83	108.14	108.99	108.48	107.58	108.01
Groningen . . .	111.21	111.83	111.52	106.77	107.78	107.28	111.09	109.37	110.21	108.44	108.55	108.50
Drente . . .	113.02	113.98	113.49	114.94	113.33	114.15	116.22	113.93	115.10	111.17	110.63	110.93
Limburg . . .	107.61	103.73	105.66	103.85	104.74	104.28	105.30	104.85	105.08	103.94	103.60	103.77
Het Rijk . . .	109.62	109.29	109.46	106.98	106.75	106.86	108.69	107.83	108.25	108.29	108.05	108.17
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners . . .	108.03	106.71	107.30	108.32	107.96	108.12	111.23	110.29	110.72	110.08	110.01	110.38
50 001—100 000 inwoners . . .	112.68	108.73	110.60	90.85	104.14	101.47	108.61	107.88	108.22	110.78	111.46	111.14
20 001—50 000 inwoners . . .	113.40	113.58	113.49	103.31	106.54	104.96	114.22	109.40	111.78	111.65	112.14	111.99
5 001—20 000 inw. 5 000 en minder inwoners . . .	109.—	109.33	109.11	108.59	109.36	108.10	109.92	107.49	108.69	107.10	106.80	106.95
				107.57	104.51	106.04	105.37	106.61	105.98	107.12	106.54	106.83

1) Deze groep kon niet in tweeën worden gesplitst, omdat die splitsing voor 1830 niet te maken was (zie de noot 5 op blz. 20/21.)

VOLKSTELLING VERGELEKEN MET DIE VAN DE VOORGAANDE).
recensement comparé à celle du recensement précédent).

PROVINCIEËN. <i>Provinces.</i>	31 December 1879.			31 December 1889.			31 December 1899.			31 December 1909.			31 December 1920.		
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>
	Noordbrabant . . .	109.28	108.23	108.76	109.27	109.26	109.26	108.26	109.11	108.68	112.36	113.64	112.50	118.33	117.26
Gelderland . . .	108.10	107.54	107.82	109.85	109.72	109.79	110.35	110.92	110.63	112.96	112.83	112.89	113.83	114.35	114.08
Zuidholland . . .	117.41	116.03	116.69	118.02	118.47	118.25	120.95	120.10	120.51	122.46	120.65	121.52	121.57	119.23	120.70
Noordholland . . .	118.35	117.02	117.66	122.03	122.14	122.09	116.83	116.59	116.71	114.70	114.14	114.42	118.11	116.33	117.19
Zeeland . . .	106.17	106.24	106.21	106.18	105.13	105.64	108.81	108.32	108.56	107.98	107.03	107.50	105.73	105.11	105.41
Utrecht . . .	110.74	110.07	110.40	116.03	114.69	115.35	113.16	114.—	113.59	114.43	115.41	114.93	119.14	118.18	118.65
Friesland . . .	112.84	112.55	112.69	101.91	101.79	101.85	101.86	100.95	101.40	106.40	104.95	105.67	106.20	106.77	106.49
Overijssel . . .	108.05	107.60	107.83	107.67	108.04	107.85	112.60	113.06	112.83	114.56	115.18	114.86	114.60	114.67	114.61
Groningen . . .	112.29	112.21	112.25	107.65	108.03	107.84	109.91	109.34	109.62	109.78	109.22	109.49	112.15	111.36	111.44
Drente . . .	112.46	112.48	112.47	111.81	108.09	110.01	113.48	113.34	113.65	115.61	117.85	116.68	119.81	122.29	121.—
Limburg . . .	106.74	107.18	106.96	107.15	106.48	106.82	110.12	110.40	110.26	118.19	117.33	117.76	133.11	132.14	132.63
Het Rijk . . .	112.32	111.75	112.03	112.46	112.53	112.50	113.09	113.16	113.13	115.02	114.53	114.77	117.63	116.76	117.17
Gemeenten met meer dan 100															

Deze cijfers leeren in de eerste plaats, dat tot de vermeerdering der bevolking des rijks van 100 in 1830 tot op ruim 262½ in 1920 dus ruim 162½% bedragend van volkstelling tot volkstelling verre van gelijk is geweest zooals uit de tweede tabel op blz. 26/27 duidelijk blijkt en waarbij tevens aan het licht treedt, dat na 1869 bij elke volkstelling de toeneming grooter is geweest en wel van ± 8% in 1849/69 regelmatig stijgende tot ruim 17% in 1910/20. In die vermeerdering hebben wel alle provinciën bijgedragen, doch zóó, dat de mate van toeneming in de verschillende provinciën eene zeer ongelijke was en schommelde tusschen bijna 250 en ruim 78%. De provinciën rangschikkende naar de grootte van de relatieve vermeerdering van hare bevolking, krijgt men het onderstaand overzicht, waarin de bevolking van 1830 steeds = 100 is gesteld.

Zuidholland	349.70	Gelderland	235.54
Drente	328.36	Groningen	232.11
Noordholland	313.55	Noordbrabant	210.39
Utrecht	258.64	Friesland	186.85
Overijssel	244.73	Zeeland	178.65
Limburg	236.98	Het Rijk	262.69

Slechts een drietal provinciën, waaronder de 2 meest bevolkte, komen boven het gemiddelde van het Rijk, en wel alle drie betrekkelijk ver daarboven, terwijl Noordbrabant, Friesland en Zeeland in afdalende orde zeer ver beneden het gemiddelde blijven. Limburg, dat bij de vorige volkstelling slechts iets meer was toegenomen dan Friesland, staat thans boven Groningen tengevolge van de groote toeneming der bevolking van de mijnstreek in de laatste twee perioden.

Wat de groepen van gemeenten betreft zijn het sterkst toegenomen de aller grootste steden (343%) waarop de kleinere groot-steden (van 20—50 000 inwoners) volgen met ruim 274%. Opmerkelijk is dat waar in de laatste periode in alle andere groepen van gemeenten een toenemende vermeerdering is geweest, in de grootste steden die toeneming iets is achteruitgegaan.

De verandering van het bevolkingscijfer in het Rijk of in een deel daarvan is afhankelijk van tweeërlei invloeden, die beide in dezelfde of in tegengestelde richting kunnen werken, n.l. de verschillen tusschen de aantallen geboren en die der sterfgevallen en de verschillen tusschen de aantallen zich vestigende en vertrekkende personen.

De volgende tabellen geven zoowel in absolute als in relatieve cijfers een overzicht sedert 1840 van de veranderingen, die de bevolking der verschillende provinciën en van het Rijk heeft ondergaan, tengevolge van elk der beide hier genoemde factoren.

Vermeerdering der bevolking door geboorte-overschotten sedert 1840.

Augmentation de la population à cause des excédants des nés-vivants sur les décédés depuis 1840 (chiffres absolus).

PROVINCIËN. <i>Provinces.</i>	Tijdstippen. <i>Epoques.</i>								
	1 Jan. 1840.	31 Dec. 1849.	31 Dec. 1859.	31 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	31 Dec. 1920.
Noordbrabant	378 437	406 117	427 939	458 869	501 014	550 176	610 100	698 154	809 651
Gelderland	345 762	376 952	415 827	458 057	506 996	567 819	638 408	726 265	826 193
Zuidholland	526 020	558 580	611 266	682 046	774 749	911 749	1 078 410	1 298 606	1 546 074
Noordholland	443 334	461 644	495 283	549 583	625 054	732 697	861 477	1 003 706	1 158 180
Zeeland	151 358	162 848	175 465	198 785	227 737	257 160	290 486	325 171	358 440
Utrecht	145 132	152 372	164 715	179 505	198 357	226 060	260 462	301 314	347 518
Friesland	227 859	249 849	276 859	310 389	355 384	397 505	440 446	486 113	534 746
Overijssel	197 694	213 364	231 816	252 786	279 193	309 847	352 167	407 063	469 052
Groningen	175 651	191 851	211 562	236 042	267 634	305 670	348 037	397 162	447 938
Drente	72 484	77 294	86 149	97 269	112 057	127 858	149 159	177 904	216 433
Limburg	196 828	212 228	228 225	247 505	271 300	298 626	331 312	378 054	446 982
Het Rijk	2 860 559	3 063 099	3 325 106	3 670 836	4 119 475	4 685 167	5 360 464	6 199 512	7 161 207

Betrekkelijke vermeerdering der bevolking door geboorte-overschotten sedert 1840.
(De bevolking van 1840 = 100).

Accroissement de la population à cause des excédants des nés vivants sur les décédés (chiffres relatifs, la population au 1er janvier 1840 pris = 100).

PROVINCIËN. <i>Provinces.</i>	Tijdstippen. <i>Epoques.</i>								
	1 Jan. 1840.	31 Dec. 1849.	31 Dec. 1859.	31 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	31 Dec. 1920.
Noordbrabant	100.—	107.32	113.08	121.25	132.39	148.—	161.22	184.48	213.94
Gelderland	100.—	109.02	120.26	132.48	146.63	164.22	184.64	210.04	238.95
Zuidholland	100.—	106.19	116.31	129.66	147.29	173.33	205.01	246.89	293.93
Noordholland	100.—	104.13	111.72	123.97	140.99	165.27	194.32	227.53	261.35
Zeeland	100.—	107.59	115.93	131.33	150.46	169.90	191.92	214.84	236.82
Utrecht	100.—	104.99	113.49	123.68	136.67	155.77	179.47	207.62	239.45
Friesland	100.—	109.65	121.50	136.22	155.96	174.45	197.69	213.34	234.68
Overijssel	100.—	107.93	117.36	127.88	141.23	156.73	178.21	205.91	237.27
Groningen	100.—	109.22	120.44	134.39	152.37	174.02	198.14	226.11	255.02
Drente	100.—	106.63	118.37	134.19	154.60	176.40	205.78	245.44	298.60
Limburg	100.—	107.82	115.95	125.75	137.84	151.72	168.33	192.07	227.00
Het Rijk	100.—	107.08	116.24	128.33	144.01	163.79	187.40	216.75	250.34

Absolute vermeerdering of vermindering der bevolking door meer of minder vestiging dan vertrek sedert 1840.

Augmentation ou diminution de la population à cause de migration (chiffres absolus).

Noordbrabant	378 437	368 740	358 292	348 440	343 920	337 889	322 179	303 362	302 722
Gelderland	345 762	339 526	333 575	320 398	305 571	290 145	273 903	259 099	249 257
Zuidholland	526 020	530 865	534 134	532 178	554 801	563 912	592 058	618 158	658 616
Noordholland	443 334	458 769	471 927	471 187	498 270	540 126	549 988	547 321	533 205
Zeeland	151 358	148 805	142 005	130 142	112 256	93 432	77 167	58 702	38 035
Utrecht	145 132	142 140	140 523	139 183	138 454	140 079	135 704	132 332	139 936
Friesland	227 859	225 370	225 305	209 824	202 352	165 912	127 675	101 298	75 989
Overijssel	197 694	200 093	201 033	198 959	192 637	183 292	178 865	173 511	167 400
Groningen	175 651	172 242	171 777	164 945	161 263	142 767	127 216	106 534	93 299
Drente	72 484	77 928	81 566	80 852	79 272	75 330	71 869	67 898	65 769
Limburg	196 828	189 861	184 285	173 144	164 981	153 923	147 450	150 781	190 210
Het Rijk	2 860 559	2 854 339	2 844 422	2 769 252	2 753 777	2 686 807	2 604 232	2 519 222	2 564 666

Betrekkelijke vermeerdering of vermindering der bevolking door meer of minder vestiging dan vertrek (De bevolking van 1840 = 100).

Accroissement ou décroissement de la population à cause de migration (chiffres relatifs, la population au 1er janvier 1840 pris = 100).

Noordbrabant	100.—	97.44	94.68	92.07	90.88	89.29	85.14	80.16	79.99
Gelderland	100.—	98.20	96.48	92.67	88.38	83.01	79.22	74.94	72.09
Zuidholland	100.—	100.91	101.54	101.17	105.47	107.20	112.55	117.50	125.21
Noordholland	100.—	103.48	106.45	106.28	112.39	121.83	124.06	123.45	131.55
Zeeland	100.—	98.31	93.82	85.97	74.15	61.72	50.97	38.78	25.13
Utrecht	100.—	97.94	96.82	95.90	95.40	96.52	93.50	91.18	96.42
Friesland	100.—	98.91	98.88	92.08	88.81	72.81	56.03	44.46	33.35
Overijssel	100.—	101.22	101.69	100.64	97.44	92.72	90.47	87.77	84.71
Groningen	100.—	98.06	97.80	93.91	91.81	81.26	72.43	60.65	53.12
Drente	100.—	107.51	112.46	111.55	109.37	103.93	99.01	93.67	90.74
Limburg	100.—	96.46	93.63	87.97	83.82	78.20	74.91	76.61	96.64
Het Rijk	100.—	99.78	99.44	96.81	96.27	93.93	91.04	88.06	89.66

Van het jaar 1830 kon hier niet worden uitgegaan, omdat vóór 1838 voor verschillende provinciën de levenloos aangegevenen wel onder de geboren en doch niet onder de sterfgevallen waren begrepen, en het aantal dier levenloos aangegevenen zelf niet bekend was.

De verhoudingscijfers van de bevolkingsvermeerdering door meerdere geboorten dan sterfgevallen het eerst beschouwende, blijkt dat ook hier de aandeelen voor de verschillende provinciën in die natuurlijke toeneming der bevolking van het Rijk, van 100 in 1840 tot 250.34 in 1920, sterk uiteenloopen. Men vergeete echter daarbij niet dat de meer toeneming der bevolking door meer geboorte dan sterfte, juist omdat er overal in ons land nog betrekkelijk groote geboorteoverschotten bestaan, ook beïnvloed wordt door meerdere im- dan emigratie. Immers uit die geïmmigreerden komen weder geboren voort, die de geboorteoverschotten vergrooten; dit is o.a. het geval geweest bij Zuidholland en Noordholland, en in de eerste perioden bij Overijssel en Drente. Omgekeerd heeft meerdere emigratie dan immigratie een verkleinenden invloed op de geboorteoverschotten, vooral voor Zeeland en Friesland.

De grootte der natuurlijke toeneming van de bevolking, d. w. z. die door meer geboorten dan sterfgevallen, is, voor zooveel de geboorten betreft, in hoofdzaak van twee factoren afhankelijk. In de eerste plaats van het grooter of kleiner aantal echtparen, waarvan de vrouw nog in den vruchtbaren leeftijd verkeert, in de tweede plaats van de wijzigingen in de gemiddelde vruchtbaarheid in het huwelijk zelf.

Omtrent de toe- of afneming van het aantal bovenbedoelde echtparen sedert 1849 kan onderstaand staatje licht geven, dat het aantal gehuwde vrouwen beneden 50 jaar in % van het totaal aantal vrouwen aangeeft bij de verschillende volkstellingen sedert 1849.

Aantal gehuwde vrouwen beneden 50 jaar in % van het totaal aantal vrouwen.

Nombre des femmes mariées au-dessous de 50 ans en pourcents du nombre total des femmes.

PROVINCIEËN.	1849.	1859.	1869.	1879.	1889.	1899.	1909.	1920.
Noordbrabant	19.02	19.73	20.54	20.84	19.75	20.05	21.21	22.35
Gelderland	21.44	22.71	22.80	22.51	21.62	22.09	22.99	23.99
Zuidholland	22.35	24.16	24.51	24.55	23.11	23.29	24.56	26.11
Noordholland	22.76	24.34	24.66	24.97	24.12	24.40	25.86	27.72
Zeeland	22.45	24.88	24.22	23.25	22.18	23.22	24.76	26.16
Utrecht	20.37	22.41	22.06	22.81	22.03	22.23	23.10	24.77
Friesland	23.20	24.70	24.70	25.16	23.79	24.35	25.97	26.71
Overijssel	22.38	23.91	24.13	24.12	23.76	24.17	25.21	25.79
Groningen	22.32	23.71	23.40	24.17	22.75	23.45	24.94	26.35
Drente	22.96	25.11	25.42	26.83	24.78	25.24	26.12	27.17
Limburg	21.09	21.31	20.99	20.68	19.50	19.76	21.35	23.78
Het Rijk	21.79	23.27	23.51	23.61	22.58	22.97	24.24	25.64

Deze cijfers volgen bijna overal geheel den loop der huwelijkscijfers, waarvan zij in hoofdzaak afhankelijk zijn, n.l. eene toeneming tot 1879 (voor enkele provinciën tot 1869 omdat de vermindering van het relatief aantal huwelijken reeds met 1874 aanving), daarna eene daling tot 1889 en daarna weder eene stijging, die vooral voor de laatste twee tijdvakken aanzienlijk mag heeten. De cijfers der huwenden volgen hier.

Aantal huwenden per 1000 inwoners der gemiddelde bevolking sedert 1840 gemiddeld per jaar.

Nombre annuel moyen des personnes mariées sur 1000 de la population moyenne.

PROVINCIEËN.	1840-'49.	1850-'59.	1860-'69.	1870-'79.	1880-'89.	1890-'99.	1900-'09.	1910-'20.
Noordbrabant	12.06	13.34	14.82	14.28	12.44	13.20	13.63	13.66
Gelderland	13.80	15.34	15.64	15.30	13.88	14.30	13.97	14.—
Zuidholland	15.32	17.10	17.32	17.02	14.86	14.84	15.22	15.61
Noordholland	16.96	17.80	17.76	17.62	15.56	15.24	15.70	15.63
Zeeland	15.68	16.88	16.96	16.04	14.32	15.06	14.21	14.74
Utrecht	13.98	16.22	16.30	16.28	14.38	14.32	14.25	14.81
Friesland	16.02	16.76	17.26	17.04	14.26	15.22	15.32	16.16
Overijssel	14.14	15.64	15.98	15.66	14.68	14.94	14.85	14.33
Groningen	16.08	17.20	17.26	17.28	14.26	15.34	15.49	15.22
Drente	14.26	16.02	16.16	16.34	15.18	15.78	15.44	15.97
Limburg	13.24	13.22	13.50	13.68	11.72	12.68	12.99	13.26
Het Rijk	14.78	16.06	16.44	16.20	14.28	14.62	14.78	15.05

Tusschen de cijfers voor de verschillende provinciën in de tabel der gehuwde vrouwen beneden 50 jaar bestaan betrekkelijk groote verschillen. Relatief het geringst aantal gehuwde vrouwen wordt aangetroffen in Noordbrabant en Limburg tengevolge van het groot aantal ongehuwde vrouwen (kloosterlingen); dan volgt Gelderland en daarna Utrecht. Relatief het hoogst is het bij de laatste volkstelling in Noordholland, waarop Drente, Friesland, Overijssel, Zeeland en Zuidholland in afdalende rangorde volgen.

Voor de beide eerstgenoemde provinciën kunnen deze cijfers dus eenigszins de geringe vermeerdering der bevolking door geboorte-overschotten verklaren, terwijl ook voor de laatstgenoemde provinciën, met uitzondering van Friesland en Overijssel, de cijfers met de grootste natuurlijke vermeerdering der bevolking overeenstemmen.

De cijfers betreffende het aantal gehuwde vrouwen in den vruchtbaren leeftijd verder ontledende, krijgt men achterstaand overzicht van de verdeling dier vrouwen over verschillende leeftijden.

Aantal gehuwde vrouwen in onderstaande leeftijdsklassen in % der bevolking.
 Nombre des femmes mariées dans les classes sous-mentionnées en % du nombre des femmes mariées au-dessous de 50 ans.

PROVINCIEËN.	Bij de volkstelling van 1849 tot 1899.											
	1849.			1859.			1869.			1879.		
	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.
Noordbrabant . . .	8.59	32.58	63.83	3.92	31.84	64.24	4.20	35.38	60.42	5.02	33.74	61.24
Gelderland . . .	4.49	33.34	62.17	5.14	34.99	59.87	4.80	35.72	59.48	6.44	34.89	58.67
Zuidholland . . .	6.94	38.87	54.19	6.91	38.18	54.91	6.70	38.32	54.98	8.62	37.78	53.60
Noordholland . . .	6.36	39.16	54.48	6.24	38.80	55.56	6.36	38.40	55.24	8.22	38.02	53.16
Zeeland . . .	6.05	38.65	55.30	7.61	36.59	55.83	6.39	39.87	53.74	7.12	35.95	55.93
Utrecht . . .	5.93	34.86	59.21	5.46	37.05	57.49	5.38	36.44	58.16	7.25	35.55	57.20
Friesland . . .	6.29	41.06	52.65	6.67	38.13	55.20	6.72	40.25	53.03	7.83	38.39	53.78
Overijssel . . .	5.84	37.35	56.81	6.08	37.64	56.28	6.04	37.77	56.19	7.31	37.33	55.36
Groningen . . .	5.41	39.25	55.34	6.54	36.46	57.—	6.55	39.16	54.29	8.13	37.82	54.05
Drente . . .	5.85	37.87	56.38	6.18	39.20	54.62	6.07	38.38	55.55	8.18	37.52	54.30
Limburg . . .	4.25	33.26	62.49	4.90	32.69	62.41	4.69	35.84	59.47	4.90	34.42	60.68
Het Rijk . . .	5.66	37.10	57.24	6.01	36.59	57.40	5.90	37.77	56.33	7.42	36.87	55.71
Amsterdam . . .	—	—	—	5.01	36.13	58.75	5.56	35.26	59.18	8.51	37.82	53.67
Rotterdam . . .	—	—	—	5.65	36.85	57.50	6.21	35.35	58.44	8.65	37.53	53.82
's-Gravenhage . . .	—	—	—	6.57	35.17	58.26	6.47	37.17	56.86	8.27	39.27	52.46
Utrecht . . .	—	—	—	5.59	36.42	67.99	5.53	37.85	56.62	7.19	36.68	56.13
Groningen . . .	—	—	—	5.28	33.50	61.22	5.66	38.30	56.04	6.52	38.13	55.36
	100.—			100.—			100.—			100.—		

Uit deze cijfers valt van 1849 af tot de volkstelling van 1899, eene voortdurende toeneming van het relatief aantal gehuwde vrouwen beneden 25 jaar waar te nemen, waarna eene daling voor de volkstelling van 1909 volgt, om dan voor 1920 cijfers te geven die veel hooger zijn dan voor 1899, terwijl van 1879—1899 ook het percentage der 25—34 jarige gehuwde vrouwen stijgt.

Deze stijging van het aantal der jongeren onder de gehuwde vrouwen zou eene voortdurende toeneming der huwelijksvruchtbaarheid, d. i. eene vermeerdering van het gemiddeld aantal geboren en per gehuwde vrouw in den vruchtbaren leeftijd, doen verwachten.

Tot 1879 schijnt dit ook werkelijk het geval te zijn geweest. Doch, niettegenstaande het percentage der jonggehuwden ook na dat jaar langen tijd stijgende bleef en na de daling van 1909 in 1920 zeer hoog was, en er tevens ook nog in de meeste provinciën eene stijging

Aantal wettige geboorten gemiddeld per jaar op 1000 gehuwde vrouwen beneden 50 jaar ¹⁾ in onderstaande tijdvakken. ²⁾
 Nombre moyen des naissances légitimes annuelles par 1000 femmes mariées au-dessous de 50 ans.

PROVINCIEËN.	1850-'54.	1855-'59.	1860-'64.	1865-'69.	1870-'74.	1875-'79.	1880-'84.	1885-'89.	1890-'94.	1895-'99.
Noordbrabant . . .	307.04	287.44	304.64	317.77	324.76	336.06	330.75	330.04	329.57	337.89
Gelderland . . .	289.50	286.91	293.25	294.26	289.05	301.82	301.69	299.47	292.89	294.73
Zuidholland . . .	343.57	314.60	319.65	322.59	324.69	330.14	321.62	314.34	296.07	283.79
Noordholland . . .	301.14	277.69	284.74	284.31	280.07	295.17	289.33	281.98	261.39	243.52
Zeeland . . .	339.64	313.—	327.95	332.15	339.04	330.97	304.16	303.36	296.16	288.48
Utrecht . . .	323.82	306.72	310.53	311.65	310.02	322.71	317.88	321.41	307.78	299.71
Friesland . . .	276.40	266.37	267.64	282.46	281.25	278.85	249.92	248.98	241.61	233.25
Overijssel . . .	285.17	276.50	281.72	284.15	284.52	290.83	281.77	286.55	284.74	284.96
Groningen . . .	285.72	275.67	272.02	279.19	285.52	294.15	270.33	266.40	263.45	258.78
Drente . . .	273.69	274.82	273.82	268.96	274.95	282.67	270.34	277.66	285.45	286.54
Limburg . . .	285.62	289.28	295.90	305.77	314.49	330.68	320.32	319.37	322.89	334.83
Het Rijk . . .	304.17	289.82	296.05	300.61	302.65	310.17	299.52	296.86	286.63	280.18
Amsterdam . . .	—	—	—	263.30	263.74	265.42	280.89	287.11	283.47	260.52
Rotterdam . . .	—	—	—	280.35	281.35	299.95	303.35	293.64	289.22	281.05
's-Gravenhage . . .	—	—	—	287.81	293.66	297.28	311.82	311.27	293.67	260.15
Utrecht . . .	—	—	—	282.05	287.73	292.20	303.27	311.22	315.02	295.60
Groningen . . .	—	—	—	255.40	274.36	284.68	292.58	267.40	254.98	238.50

¹⁾ Voor de methode, gevolgd voor de berekening dezer cijfers, zie men „Bijdragen van het Statistisch Instituut der Vereeniging voor de Statistiek in Nederland”, Jaargangen 1888 en 1892.
²⁾ Vóór het jaar 1850 kon dit overzicht niet worden gegeven, omdat voor sommige jaren de geboren en nog niet waren gesplitst in wettig en onwettig geboren en. Voor de gemeenten waren ook tussehen 1849 en 1859 de gegevens nog niet volledig.

PROVINCIEËN.	Bij de volkstelling van 1900 tot 1920.											
	1889.			1899.			1909.			1920.		
	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.	Beneden 25 jaar.	Van 25-34 jaar.	Van 35-49 jaar.
Noordbrabant . . .	6.17	34.21	59.62	6.93	38.—	55.07	6.62	37.72	55.66	8.30	36.13	55.56
Gelderland . . .	7.31	36.83	55.86	7.88	38.05	54.07	7.32	38.13	54.25	8.31	36.59	55.10
Zuidholland . . .	9.31	38.60	52.09	9.71	39.89	50.40	9.23	40.29	50.48	9.30	38.88	51.82
Noordholland . . .	9.18	38.39	52.43	8.90	39.85	51.25	8.35	39.75	51.90	9.01	38.84	52.15
Zeeland . . .	9.60	37.34	53.06	9.23	40.63	50.14	8.51	37.85	53.64	9.39	37.29	53.31
Utrecht . . .	8.02	37.84	54.14	8.20	38.26	53.54	7.32	38.67	54.01	8.14	38.03	53.83
Friesland . . .	7.84	37.60	54.56	7.60	40.52	51.88	7.58	39.16	53.26	8.29	37.85	53.86
Overijssel . . .	8.19	38.73	53.08	8.03	40.30	51.67	7.99	39.27	52.74	8.38	38.28	53.34
Groningen . . .	8.48	36.76	54.76	9.39	38.94	51.67	9.22	39.27	51.51	10.39	37.62	51.99
Drente . . .	9.07	39.82	51.11	9.23	40.93	49.84	10.35	39.41	50.24	13.01	39.17	47.81
Limburg . . .	5.35	33.94	60.07	6.29	37.08	56.63	6.79	38.70	54.51	9.36	38.56	52.08
Het Rijk . . .	8.28	37.48	54.24	8.55	39.38	52.07	8.22	39.27	52.51	9.06	38.12	52.82
Amsterdam . . .	9.46	38.47	52.07	9.27	39.26	51.47	8.78	39.—	52.22	9.61	39.07	51.32
Rotterdam . . .	8.80	38.58	52.60	11.35	40.35	48.30	10.33	41.44	48.23	10.40	38.00	50.70
's-Gravenhage . . .	8.18	38.22	53.60	8.12	39.07	52.81	8.07	40.41	51.52	7.87	37.91	54.21
Utrecht . . .	8.28	38.13	53.59	8.54	39.75	51.71	7.15	39.30	53.55	8.05	37.57	54.38
Groningen . . .	6.88	34.80	58.32	7.68	39.77	52.55	7.14	39.93	52.93	8.70	38.09	53.21
	100.—			100.—			100.—			100.—		

van de percentages der leeftijdsgroep van 25—34 jaar plaats vond, gaat de huwelijksvruchtbaarheid sedert 1879 in alle provinciën, hoewel in ongelijke mate, achteruit.

Mogelijk is de geringe daling, die de percentages der jonggehuwden (beneden 25 jaar en van 25—34 jaar) in de 10 jaar tussehen 1899 en 1909 vertoonen, van invloed geweest op de groote daling, die de cijfers der huwelijksvruchtbaarheid in die 10-jarige periode doen zien, doch daartegenover staat toch nog de belangrijke stijging der totale percentages van de vrouwen in den vruchtbaren leeftijd, waarop hiervoor is gewezen. En hoe is dan te verklaren de groote geboorteteruggang in de laatste periode, toen het cijfer der jonggehuwden weder vrij sterk was gestegen.

In de volgende tabel, waaruit het daarneststaande diagram is geconstrueerd, wordt dit feit cijfermatig toegelicht. ¹⁾

PROVINCIEËN.	1900-'04.	1905-'09.	1910-'14.	1915-'20.	1850-'59.	1860-'69.	1870-'79.	1880-'89.	1890-'99.	1900-'09.	1910-'20.	1850-1920.
Noordbrabant . . .	345.96	328.51	308.54	281.76	297.24	310.70	330.41	330.40	333.73	337.23	293.94	318.75
Gelderland . . .	284.55	270.85	246.93	222.89	288.21	293.75	295.43	300.58	293.81	277.70	233.80	282.73
Zuidholland . . .	273.21	250.01	223.66	193.11	329.09	321.12	327.41	317.98	289.93	261.61	206.99	292.23
Noordholland . . .	226.35	202.31	181.12	165.23	289.42	284.54	287.62	285.96	252.46	214.33	172.46	254.09
Zeeland . . .	269.15	237.55	211.96	187.83	326.32	330.05	335.01	303.76	292.47	253.35	198.80	290.00
Utrecht . . .	284.22	254.77	231.79	209.40	315.27	311.09	316.36	319.64	303.75	269.49	219.58	292.55
Friesland . . .	226.86	209.59	193.49	182.72	271.38	275.05	280.05	249.45	237.43	218.23	187.62	244.79
Overijssel . . .	278.04	256.15	229.81	209.26	280.33	282.93	287.67	284.16	284.85	267.09	218.60	271.48
Groningen . . .	252.21	236.03	212.87	193.36	280.70	275.60	289.83	268.36	261.12	244.12	202.23	259.47
Drente . . .	286.60	274.97	258.16	250.56	274.27	271.39	278.81	274.—	286.—	380.79	254.02	273.90
Limburg . . .	341.35	328.76	314.25	274.21	287.45	300.83	322.58	319.85	328.86	338.06	292.41	312.57
Het Rijk . . .	271.14	250.49	228.54	205.72	296.99	298.33	306.41	298.19	283.41	260.81	216.09	279.13
Amsterdam . . .	216.70	189.44	169.87	152.47	—	263.52	273.15	285.29	260.61	203.07	160.38	238.03
Rotterdam . . .	266.57	238.62	212.42	171.90	—	280.85	301.65	292.00	252.60	190.32	126.36	265.36
's-Gravenhage . . .	223.80	211.14	181.83	155.03	—	290.73	304.55	302.47	250.33	217.47	167.21	253.19
Utrecht . . .	258.14	226.80	204.37	182.91	—	284.89	297.73	313.12	287.80	242.47	192.66	268.51
Groningen . . .	226.82	201.19	179.80	162.79	—	264.88	288.63	261.19	241.24	213.50		

Uit de laatste kolom van de tabel op blz. 33 en ook uit de grafische voorstelling blijkt, dat in een vijftal provinciën de huwelijksvruchtbaarheid gemiddeld kleiner is, dan die in het Rijk en dat dit juist zijn de meest noordelijk gelegen provinciën, terwijl in de zuidelijke provinciën, met Gelderland en Utrecht, eene grootere gemiddelde vruchtbaarheid wordt waargenomen dan in het Rijk. Het laagst staat Friesland met 245 per 1000 gehuwde vrouwen in den vruchtbaren leeftijd; het hoogst Noordbrabant met bijna 319 per 1000. Mede blijkt dat over het algemeen, zij het ook hier en daar met schommelingen, eene toeneming der huwelijksvruchtbaarheid heeft plaats gehad van de periode 1850/4 af tot 1875/9, waarop schier overal eene daling is gevolgd, die vooral in de beide laatste 5-jarige perioden aanzienlijk is geweest. Uitzonderingen maakten tot 1909 daarbij, indien men althans de 10-jarige in plaats van de vijfjarige perioden beschouwt, de provinciën Noordbrabant, Limburg en in zeker opzicht ook Drente, ofschoon deze provincie in de laatste vier 10-jarige perioden is gedaald. Deze uitzonderingen verdwijnen geheel voor de laatste elfjarige periode, toen in alle provinciën zonder onderscheid eene belangrijke daling was aan te wijzen.

Voor het Rijk was de gemiddelde daling in de laatste periode vergeleken met de voorlaatste 17%. Het grootst is die daling geweest in Zeeland n.l. 21% waarop volgt Noordholland met 20%; het minst was zij in Drente 10% waarop volgen Noordbrabant met 13 en Limburg met 14%; deze verlagingen mogen echter nog aanzienlijk heeten.

In de groote gemeenten stijgt ook de huwelijksvruchtbaarheid tot de periode 1875/9, waarna, met uitzondering der gemeente Utrecht, waar de stijging aanhoudt tot 1885/9, eene daling intreedt, die vooral in de laatste perioden ook hier aanzienlijk mag worden genoemd.

In de groote gemeenten is de daling in de laatste periode overal en soms belangrijk grooter dan in het geheele Rijk.

Amsterdam 21%; Rotterdam 25%; 's-Gravenhage 23%; Utrecht 20%; Groningen 20%.

De groote verschillen, die in de cijfers der tabel van de huwelijksvruchtbaarheid voor de verschillende provinciën worden waargenomen, bepalen met de sterfteverhoudingen en in verband met de cijfers betreffende het relatief aantal gehuwde vrouwen in den vruchtbaren leeftijd en hare ouderdomsverdeeling, in hoofdzaak de verschillen in de percentages der natuurlijke toeneming, sedert 1850.

Intusschen dient bij deze verschillen in de cijfers in het oog gehouden te worden, dat deze niet de juiste natuurlijke toeneming weergeven.

Dit zou alleen het geval zijn, als er geen vestiging of vertrek had plaats gevonden. De geboren en toch tusschen 1830 en 1920 zijn niet allen voortgekomen uit de met 1 Januari 1830 aanwezige bevolking of hare nakomelingen, terwijl onder de gestorvenen in dat tijdperk personen zijn medegerekend die zich na 1830 vestigden of tot het nageslacht daarvan behoorden.

Omgekeerd zijn, door vertrek van personen in 1830 aanwezig, de daaruit geboren en niet medegerekend kunnen worden, evenmin als de sterfte onder hen of van hun nageslacht.

Stellen we nog de periode 1905/9 en 1910/14 telkens gelijk 100 en berekenen we op die beiden gemiddelden nog resp. de cijfers der perioden 1910/14 en 1915/20 dan krijgen we daarvoor de volgende cijfers:

	1910/14	1915/20		1910/14	1915/20
Noordbrabant	94	91	Drente	94	97
Gelderland	91	90	Limburg	96	87
Zuidholland	90	86			
Noordholland	90	91	Het Rijk	91	90
Zeeland	90	89	Amsterdam	90	90
Utrecht	91	90	Rotterdam	89	81
Friesland	92	94	's-Gravenhage	86	85
Overijssel	88	91	Utrecht	90	90
Groningen	90	91	Groningen	89	91

Voor het geheele Rijk is de teruggang in de laatste 6-jarige periode nog grooter geweest dan in de daaraan voorafgaande 5 jaar, hoewel gering; doch opmerkelijk is het dat in de

GRAFISCHE VOORSTELLING
VAN HET GEMIDDELD AANTAL WETTIGE GEBORTEN PER JAAR
OP 1000 GEHUWDE VROUWEN BENEDEN 50 JAAR.

TABLEAU GRAPHIQUE
DU NOMBRE MOYEN DES NAISSANCES LÉGITIMES ANNUELLES
SUR 1000 FEMMES MARIÉES AU DESSOUS DE 50 ANS.

Gemiddeld aantal jaarlijksche wettige geboorten per 1000 gehuwde vrouwen beneden de 50 jaar.

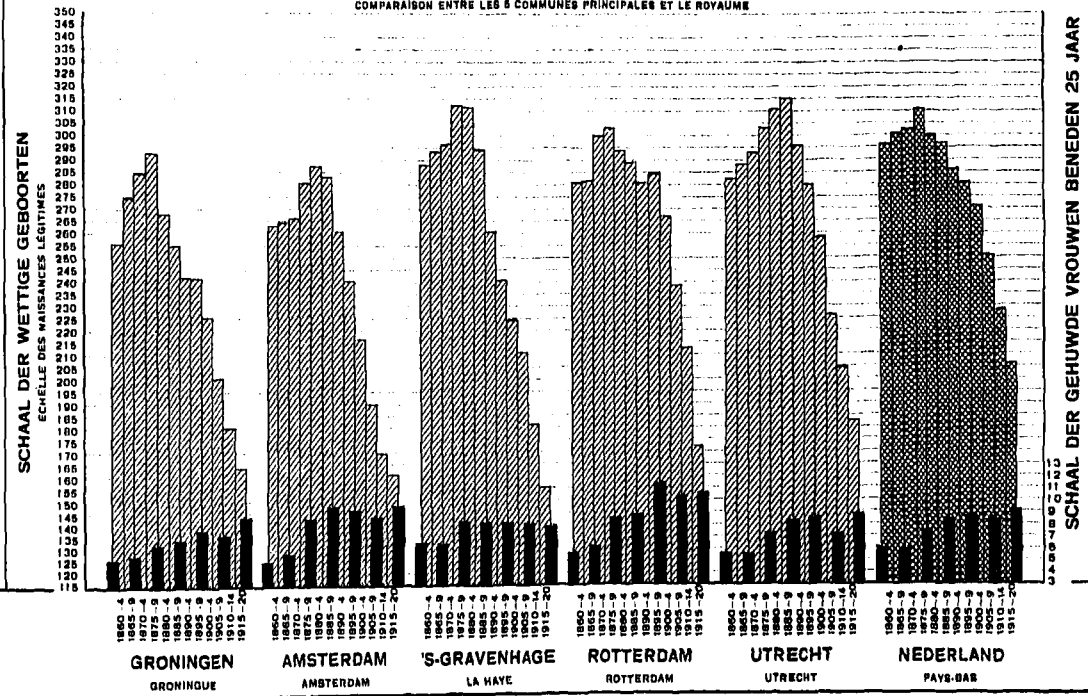
Nombre moyen des naissances légitimes annuelles sur 1000 femmes mariées au dessous de 50 ans.

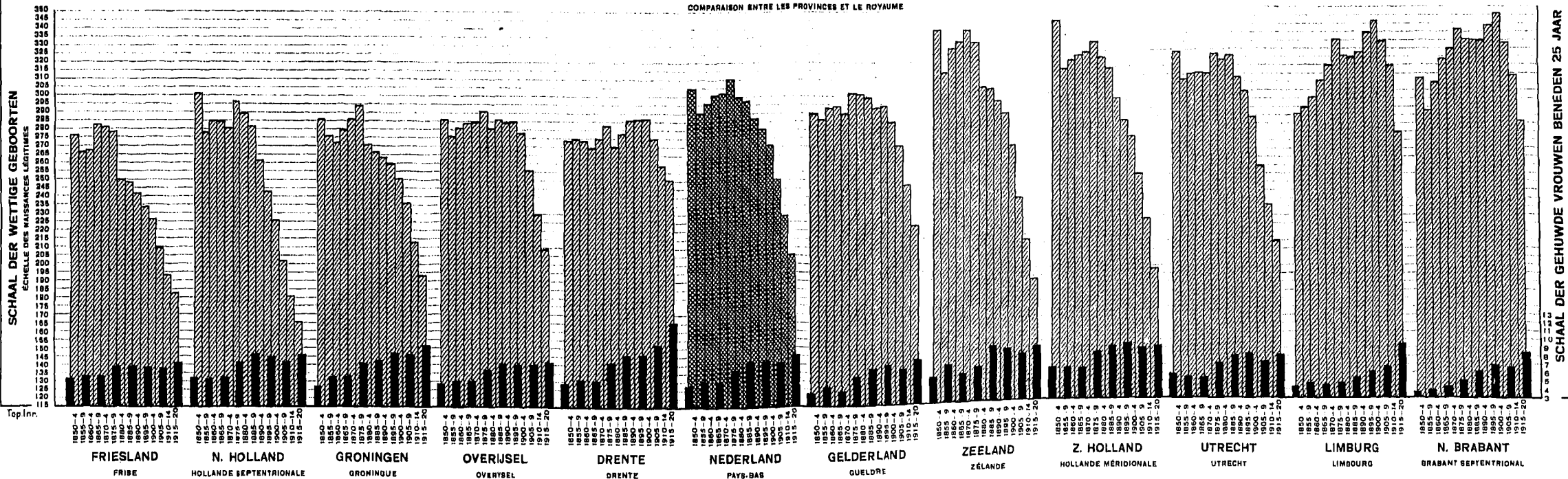
Aantal gehuwde vrouwen beneden 25 jaar in percent van het aantal gehuwde vrouwen beneden 50 jaar volgens de volkstellingen.

Nombre des femmes mariées au dessous de 25 ans en percent du total des femmes mariées au dessous de 50 ans suivant les recensements.

VERGELIJKING TUSSEHEN DE 5 VOORNAAMSTE GEMEENTEN EN HET RIJK
COMPARAISON ENTRE LES 5 COMMUNES PRINCIPALES ET LE ROYAUME

VERGELIJKING TUSSEHEN RIJK EN PROVINCIËN ONDERLING
COMPARAISON ENTRE LES PROVINCES ET LE ROYAUME

SCHAAL DER GEHUWDE VROUWEN BENEDEN 25 JAAR
 ECHELLE DES FEMMES MARIÉES AU DESSOUS DE 25 ANS

SCHAAL DER GEHUWDE VROUWEN BENEDEN 25 JAAR
 ECHELLE DES FEMMES MARIÉES AU DESSOUS DE 25 ANS

noordelijke provinciën, waarin, zooals reeds gezegd over het algemeen de geboorte-teruggang sedert de periode 1874/9 het grootst is geweest, de laatste periode een geringeren achteruitgang aanwijst dan de voorlaatste, vooral in Friesland, Overijssel en Drente; de gemeente Groningen die ook een sterken algemeen teruggang had, vertoont hetzelfde verschijnsel. De totale teruggang van 100 geborenen in de periode 1874/9 op 1915/20 wordt door de volgende cijfers aangegeven:

Noordbrabant	84	Friesland	65	Amsterdam	54
Gelderland	74	Overijssel	72	Rotterdam	57
Zuidholland	59	Groningen	66	's-Gravenhage	50
Noordholland	56	Drente	89	Utrecht	63
Zeeland	57	Limburg	83	Groningen	55
Utrecht	65	Het Rijk	66		

De verhoudingscijfers voor 1920, voor zooveel betreft de toeneming door geboorte-overschotten, weder rangschikkende naar hunne grootte, krijgt men de volgende rangorde.

Drente	298.60	Overijssel	237.27
Zuidholland	293.93	Zeeland	236.82
Noordholland	261.25	Friesland	234.68
Groningen	255.02	Limburg	227.09
Utrecht	239.45	Noordbrabant	213.94
Gelderland	238.95	Het Rijk	250.34

Voor de verhoudingscijfers, berekend uit de veranderingen der bevolkingscijfers tengevolge van de verschillen tusschen vestiging en vertrek, is de volgorde aldus:

Noordholland	131.55	Noordbrabant	79.99
Zuidholland	125.21	Gelderland	72.09
Limburg	96.64	Groningen	53.12
Utrecht	96.42	Friesland	33.35
Drente	90.74	Zeeland	25.13
Overijssel	84.71	Het Rijk	89.66

Uit de vergelijking van deze verhoudingscijfers met die der totale toeneming (zie blz. 26/27) blijkt in de eerste plaats, dat de natuurlijke toeneming in bijna alle provinciën en in het Rijk groter is dan de werkelijke. Alleen in de beide Hollanden zou, ook al had daar geene vermeerdering door geboorte-overschotten plaats gehad, de bevolking zijn toegenomen door meer vestiging dan vertrek. Vooral in Noordholland was de bevolkingstoename door migratie, vergeleken bij het Rijksgemiddelde, zeer aanzienlijk.

Drente is zijn sterke toeneming zoo goed als uitsluitend aan groote geboorte-overschotten verschuldigd, daar het bevolkingscijfer van 1840 op 1920 door verschil tusschen vestiging en vertrek slechts betrekkelijk geringe verandering heeft ondergaan. Opmerkelijk is, dat, ofschoon er na 1859 een betrekkelijk groot aantal personen uit de provincie vertrokken, de groote geboorte-overschotten dat meerdere vertrek hebben aangevuld. Ook Groningen en Gelderland, die door meerdere emigratie eene sterke bevolkingsvermindering moesten hebben, vertoonen vrij hooge geboorte-overschotten. Zeeland heeft zijn zeer geringe vermeerdering der bevolking alleen te wijten aan meer vertrek dan vestiging, daar het, wat geboorte-overschotten betreft, niet zooveel met het Rijk verschilt.

De kleine geboorte-overschotten in Noordbrabant zijn in hoofdzaak oorzaak van de geringe bevolkingsvermeerdering ten opzichte van die van het Rijk.

In Limburg heeft zich tengevolge van de uitbreiding der mijnindustrie in het laatste tijdvak een groot aantal vreemdelingen gevestigd, waarvan het gevolg is geweest dat de totale bevolkingstoename aldaar in dat tijdvak het grootst was.

Voor de overige provinciën en voor het Rijk heeft meer vertrek dan vestiging in meerdere of mindere mate de natuurlijke vermeerdering tegengewerkt.

Wat de toeneming der bevolking in de verschillende groepen van gemeenten betreft, wijzen de cijfers, als men de gemeenten met 50—100 000 inwoners uitzondert, op eene geringere toeneming naarmate de gemeenten kleiner worden. Voor de 4 grootste gemeenten was het bevolkingscijfer in 1920 bijna $4\frac{1}{2}$ maal dat van 1830. In de daarop volgende groep is de bevolking ruim 3 maal grooter geworden en in die der gemeenten met 20 000 tot 50 000 inwoners $3\frac{3}{4}$ maal, terwijl in de kleinere gemeenten de toeneming slechts 2 maal zoo groot is geweest. Uit de cijfers van de tabel op blz. 22 is gebleken, dat de gemeenten met 5 001—20 000 inwoners bij de opvolgende volkstellingen vrij constant circa 30 % der Rijksbevolking bevatten, waaruit volgt, dat de toeneming der bevolking van die gemeenten ongeveer even groot is geweest als die van het Rijk, dus ongeveer 163 %, zoodat, in verband met de bovenbedoelde verdubbeling, de bevolking der gemeenten met 5 000 of minder inwoners slechts van 100 in 1830 op ruim 156 in 1920 zou zijn gestegen. De bevolking der drie groepen van voornaamste gemeenten heeft zich dus voornamelijk ten koste der allerkleinste gemeenten vermeerderd.

Uit de cijfers van de totale toeneming der bevolking van ons land blijkt verder, dat in alle provinciën, hoewel in ongelijke mate, de mannelijke bevolking sterker is toegenomen dan de vrouwelijke. Dit verschijnsel wordt toegelicht in de volgende paragraaf, omtrent de verhouding der geslachten bij de opvolgende volkstellingen.

In hoeverre ons land, vergeleken bij andere landen van Europa, eene grootere of kleinere bevolkingstoename heeft, kan blijken uit onderstaande tabel. Wat de toeneming in de geheele periode betreft, bedenke men dat de tijdperken waarover de gegevens loopen niet gelijk zijn. Voor het laatste decennium kon voor een aantal landen de bevolkingstoename niet worden berekend, uithoofde der meestal belangrijke grenswijzigingen die zij na den oorlog moesten ondergaan, zonder dat met juistheid de overgegangene bevolkingen bekend waren. Voor die landen is voor dat decennium een * ingevuld; van zelf kon daardoor ook de gemiddelde toeneming voor de geheele periode tot 1920 niet worden berekend.

Gemiddelde jaarlijksche toeneming per duizend der bevolking.

Accroissement annuel moyen par mille de la population dans les différents pays de l'Europe.

LANDEN. Pays.	1910 tot 1920.	1900 tot 1910.	In de periode		LANDEN. Pays.	1910 tot 1920.	1900 tot 1910.	In de periode		
			Dans la période	Dans la période				Dans la période	Dans la période	
			tot 1910.	tot 1920.				tot 1910.	tot 1920.	
Pruisen . .	*	15.4	1816—1910	14.5	Hongarije . .	*	8.2	1850—1910	7.7	
Bulgarije . .	*	14.8	1881—1910	26.9	Servië . . .	*	15.6	1834—1910	18.7	
Duitschland . .	*	14.2	1871—1910	11.3	Zweden . . .	6.7	7.3	1800—1910	7.8	
Nederland . .	14.4	13.9	1830—1909	10.1	10.7	Italië . . .	*	6.4	1861—1911	9.4
Saksen . . .	— 0.9	13.5	1832—1910	14.6	12.8	Noorwegen . .	11.1	6.6	1801—1910	9.1
Zwitserland . .	3.5	12.5	1837—1910	7.3	7.0	Schotland . .	2.5	6.2	1801—1911	10.0
Denemarken . .	*	11.9	1801—1911	10.0	*	Spanje . . .	6.7	6.9	1797—1910	6.0
Wurtemberg . .	5.4	11.7	1812—1910	5.8	5.8	Frankrijk . .	— 3.9	1.9	1801—1911	1.7
Beieren . . .	4.8	11.0	1818—1910	6.7	6.6	Ierland . . .	2.4	— 1.7	1801—1911	— 1.6
Engeland . . .	4.9	10.4	1801—1911	13.8	13.3	Finland . . .	7.7	13.9	1800—1900	11.9
België . . .	— 2.5	10.4	1916—1910	9.4	8.5	Rusland . . .	*	*	1851—1897	11.3
Oostenrijk . .	*	8.9	1830—1910	7.6	*	Rumonië . . .	*	15.1	1852—1899	11.2
Griekenland . .	*	7.9	1832—1907	17.6	*	Portugal . . .	1.3	8.6	1841—1910	6.7

§ 4. Indeeling der bevolking naar het geslacht.

Op 1000 personen van het mannelijk geslacht komen vrouwen.

Nombre des femmes sur 1 000 hommes.

Provinciën en groepen van gemeenten.	1 Jan. 1830.	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	31 Dec. 1920.
Noordbrabant	1 014	1 003	1 012	1 009	1 002	992	992	1 000	1 003	990
Gelderland	995	994	993	987	985	980	979	984	983	982
Zuidholland	1 093	1 091	1 095	1 090	1 089	1 076	1 080	1 073	1 057	1 042
Noordholland	1 132	1 121	1 102	1 090	1 082	1 069	1 070	1 068	1 063	1 048
Zeeland	1 047	1 043	1 033	1 040	1 037	1 037	1 027	1 023	1 014	1 008
Utrecht	1 038	1 046	1 052	1 042	1 044	1 037	1 025	1 033	1 042	1 033
Friesland	1 030	1 044	1 031	1 011	1 018	1 014	1 013	1 005	991	996
Overijssel	977	1 001	989	974	966	961	964	969	974	974
Groningen	1 029	1 035	1 045	1 028	1 030	1 028	1 032	1 027	1 022	1 009
Drente	963	972	958	939	935	935	903	907	924	944
Limburg	1 011	975	983	979	975	979	973	975	968	961
Hot Rijk	1 045	1 045	1 040	1 031	1 029	1 023	1 024	1 025	1 021	1 013
Gemeenten met: meer dan 100 000 inw.	1 219	1 204	1 201	1 190	1 181	1 151	1 141	1 125	1 106	1 086
50 001—100 000 "	1 112	1 073	1 133	1 125	1 133	1 123	1 056	1 115	1 105	1 075
20 001—50 000 "	1 040	1 041	1 074	1 029	1 034	1 032	1 035	1 041	1 039	1 012
5 001—20 000 "	1 007	1 019	1 027	1 004	1 001	995	989	988	988	990
5 000 en minder "	1 000	1 000	971	982	977	985	985	961	937	961

Drie omstandigheden trekken bij de beschouwing dezer cijfers de aandacht. In de eerste plaats het vrouwenoverschot, dat bij de Rijksbevolking bij alle volkstellingen valt waar te nemen; ten tweede de belangrijke verschillen tusschen de provinciën onderling en tusschen de verschillende groepen van gemeenten en in de derde plaats de daling in het vrouwenoverschot sedert 1840, die voor enkele provinciën en voor alle groepen van gemeenten is doorgestaan tot 1920, terwijl voor andere provinciën en voor het Rijk van 1879—1899 weder eene geringe stijging is waar te nemen, die in de laatste 2 perioden weder in eene daling overgaat.

Niettegenstaande er bij de geboorten steeds een constant jongenoverschot te constateren valt, zijn toch bij de totale bevolking de vrouwen in de meerderheid.

Geboren werden:

van 1840—1849	537 555	jongens en	504 291	meisjes.
" 1850—1859	584 096	" "	548 800	"
" 1860—1869	619 945	" "	586 870	"
" 1870—1879	703 472	" "	668 239	"
" 1880—1889	757 399	" "	718 331	"
" 1890—1899	804 836	" "	765 493	"
" 1900—1909	870 365	" "	826 809	"
" 1910—1920	973 345	" "	920 894	"

Er stierven:

in 1840—1849	430 099	mannen en	409 207	vrouwen.
" 1850—1859	442 419	" "	428 470	"
" 1860—1869	436 608	" "	424 477	"
" 1870—1879	472 414	" "	450 658	"
" 1880—1889	469 793	" "	440 245	"
" 1890—1899	461 727	" "	433 305	"
" 1900—1909	440 545	" "	417 581	"
" 1910—1920	473 467	" "	452 077	"

Hieruit volgt, dat, indien geen migratiebeweging had plaats gevonden, de bevolking had moeten vermeerderen met ¹⁾:

in 1840—1849	107 456	mannen en	95 084	vrouwen.
" 1850—1859	141 677	" "	120 330	"
" 1860—1869	183 337	" "	162 393	"
" 1870—1879	231 058	" "	217 581	"
" 1880—1889	287 606	" "	278 086	"
" 1890—1899	343 109	" "	332 188	"
" 1900—1909	429 820	" "	409 228	"
" 1910—1920	499 878	" "	468 817	"

In totaal dus met 2.223.941 mannen en 2.083.707 vrouwen.

Uit deze cijfers volgt, dat, al is de sterfte der vrouwen belangrijk minder dan die der mannen, die mindere sterfte het jongenoverschot bij de geboorten niet te niet doet. Had er geen vertrek boven vestiging plaats gehad bij de beide geslachten, dan zou het vrouwenoverschot van 1840 ad 58.551 plaats hebben moeten maken in 1920 voor een mannenoverschot van 81.683. Hieruit laat zich nu gemakkelijk berekenen dat sedert 1840 het vertrek boven vestiging voor de beide geslachten is geweest: 214.683 mannen en 88.210 vrouwen, een plus derhalve van 126.473 mannen, wat heeft veroorzaakt, dat ook in 1920 nog een vrouwenoverschot is blijven bestaan.

Wat de sterfte aangaat, deze was in totaal gemiddeld per 1000 inwoners:

1840/9	26.56	1880/9	21.27
1850/9	25.49	1890/9	18.67
1860/9	24.80	1900/9	15.69
1870/9	24.49	1910/20	13.25

Een teruggang dus van 1840/9 tot 1910/1920 van ruim 13 ¹/₄ ‰ der gemiddelde bevolking, wat wil zeggen dat de sterfte in de laatste 11-jarige periode gemiddeld de helft was van die in de periode 1840/9.

Omtrent de sterfteverhoudingen van mannen en vrouwen verspreiden de volgende cijfers licht.

Op 1000 van ieder geslacht stierven in de onderstaande perioden per jaar:

	Mannen.	Vrouwen.	Vershil.
1840/9	27.74	25.68	2.06
1850/9	26.23	24.94	1.29
1860/9	25.40	24.22	1.18
1870/9	25.28	23.57	1.71
1880/9	22.19	20.39	1.80
1890/9	19.36	17.87	1.49
1900/9	16.24	15.12	1.12
1910/20	13.73	12.95	0.78

Het verschil tusschen de sterftequotienten der beide geslachten wordt, zij het dan niet regelmatig, minder. Het naderen van de vrouwensterfte tot die der mannen moet dan ook medegewerkt hebben, om het aandeel der vrouwen in de bevolking te verminderen.

De soms belangrijke verschillen, die er bestaan tusschen de provinciën onderling, maar vooral tusschen de groepen van gemeenten in de numerieke verhoudingen der beide geslachten, zullen wel vooral moeten gezocht worden in de grootere deelneming der vrouwen, in vergelijking met de mannen, aan den trek van het platteland en vooral uit de groep der kleinste gemeenten naar de grootere bevolkingscentra. In provinciën toch met een groot aandeel der

¹⁾ Voor den invloed, dien de migratie zelve op geboorten en sterfte uitoefent, vergelijkte men blz. 30.

plattlandsbevolking is het relatieve aantal vrouwen in den regel gering. De volgende cijfers geven daarvan een bewijs voor zooveel betreft de laatste volkstelling:

PROVINCIËN.	Aantal vrouwen op 1 000 mannen.	Aandeel der bevolking in gemeenten met minder dan 10 000 zielen.
Noordbrabant	990	63 ‰
Gelderland	982	50 "
Zuidholland	1 042	28 "
Noordholland	1 018	24 "
Zeeland	1 008	83 "
Utrecht	1 033	42 "
Friesland	996	38 "
Overijssel	974	46 "
Groningen	1 009	51 "
Drente	964	55 "
Limburch	961	59 "
Het Rijk	1 013	41 "

Dat Zeeland bij een zeer groot percentage der bevolking in gemeenten met minder dan 10 000 inwoners toch geen zeer laag aantal vrouwen vertoont, kan wellicht gevolg zijn daarvan, dat Zeeland een groot aantal stedelijke gemeenten beneden 10 000 inwoners telt, die vermoedelijk zelve de dienstboden van het Zeeuwsche platteland trekken en daardoor de provincie in totaal normaal doen blijven. De stedelijke gemeenten Aardenburg, Brouwershaven, Goes, Hulst, Oostburg, Sluis, Terneuzen, Tolen en Zierikzee, alle ver beneden 10 000 inwoners, tellen samen 19 338 mannen en 20 821 vrouwen, of 1 077 vrouwen op 1 000 mannen. In Friesland is juist het tegenovergestelde het geval, omdat daar een groot gedeelte plattlandsbevolking in gemeenten met meer dan 10 000 zielen woont, n.l.: Achtkarspelen, Dantumadeel, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Ooststellingwerf, Opsterland, Schoterland, Smallingerland, Tietjerksteradeel, Weststellingwerf, Wonsradeel, Wijmbritseradeel met 87 274 mannen tegen 83 707 vrouwen of 958 vrouwen op 1 000 mannen.

Ook voor Gelderland is dit laatste waar ten opzichte van Aalten, Barneveld, Berg, Ede, Epe, Voorst en Winterswijk, die samen eene bevolking tellen van 36 370 mannen en 34 125 vrouwen of slechts 938 vrouwen op 1 000 mannen.

Het zeer lage cijfer van het vrouwenoverschot van Drente is eensdeels het gevolg van het groot aantal mannen in gestichten, 5 350 mannen tegen 2 682 vrouwen, zonder welke het aantal vrouwen op 1 000 mannen 966 zou hebben bedragen, anderdeels van dezelfde omstandigheid die de cijfers van Friesland en Gelderland hebben verlaagd, n.l. omdat de plattlandsgemeenten Emmen, Hoogeveen en Odoorn, meer dan 10 000 inwoners tellend, samen hebben 34 156 mannen tegen 32 813 vrouwen, of 961 vrouwen op 1 000 mannen.

Na het bovenstaande behoeven de groote verschillen, die tusschen de groepen van gemeenten in afdalende volgorde bestaan, niet nader te worden toegelicht. Alleen zij hier gewezen op de groote daling die in de gemeenten boven 50 000 zielen in de beide laatste perioden, maar vooral in de laatste periode heeft plaats gehad. Dit zal vermoedelijk wel het gevolg zijn van het verminderen van het aantal personen, dat inwonende dienstboden houdt. In 1899 hielden per 1 000 huisgezinnen 51 gezinnen vrouwelijke dienstboden van 21—65 jaar en mannelijke beneden 65 jaar; in 1909 was dit aantal 49 en in 1920: 44. Aan de daling in het laatste tijdperk hebben ook en in belangrijke mate de gemeenten van 20 001—50 000 inwoners deel genomen; met de daling in de steden gaat een stijging van het vrouwenaandeel in de bevolking van het platteland gepaard, hoewel toch ook de mannensterfte op het platteland meer is verminderd dan die der vrouw; er moet dus hier wel aan den minderen trek der vrouwen van het platteland (dienstboden) gedacht worden.

In de meeste Europeesche landen doen zich dezelfde verschijnselen betreffende de geslachtsverhoudingen voor, n.l. bijna overal meer vrouwen dan mannen en eveneens soms een verminderend vrouwenaandeel; de sterke stijging van het betrekkelijk aantal vrouwen in de laatste 10-jarige periode in de meeste landen, die aan den wereldoorlog hebben deelgenomen, is het natuurlijk gevolg van het sneuvelen in dien oorlog van een groot aantal mannen.

Bij landen buiten Europa zijn veelal de mannen in de meerderheid, wat wijst op een grooter vertrek van mannen uit Europa naar overzeesche gewesten, hetgeen juist de oorzaak is van de vrouwenoverschotten in de Europeesche landen.

Hieronder volgen eenige cijfers:

Aantal vrouwen op 1000 mannen.
Nombres des femmes sur 1000 hommes.

	Jaar.	Jaar.	Jaar.	Jaar.	Jaar.	Jaar.	Jaar.	
Duitschland	1890	1040	1900	1032	1910	1026	1920	1100
Oostenrijk	1890	1044	1900	1035	1910	1036	1920	1085
Hongarije	1890	1018	1900	1011	1910	1019	1920	1061
Frankrijk	1886	1007	1896	1022	1906	1034	1921	*
België	1890	1005	1900	1013	1910	1017	1920	1032
Zwitserland	1888	1056	1900	1035	1910	1031	1920	1076
Denemarken	1890	1051	1901	1052	1911	1061	1921	1053
Zweden	1890	1065	1900	1049	1910	1046	1921	1037
Noorwegen	1891	1073	1900	1064	1910	1069	1920	1068
Engeland en Wales	1891	1064	1901	1068	1911	1068	1921	1095
Schotland	1891	1072	1901	1057	1911	1063	1921	1080
Ierland	1891	1029	1901	1021	1911	1004	1921	974
Spanje	1887	1040	1900	1048	1910	1023	1920	1063
Portugal	1890	1078	1900	1090	1911	1107	1920	1112
Servië	1890	948	1900	946	1910	938	1921	1039
Bulgarije	1888	965	1900	961	1910	966	1920	996
Rumenië	1894	964	1899	968	1912	979	1915	975
Rusland	1870	1011	1897	1011	—	—	1920	1218
Vereenigde Staten	1890	953	1900	954	1910	943	1920	961
Britsch Indië	1891	958	1901	963	1911	953	1921	945
Japan	1891	980	1898	983	1908	971	1920	996
Australië	1889	893	1901	907	1911	928	1921	967
Canada	1891	963	1901	952	1911	886	1921	940
Nederland	1889	1024	1899	1025	1909	1021	1920	1013

§ 5. Dichtheid der bevolking.

Voor de berekening der bevolkingsdichtheid moesten sommige oppervlakte-cijfers, in 1909 zoo juist mogelijk vastgesteld (zie de inleiding bij de Negende Volkstelling, blz. 49), weder eenige wijzigingen ondergaan, tengevolge van grenswijzigingen van gemeenten, indijking, drooglegging, afspoeling enz. Deze wijzigingen werden weder door het Departement van Financiën verstrekt, waarbij bleek, dat ook nog enkele veranderingen noodig werden tengevolge van juistere latere meting. In de achterstaande tabel worden die gewijzigde cijfers vermeld; in het cijfer van kolom 3 dier tabel is geen wijziging gebracht, omdat dit cijfer planimetrisch is berekend en wijzigingen binnen de grenzen van den geheelen omtrek geen invloed op dien omtrek uitoefenen en dus geen verandering in de oppervlakte veroorzaken.

Voor de provinciën, de groepen van gemeenten en voor het Rijk volgen hier de verschillende resultaten.

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Bevolking op 31 Dec. 1920. <i>Population au 31 déc. 1920.</i>	Oppervlakte. <i>Superficie.</i>			Dichtheid p. K.M ² . <i>Densité p. kilom. carré.</i>		
		Totaal. <i>Total.</i>	Met <i>Avec</i>	Zonder <i>Sans</i>	Berekend met de cijfers uit <i>Calculé d'après les chiffres de</i>		
			tot de gemeente behoorende wateren. <i>les eaux appartenant aux communes.</i>		kolom 3. <i>col. 3.</i>	kolom 4. <i>col. 4.</i>	kolom 5. <i>col. 5.</i>
1	2	3	4	5	6	7	8
		H.A.	H.A.	H.A.			
Noordbrabant	733 936		509 905	497 346		143.94	147.57
Gelderland	729 688		508 986	502 455		143.86	145.22
Zuidholland	1 678 670		313 257	293 322		535.88	572.30
Noordholland	1 298 051		279 518	275 949		446.39	470.39
Zeeland	245 117		272 999	183 175		89.81	133.82
Utrecht	342 322		138 576	136 334		247.08	251.02
Friesland	382 876		332 268	322 260		115.23	118.81
Overijsel	438 818		341 164	335 513		128.62	130.79
Groningen	365 586		236 376	228 329		154.66	160.11
Drente	209 718		266 543	266 202		78.68	78.78
Limburg	440 364		220 574	219 446		199.64	200.67
Het Rijk	1) 6 865 314	4 082 871	3 420 166	3 260 331	168.17	200.73	210.57
Gemeenten met meer dan 100 000 inw.	1 658 994		20 232	19 543		8 199.85	8 488.94
50 001—100 000 "	543 841		28 862	27 816		1 884.28	1 955.14
20 001—50 000 "	930 249		205 715	198 602		452.20	468.40
5 001—20 000 "	1 993 661		1 350 374	1 313 120		147.64	151.82
5 000 en minder "	1 738 401		1 814 983	1 701 250		96.33	102.77

Waar in deze § verder van oppervlakte wordt melding gemaakt, wordt bedoeld die van kolom 5 van bovenstaande tabel.

De oppervlakten der verschillende provinciën loopen zeer uiteen, tusschen 136 334 H.A. voor Utrecht en 502 455 H.A. voor Gelderland. Het procentsgewijze aandeel der bevolking en der oppervlakte van iedere provincie in het Rijkstotaal, alsmede de uitgestrektheid grond, gemiddeld per inwoner, worden hieronder vermeld.

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Bevolking in % der Rijksbevolking. <i>Population en % de la popul. du Royaume.</i>	Oppervlakte in % der Rijksoppervlakte. <i>Superficie en % de la sup. du Royaume.</i>	Oppervlakte per inwoner in H.A. <i>Superficie par habitant en H.</i>
Noordbrabant	10.69	15.26	0.68
Gelderland	10.60	15.41	0.68
Zuidholland	24.45	8.99	0.18
Noordholland	18.92	8.47	0.21
Zeeland	3.75	5.62	0.75
Utrecht	4.99	4.18	0.40
Friesland	5.58	9.88	0.84
Overijsel	6.39	10.29	0.76
Groningen	5.33	7.00	0.62
Drente	3.06	8.17	1.27
Limburg	6.42	6.73	0.50
Het Rijk	100.—	100.—	0.48
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners . .	24.17	0.60	0.01 ²
50 001—100 000 "	7.92	0.85	0.05
20 001—50 000 "	13.55	6.09	0.21
5 001—20 000 "	29.04	40.28	0.66
5 000 en minder "	25.32	52.18	0.97

1) Met inbegrip van 168 personen zonder vaste woonplaats.

De cijfers der bevolkingsdichtheid voor de verschillende deelen des Rijks houden uit den aard der zaak verband met de aandeelen, welke de bevolking dier deelen in de Rijksbevolking innemen. Noordbrabant en Gelderland hebben ongeveer een gelijke bevolkingsdichtheid, zoodat de verhouding der bevolkingscijfers en der oppervlaktecijfers dan ook ongeveer gelijk is, n.l. bevolkingscijfers: 1 : 0.99 en oppervlaktecijfers: 1 : 1.03.

Ofschoon, zooals uit het vorenstaande is af te leiden, de cijfers omtrent de oppervlakte van iedere gemeente en daarmee die van de provinciën en van het Rijk, bij vroegere volkstellingen verzameld, niet geheel juist zijn te achten, zijn de verschillen niet van dien aard, dat zij op de berekende dichtheidcijfers van grooten invloed zijn en is het dus niet van belang ontbloeit om de toeneming dier bevolkingsdichtheid na te gaan. Allereerst volgt hier een overzicht voor het geheele Rijk en daarna voor de verschillende provinciën.

Oppervlakte en dichtheid der bevolking des Rijks bij de opvolgende volkstellingen.
Superficie et densité de la population.

Tijdstippen der Volkstellingen. Epoques des recensements.	Uitgestrektheid. Superficie.		Aantal zielen per Nombre d'habitants sur		Toeneming der dichtheid. accroissement de la densité.
	Hectaron.	□ googr. mijlen. lieues géogr. carrées.	□ K.M. 1 Kilom. carré.	□ googr. mlj. 1 lieue géogr. carrée.	
1 Januari 1830	3 258 928	594.01	80.2	4 400	100.—
1 " 1840	3 258 928	594.01	87.8	4 816	109.46
19 November 1849	3 258 928	594.01	93.8	5 146	116.96
31 December 1859	3 288 998	598.56	100.8	5 528	125.69
1 " 1869	3 287 486	599.21	108.9	5 974	135.79
31 " 1879	3 299 992	601.48	121.6	6 671	151.62
31 " 1889	3 253 827	593.06	138.6	7 607	172.81
31 " 1899	3 307 862	602.93	154.3	8 466	192.39
31 " 1909	1) 3 260 025	594.21	179.7	9 859	224.07
31 " 1920	1) 3 260 331	594.27	210.6	11 553	262.59

Dat de toeneming der totale bevolkingsdichtheid ongeveer gelijken tred heeft gehouden met de toeneming der bevolking zelve, van 100 in 1830 op 262.69 in 1920, schijnt geen toelichting te behoeven, waar het grondgebied in den loop der jaren slechts eene geringe vermeerdering heeft ondergaan door indijkingen, droogleggingen en dergelijke (de Haarlemmermeer tusschen 1859 en 1869, de Anna Paulownapolder en de IJpolder tusschen 1869 en 1879).

De bevolkingsdichtheid in de verschillende provinciën bij de opvolgende volkstellingen blijkt uit het volgende overzicht.

Dichtheid der bevolking. (Aantal zielen per □ K.M.)
Densité de la population (Nombre d'habitants sur 1 Kilom. carré.)

PROVINCIËN. Provinces.	1 Jan. 1830.	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	31 Dec. 1920.
Noordbrabant	68.3	74.0	77.6	79.5	83.6	91.0	104.9	108.1	125.3	147.6
Gelderland	61.1	68.2	73.1	79.4	85.1	91.9	103.8	111.3	127.3	145.2
Zuidholland	158.1	173.3	185.6	207.1	228.1	265.9	315.4	380.3	474.5	572.3
Noordholland	166.0	177.7	191.3	191.7	212.6	245.6	300.9	346.5	401.1	470.4
Zeeland	82.8	91.3	96.7	94.2	100.6	105.7	112.7	120.5	126.9	133.8
Utrecht	96.5	105.8	108.9	115.6	125.4	138.5	159.6	181.9	211.6	251.0
Friesland	62.7	69.7	75.7	83.8	89.3	99.3	101.5	102.6	111.7	118.8
Overijssel	53.0	58.5	63.6	70.8	76.0	81.7	89.0	99.6	114.1	130.8
Groningen	67.3	75.1	80.5	90.6	98.3	110.2	116.4	127.1	143.7	160.1
Drente	24.0	27.3	31.1	35.8	39.7	44.6	49.3	55.8	65.1	78.8
Limburg	83.9	89.2	93.1	97.8	101.5	108.6	116.1	127.9	151.3	200.7
Het Rijk	80.2	87.8	93.8	100.8	108.9	121.6	138.6	154.3	179.7	210.6

1) Totaal van de oppervlakten der gemeenten zonder de uitgestrektheid der daartoe behoorende groote wateren.

Toeneming der bevolkingsdichtheid (die van 1830 = 100 gesteld.)
Accroissement de la densité de la population (celle de 1830 pris = 100).

PROVINCIËN.	1 Jan. 1830.	1 Jan. 1840.	19 Nov. 1849.	31 Dec. 1859.	1 Dec. 1869.	31 Dec. 1879.	31 Dec. 1889.	31 Dec. 1899.	31 Dec. 1909.	31 Dec. 1920.	Toeneming der bevolking 1830—1920.
Noordbrabant	100	108.35	113.62	116.40	122.40	133.24	153.59	158.27	183.45	216.11	210.39
Gelderland	100	111.62	119.64	129.95	139.28	150.41	169.89	182.16	208.35	237.66	235.54
Zuidholland	100	109.62	117.39	130.99	144.28	168.18	199.50	240.54	300.13	361.99	349.70
Noordholland	100	107.05	115.24	115.48	128.07	147.95	181.26	208.74	241.54	283.37	313.55
Zeeland	100	110.27	116.79	113.77	121.50	127.66	136.11	145.53	153.26	161.60	178.05
Utrecht	100	109.64	112.85	119.79	129.95	143.52	165.39	188.50	219.28	260.10	258.64
Friesland	100	111.16	120.73	133.65	142.42	158.37	161.88	163.64	178.15	189.48	186.85
Overijssel	100	110.38	120.—	133.58	143.40	154.15	167.92	187.92	215.28	246.98	244.73
Groningen	100	111.59	119.61	134.62	146.06	163.74	172.95	188.85	213.52	237.89	232.11
Drente	100	113.75	129.58	149.17	165.42	185.83	205.42	232.50	271.25	328.33	328.36
Limburg	100	106.32	110.97	116.57	120.98	129.44	138.38	152.44	180.35	239.21	236.98
Het Rijk	100	109.48	116.96	125.69	135.79	151.62	172.81	192.39	223.31	262.59	262.69

Aangezien voor 1909 en 1920 mag worden geacht, dat de oppervlaktecijfers en daarmee die der bevolkingsdichtheid met de werkelijkheid overeenstemmen en tevens mag worden verondersteld, dat de dichtheidcijfers voor 1830 berekend, waaraan ten grondslag liggen de oppervlaktecijfers, bij de invoering van het Kadaster verkregen, mede juist zijn, moet door vergelijking der beide laatste kolommen van bovenstaande tabel kunnen blijken, welke provinciën in den loop der tijden aan uitgestrektheid hebben gewonnen of verloren. Immers ware het grondgebied gelijk gebleven, dan zou de bevolkingsdichtheid en de bevolking zelve in gelijke mate moeten zijn toegenomen.

Waar de bevolkingsdichtheid sterker is toegenomen dan de bevolking, moet de uitgestrektheid zijn verminderd en omgekeerd. In totaal heeft ons land dus aan grondgebied sedert 1830 gewonnen (inpoldering, drooglegging, indijking, aanslibbing).

Uit de oppervlaktecijfers der gemeenten is het volgend overzicht samengesteld:

Aantal gemeenten met eene oppervlakte van minder dan 100 H.A.	8
" " " " " "	101— 500 " 72
" " " " " "	501— 1 000 " 205
" " " " " "	1 001— 2 000 " 321
" " " " " "	2 001— 3 000 " 169
" " " " " "	3 001— 4 000 " 100
" " " " " "	4 001— 5 000 " 64
" " " " " "	5 001— 6 000 " 41
" " " " " "	6 001— 7 000 " 32
" " " " " "	7 001— 8 000 " 21
" " " " " "	8 001— 9 000 " 17
" " " " " "	9 001—10 000 " 11
" " " " " "	10 001—15 000 " 32
" " " " " "	15 001—20 000 " 10
" " " " " "	20 001—25 000 " 4
" " " " " "	25 001—30 000 " 1
" " " " " "	30 000 en meer " 2

De kleine gemeenten met minder dan 100 H.A. waren: Ammerstol (64), Dokkum (33), Nieuwpoort (54), Ravenstein (20), Schoonhoven (86), Urk (81), Valkenburg (L.) (46), Stad-Vollenhove (25).

De gemeenten met meer dan 20 000 H.A. oppervlakte waren Apeldoorn (33 972), Ede (32 927), Emmen (29 089), Ermelo (20 918), Ooststellingwerf (22 535), Weststellingwerf (22 822) en Opsterland (23 058).

De bevolkingsdichtheid liep in de verschillende gemeenten uiteen tusschen 11.16 inwoners per K.M². voor Vlieland en 14 062.65 voor Amsterdam.

De volgende cijfers geven een overzicht van de verdeling van het aantal gemeenten naar de bevolkingsdichtheid.

Aantal gemeenten met een bevolkingsdichtheid per K.M².:

Nombre de communes avec une densité par Kilom. carré de:

van minder dan		van		
50—100	64	800—	900	4
"	410	"	900—1 000	3
"	360	"	1 000—1 500	24
"	86	"	1 500—2 000	8
"	53	"	2 000—3 000	16
"	26	"	3 000—4 000	3
"	19	"	4 000—5 000	3
"	8	"	5 000—10 000	8
"	11	van meer dan	10 000	4

Een meer aanschouwelijk beeld van de toeneming der bevolkingsdichtheid kan nog worden verkregen door de volgende mededeeling. Indien de bevolking van Nederland over het geheele Rijk zoodanig werd verspreid, dat de afstand, die de individuen van hun naaste burenscheidt, overal gelijk was, dan zou deze afstand sedert 1830 bij de verschillende volkstellingen zijn geweest 120, 115, 111, 107, 103, 97, 91, 87, 80 en 74 Meter ¹⁾. In de 9 groepen van gemeenten bedroegen die afstanden in 1920 met de kleinste gemeenten beginnend: 143, 123, 110, 103, 92, 81, 50, 24 en 12 M. Voor Amsterdam was het 9.7 M., voor Rotterdam bijna 16 M., voor 's-Gravenhage 13.5 M. en voor Utrecht 16 M.

Omtrent de dichtheid der bevolking omstreeks 1890, 1900, 1910 en 1920 en de toeneming daarvan in die drie decennia in vreemde staten volgen onderstaande gegevens, waaruit blijkt dat Nederland in de rij der Europeesche Staten, gerangschikt naar de grootte der bevolkingsdichtheid, steeds de derde plaats heeft ingenomen:

Inwoners per K.M².

Nombre d'habitants par Kilom. carré.

	Jaar.		Jaar.		Jaar.		Jaar.	
België	1890	206.1	1900	227.2	1911	252.0	1920	251.4
Engeland en Wales.	1891	192.1	1901	215.4	1911	238.6	1921	250.6
Nederland	1889	136.0	1899	154.3	1909	179.7	1920	200.7
Italië	1881	96.1	1901	109.6	1911	121.0	1921	124.2
Duitschland	1890	91.4	1900	104.2	1910	120.0	1919	126.8

¹⁾ Ter berekening dezer cijfers is voor elk der tijdstippen de oppervlakte van Nederland verdeeld in evenveel aan elkander grenzende regelmatige zeshoeken als het Rijk inwoners telt. Indien dan op een der middelpunten van den ingeschreven cirkel een inwoner wordt geplaatst, is de afstand, die elk inwoner van zijn naasten buurscheidt, gelijk aan twee maal de straal van den ingeschreven cirkel. Uit de berekende oppervlakte dier zeshoeken laat zich de lengte van den straal gemakkelijk afleiden.

Inwoners per K.M². (vervolg).

Nombre d'habitants par Kilom. carré (suite).

	Jaar.		Jaar.		Jaar.		Jaar.	
Oostenrijk	1890	79.6	1900	87.2	1910	95.2	1920	77.5
Zwitserland	1888	73.2	1900	82.8	1910	91.1	1920	94.1
Frankrijk	1896	71.8	1901	72.6	1910	73.8	1921	71.2
Denemarken	1890	55.8	1901	62.9	1910	70.8	1921	76.0
Hongarije	1890	53.7	1900	59.3	1910	64.2	1920	86.1
Portugal	1890	54.8	1900	58.9	1911	64.8	1920	65.6
Schotland	1891	52.2	1901	58.0	1911	60.4	1921	61.0
Servië	1890	44.7	1900	51.6	1910	60.3	1921	48.3
Ierland	1891	57.3	1901	52.8	1911	52.3	1921	54.6
Rumenië	1889	38.5	1899	45.4	1912	55.6	1920	54.4
Griekenland	1889	33.8	1896	37.6	1907	41.6	1920	37.5
Spanje	1887	34.8	1900	35.9	1910	39.6	1920	42.2
Zweden	1890	10.8	1900	11.4	1910	12.3	1920	13.2
Noorwegen	1891	6.2	1900	6.9	1910	7.4	1920	8.1
Rusland	1885	4.9	1897	5.9	1910	26.4	1920	22.1

In al deze Staten was in het voorlaatste vermelde tijdvak de dichtheid toegenomen, met uitzondering van Ierland, dat wegens voortdurende emigratie bijna steeds dalend is geweest en wel van 57.3 in 1891 op 52.3 in 1911; in het laatste 10-jarige tijdvak is zij vrij sterk gestegen.

De gebiedswijzigingen van verschillende landen na den oorlog maken de vergelijking van het laatste tijdstip met het vorige veelal moeilijk.

De dichtheid der bevolking van eenige Staten buiten Europa blijkt uit de volgende cijfers:

	Jaar.		Jaar.		Jaar.		Jaar.	
Java	1890	182.5	1900	219.4	1905	229.7	1920	266.2
Japan	1891	106.4	1898	111.2	1908	135.3	1920	145.2
Britsch-Indië	1891	71.0	1901	63.6	1911	68.3	1921	68.3
Vereenigde Staten	1890	8.2	1900	8.2	1910	11.9	1920	13.5
Mexico	1893	6.0	1900	6.8	1910	7.6	1921	7.0
Kaap-Kolonie	1891	2.7	1904	3.4	1911	3.5	1921	3.9
Canada	1891	0.5	1901	0.6	1911	0.7	1921	0.9
Australië	1891	0.4	1901	0.5	1911	0.6	1921	0.7

§ 6. Gemiddeld aantal bewoners per huis.

De cijfers omtrent het aantal bewoonde huizen en daarmee de berekende cijfers van de gemiddelde aantallen bewoners per huis, zijn alleen voor de laatste volkstellingen vermeld, omdat het zoo goed als zeker is, dat men omtrent het begrip „huis”, bij de volkstellingen vóór die van 1899, in de onderscheidene deelen des lands niet dezelfde opvatting heeft gehuldigd. Voorzover bekend, is bij de volkstellingen van vóór 1899 steeds de huisnumme-

ring de grondslag der telling geweest, zoodat in sommige gemeenten alle onder één dak gebouwde appartementen, te zamen een huis zijn genoemd, terwijl in andere gemeenten boven- en benedenwoningen, die, ofschoon een gemeenschappelijk dak hebbende, afzonderlijk als huizen zijn geteld, omdat zij eenen afzonderlijken ingang, en dus met elkander geene rechtstreeksche verbinding hadden en elk voorzien waren van een eigen nummer.

Bij de laatste drie volkstellingen was in de voorschriften op dit punt bijzonder de aandacht gevestigd, en het begrip „huis” nauwkeurig begrensd, zoodat mag worden verondersteld, dat toen in de verschillende landsdeelen bij de telling van het aantal huizen eenvormig is gehandeld en als één huis zijn gerekend alle onder een gemeenschappelijk dak gebouwde appartementen, tenzij deze door van den grond af opgetrokken muren van elkander zijn gescheiden, ook al hebben zij een gemeenschappelijken zolder.

Dat echter de cijfers van de achtste volkstelling niet geheel vergelijkbaar zijn met die van de laatste twee volkstellingen, vindt zijn oorzaak in de omstandigheid, dat bij de eerstgenoemde volkstelling de woonhuizen, behorende tot gestichten en instellingen, niet altijd juist zijn vermeld en de gestichtsbevolking van grooten invloed is op het gemiddeld aantal personen per huis. De gestichten zijn daarom thans niet medegerekend.

Veel is ook thans echter uit de cijfers der volgende tabel niet te leeren omtrent de woongelegenheden van ons volk; deze zou eerst eenigszins tot haar recht komen bij de woningstatistiek, die zooals vroeger is medegedeeld (zie blz. 14) thans niet kon worden bewerkt.

Aantal bewoonde huizen en gemiddeld aantal bewoners per huis op 31 December 1909 en 1920.

Nombre de maisons habitées et nombre moyen d'habitants par maison au 31 déc. 1909 et 1920.

PROVINCIEËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Aantal bewoonde huizen. <i>Nombre de maisons habitées.</i>		Aantal bewoners. <i>Nombre d'habitants.</i>		Aantal bewoners per huis. <i>Nombre d'habitants par maison.</i>	
	1909	1920	1909	1920	1909	1920
Noordbrabant	118 423	130 908	592 828	696 163	5.01	5.32
Gelderland	117 188	134 482	620 620	705 691	5.30	5.25
Zuidholland	214 183	253 474	1 357 499	1 639 553	6.34	6.47
Noordholland	156 696	183 119	1 078 792	1 268 685	6.89	6.93
Zeeland	47 298	52 787	229 032	240 810	4.84	4.56
Utrecht	55 786	65 422	281 538	333 608	5.05	5.10
Friesland	80 365	88 023	345 083	370 442	4.29	4.17
Overijssel	74 787	84 717	372 678	428 838	4.98	5.06
Groningen	64 386	72 577	311 865	349 325	4.84	4.95
Drente	33 005	38 806	164 819	201 331	4.99	5.19
Limburg	53 658	69 313	312 334	417 327	5.82	6.02
Het Rijk	1 015 775	1 174 528	5 667 088	6 651 773	5.58	5.67
Gemeenten met						
meer dan 100 000 inwoners	139 817	167 026	1 338 746	1 619 775	9.57	9.70
50 001—100 000 „	60 657	86 497	353 890	519 615	5.83	6.01
20 001—50 000 „	115 252	171 178	598 244	900 253	5.19	5.26
5001—20 000 „	345 674	394 954	1 681 463	1 924 947	4.86	4.87
5000 en minder „	354 375	354 273	1 694 745	1 687 183	4.79	4.76

Uit deze cijfers blijkt, dat, wat betreft de gemiddelde bevolking per huis, de provincie Noordholland bij beide tellingen bovenaan staat. Amsterdam met zijne hooge gebouwen en kazerne-woningen neemt dit hooge cijfer in hoofdzaak voor zijne rekening. Deze gemeente toch telde gemiddeld in 1909 13.44 bewoners per huis en in 1920 14.02; terwijl het overige deel der provincie, waartoe nog vele grootere en kleinere stedelijke gemeenten behooren, resp. slechts 4.56 en 4.62 bewoners per huis telt.

Zoo is het in de provincie Zuidholland voornamelijk de gemeente Rotterdam (met resp. 10.90 en 11.31 personen per bewoond huis) die het cijfer tot 6.34 resp. 6.47 opvoert. De overige groote gemeenten blijven met uitzondering van 's Gravenhage dat nog even boven het gemiddelde der provincie komt: 6.50 en 6.57, alle beneden het gemiddelde: Dordrecht 5.77 en 5.92, Schiedam 5.70 en 6.26, Leiden 5.42 en 5.41, Gouda 4.96 en 4.82 en Delft 4.70 en 5.38 bewoners per huis.

Het betrekkelijk hooge cijfer van Limburg, waar, voorzover de uitkomsten der woningstatistiek daaromtrent in 1909 licht ontstaken, de woningtoestand over het algemeen bijzonder gunstig schijnt te mogen worden genoemd, ligt voor een deel aan den invloed, dien Maastricht uitoefent, met een cijfer van 8.91 en 8.08 personen per bewoond huis, voor een ander deel aan de snellere bevolkingstoename dan die der woongelegenheden, vooral in de mijnstreek.

Wat de overige provinciën betreft, zij hebben lagere of hogere cijfers al naar mate het aandeel der bevolking van het platteland grooter of kleiner is dan dat der steden. Met toeneming van het aandeel dezer eerstgenoemde bevolking daalt het gemiddeld aantal bewoners per huis, zoodat de provinciën Zeeland, Friesland, Overijssel en Drente, waar de plattelandsbevolking in de meerderheid is, lage cijfers vertoonen.

Dat de bevolkingconcentratie in hoofdzaak de oorzaak zal zijn van de hooge cijfers, die de groote steden vertoonen, ligt voor de hand. De snelle toeneming der bevolking leidt tot waardestijging van den voor bouwterrein geschikten grond, welke waardestijging op hare beurt voert tot bouwen in de hoogte in plaats van in de breedte.

In de meeste provinciën, in het Rijk en in op één na alle groepen van gemeenten is het aantal inwoners per huis bij de laatste volkstelling grooter geworden, niettegenstaande zooals later zal blijken, het gemiddelde gezin kleiner is geworden. Dit moet dus van zelf het gevolg zijn van het bouwen van huizen waarin meerdere gezinnen samen wonen (kazernehuizen, flatwoningen en dergelijken) òf, en dit is ontegenzeggelijk het geval, het meer samenwonen van gezinnen in woongelegenheden, die in 1909 nog slechts door één gezin werden bewoond.

§ 7. Indeling der bevolking naar de wijze van samenwoning.

De volgende staten geven voor de laatste vijf volkstellingen zoo in absolute als in verhoudingscijfers een overzicht van de wijze van samenwoning der bevolking in gezinnen en gestichten, benevens eene opgave van de aantallen afzonderlijk levende personen. Vergelijking, ook met vroegere volkstellingen, was, wegens andere inrichting der statistische gegevens, niet mogelijk.

Indeeling der bevolking naar wijze van samenwoning. (Absolute cijfers.)
Distribution de la population d'après sa cohabitation. (Chiffres absolus.)

PROVINCIEËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volkstellingen. <i>Époques des recensements.</i>	Personen behorende tot de gezinnen. <i>Personnes appartenant aux familles.</i>			LEDEN VAN HUISGEZINNEN. <i>Membres des familles.</i>				PERSONEN IN DIENSTBETREKKING. <i>Personnes en service domestique.</i>				Personen afzonderlijk levend. <i>Personnes vivant séparément.</i>		PERSONEN IN INSTELLINGEN. <i>Population d'établissements.</i>					
					Hoofden van gezinnen. <i>Chefs de famille.</i>		Kinderen. <i>Enfants.</i>		Personen in dienstbetrekking. <i>Domestiques.</i>		Overige leden der gezinnen. <i>Autres membres des familles.</i>				Bestuurders. <i>Directeurs.</i>	Bevolking voor wie de instellingen zijn bestemd. <i>Population pour laquelle les établissements sont destinés.</i>		Total. <i>Total.</i>		
		Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Totaal. <i>Total.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>		Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>
Noordbrabant	1879	225 621	222 896	448 517	80 544	13 467	117 158	105 937	8 187	15 230	19 732	88 262	2 611	4 110	1 892	5 864	5 326	6 576	6 506	
	1889	245 679	243 454	489 133	85 908	14 358	129 795	118 373	9 442	16 877	20 534	93 846	2 569	3 724	4 487	7 539	6 663	9 413	9 276	
	1899	266 164	265 557	531 721	92 916	14 602	141 608	130 464	9 516	17 944	22 124	102 547	3 024	4 301	5 340	8 653	8 692	9 755	10 913	
	1909	297 063	293 842	590 905	103 669	14 651	163 024	151 408	8 577	17 149	21 793	110 634	4 637	8 849	7 008	9 648	9 480	11 462	14 674	
	1920	351 603	344 085	695 688	124 396	13 985	195 581	181 741	6 596	16 233	25 030	132 126	5 108	10 335	9 326	11 553	11 457	13 900	18 436	
Gelderland	1879	229 675	224 696	454 371	79 695	11 486	118 643	103 876	9 809	17 289	21 528	92 045	2 264	3 318	1 269	3 651	2 942	4 071	3 794	
	1889	251 194	246 712	497 906	86 101	13 254	132 724	116 159	9 749	18 412	22 620	98 887	2 764	3 411	2 418	4 831	3 290	5 742	4 797	
	1899	276 916	273 109	550 025	94 404	14 368	147 828	130 396	9 865	19 328	25 379	109 017	3 194	4 132	2 811	5 813	4 390	6 388	6 073	
	1909	311 694	305 629	617 323	107 558	15 025	168 344	148 722	8 092	19 677	27 700	122 205	4 352	6 425	3 328	6 526	5 182	7 269	7 767	
	1920	354 656	348 050	702 706	128 250	15 964	189 765	168 851	6 299	18 715	30 402	144 520	4 593	7 944	4 510	7 865	6 685	8 855	10 205	
Zuidholland	1879	374 014	401 124	775 138	147 021	21 870	197 854	188 811	6 691	12 870	22 882	162 130	5 044	10 165	2 056	7 705	5 003	8 530	6 234	
	1889	441 775	476 075	917 850	168 541	26 687	240 903	232 263	6 691	32 476	25 640	184 649	6 297	11 453	3 520	8 383	5 658	9 604	7 957	
	1899	534 187	570 912	1 105 099	200 440	30 927	296 643	280 572	6 665	36 033	30 439	217 380	8 769	15 117	3 651	9 791	7 502	10 581	9 640	
	1909	653 361	687 020	1 340 381	246 688	34 803	363 861	347 936	5 876	38 218	36 941	266 063	13 478	19 909	4 546	9 381	7 869	10 356	11 440	
	1920	796 328	821 405	1 617 733	313 370	40 812	430 238	408 112	3 366	36 508	49 354	335 973	16 481	26 226	6 014	9 154	9 153	9 950	14 371	
Noordholland	1879	313 145	336 103	649 248	124 792	18 744	165 085	156 587	6 580	25 932	16 688	134 840	7 247	9 311	1 667	7 918	5 708	8 549	6 744	
	1889	384 765	414 086	798 851	148 065	24 147	205 076	196 899	6 580	30 606	24 173	162 434	5 680	8 553	3 145	10 186	6 219	11 330	8 220	
	1899	448 812	480 171	928 983	173 843	27 481	243 498	234 036	6 968	31 292	25 503	187 362	8 756	13 987	3 061	10 924	7 936	11 844	9 861	
	1909	513 803	545 472	1 059 275	205 839	29 486	272 427	262 263	5 641	31 387	29 896	222 336	12 301	17 425	4 646	10 882	8 022	11 940	11 610	
	1920	608 332	632 530	1 240 862	254 024	33 014	307 871	292 983	3 193	28 672	43 244	277 861	16 560	23 433	6 147	9 173	8 153	9 970	13 508	
Zeeland	1879	90 855	93 427	184 282	33 278	4 681	49 418	46 349	3 053	5 932	5 106	36 465	800	1 819	370	899	791	1 025	1 035	
	1889	96 518	98 844	195 362	35 040	4 960	52 830	49 375	3 008	5 853	5 640	38 156	900	1 914	656	852	706	1 108	1 106	
	1899	105 249	106 880	212 129	38 850	5 162	57 335	53 980	3 208	5 983	5 856	41 755	1 080	2 019	268	787	662	863	828	
	1909	113 073	114 097	227 170	43 244	5 186	61 177	58 026	2 843	5 354	5 809	45 531	1 427	2 360	336	1 006	651	1 157	836	
	1920	119 366	119 734	239 100	48 596	5 371	62 270	58 674	1 952	4 563	6 548	51 126	1 410	2 578	509	1 318	756	1 507	1 076	
Utrecht	1879	90 590	94 065	184 655	34 136	5 210	46 351	43 132	3 656	7 909	6 447	37 814	1 313	2 026	729	2 122	1 484	2 380	1 955	
	1889	104 562	108 366	212 928	38 490	5 986	54 908	51 369	3 827	8 656	7 247	42 355	1 660	2 117	1 332	2 478	1 424	3 357	2 277	
	1899	118 582	123 353	241 935	43 182	6 576	64 068	60 430	3 760	9 181	7 572	47 166	2 380	2 868	1 309	2 906	1 836	3 181	2 596	
	1909	135 620	141 641	277 261	50 536	7 109	73 933	69 842	3 074	9 810	8 077	54 880	2 980	4 058	1 557	2 778	1 595	3 056	2 874	
	1920	162 357	166 717	329 074	63 106	7 996	86 108	81 125	2 076	9 489	11 067	68 107	2 841	5 124	2 223	3 161	2 142	3 530	3 996	
Friesland	1879	160 271	161 082	321 353	61 116	8 214	83 070	75 495	6 998	12 874	9 087	64 499	1 136	3 015	475	2 106	1 856	2 285	2 152	
	1889	163 390	164 187	327 577	62 861	9 022	84 870	77 263	6 525	12 217	9 134	65 685	1 363	3 165	722	1 879	1 574	2 186	1 989	
	1899	166 959	165 353	332 312	65 861	8 466	85 955	77 286	5 987	11 498	9 156	68 103	1 448	3 760	469	1 659	1 812	1 797	2 089	
	1909	177 101	173 051	350 152	71 897	7 845	90 515	79 938	5 250	11 223	9 439	74 045	1 448	4 472	497	1 759	1 567	1 880	1 943	
	1920	188 280	185 030	373 310	79 145	8 033	94 747	85 467	4 000	10 009	10 388	81 521	1 938	4 705	678	1 607	1 392	1 754	1 923	
Overijssel	1879	135 516	130 836	266 352	47 321	6 548	68 397	60 198	6 304	9 083	13 494	55 007	1 191	1 896	705	2 948	1 553	3 274	1 932	
	1889	146 706	141 706	288 412	50 744	7 415	74 394	65 843	6 452	9 302	15 116	59 146	1 553	1 899	945	2 107	1 474	2 554	1 972	
	1899	165 256	160 424	325 680	57 267	7 893	84 891	76 239	6 182	9 306	16 916	66 986	1 956	2 225	920	2 538	1 938	2 671	2 425	
	1909	189 529	184 365	373 894	66 544	8 194	99 589	90 562	5 045	9 829	18 351	76 780	2 330	2 792	839	2 297	1 987	2 465	2 658	
	1920	218 176	211 477	429 653	78 633	8 671	114 409	103 937	3 949	8 822	21 135	90 047	2 181	3 043	1 193	1 974	2 052	2 209	3 010	
Groningen	1879	122 689	124 517	247 206	45 816	6 754	60 591	57 114	8 397	11 492	7 885	49 157	980	2 530	317	1 009	1 221	1 115	1 432	
	1889	131 936	134 990	266 926	48 848	7 815	67 093	63 426	8 283	11 706	7 712	52 043	1 257	2 450	552	1 024	1 120	1 190	1 515	
	1899	145 330	147 324	292 654	54 759	7 562	74 547	69 458	8 050	12 386	9 974	57 918	1 496	3 260	401	1 156	1 406	1 278	1 677	
	1909	159 346	160 911	320 257	62 294	7 452	82 499	76 011	11 926	13 866	8 569	65 522	1 954	3 676	555	1 160	1 395	1 283	1 827	
	1920	178 629	178 030	356 659	72 028	7 974	92 230	83 232	3 307	10 878	11 064	75 046	2 150	4 322	733	1 237	1 290	1 340	1 920	
Drente	1879	59 006	56 086	115 092	20 829	2 224	29 729	26 522	3 143	3 951	5 305	23 389	333	435	888	2 058	888	2 486	1 348	
	1889	64 796	61 132	125 928	22 762	2 638	32 792	28 946	3 197	3 864	6 045	25 744	528	495	1 351	3 326	377	4 009	1 045	
	1899	73 507	69 645	143 152	25 662	3 567	37 998	33 749	3 342	4 055	6 505	28 274	538	683	1 003	4 392	755	4 875	1 275	
	1909	85 811	81 585	167 396	30 070	3 373	45 826	40 701	2 848	4 065	7 067	33 446	691	804	268	3 617	922	3 729	1 078	
	1920	105 089	100 247	205 336																

Indeeling der bevolking naar de wijze van samenwoning. (Verhoudingscijfers tot de bevolking.)
Distribution de la population d'après le mode de cohabitation. (Chiffres relatifs.)

PROVINCIEËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. Provinces et groupes de communes.	Jaren der Volkstellingen. Époques des recensements.	Personen behorende tot de gezinnen, op 1000 huisgezinnen. Personnes appartenant aux familles sur 1 000 familles.				LEDEN DER HUISGEZINNEN Membres de famille sur 1 000 habitants de chaque sexe.								Personen in dienstbetrekking. Domestiques.				Personen in dienstbetrekking. Autres membres de famille.				Personen afzonderlijk levend op 1000 zielen van elk geslacht. Personnes vivant séparément sur 1 000 habitants.				Personen in gestichten en instellingen op 1000 zielen van elk geslacht. Population des établissements sur 1 000 habitants de chaque sexe.			
		Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.		Hoofden van gezinnen. Chefs de famille.		Kinderen. Enfants.		Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.		Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.		Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.		Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.		Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.	
		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.		Totaal. Total.			
Noordbrabant	1879	2 400	2 371	4 771	344.06	57.97	500.48	455.97	34.97	65.55	84.29	379.90	11.15	17.69	4.06	25.05	22.92	28.09	28.—										
	1889	2 450	2 428	4 878	335.86	56.56	507.42	466.32	36.91	66.49	80.28	369.70	10.04	14.67	8.80	29.47	26.25	36.80	36.54										
	1899	2 476	2 470	4 946	335.55	52.73	511.30	471.10	34.37	64.79	79.90	370.29	10.92	15.53	6.—	31.25	31.39	35.23	39.41										
	1909	2 510	2 483	4 993	333.20	46.97	523.97	485.33	27.57	54.98	70.04	354.66	14.90	28.37	11.24	31.—	30.39	36.83	47.04										
	1920	2 540	2 486	5 026	337.88	38.23	531.23	496.87	17.92	44.38	67.99	361.22	13.87	28.26	12.71	31.38	31.32	37.76	50.40										
Gelderland	1879	2 519	2 464	4 983	338.28	49.73	503.60	449.77	41.64	74.86	91.38	398.54	9.61	14.37	2.72	15.50	12.74	17.28	16.41										
	1889	2 528	2 483	5 011	332.72	52.30	512.88	458.38	37.67	72.65	87.41	390.22	10.68	13.46	4.72	18.67	12.98	22.19	18.93										
	1899	2 545	2 510	5 055	330.83	51.12	517.83	463.92	32.45	68.77	88.90	387.86	11.19	14.70	4.—	20.36	15.62	22.38	21.61										
	1909	2 542	2 493	5 035	333.54	47.38	522.03	468.97	25.09	62.05	85.90	385.36	13.50	20.26	5.20	20.23	10.24	22.54	24.17										
	1920	2 459	2 413	4 872	349.39	44.02	516.82	465.64	17.16	51.61	82.82	398.54	12.51	21.91	6.18	21.43	18.44	24.12	28.14										
Zuidholland	1879	2 215	2 375	4 590	380.13	52.54	511.56	453.55	16.18	68.01	59.16	389.46	13.04	24.42	2.56	19.92	12.02	22.06	14.98										
	1889	2 263	2 439	4 702	369.24	54.11	527.78	470.94	14.66	65.85	56.17	374.40	13.80	23.22	3.71	18.37	11.47	21.04	16.13										
	1899	2 309	2 468	4 777	363.06	52.21	527.31	483.78	12.07	60.83	55.13	366.97	15.88	25.52	2.56	17.73	12.66	19.17	16.27										
	1909	2 321	2 440	4 761	364.87	48.76	528.19	486.85	8.69	53.48	54.64	372.86	19.94	27.85	3.21	13.87	11.01	15.32	14.60										
	1920	2 248	2 319	4 567	381.26	47.64	523.45	476.35	4.10	42.61	60.05	392.15	20.05	30.61	3.58	11.14	10.68	12.11	16.77										
Noordholland	1879	2 182	2 342	4 524	380.11	53.38	502.83	445.96	20.04	73.85	50.83	384.02	22.07	26.52	2.45	24.12	16.26	26.04	19.21										
	1889	2 234	2 405	4 639	369.59	56.31	511.89	459.13	18.60	71.37	60.34	378.76	14.18	25.42	3.79	25.42	14.50	28.28	19.17										
	1899	2 240	2 397	4 637	369.27	54.95	520.22	468.01	14.89	62.58	54.49	374.67	18.71	26.17	2.94	23.34	15.87	25.30	19.72										
	1909	2 183	2 317	4 500	383.39	51.65	507.42	459.46	10.51	54.95	55.68	389.51	22.91	30.53	4.19	20.26	14.06	22.23	20.33										
	1920	2 119	2 203	4 322	400.67	49.72	485.00	441.21	5.04	43.18	68.21	418.44	26.12	35.29	4.74	14.47	12.28	15.73	20.33										
Zoeland	1879	2 394	2 461	4 855	359.55	48.74	533.93	482.62	32.99	61.77	55.17	370.70	8.64	18.94	1.96	9.71	8.24	11.08	10.78										
	1889	2 413	2 459	4 872	356.57	49.13	537.60	489.03	30.61	57.97	57.39	377.91	9.16	18.96	3.29	8.67	6.99	11.28	10.95										
	1899	2 391	2 428	4 819	363.33	47.20	536.20	493.57	30.—	54.71	54.77	381.79	10.10	18.46	1.12	7.36	6.05	8.07	7.57										
	1909	2 334	2 355	4 689	374.55	44.30	529.87	495.70	24.62	45.74	50.31	388.96	12.36	20.16	1.44	8.71	5.56	10.92	7.14										
	1920	2 211	2 218	4 429	398.09	43.65	510.10	476.86	15.99	37.65	53.64	415.51	11.55	20.95	2.08	10.80	6.14	12.34	8.74										
Utrecht	1879	2 302	2 391	4 693	363.05	53.40	492.96	442.04	38.88	81.06	68.57	387.54	13.97	20.76	3.80	22.57	15.21	25.31	20.04										
	1889	2 351	2 436	4 787	352.80	53.49	504.10	459.03	35.08	77.35	66.43	378.48	15.22	18.92	6.03	26.38	12.72	30.77	20.35										
	1899	2 383	2 479	4 862	349.70	51.55	518.84	473.77	30.45	71.98	61.32	369.78	19.27	22.48	4.12	23.53	14.39	25.76	20.35										
	1909	2 352	2 457	4 809	357.64	48.29	523.21	474.44	21.75	66.63	57.16	372.81	21.08	27.57	5.39	19.44	10.85	21.62	20.32										
	1920	2 283	2 344	4 627	374.85	45.96	511.48	466.31	12.33	54.54	65.74	391.48	16.88	29.45	6.49	18.78	12.31	20.97	22.97										
Friesland	1879	2 312	2 323	4 635	373.77	49.50	508.03	454.92	42.80	77.58	55.57	388.66	6.95	18.17	1.44	12.88	11.18	13.97	12.97										
	1889	2 273	2 284	4 557	377.24	53.41	509.32	457.37	39.16	72.32	54.81	388.83	8.18	18.74	2.15	11.28	9.32	13.12	11.77										
	1899	2 246	2 225	4 471	388.03	49.65	506.42	453.21	35.27	67.43	53.94	399.36	8.58	22.05	1.22	9.77	10.62	10.59	12.25										
	1909	2 220	2 170	4 390	398.13	43.84	501.22	446.67	29.07	62.71	52.27	413.74	10.24	24.99	1.38	9.74	8.91	10.41	10.61										
	1920	2 159	2 122	4 281	412.66	42.04	494.01	447.27	20.86	52.38	54.16	426.62	10.10	24.62	1.77	8.38	7.28	9.15	10.06										
Overijsel	1879	2 516	2 429	4 945	338.84	48.76	489.76	448.29	45.14	67.66	96.62	409.63	8.53	14.12	2.57	21.11	11.57	23.44	14.39										
	1889	2 522	2 437	4 959	337.47	51.11	494.74	453.84	42.91	64.12	100.53	407.67	10.33	13.09	3.20	14.01	10.16	16.99	13.59										
	1899	2 536	2 462	4 998	338.23	48.12	501.39	464.80	36.51	56.74	99.91	408.39	11.55	13.57	1.87	14.99	11.78	15.78	14.78										
	1909	2 536	2 466	5 002	343.07	43.38	513.14	479.37	26.01	46.73	94.61	406.43	12.01	14.77	2.19	11.84	10.51	12.70	14.07										
	1920	2 497	2 420	4 917	353.97	40.05	514.68	480.01	17.77	40.74	95.08	415.84	9.81	14.05	2.72	8.88	9.48	9.90	13.90										
Groningen	1879	2 334	2 369	4 703	367.48	52.66	485.98	445.27	67.35	89.59	63.24	383.24	7.86	19.72	1.25	8.09	9.52	8.94	11.16										
	1889	2 328	2 382	4 710	363.94	56.40	499.89	457.73	61.71	84.48	57.46	375.57	9.37	17.68	2.02	7.63	8.15	8.87	10.93										
	1899	2 332	2 364	4 696	370.43	49.82	504.30	457.63	54.46	81.61	53.94	381.60	10.12	21.48	1.98	7.82	9.26	8.65	11.05										
	1909	2 284	2 306	4 590	383.86	44.95	508.39	458.53	36.88	71.94	52.81	395.26	12.04	22.18	1.69	7.09	8.36	7.90	11.21				</						

Bij beschouwing dezer cijfers springt allereerst in het oog, dat er door alle volkstellingen heen voor de verschillende provinciën vrij constante verschillen bestaan in de gemiddelde grootte der gezinnen.

Bovenaan staat daarbij de provincie Limburg, waarop volgen: Drente, Gelderland, Overijsel en Noordbrabant, die boven het gemiddelde van het Rijk staan. Het kleinst aantal personen per gezin wordt in Friesland aangetroffen, waarop volgen: Noordholland, Groningen, Zuidholland en Zeeland.

Eenigszins schijnt die gemiddelde grootte van het gezin verband te houden met de huwelijksvruchtbaarheid. Althans als men de cijfers voor het laatste tienjarige tijdperk van de tabel op blz. 32/3 nagaat, dan liggen de provinciën die, wat de grootte der gezinnen betreft, boven het Rijkscijfer liggen, ook volgens de huwelijksvruchtbaarheid daarboven en zoo is het ook met de provinciën, die wat de grootte der gezinnen betreft, beneden het Rijksgemiddelde blijven; zij liggen ook volgens de huwelijksvruchtbaarheid daar beneden.

In de groepen van gemeenten is de gemiddelde grootte van het gezin, kleiner naarmate de gemeenten groter zijn. Hiermede steunt weer eenigermate overeen het feit, dat de huwelijksvruchtbaarheid in de 4 grootste gemeenten belangrijk kleiner is dan in het Rijk, in zijn geheel.

Intusschen behoeft niet alleen de huwelijksvruchtbaarheid de grootte der gezinnen te bepalen. Immers eene grootere huwelijksvruchtbaarheid kan deels gecompenseerd worden door eene grootere sterfte (Noordbrabant en Limburg), deels door een spoediger heengaan der kinderen uit het gezin, hetzij om zelf een gezin te vormen of om in dienstbetrekking bij anderen te gaan inwonen, wat in de minder welgestelde gezinnen veel voorkomt, hetzij om als afzonderlijk levende personen te gaan wonen, wat uit den aard der zaak meer in de welgestelde gezinnen voorkomt. Deze gevallen zullen nader worden besproken bij de beschouwingen omtrent de samenstelling der gezinnen.

Vergelijken we de gemiddelde grootte der gezinnen bij de opvolgende volkstellingen, waaromtrent de gegevens beschikbaar zijn, dan blijkt, dat van 1879 op 1889 voor alle provinciën met uitzondering van Friesland en Drente eene stijging in de grootte van het gemiddelde gezin plaats had, welke stijging voor Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Utrecht, Overijsel en Limburg en het geheele Rijk tot 1899 doorging, doch voor Noordholland, Zeeland en Groningen in de tweede tienjarige periode daalde. Friesland en Drente zijn van 1879—1899 steeds gedaald. In de periode 1900—1909 is, met uitzondering van Noordbrabant, Overijsel en Drente, de gemiddelde grootte van het gezin kleiner geworden, terwijl de afneming daarvan in de laatste periode (1910—1920) in alle provinciën met uitzondering van Noordbrabant voorkomt en wel in zeer sterke mate.

De stijging van 1879 op 1889 van de grootte der gezinnen in de meeste provinciën is slecht te rijnen met de schier overal bestaande afneming der huwelijksvruchtbaarheid, al heeft misschien de aanzienlijke afneming daarvan in de laatste twee perioden (1899 op 1920) medegewerkt om den omvang der gezinnen in dat tijdperk te verkleinen. Voor eerstgenoemde periode moeten dus andere oorzaken zoo sterk gewerkt hebben, dat zij niet alleen de gevolgen van de verminderde huwelijksvruchtbaarheid te niet deden, maar daarenboven nog den omvang van de gezinnen deden toenemen. Welke deze oorzaken zijn, kan misschien uit het vervolg blijken.

Afneming van de grootte der gezinnen zal in den regel gepaard gaan met eene relatieve toeneming van het aantal gezinnen zelf, terwijl bij toeneming van het aantal gezinnen in den regel eene vermindering van het gemiddelde aantal personen per gezin plaats heeft.

Zeer sterk spreekt dit uit de toeneming van het aantal gezinnen bij de laatste volkstelling in vergelijking met de vorige. Bij het Rijk is de grootte van het gezin van 4.77 in 1909 gedaald op 4.63 in 1920, maar is het aantal gezinnen per 100 inwoners toegenomen van 20.18 op 20.76 (zie blz. 53).

Zoals uit de volgende tabel blijkt, is in alle provinciën het relatief aantal gezinnen toegenomen behalve in Noordbrabant waarbij ook de grootte van het gemiddelde gezin is toegenomen.

Aantal huisgezinnen per 10 000 der bevolking bij de verschillende volkstellingen.

Nombre de familles par 10 000 de la population.

Provinciën.	1879	1889	1899	1909	1920
Noordbrabant	2 015	1 967	1 941	1 899	1 886
Gelderland	1 953	1 940	1 921	1 917	1 976
Zuidholland	2 102	2 056	2 022	2 024	2 110
Noordholland	2 111	2 076	2 069	2 122	2 211
Zeeland	2 012	2 008	2 035	2 083	2 202
Utrecht	2 053	2 013	1 982	1 998	2 077
Friesland	2 102	2 145	2 184	2 218	2 277
Overijsel	1 965	1 968	1 955	1 952	1 991
Groningen	2 076	2 077	2 080	2 126	2 188
Drente	1 940	1 943	1 968	1 930	1 972
Limburg	1 882	1 850	1 825	1 795	1 832
Het Rijk	2 041	2 019	2 007	2 018	2 076

De vermindering of vermeerdering van het relatief aantal gezinnen moet natuurlijk verband houden met de verandering der nuptialiteit en zal dus de daling van 1879 op 1889 ten deele het gevolg zijn van de daling van het nuptialiteitscijfer; doch die daling hield in 1890 op en veranderde toen in eene stijging, zonder dat echter in de meeste provinciën en in het Rijk eene stijging van het aantal huisgezinnen plaats had. In de laatste twee perioden, toen de huwelijkscijfers weder iets toenamen (zie blz. 31), gaat dit ook weder gepaard met eene stijging in het aantal gezinnen.

De betrekkelijk groote toeneming in de laatste periode van het aantal gezinnen zal behalve van de toeneming van het aantal huwelijken vooral in de laatste jaren mede het gevolg zijn van de geringere sterfte ook onder de gehuwden, waardoor minder gezinnen uiteengingen, zooals onderstaande cijfers doen zien. In hoeverre ook heeft medegewerkt, dat een geringer aantal geheele gezinnen het land heeft verlaten, kan bij gebrek aan gegevens niet worden nagegaan.

	Aantal gesloten huwelijken.	Ontbonden huwelijken door den dood van een der echtgenooten.	Verhouding.
1890/1899	350 809	233 167	1 : 0.66 ¹
1900/1909	410 531	234 983	1 : 0.57 ²
1910/1920	535 287	286 954	1 : 0.53 ¹

De vermindering van het aantal gezinnen van 1879 op 1889 had alleen plaats bij gezinnen, waarvan een man aan het hoofd stond. Een eigenaardige loop vertoonen de cijfers der gezinnen met weduwen en gescheiden vrouwen als hoofden. Van 1879 op 1889 is in alle provinciën eene sterke toeneming waar te nemen, die van 1889 op 1899 en nog sterker van 1899 op 1909 gevolgd wordt door eene nog belangrijker daling, zich ook in de laatste 11 jaar voortzettend, hoewel in geringere mate. In verband met de sterke vermindering van het aantal weduwen (zie blz. 61) is deze daling gemakkelijk te verklaren, doch die vermindering begon reeds veel vroeger, zoodat dientengevolge ook reeds van 1879 op 1889 eene daling had moeten plaats vinden. In hoeverre de stijging van 1879 op 1889 in verband is te brengen met het feit van de vermindering in 1889 van het aantal afzonderlijk levende personen in bijna alle provinciën (waarop later zal worden gewezen), toen mogelijk bij een aantal pensionhoudende weduwen afzonderlijk levenden zijn beschouwd als in gezinnen levende personen, waardoor die weduwen zelve als hoofden werden geteld, is niet met zekerheid te zeggen, doch opmerkelijk is het, dat de afneming van het aantal vrouwelijke hoofden van 1889 op 1920 weder gepaard gaat met eene toeneming van het aantal afzonderlijk levende personen, vooral bij de vrouwen, hetgeen bovenbedoeld vermoeden zou bevestigen.

Niettegenstaande, zooals uit de tabel op blz. 32/3 duidelijk is gebleken, de vruchtbaarheid

der huwelijken na 1875 in bijna alle provinciën afneemt, wordt tot het jaar 1909 het relatief aantal inwonende kinderen in de meeste provinciën grooter. In 1879 toch waren op 1000 mannelijke personen 502.5, in 1889 511.9, in 1899 518.7 en in 1909 520.4 inwonende kinderen; bij de andere sexe waren de cijfers respectievelijk 452.2, 463.8, 471.8 en 474.7. Dadelijk moet hier echter op gewezen worden, dat die vermeerdering afnemend is, zoodat bij de laatste volkstelling de toeneming in eene afnemende bij beide geslachten is veranderd; de cijfers zijn thans voor de mannen 512.3 en voor de vrouwen 469.3. De achteruitgang van het laatstgenoemde tijdvak zal wel grootendeels op rekening van den zeer belangrijken achteruitgang der huwelijksvruchtbaarheid moeten worden geboekt, doch kan ook het gevolg zijn van de hooge huwelijkscijfers, vooral in het laatst van genoemde periode van jonge lieden, dus in hoofdzaak inwonende kinderen. Tot de vermeerdering tot 1909 die bij de vrouwelijke kunne sterker is dan bij de mannelijke, werken verschillende oorzaken samen. In de eerste plaats bij de beide geslachten de daling der sterfte, die hoofdzakelijk het jongere geslacht ten goede komt, dat onder gunstiger hygiënische toestanden zijn intrede in het leven doet. Van 1870—1879 stierven beneden 20 jaar per jaar in $\frac{0}{100}$ van de gemiddelde bevolking van dien leeftijd 29.00 personen, in 1880/9 was dat getal 23.82, in 1890/9 19.28 en in 1900/9 14.98, terwijl de verhoudingscijfers voor de ouderen beliepen 20.72, 19.37, 18.09 en 16.15. Bij de jongeren dus een teruggang van 100 op 56, bij de ouderen slechts een van 100 op 77.

Ook de relatieve vermindering der doodgeborenen, die bij de huwelijksvruchtbaarheid als geboren zijn medegerekend, draagt, al is het dan ook in geringe mate, bij tot vermeerdering van het aantal inwonende kinderen. In 1870/9 werden op elke 1000 geboren 51.9 levenloos aangegeven, in 1880/9: 49.3, in 1890/9: 45.2, in 1900/9: 41.7 en in 1910/20: 37.6.

Eindelijk zal de vermindering van het relatief aantal personen in dienstbetrekking, die zoowel bij de mannelijke als bij de vrouwelijke personen niet gering is (van 1879—1920 daalde het per 1000 bij de mannen van 84.4 op 12.5 en bij de vrouwen van 71.7 op 47.5) haar invloed op de vermeerdering der inwonende kinderen hebben doen gelden, omdat deze categorie, vooral de vrouwelijke dienstboden, voor het grootste deel inwonende kinderen zijn gebleven. Op de gemiddelde grootte der gezinnen heeft deze omstandigheid geen invloed, omdat zij de gezinnen, waartoe zij behooren, vergrooten en die, waartoe zij anders als dienstboden zouden zijn gaan behooren, verkleinen.

De vermindering, die in 1889 in sommige provinciën en in het Rijk bij de afzonderlijk levende personen te constateeren valt, is moeilijk te verklaren, maar kan mogelijk veroorzaakt zijn door een te beperkte opvatting van het begrip „afzonderlijk levend persoon”; immers voor de mannelijke overige leden der gezinnen staat daar in genoemd jaar eene vermeerdering tegenover.

Reeds in de inleiding tot de vorige volkstelling is erop gewezen, dat het voor de volkstellingen vóór 1909 uit de kaarten der gestichtsbevolking vaak moeilijk was, streng uit elkander te houden de bevolking voor wie de gestichten zijn bestemd en de bestuurders met de in hunne gezinnen levenden. Verschil van opvatting bij de onderscheidene volkstellingen zal dan ook wel oorzaak zijn van de onregelmatigheden, die de loop der cijfers van de bevolking in gestichten vertoont. Terwijl toch bijvoorbeeld van 1879 op 1889 de bevolking, waarvoor de gestichten zijn bestemd, relatief zoo goed als gelijk bleef, vermeerderde het relatief aantal bestuurders met 62 $\frac{0}{100}$, terwijl eene vermeerdering van de eerste van 1889 op 1899 gepaard gaat met eene vermindering van de bestuurders met circa 25 $\frac{0}{100}$. Voor de volkstellingen van 1909 en 1920, waarbij, dank zij de veranderde inrichting der kaarten voor de gestichtsbevolking, met meer zekerheid kan worden gezegd, dat de verdeling dier bevolking in de twee categoriën zoo goed als juist is, worden weder vermeerdering der bestuurders en vermindering der bevolking voor wie de gestichten zijn bestemd, waargenomen, hetgeen op een verbeterde zorg voor de eigenlijke gestichtsbevolking wijst.

Nog eene andere omstandigheid doet de vroegere cijfers betreffende de gestichtsbevolking veel van hunne waarde verliezen, n.l. het niet scherp begrensd zijn van het begrip „gesticht of instelling”. In sommige gemeenten schijnen vroeger daaronder slechts begrepen te zijn geweest

de instellingen, bedoeld in het vroegere Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887 (Stbl. N°. 142), die een eigen bevolkingsregister hielden, terwijl in andere gemeenten alle inrichtingen, die maar eenigszins met den naam van instelling konden worden bestempeld, daartoe mede gerekend zijn. Zoo zijn soms kleine onderwijs-inrichtingen met eenige interne leerlingen tot gestichten gerekend en werden soms ook blokken militaire woningen, die geheel van de kazerne afgescheiden, soms zeer ver daar vandaan gebouwd waren, als gestichten beschouwd.

In de beide jongste volkstellingen zijn overzichten gegeven van de verdeling der verschillende gestichten en instellingen naar den aard, waaraan de volgende cijfers voor de laatste volkstelling zijn ontleend of daaruit zijn berekend:

Aard der gestichten en instellingen. <i>Caractère des institutions.</i>	Aantal. <i>Nombre.</i>	In $\frac{0}{100}$ van het totaal. <i>Pourcents.</i>	Bevolking. <i>Population.</i>	In $\frac{0}{100}$ der totale bevolking. <i>Pourcents.</i>	Gemiddelde bevolking per instelling. <i>Popul. moyenne par établissem.</i>
Onderwijsinrichtingen. <i>Enseignement</i> . . .	252	10.05	27 184	18.49	107.87
Verplegingsinrichtingen. <i>Soin</i>	1 226	48.90	80 113	54.48	65.35
Onderwijs- en verplegingsinr. <i>Ens. et soin.</i>	94	3.75	11 802	8.03	125.56
Militaire inrichtingen. <i>Inst. militaires</i> . . .	347	13.84	9 161	6.23	26.40
Kloosters. <i>Clôtures</i>	446	17.79	9 579	6.51	21.48
Gevangnissen enz. <i>Prisons etc.</i>	60	2.39	5 780	3.93	96.33
Overige inrichtingen. <i>Autres institutions</i> . .	82	3.27	3 435	2.34	41.89
Totaal. <i>Total</i>	2 507	100.—	147 054	100.—	58.46

§ 8. Indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat.

De achterstaande tabellen geven in absolute en in verhoudingscijfers een overzicht van de indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat per provincie en voor het Rijk, met onderscheiding voor dit laatste van de vijf groepen van gemeenten alleen voor de jongste volkstelling. De gescheidenen van echt worden eerst sedert 1859, die van tafel en bed eerst sedert 1869 afzonderlijk opgegeven. Vóór die jaren zullen de eersten onder de ongehuwden, de laatsten onder de gehuwden gerekend zijn.

Indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat. (Absolute cijfers).

Distribution de la population d'après l'état civil. (Chiffres absolus).

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volkstellingen. <i>Epoques des recensements.</i>	Ongehuwd. <i>Célibataires.</i>		Gehuwd. <i>Mariés.</i>		In weduwen staat. <i>Veufs et veuves.</i>		Gescheiden van echt. <i>Divorcés.</i>		Gescheiden van tafel en bed. <i>Pers. séparées de corps et de biens.</i>		Burgerlijke staat onbekend. <i>Inconnus.</i>	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
Noordbrabant	1830	116 244	111 603	49 433	49 338	7 513	14 760	—	—	—	—	—	—
	1840	127 568	120 437	53 720	53 768	7 652	15 292	—	—	—	—	—	—
	1849	133 177	128 126	55 162	55 268	8 700	15 986	—	—	—	—	—	—
	1859	135 839	130 175	57 857	59 911	9 309	16 679	9	9	—	—	5	1
	1869	139 274	132 773	65 212	65 199	9 689	16 629	14	17	27	38	—	—
	1879	152 229	144 123	71 567	71 575	10 321	16 606	5	23	23	15	—	—
	1889	168 884	160 540	75 746	75 588	11 081	17 624	30	39	42	47	4	3
	1899	182 762	176 153	82 524	82 362	11 502	18 264	42	70	75	85	1	2
	1909	204 872	199 080	94 348	94 286	11 751	18 376	74	104	82	96	6	4
	1920	240 333	231 653	115 035	115 047	12 505	18 723	150	207	132	138	8	5
Gelderland	1830	101 594	94 785	48 057	48 079	5 658	11 620	—	—	—	—	—	—
	1840	114 228	106 846	53 259	53 377	5 906	12 146	—	—	—	—	—	—
	1849	123 141	114 845	55 938	56 040	6 920	13 819	—	—	—	—	—	—
	1859	132 227	122 552	63 010	63 058	7 842	14 864	20	34	—	—	20	13
	1869	139 529	129 252	69 781	69 843	8 563	15 589	22	35	34	45	—	—
	1879	150 914	138 842	75 849	75 786	8 938	16 304	36	53	29	54	—	—
	1889	167 669	154 091	81 158	81 097	9 824	18 034	64	107	71	80	3	4
	1899	185 002	171 836	89 536	89 593	10 668	19 239	154	234	114	115	3	5
	1909	207 814	193 641	103 063	103 167	11 235	19 804	244	346	107	160	16	5
	1920	230 805	216 468	123 467	123 838	12 255	21 496	382	613	156	204	—	4

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volkstellingen. <i>Epoques des recensements.</i>	Ongehuwd. <i>Célibataires.</i>		Gehuwd. <i>Mariés.</i>		In weduwen staat. <i>Veufs et veuves.</i>		Gescheiden van echt. <i>Divorcés.</i>		Gescheiden van tafel en bed. <i>Pers. séparées de corps et de biens.</i>		Burgerlijke staat onbekend. <i>Inconnus.</i>	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
Zuidholland	1830	141 410	148 300	78 839	79 491	8 921	22 776	—	—	—	—	—	—
	1840	157 278	164 919	85 279	85 349	9 009	24 186	—	—	—	—	—	—
	1849	169 883	177 025	88 600	89 224	10 040	27 281	—	—	—	—	—	—
	1859	182 801	192 433	102 247	102 325	11 149	28 168	68	149	—	—	37	3
	1869	199 787	211 089	118 462	118 799	10 898	28 395	96	234	106	278	—	1
	1879	233 008	242 757	141 155	141 491	12 000	31 542	153	379	187	256	1	1
	1889	281 061	294 819	160 498	161 251	14 254	35 880	407	828	312	406	13	2
	1899	343 480	358 783	190 546	190 969	16 832	40 629	740	1 372	481	597	9	10
	1909	417 719	429 414	236 992	238 123	19 364	43 954	1 468	2 460	519	711	17	3
	1920	492 948	498 007	302 174	303 065	23 845	50 214	2 610	4 506	845	949	3	4
Noordholland	1830	117 974	129 933	68 013	68 158	8 137	21 584	—	—	—	—	—	—
	1840	130 174	141 696	71 074	70 961	7 791	21 644	—	—	—	—	—	—
	1849	142 485	152 474	75 333	75 208	9 095	22 484	—	—	—	—	—	—
	1859	155 686	164 621	85 088	84 955	9 730	23 559	62	129	—	—	41	5
	1869	169 010	176 831	98 207	98 238	9 958	24 582	106	234	114	156	—	—
	1879	199 397	205 176	118 529	119 041	10 501	26 022	140	285	121	178	—	—
	1889	246 299	254 506	141 144	141 809	12 568	31 506	400	701	243	330	7	6
	1899	286 905	296 616	165 539	166 697	14 543	35 053	682	1 227	386	466	10	7
	1909	319 488	329 663	199 142	200 473	16 538	38 007	1 257	2 061	446	602	14	2
	1920	361 385	365 278	250 561	251 685	19 317	42 637	2 035	3 503	702	944	3	1
Zeeland	1830	42 824	42 637	21 540	21 525	2 695	6 041	—	—	—	—	—	—
	1840	47 463	47 008	23 959	23 936	2 667	6 325	—	—	—	—	—	—
	1849	50 807	49 393	25 126	25 164	2 903	6 902	—	—	—	—	—	—
	1859	51 485	50 501	26 924	26 928	2 980	7 247	10	22	—	—	12	3
	1869	54 109	53 410	29 952	29 780	3 078	7 154	13	25	22	26	—	—
	1879	57 774	57 267	31 643	31 598	3 127	7 123	26	39	15	23	—	—
	1889	61 715	60 532	33 079	33 110	3 398	7 193	37	75	40	54	1	—
	1899	66 491	65 235	36 616	36 630	3 710	7 304	58	133	52	63	2	1
	1909	70 719	68 747	40 732	40 715	3 871	7 392	83	135	49	69	3	—
	1920	71 506	68 924	46 147	46 276	4 248	7 578	115	184	58	81	—	—
Utrecht	1830	41 814	41 208	20 660	20 733	2 474	5 470	—	—	—	—	—	—
	1840	46 131	45 945	22 298	22 317	2 507	5 934	—	—	—	—	—	—
	1849	47 445	47 609	22 182	22 242	3 165	6 677	—	—	—	—	—	—
	1859	50 378	49 845	24 819	24 952	3 205	6 860	6	23	—	—	11	7
	1869	53 399	53 343	28 212	28 346	3 264	6 892	20	31	14	34	—	—
	1879	58 765	58 340	31 906	31 979	3 388	7 206	14	34	14	33	—	—
	1889	69 262	67 704	36 047	36 067	3 676	7 938	59	109	56	88	—	1
	1899	78 812	78 128	40 471	40 498	4 035	8 658	74	173	87	94	3	1
	1909	88 870	89 727	47 719	47 856	4 486	9 265	146	255	83	104	2	1
	1920	102 519	102 638	60 346	60 430	5 136	10 237	250	516	98	150	1	1
Friesland	1830	64 841	62 394	31 678	31 491	4 432	10 073	—	—	—	—	—	—
	1840	71 140	70 251	36 025	35 920	4 286	10 237	—	—	—	—	—	—
	1849	77 847	75 600	38 863	38 801	5 102	11 147	—	—	—	—	—	—
	1859	85 884	81 886	44 646	44 367	5 830	11 608	19	35	—	—	22	8
	1869	89 542	85 733	49 505	49 389	5 797	12 224	24	46	38	56	—	—
	1879	100 277	96 144	57 289	57 118	6 120	12 741	33	73	32	49	1	—
	1889	101 832	97 329	58 068	58 064	6 608	13 336	70	118	51	79	3	—
	1899	101 691	96 238	60 778	60 726	7 083	13 285	104	201	75	78	1	2
	1909	105 961	98 636	67 104	67 052	7 343	12 958	122	231	57	86	1	1
	1920	109 389	102 760	74 509	74 649	7 664	13 262	148	303	80	112	—	—
Overijssel	1830	58 344	53 135	28 461	28 401	3 668	6 886	—	—	—	—	—	—
	1840	63 445	60 034	31 421	31 299	3 954	7 541	—	—	—	—	—	—
	1849	70 413	65 873	33 335	33 067	4 737	8 338	—	—	—	—	—	—
	1859	76 582	70 012	37 173	37 076	5 374	8 901	8	15	—	—	11	3
	1869	82 293	74 342	41 258	41 205	5 654	9 201	10	17	37	34	—	—
	1879	88 479	79 530	45 162	45 005	6 091	9 776	14	23	26	30	—	—
	1889	95 385	85 949	48 574	48 496	6 350	10 557	19	37	32	37	6	3
	1899	107 533	97 873	54 864	54 822	6 821	11 197	59	75	35	57	1	1
	1909	121 972	112 273	64 735	64 744	7 090	11 665	105	159	55	73	7	2
	1920	136 683	126 050	77 485	77 515	7 872	12 619	149	242	101	102	—	—

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volkstellingen. <i>Epoques des recensements.</i>	Ongehuwd. <i>Célibataires.</i>		Gehuwd. <i>Mariés.</i>		In weduwen staat. <i>Veufs et veuves.</i>		Gescheiden van echt. <i>Divorcés.</i>		Gescheiden van tafel en bed. <i>Pers. séparées de corps et de biens.</i>		Burgerlijke staat onbekend. <i>Inconnus.</i>	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
Groningen	1830	50 161	48 120	24 327	24 431	3 136	7 329	—	—	—	—	—	—
	1840	55 997	54 542	27 173	27 210	3 154	7 575	—	—	—	—	—	—
	1849	59 549	58 936	28 780	29 099	3 838	8 240	—	—	—	—	—	—
	1859	65 310	63 612	32 772	32 818	4 291	8 827	13	39	—	—	3	3
	1869	69 444	67 532	37 119	37 153	4 421	9 544	14	36	32	41	—	—
	1879	77 698	75 418	42 810	42 778	4 294	10 108	17	42	41	40	—	—
	1889	84 302	82 512	45 126	45 081	4 670	10 802	50	107	59	65	1	2
	1899	91 760	89 379	50 940	50 913	4 900	11 213	101	177	62	95	1	1
	1909	98 336	95 693	58 466	58 544	5 283	11 227	115	208	72	96	3	2
	1920	107 164	102 632	68 424	68 416	6 090	12 098	206	350	102	109	—	—
Drente	1830	21 328	19 231	9 922	9 910	1 278	2 199	—	—	—	—	—	—
	1840	23 798	21 963	11 323	11 237	1 642	2 521	—	—	—	—	—	—
	1849	27 811	25 177	12 420	12 415	2 025	2 890	—	—	—	—	—	—
	1859	31 841	28 002	15 086	15 081	2 168	3 078	12	10	—	—	2	1
	1869	34 282	30 217	17 704	17 546	2 583	3 253	16	7	11	18	—	—
	1879	38 408	34 004	20 110	19 950	2 883	3 446	8	13	14	9	—	—
	1889	43 052	36 472	22 080	21 673	3 455	3 848	8	34	26	26	1	1
	1899	49 016	41 618	25 174	24 660	3 586	4 283	98	50	27	32	—	—
	1909	56 536	49 101	29 771	29 527	3 529	4 519	187	89	37	21	1	—
	1920	66 775	59 095	37 239	37 229	3 660	5 280	179	147	50	64	—	—
Limburg	1830	60 527	58 081	28 246	28 056	3 857	7 514	—	—	—	—	—	—
	1840	65 900	60 082	29 652	29 558	4 131	7 505	—	—	—	—	—	—
	1849	67 858	62 589	31 107	31 370	4 551	7 786	—	—	—	—	—	—
	1859	71 150	65 551	32 873	32 986	4 976	8 139	1	4	—	—	2	

Indeeling der bevolking naar den burgerlijken staat. (Verhoudingscijfers).
Répartition de la population d'après l'état civil. (Rapports par mille de la population.)

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volkstellingen. <i>Epoques des recensements.</i>	Op 1 000 personen van ieder geslacht waren: <i>sur 1 000 habitants étaient:</i>											
		Ongehuwd. <i>Célibataires.</i>		Gehuwd. <i>Mariés.</i>		In weduwen staat. <i>Veufs et veuves.</i>		Gescheiden van echt. <i>Divorcés.</i>		Gescheiden van tafel en bed. <i>Pers. séparées de corps et de biens.</i>		Burgerlijke staat onbekend. <i>Inconnus.</i>	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
Noordbrabant	1830	671.18	635.19	285.43	280.81	43.38	84.01	—	—	—	—	—	—
	1840	675.18	635.57	284.33	283.74	40.50	80.70	—	—	—	—	—	—
	1849	676.19	642.61	280.08	277.19	44.17	80.18	—	—	—	—	—	—
	1859	669.08	635.70	284.98	282.80	45.85	81.45	0.04	0.04	—	—	0.03	0.01
	1869	650.16	618.54	304.42	303.74	45.23	77.47	0.07	0.08	0.13	0.18	—	—
	1879	650.15	620.31	305.65	308.04	44.08	71.47	0.02	0.10	0.10	0.06	—	—
	1889	660.25	632.44	296.13	297.78	43.32	69.43	0.12	0.15	0.17	0.19	0.01	0.01
	1899	660.02	636.08	298.01	297.40	41.54	65.95	0.16	0.25	0.27	0.31	—	0.01
	1909	658.44	638.19	303.24	302.25	37.77	58.91	0.24	0.33	0.26	0.30	0.01	0.01
	1920	652.77	633.29	312.47	314.48	33.97	51.17	0.41	0.57	0.36	0.38	0.02	0.01
Gelderland	1830	654.14	613.56	309.43	311.23	36.43	75.22	—	—	—	—	—	—
	1840	658.78	619.87	307.16	309.67	34.06	70.46	—	—	—	—	—	—
	1849	662.05	621.78	300.75	303.40	37.20	74.82	—	—	—	—	—	—
	1859	650.99	611.17	310.22	314.47	38.61	74.13	0.09	0.17	—	—	0.09	0.06
	1869	640.25	601.84	320.21	325.21	30.29	72.59	0.10	0.16	0.15	0.20	—	—
	1879	640.11	600.94	321.71	328.02	37.91	70.56	0.15	0.22	0.12	0.22	—	—
	1889	647.90	608.06	313.60	320.02	37.98	71.17	0.24	0.42	0.27	0.32	0.01	0.01
	1899	648.05	611.36	313.63	318.75	37.37	68.63	0.54	0.83	0.40	0.41	0.01	0.02
	1909	644.43	610.61	319.59	325.32	34.84	62.45	0.76	1.09	0.33	0.50	0.04	0.01
	1920	623.81	597.02	330.38	341.47	33.34	59.24	1.04	1.70	0.43	0.56	—	0.01
Zuidholland	1830	617.05	591.85	344.02	317.25	38.93	90.90	—	—	—	—	—	—
	1840	625.20	600.90	339.00	310.98	35.80	88.12	—	—	—	—	—	—
	1849	629.72	604.28	329.38	303.04	40.67	92.65	—	—	—	—	0.23	0.03
	1859	616.95	595.61	345.08	316.72	37.63	87.19	0.22	0.47	—	—	0.12	0.01
	1869	606.51	588.33	359.62	331.10	33.08	79.15	0.29	0.65	0.50	0.77	—	—
	1879	603.48	582.96	364.65	339.78	31.00	75.74	0.39	0.91	0.48	0.61	—	—
	1889	615.75	597.78	351.42	326.96	31.23	72.75	0.89	1.68	0.68	0.82	0.03	—
	1899	622.15	605.68	345.14	322.39	30.49	68.59	1.34	2.31	0.87	1.01	0.01	0.02
	1909	617.86	600.87	350.54	333.19	28.62	61.50	2.17	3.44	0.77	0.99	0.03	—
	1920	599.72	581.28	367.58	353.72	28.48	58.63	3.18	5.26	1.03	1.11	0.00 ⁴	0.00 ⁴
Noordholland	1830	606.56	590.52	351.11	310.60	42.33	98.88	—	—	—	—	—	—
	1840	622.72	604.75	340.01	302.87	37.27	92.38	—	—	—	—	—	—
	1849	627.93	609.47	332.00	300.63	40.07	89.88	—	—	—	—	—	—
	1859	621.25	602.42	339.53	310.89	38.82	86.21	0.24	0.47	—	—	0.16	0.01
	1869	609.28	589.35	354.03	327.42	35.90	81.93	0.38	0.78	0.41	0.52	—	—
	1879	606.66	584.05	360.62	338.86	31.94	75.78	0.42	0.81	0.46	0.50	—	—
	1889	614.70	593.45	352.31	330.67	31.37	73.46	0.99	1.64	0.61	0.77	0.02	0.01
	1899	612.96	593.15	353.67	333.35	31.07	70.10	1.46	2.45	0.82	0.93	0.02	0.02
	1909	595.08	577.54	370.92	351.21	30.80	66.58	2.34	3.61	0.83	1.05	0.03	—
	1920	569.98	550.12	395.22	378.98	30.48	64.20	3.21	5.28	1.11	1.42	0.00 ⁴	0.00 ¹
Zeeland	1830	638.61	607.34	321.21	306.61	40.18	86.05	—	—	—	—	—	—
	1840	640.62	608.37	323.39	309.77	35.99	81.86	—	—	—	—	—	—
	1849	644.47	606.35	318.71	308.92	36.82	84.73	—	—	—	—	—	—
	1859	632.41	596.23	330.72	317.92	36.60	85.56	0.12	0.26	—	—	0.15	0.03
	1869	602.70	590.85	343.59	329.44	35.31	79.14	0.15	0.28	0.25	0.29	—	—
	1879	624.01	596.22	341.78	323.98	33.77	74.16	0.28	0.40	0.16	0.24	—	—
	1889	628.01	599.54	336.61	327.94	34.58	71.24	0.38	0.74	0.41	0.54	0.01	—
	1899	621.82	596.48	342.43	334.93	34.70	66.78	0.54	1.22	0.49	0.58	0.02	0.01
	1909	612.51	587.29	352.79	347.83	33.52	63.15	0.71	1.15	0.42	0.58	0.03	—
	1920	585.83	560.19	377.97	376.11	34.79	61.54	0.94	1.50	0.47	0.66	—	—

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volkstellingen. <i>Epoques des recensements.</i>	Op 1 000 personen van ieder geslacht waren: <i>sur 1 000 habitants étaient:</i>											
		Ongehuwd. <i>Célibataires.</i>		Gehuwd. <i>Mariés.</i>		In weduwen staat. <i>Veufs et veuves.</i>		Gescheiden van echt. <i>Divorcés.</i>		Gescheiden van tafel en bed. <i>Pers. séparées de corps et de biens.</i>		Burgerlijke staat onbekend. <i>Inconnus.</i>	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
Utrecht	1830	643.81	611.30	318.10	307.56	38.09	81.14	—	—	—	—	—	—
	1840	650.32	619.24	314.34	300.78	35.34	79.98	—	—	—	—	—	—
	1849	651.80	622.41	304.72	290.41	43.48	87.18	—	—	—	—	—	—
	1859	642.42	610.19	316.49	305.46	40.87	83.98	0.08	0.28	—	—	0.14	0.09
	1869	628.90	601.74	332.26	319.77	38.44	77.75	0.24	0.35	0.16	0.38	—	0.01
	1879	624.58	597.78	339.11	327.67	36.01	73.84	0.15	0.35	0.15	0.34	—	—
	1889	634.85	605.00	330.41	322.29	33.69	70.94	0.51	0.97	0.54	0.78	—	0.01
	1899	638.25	612.52	327.75	317.50	32.68	67.88	0.60	1.36	0.70	0.74	0.02	—
	1909	628.92	609.53	337.70	325.09	31.75	62.94	1.03	1.93	0.59	0.71	0.01	—
	1920	609.03	589.97	358.47	347.43	30.44	58.76	1.47	2.97	0.58	0.86	0.01	0.01
Friesland	1830	642.30	600.18	313.80	302.92	43.90	96.90	—	—	—	—	—	—
	1840	638.30	603.48	323.24	308.49	38.46	87.94	—	—	—	—	—	—
	1849	639.07	602.16	319.04	309.05	41.89	88.79	—	—	—	—	—	—
	1859	629.64	593.78	327.92	321.74	42.74	84.17	0.14	0.25	—	—	0.16	0.06
	1869	617.93	581.41	341.64	334.96	40.00	82.90	0.17	0.31	0.26	0.38	—	—
	1879	612.37	578.74	349.85	343.82	37.37	76.70	0.20	0.44	0.20	0.30	0.01	—
	1889	611.12	576.17	348.48	343.72	39.66	78.94	0.42	0.70	0.30	0.47	0.02	—
	1899	599.13	564.34	358.08	356.10	41.73	77.90	0.61	1.18	0.44	0.46	0.01	0.01
	1909	586.71	551.15	371.58	374.67	41.02	72.40	0.68	1.29	0.31	0.48	—	—
	1920	570.39	537.31	388.51	390.69	40.91	69.33	0.77	1.58	0.42	0.59	—	—
Overijssel	1830	644.88	600.92	314.58	321.20	40.54	77.88	—	—	—	—	—	—
	1840	642.03	607.18	317.96	310.55	40.01	76.27	—	—	—	—	—	—
	1849	649.06	614.03	307.28	308.24	43.66	77.72	—	—	—	—	—	—
	1859	642.75	603.51	311.99	319.60	45.10	76.73	0.07	0.13	—	—	0.09	0.03
	1869	636.69	595.69	319.21	330.17	43.74	73.73	0.08	0.14	0.29	0.27	—	—
	1879	633.02	591.90	323.11	334.95	43.58	72.76	0.10	0.17	0.19	0.22	—	—
	1889	634.36	592.44	323.04	334.27	42.23	72.77	0.12	0.25	0.21	0.25	0.04	0.02
	1899	635.11	596.69	324.03	334.23	40.29	68.26	0.35	0.46	0.21	0.35	—	0.01
	1909	628.84	594.30	333.75	342.71	36.55	61.75	0.54	0.84	0.28	0.39	0.04	0.01
	1920	614.88	582.11	348.62	357.99	35.43	58.31	0.67	1.12	0.40	0.47	—	—
Groningen	1830	646.21	602.41	313.39	305.84	40.40	91.75	—	—	—	—	—	—
	1840	648.69	610.58	314.77	304.62	36.54	84.80	—	—	—	—	—	—
	1849	646.10	612.16	312.26	302.25	41.64	85.59	—	—	—	—	—	—
	1859	637.86	604.11	320.07	311.66	41.91	83.33	0.13	0.37	—	—	0.03	0.03
	1869	625.45	590.80	334.31	325.04	39.82	83.50	0.13	0.31	0.29	0.35	—	—
	1879	622.27	587.43	342.87	333.20	34.39	78.73	0.14	0.33	0.33	0.31	—	—
	1889	623.10	595.46	336.22	325.33	34.86	77.95	0.37	0.77	0.44	0.47	0.01	0.01
	1899	620.74	588.88	344.60	335.44	33.55	73.88	0.68	1.17	0.42	0.63	0.01	—
	1909	605.98	577.26	360.29	353.14	32.56	67.73	0.70	1.25	0.44	0.58	0.02	0.01
	1920	588.87	559.02	376.03	372.58	33.41	65.89	1.13	1.91	0.56	0.60	—	—

Provinciën en groepen van gemeenten. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volkstellingen. <i>Epoques des recensements.</i>	Op 1 000 personen van ieder geslacht waren: <i>sur 1 000 habitants étaient:</i>											
		Ongehuwd. <i>Célibataires.</i>		Gehuwd. <i>Mariés.</i>		In weduwen staat. <i>Veufs et veuves.</i>		Gescheiden van echt. <i>Divorcés.</i>		Gescheiden van tafel en bed. <i>Pers. séparées de corps et de biens.</i>		Burgerlijke staat onbekend. <i>Inconnus.</i>	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
Het Rijk	1830	639.33	606.21	320.16	306.73	40.51	87.06	—	—	—	—	—	—
	1840	644.63	612.33	317.75	304.83	37.02	82.84	—	—	—	—	—	—
	1849	647.18	615.26	311.47	300.34	41.35	84.40	—	—	—	—	—	—
	1859	637.96	606.64	320.76	310.95	41.04	82.10	0.14	0.28	—	—	0.10	0.03
	1869	625.83	596.12	334.40	325.04	39.30	78.06	0.19	0.38	0.28	0.40	—	—
	1879	623.68	594.03	338.95	331.36	36.88	73.79	0.23	0.48	0.26	0.34	—	—
	1889	631.21	602.28	331.28	323.73	36.53	72.49	0.53	0.95	0.43	0.54	0.02	0.01
	1899	630.87	604.35	332.25	324.46	35.45	69.15	0.85	1.45	0.56	0.66	0.02	0.01
	1909	623.08	598.47	341.82	335.65	33.21	63.11	1.32	2.06	0.53	0.70	0.02	0.007
	1920	606.29	581.73	359.22	354.97	31.92	59.33	1.86	3.10	0.71	0.87	0.01	0.005
Gemeenten met: meer dan 100 000 inwoners.	1920	574.74	562.31	392.13	364.39	27.14	64.15	4.60	7.50	1.39	1.65	0.001	0.01
50 001—100 000 inwoners.	1920	593.63	585.49	372.77	346.61	30.25	63.43	2.42	3.45	0.93	1.02	—	0.03
20 001—50 000 inwoners.	1920	606.49	582.62	363.91	359.48	27.42	54.79	1.35	2.22	0.83	0.88	0.02	0.01
5 001—20 000 inwoners.	1920	617.02	588.79	348.28	352.01	33.46	57.19	0.84	1.45	0.40	0.56	0.005	0.003
5 000 en minder inwoners.	1920	626.47	591.43	335.23	349.37	37.30	57.90	0.66	0.94	0.33	0.36	0.000	0.001

De absolute cijfers wijzen erop, dat bij alle volkstellingen bij de ongehuwden de mannen in de meerderheid zijn. Dit zal in de eerste plaats het natuurlijk gevolg zijn van het jongensoverschot bij de geboorte, dat, zooals op blz. 38 is aangetoond, door meerdere sterfte onder de mannen nooit wordt te niet gedaan. Daarbij komt in de tweede plaats, dat over het algemeen meer mannen dan vrouwen in den ongehuwden staat blijven verkeerden. Dit schijnt eene ongerijmdheid, omdat met elk huwelijk een lid van elk der beide sexen voor den ongehuwden staat verloren gaat en het aantal vrouwen grooter is dan dat der mannen. Men vergeet echter niet, dat een aantal weduwnaars en gescheiden mannen huwt met jonge dochters en dat daarentegen het aantal huwelijken van jongmans met weduwen veel geringer is. In het laatste 11-jarig tijdvak huwden van de in ons land wonende weduwnaars en gescheiden mannen 30 223 met jonge dochters, terwijl slechts 13 697 weduwen en gescheiden vrouwen met jongmans in het huwelijk traden.

In de zes perioden sedert 1859 waren weduwnaars of gescheiden mannen betrokken bij resp. 16.5, 15.3, 13.3, 11.2, 9.1 en 8.8 % der gesloten huwelijken, tegen weduwen en gescheiden vrouwen bij resp. 9.8, 9.3, 8.3, 7.1, 5.9 en 5.6 % der huwelijken. En daar vanzelf het aantal weduwen en gescheiden vrouwen en het aantal weduwnaars en gescheiden mannen, die onderling in het huwelijk treden, gelijk moeten zijn, spruiten de verschillen der bovenstaande percentages alleen voort uit hetgeen reeds boven uit de absolute cijfers voor de laatste 11 jaren werd afgeleid: het meer huwen van jonge dochters met weduwnaars en gescheiden mannen, dan jongmans met weduwen en gescheiden vrouwen.

Nog werkt tot vermindering van het aantal ongehuwde vrouwen in vergelijking met dat der mannen mede, dat het huwen van Nederlandsche jonge dochters met buitenlanders (in de jaren 1910—1920: 6 714) aanzienlijk grooter is dan het huwen van vrouwen uit het buitenland met Nederlandsche jonge mannen (in dezelfde jaren 2 205).

Bij het aantal gehuwden van beiderlei kunne, dat gelijk zou moeten zijn, worden bij de

eerste volkstellingen nu eens meer mannen, dan eens meer vrouwen aangetroffen, doch na 1859 is het aantal vrouwen steeds grooter dan dat der mannen. Dit wijst erop, dat een aantal mannen zich metterwoon naar de koloniën of het buitenland begeeft, met achterlating van hun echtgenooten.

Wat de personen in weduwstaat betreft, het beduidend grooter zijn van het aantal weduwen is slechts voor een deel het gevolg van de grootere sterfte onder de gehuwde mannen (in 1890—99 16.30 ‰ tegen 14.40 ‰ vrouwen, in 1900—1909 14.14 ‰ mannen en 11.57 ‰ vrouwen en in 1910—1920 12.85 ‰ mannen tegen 10.76 ‰ vrouwen); het vindt zoo goed als geheel zijn oorzaak, (en dit is ook waar voor de gescheidenen) in het veelvuldiger hertrouwen van den weduwnaar respectievelijk gescheiden man, waarop boven reeds gewezen werd.

Uit eene beschouwing der verhoudingscijfers voor de verschillende volkstellingen blijkt, dat bij de beide geslachten tot 1849 eene stijging der ongehuwden heeft plaats gehad, dat daarna eveneens bij de beide geslachten, eene daling is begonnen, die tot 1879 heeft aangehouden, doch toen weder is verkeerd in eene stijging, die bij de vrouwen tot 1899 is doorgegaan, om daarna weder in eene daling te veranderen, die bij de mannen reeds na 1889 is begonnen.

De cijfers der gehuwden hebben een juist tegenovergestelden loop gehad.

De loop dezer cijfers wordt in hoofdzaak bepaald door het aantal huwelijken in de verschillende perioden gesloten. Op 1 000 zielen der bevolking werden in de verschillende tijdperken per jaar de volgende aantallen huwelijken gesloten:

1840/49	7.39	1870/79	8.10	1900/09	7.39
1850/59	8.03	1880/89	7.14	1910/20	7.60
1860/69	8.22	1890/99	7.31		

De loop dezer cijfers komt bijna geheel overeen met den boven geconstateerden toestand. Bij de geringe daling der huwelijken van 1870 op 1879, die nog gepaard gaat met eene daling der ongehuwden en eene stijging der gehuwden, vergeet men niet dat de afnemende van het aantal huwelijken eerst met 1874 aanving; in 1873 was het aantal huwelijken per 1 000 inwoners nog 8.57.

Sedert het jaar 1849 is bij beide geslachten eene vermindering van het relatief aantal personen in weduwstaat verkeerende waar te nemen, niettegenstaande voor de beide geslachten de kans om te hertrouwen, althans het hertrouwen zelf, afneemt, zooals uit de cijfers op de vorige bladzijde duidelijk blijkt. Ook deze vermindering zal wel in hoofdzaak moeten worden toegeschreven aan de afnemende der sterfte, die minder huwelijksontbindingen door den dood van een der beide echtgenooten veroorzaakte (zie blz. 53).

De relatieve cijfers der gescheidenen van echt namen, evenals die der gescheidenen van tafel en bed, van volkstelling tot volkstelling toe, vooral na 1879.

De verhoudingscijfers der verschillende provinciën vertoonen slechts hier en daar belangrijke afwijkingen met die voor het Rijk. Zoo begint in Zeeland en Limburg de stijging der ongehuwden en daarmee de daling der gehuwden reeds met 1879. In Gelderland, Zuidholland, Utrecht, Overijssel, Drente en Limburg houdt bij de mannen de in 1889 waargenomen stijging der ongehuwden tot 1899 aan.

De loop der cijfers in Friesland verschilt geheel en al van dien in de andere provinciën, in zooverre, dat de in 1849 begonnen daling der ongehuwden ongestoord tot 1920 is doorgegaan, gepaard met eene zoo goed als doorlopende stijging der gehuwden.

Voorts blijkt nog, dat er groote verschillen bestaan in de verschillende provinciën tusschen de verhouding der onderscheidene categorieën van den burgerlijken staat. Gemiddeld boven de percentages der ongehuwden van het Rijk blijven in afdalende orde Noordbrabant, Limburg, Gelderland en Utrecht voor de beide geslachten, en Overijssel voor de mannen alleen. De kleinste cijfers voor de ongehuwden vertoonen de provinciën Friesland (vooral wat de vrouwen betreft), Noord- en Zuidholland en voor de laatste twee perioden ook Groningen. Voor de cijfers der gehuwden is weder juist het tegenovergestelde waar. Ook deze verschillen spruiten voort uit de verschillen in de nuptialiteitscijfers, hetgeen de tabel op blz. 31 duidelijk aantoonde.

Een betrekkelijk groot aantal weduwnaars wordt aangetroffen in de provinciën Noord-

brabant, Friesland, Overijssel, Groningen en Drente. De cijfers der beide Hollanden zijn in dat opzicht het laagst. Eenig verband schijnt hier wel te bestaan met het meer hertrouwen der weduwnaars, althans de beide Hollanden hebben ook hier de hoogste cijfers, terwijl Limburg en Drente lage cijfers aanwijken.

Bij 100 huwelijken, gesloten in de jaren 1900—1909 en 1910—1920 waren betrokken:

	Weduwnaars.		Weduwen.	
	1900—1909.	1910—1920.	1900—1909.	1910—1920.
Noordbrabant	8.05	7.16	5.14	4.58
Gelderland	8.60	8.06	5.81	5.13
Zuidholland	9.76	9.80	6.24	6.37
Noordholland	10.25	10.40	6.78	6.77
Zeeland	7.10	6.74	4.46	3.80
Utrecht	8.74	8.07	5.66	4.80
Friesland	8.90	8.46	5.36	4.61
Overijssel	8.98	7.88	6.30	4.93
Groningen	8.22	7.78	5.28	4.95
Drente	7.40	8.71	7.78	6.33
Limburg	7.50	7.02	5.04	5.37

In de provinciën Noordholland, Friesland en Groningen worden relatief het grootst aantal weduwen aangetroffen, waaraan de provincie Drente meestal het armst is, waarschijnlijk het gevolg van het gemakkelijker hertrouwen der weduwen. Dit laatste gewest kenmerkt zich door een groot aantal weduwnaars, het gevolg van de aanwezigheid der kolonie Veenhuizen in de gemeente Norg. Deze gemeente telde op 31 December 1920 per 1000 mannen 73 weduwnaars en 21 gescheiden mannen, welke cijfers voor het Rijk zijn 31.9 en 1.86. Het gering aantal weduwen zal wel het gevolg zijn van het hooge huwelijkscijfer der weduwen, het hoogste in het geheele Rijk.

Het grootste aantal gescheidenen wordt aangetroffen in Noord- en Zuidholland met hunne groote gemeenten. Relatief veel gescheiden vrouwen komen voor in Utrecht, Friesland en Groningen, terwijl Drente, weder door Veenhuizen, een groot aantal gescheiden mannen herbergt. Zeer gering is het aantal gescheidenen in de beide katholieke provinciën Noordbrabant en Limburg, ofschoon ook daar de cijfers voortdurend groter worden.

Ook de gescheidenen van tafel en bed zijn in de meerderheid in de provinciën, waarin de vijf groote gemeenten liggen: Noord- en Zuidholland, Utrecht en Groningen; in Limburg is dit aantal in de laatste periode meer dan verdubbeld.

Is uit de absolute cijfers voor het Rijk bij alle volkstellingen voor de ongehuwden een

Indeeling der bevolking naar de geboorteplaats. (Absolute cijfers).
Répartition de la population d'après le lieu de naissance. (Chiffres absolus).

GEOORTEPLAATSSEN. <i>Lieux de naissance.</i>	Noordbrabant.		Gelderland.		Zuidholland.		Noordholland.		Zeeland.		Utrecht.		Friesland.		Overijssel.		Groningen.		Drente.		Limburg.		Het Rijk.		
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	
1849.																									
In de gemeente	140 642	140 190	135 881	128 953	181 948	194 407	163 289	178 146	51 774	53 536	47 266	47 601	87 563	87 161	78 627	75 202	59 641	61 949	26 292	24 866	74 009	73 094	1 046 932	1 065 095	
In eene andere gem. in de prov.	40 661	46 190	31 584	37 965	56 057	68 689	33 574	41 624	18 659	21 177	12 667	14 337	27 610	33 111	15 794	18 727	24 509	28 083	6 797	7 203	17 651	19 353	285 563	337 059	
In eene andere provincie	11 138	9 453	14 159	13 938	24 608	27 373	20 968	25 919	4 791	3 110	11 557	13 651	5 678	4 894	11 224	11 231	5 012	4 673	7 955	7 649	5 773	2 968	123 563	124 859	
In de Nederl. Koloniën	115	88	179	221	423	343	304	399	46	87	119	107	25	34	97	86	48	39	15	16	32	31	1 493	1 391	
Elders	3 782	3 456	4 207	3 628	5 897	3 617	8 688	4 078	4 566	3 019	1 183	892	936	348	2 743	2 032	2 957	1 531	1 197	748	6 051	6 299	41 207	29 648	
1859.																									
In de gemeente	145 212	142 808	147 330	131 673	201 609	212 417	180 026	192 550	54 201	55 317	51 644	51 002	98 515	95 207	85 657	80 350	66 331	67 000	30 878	28 188	78 596	76 252	1 140 002	1 139 964	
In eene andere gem. in de prov.	42 374	58 527	34 597	41 402	61 902	75 684	36 248	45 107	19 523	23 341	13 029	15 169	30 989	36 859	18 425	21 442	27 693	31 199	8 294	8 813	19 260	21 039	312 934	368 582	
In eene andere provincie	11 918	10 008	16 823	16 688	27 623	31 357	27 214	32 049	4 695	3 179	12 681	14 545	6 175	5 475	12 691	12 234	5 841	5 526	8 722	8 315	5 310	3 119	139 693	142 491	
In de Nederl. Koloniën	189	175	284	247	596	448	209	226	24	14	133	115	20	14	98	80	18	15	12	14	45	54	1 623	1 402	
Elders	3 323	3 257	4 085	3 510	4 572	3 172	6 310	3 337	2 968	2 654	932	856	702	349	2 277	1 901	2 506	1 559	1 203	792	5 791	6 216	34 669	27 603	

mannenoverschot aan te wijzen, niet alzoo is het in de 2 groepen van groote gemeenten. Hier toch en vooral in de 4 grootste gemeenten een overwegend vrouwenoverschot, wat weder met den grooten trek van dienstboden enz. naar die centra samenhangt. Aan dien trek schijnen ook de weduwen een groot aandeel te nemen, althans de numerieke verhouding van weduwnaars tot weduwen, die voor het Rijk is als 1:1.9, gaat in de grootste gemeenten terug tot 1:2.5. Omgekeerd is in de groep der kleinste gemeenten de numerieke verhouding der weduwnaars tot de weduwen groter, wat er op wijst, dat een groot aantal weduwen naar de stad trekt, in de hoop daar gemakkelijker dan in de kleine gemeenten in haar onderhoud te kunnen voorzien.

In de 5 groepen van gemeenten, beginnende met die der grootste gemeenten, verhouden de weduwnaars zich tot de weduwen bij de laatste volkstelling resp. als 100:255, 100:225, 100:202, 100:169 en 100:149.

Dat in tegenstelling met de vorige volkstelling de gemeenten van 20 000—50 000 thans ook een mannenoverschot vertoonen is het gevolg van de omstandigheid dat bij de telling van 1920 een veel grooter aantal plattelandsgemeenten tot deze groep is gaan behooren: Eindhoven (met zijne geannexeerde plattelandsgemeenten), Ede, Reden, Haarlemmermeer, Hilversum, Velzen, Lonneker, Emmen, Heerlen en Kerkrade.

Het aandeel der ongehuwde mannen en der weduwnaars in de totale bevolking is grooter naarmate de gemeenten kleiner zijn. Het aantal gehuwde mannen is grooter naarmate de gemeenten groter zijn. Ook bij de vrouwen is het aantal ongehuwden groter naarmate de gemeenten klein zijn, terwijl bij de gehuwde vrouwen ook het omgekeerde waar is.

§ 9. Indeeling der bevolking naar de geboorteplaats.

Bij de volgende tabellen, die in absolute cijfers zoowel als in verhoudingscijfers de verdeling der bevolking naar de geboorteplaatsen vermelden, zij opgemerkt, dat de cijfers voor 1889 niet geheel en al vergelijkbaar zijn met die van vroegere of die van latere volkstellingen. Voor 1889 toch waren alleen de Nederlanders naar de geboorteplaatsen gesplitst, terwijl daar-omtrent van de vreemdelingen geene aantekening was gehouden. Deze zijn toen gerekend allen te behooren tot de geboren in een vreemd land, waardoor de cijfers dezer categorie te groot werden en de cijfers der overige categoriën te klein. Doch, ofschoon bijv. bij de telling in 1909 $17\frac{1}{2}\%$ der in ons land wonende Duitschers en $25\frac{1}{2}\%$ der in ons land wonende Belgen in Nederland geboren waren (voor 1920 zijn deze cijfers niet bewerkt) behoeft de bedoelde omstandigheid op het algemeene beeld, althans op dat der drie categoriën van personen, die in ons land zijn geboren, geen invloed van eenige beteekenis te oefenen, aangezien het totaal aantal in ons land wonende vreemdelingen in het geheel slechts ruim 1% der bevolking bedraagt.

GEBORTEPLAATSEN. <i>Lieux de naissance.</i>	Noordbrabant.		Gelderland.		Zuidholland.		Noordholland.		Zeeland.	
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>
1869.										
In de gemeente	153 200	147 090	158 816	147 150	223 182	232 812	196 000	206 143	58 533	59 604
In eene andere gem. in de prov.	45 881	52 896	36 716	44 876	70 579	85 950	43 781	53 296	21 328	24 688
In eene andere provincie	11 740	11 207	18 483	18 915	30 792	36 230	31 597	36 834	4 205	3 605
In de Nederl. Koloniën	300	247	386	446	795	749	488	440	18	17
Elders	3 095	3 216	3 528	3 377	4 061	3 054	5 430	3 328	3 090	2 481
1879.										
In de gemeente	167 336	158 338	169 820	154 855	256 992	264 107	223 517	232 280	64 043	63 935
In eene andere gem. in de prov.	40 360	56 622	40 854	49 507	81 002	97 163	55 673	65 319	22 404	26 390
In eene andere provincie	13 713	13 636	20 392	22 107	42 399	49 540	42 520	48 612	3 323	3 257
In de Nederl. Koloniën	399	334	593	642	1 296	1 362	787	780	48	50
Elders	3 337	3 422	4 107	3 928	5 415	4 254	6 191	4 311	2 767	2 428
1889.										
In de gemeente	178 677	168 849	183 894	166 164	299 460	305 028	258 586	266 954	67 094	65 643
In eene andere gem. in de prov.	55 407	63 207	44 739	54 675	96 471	115 718	69 988	82 824	24 011	28 544
In eene andere provincie	17 479	17 609	25 336	27 535	53 140	65 752	64 014	72 756	3 915	3 752
In de Nederl. Koloniën	439	351	655	834	1 646	2 059	1 093	1 101	48	37
Elders	3 783	3 825	4 165	4 205	5 738	5 629	6 950	5 923	3 202	2 988
1899.										
In de gemeente	192 282	188 861	201 595	182 425	356 847	359 496	301 344	306 443	72 712	70 719
In eene andere gem. in de prov.	61 234	70 057	47 859	58 458	114 304	135 875	81 922	96 027	26 700	31 559
In eene andere provincie	19 108	20 360	31 003	34 637	72 386	87 720	77 458	90 887	4 342	4 274
In de Nederl. Koloniën	405	363	796	932	2 208	3 035	1 149	1 164	72	39
Elders	3 877	4 295	4 224	4 620	6 343	6 234	6 192	6 045	3 103	2 791
1909.										
In de gemeente	216 409	204 101	224 079	201 957	433 829	429 493	340 072	343 630	78 561	75 914
In eene andere gem. in de prov.	67 487	78 010	52 691	64 424	137 670	160 864	98 924	115 162	28 095	32 961
In eene andere provincie	22 339	24 273	40 007	44 012	94 303	112 806	90 227	103 876	4 904	5 009
In de Nederl. Koloniën	369	372	952	1 114	2 972	4 111	1 576	1 588	53	40
Elders	4 522	5 180	4 744	5 607	7 289	7 379	6 064	6 541	3 751	3 044
1920.										
In de gemeente	250 364	233 945	247 583	223 255	517 985	506 437	390 799	384 239	80 588	76 597
In eene andere gem. in de prov.	77 756	89 358	59 993	72 581	162 805	188 223	117 597	136 179	30 456	36 070
In eene andere provincie	31 995	32 885	50 456	55 887	122 413	139 766	112 406	127 693	6 763	6 436
In de Nederl. Koloniën	359	360	1 023	1 290	4 578	5 730	2 169	2 246	73	70
Elders	7 689	9 225	8 010	9 610	14 144	16 589	11 032	13 691	4 194	3 870

Utrecht.	Friesland.		Overijssel.		Groningen.		Drente.		Limburg.		Het Rijk.	
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>
5 512	54 374	105 388	101 857	91 577	84 585	71 282	71 743	34 066	31 034	82 208	78 088	1 229 863
1 286	16 491	32 965	40 005	21 342	24 393	30 309	34 431	9 895	10 324	20 386	22 473	347 468
1 052	16 710	5 937	5 253	14 121	13 757	7 141	6 564	9 321	8 754	5 040	3 467	152 429
237	37	30	22	114	69	59	48	13	16	78	83	2 518
822	835	586	311	2 098	1 995	2 239	1 520	1 301	913	5 590	6 408	31 840
5 812	58 769	118 186	113 422	98 483	90 235	795 572	79 736	38 482	34 739	87 804	82 142	1 365 047
5 433	18 092	38 372	45 690	23 928	27 160	34 049	38 766	11 818	12 264	21 258	23 357	394 151
6 751	19 464	6 397	6 485	15 228	14 688	9 007	8 339	9 974	9 558	5 096	3 656	184 800
275	336	22	22	228	166	22	38	11	15	80	98	3 761
816	931	775	506	1 905	2 115	2 210	1 607	1 188	846	6 744	9 218	35 405
6 771	66 132	119 178	113 033	103 741	94 634	84 477	83 603	41 486	37 176	92 389	86 202	1 497 753
7 263	19 822	40 398	48 537	28 219	31 458	37 020	42 865	13 962	13 393	23 191	25 648	450 669
2 840	24 624	6 578	7 026	16 447	16 532	10 899	10 634	6 014	4 167	10 634	6 014	237 823
340	367	33	36	234	189	28	53	31	17	101	103	4 648
886	962	445	294	1 725	2 266	1 793	1 449	1 010	834	7 895	10 011	37 594
8 187	75 232	120 720	112 313	113 787	104 313	92 391	90 072	47 428	42 577	99 817	93 539	1 677 228
8 810	21 793	42 035	50 536	32 932	35 492	40 742	47 547	15 468	16 015	25 331	28 415	507 337
5 285	29 195	6 622	7 363	20 583	21 559	13 090	12 737	14 204	11 328	7 798	5 834	291 879
366	345	46	42	245	211	100	89	24	23	87	110	5 499
834	987	309	276	1 766	2 450	1 501	1 333	777	700	9 721	11 282	38 659
9 223	84 170	125 606	115 188	129 020	118 771	100 587	96 180	55 762	50 175	114 304	106 744	1 907 452
10 550	24 704	46 180	54 397	37 136	40 993	45 270	52 799	17 262	18 023	27 394	28 745	578 659
10 146	36 625	8 188	8 810	25 571	26 157	14 922	15 309	16 191	14 259	13 394	12 483	360 459
501	578	44	45	137	176	80	74	39	30	98	76	6 823
878	1 129	567	524	2 095	2 814	1 411	1 404	805	769	13 515	15 244	45 644
10 528	95 094	127 895	116 048	147 041	135 637	109 021	101 785	67 632	61 323	136 303	126 860	2 174 947
13 595	27 634	52 063	61 944	40 634	44 564	51 327	60 007	19 968	21 235	41 584	44 267	677 778
1 679	47 915	10 375	11 494	30 215	30 811	19 569	19 571	19 018	17 912	24 733	19 329	469 632
676	909	52	68	228	201	106	125	42	43	128	114	9 435
1 872	2 420	1 405	1 532	4 172	5 315	1 963	2 112	1 243	1 302	22 748	25 208	78 480

Voor de 5 groepen van gemeenten bedroegen de cijfers voor de laatste volkstelling:

GEBORTEPLAATSEN. <i>Lieux de naissance.</i>	meer dan 100 000 inwoners.		50 001 tot 100 000 inwoners.		20 001 tot 50 000 inwoners.		5 001 tot 20 000 inwoners.		5 000 en minder inwoners.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
	In de gemeente	515 810	530 167	161 349	163 387	263 847	258 120	649 021	593 698	584 802
In eene andere gemeente in de provincie	98 202	115 376	47 864	59 679	95 609	106 289	220 543	254 354	215 560	246 364
In eene andere provincie binnen het Rijk	158 598	186 210	44 912	48 763	86 243	85 110	109 617	117 528	70 252	72 088
In de Nederl. Koloniën	4 985	6 534	1 166	1 247	1 334	1 141	1 522	1 757	427	477
Elders	19 782	23 330	6 750	8 724	15 366	17 190	20 967	24 654	15 607	16 976

Uit vorenstaande cijfers voor de provinciën, het Rijk en de groepen van gemeenten, zijn de volgende verhoudingscijfers berekend.

Indeeling der bevolking naar de geboorteplaats. (Verhoudingscijfers).
Répartition de la population d'après le lieu de naissance. (Rapports par 10 000 habitants).

PROVINCIEËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. Provinces et groupes de communes.	Jaren der Volkstel- lingen. Epoques des recense- ments.	Op 10 000 van elk geslacht worden geboren: Sur 10 000 habitants de chaque sexe furent nés:									
		in de gemeente. dans la commune.		in eene andere gemeente in de provincie.		in eene andere provincie. dans une autre provincie.		in de Nederl. koloniën. dans une des colonies Néerl.		elders. ailleurs.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
		H.	F.	H.	F.	H.	F.	H.	F.	H.	F.
Noordbrabant	1849	7 138	7 031	2 064	2 317	601	474	6	4	192	173
	1859	7 153	6 974	2 087	2 370	587	489	9	8	164	159
	1869	7 152	6 852	2 142	2 464	548	522	14	12	145	150
	1879	7 147	6 815	2 108	2 437	585	587	17	14	143	147
	1889	6 985	6 652	2 166	2 490	683	694	17	14	148	151
	1899	6 944	6 567	2 211	2 530	690	735	15	13	140	155
	1909	6 955	6 543	2 169	2 501	718	778	12	12	146	166
1920	6 800	6 396	2 112	2 443	869	899	10	10	209	252	
Gelderland	1849	7 305	6 982	1 698	2 055	761	755	10	12	226	196
	1859	7 253	6 916	1 703	2 065	828	832	14	12	202	175
	1869	7 287	6 852	1 685	2 090	848	881	18	21	102	157
	1879	7 203	6 703	1 733	2 143	865	957	25	28	174	160
	1889	7 106	6 557	1 729	2 158	979	1 087	25	33	161	164
	1899	7 062	6 491	1 676	2 080	1 086	1 232	28	33	148	164
	1909	6 949	6 368	1 634	2 031	1 240	1 388	29	35	178	108
1920	6 745	6 157	1 634	2 002	1 375	1 542	28	36	218	265	
Zuidholland	1849	6 764	6 603	2 084	2 333	915	930	16	12	219	123
	1859	6 804	6 575	2 089	2 348	932	971	20	14	154	98
	1869	6 775	6 489	2 143	2 396	935	1 010	24	21	123	85
	1879	6 639	6 342	2 093	2 333	1 095	1 190	34	33	140	102
	1889	6 561	6 185	2 113	2 346	1 164	1 313	36	42	126	114
	1899	6 464	6 069	2 070	2 294	1 311	1 481	40	51	115	105
	1909	6 417	6 010	2 036	2 251	1 395	1 578	44	58	108	103
1920	6 302	5 911	1 981	2 197	1 489	1 631	56	67	172	194	
Noordholland	1849	7 196	7 121	1 480	1 664	924	1 036	17	16	383	163
	1859	7 184	7 046	1 470	1 651	1 086	1 173	8	8	252	122
	1869	7 069	6 871	1 578	1 776	1 139	1 228	18	15	196	111
	1879	6 800	6 612	1 694	1 859	1 294	1 384	24	22	188	123
	1889	6 455	6 209	1 747	1 931	1 598	1 697	27	26	173	138
	1899	6 438	6 128	1 750	1 920	1 655	1 808	25	23	132	121
	1909	6 334	6 020	1 842	2 017	1 682	1 820	29	28	113	115
1920	6 164	5 786	1 855	2 051	1 773	1 923	34	34	174	206	
Zeeland	1849	6 567	6 571	2 367	2 673	608	882	6	3	452	372
	1859	6 658	6 554	2 398	2 756	577	875	3	2	365	313
	1869	6 714	6 594	2 447	2 731	482	399	2	2	355	274
	1879	6 917	6 655	2 420	2 748	359	339	5	5	299	253
	1889	6 828	6 502	2 443	2 828	398	371	5	4	326	296
	1899	6 800	6 466	2 497	2 885	406	391	7	3	290	255
	1909	6 804	6 485	2 433	2 816	432	436	5	3	326	260
1920	6 601	6 225	2 495	2 931	554	524	6	6	344	314	
Utrecht	1849	6 494	6 215	1 740	1 872	1 588	1 782	16	14	163	116
	1859	6 586	6 244	1 661	1 857	1 617	1 781	17	14	119	105
	1869	6 538	6 134	1 682	1 860	1 655	1 885	28	27	97	94
	1879	6 463	6 022	1 640	1 854	1 780	1 994	29	34	87	95
	1889	6 303	5 909	1 582	1 771	2 002	2 200	31	33	81	86
	1899	6 332	5 898	1 523	1 709	2 048	2 289	30	27	67	77
	1909	6 315	5 718	1 454	1 678	2 133	2 488	35	39	63	77
1920	5 971	5 466	1 402	1 588	2 476	2 754	40	52	111	140	
Friesland	1849	7 189	6 943	2 267	2 637	466	390	2	3	77	28
	1859	7 222	6 904	2 272	2 673	453	397	2	1	52	25
	1869	7 273	6 908	2 275	2 713	410	356	2	2	40	21
	1879	7 217	6 828	2 343	2 750	391	390	1	1	47	31
	1889	7 152	6 691	2 424	2 873	395	416	2	2	27	17
	1899	7 112	6 586	2 477	2 964	390	432	3	2	18	16
	1909	6 956	6 437	2 567	3 039	453	492	2	2	32	30
1920	6 668	6 073	2 715	3 242	541	602	3	4	73	80	

PROVINCIEËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. Provinces et groupes de communes.	Jaren der Volkstel- lingen. Epoques des recense- ments.	Op 10 000 van elk geslacht werden geboren: Sur 10 000 habitants de chaque sexe furent nés:									
		in de gemeente. dans la commune.		in eene andere gemeente in de provincie.		in eene andere provincie. dans une autre provincie.		in de Nederl. koloniën. dans une des colonies Néerl.		elders. ailleurs.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
		H.	F.	H.	F.	H.	F.	H.	F.	H.	F.
Overijssel	1849	7 248	7 010	1 456	1 746	1 035	1 047	9	8	253	189
	1859	7 189	6 926	1 546	1 848	1 065	1 055	8	7	191	164
	1869	7 085	6 778	1 651	1 954	1 093	1 102	9	6	162	160
	1879	7 046	6 716	1 712	2 021	1 090	1 093	16	12	137	158
	1889	6 899	6 523	1 877	2 168	1 094	1 140	16	13	115	156
	1899	6 721	6 360	1 945	2 164	1 216	1 314	14	13	104	149
	1909	6 653	6 288	1 914	2 170	1 318	1 384	7	9	108	149
1920	6 614	6 264	1 828	2 058	1 359	1 423	10	9	188	245	
Groningen	1849	6 471	6 435	2 659	2 917	544	485	5	4	321	159
	1859	6 478	6 363	2 705	2 963	570	525	2	1	245	143
	1869	6 420	6 276	2 730	3 012	643	574	5	4	202	133
	1879	6 373	6 203	2 727	3 020	721	650	2	3	177	125
	1889	6 294	6 033	2 758	3 094	812	765	2	4	134	106
	1899	6 250	5 935	2 756	3 133	886	839	7	6	101	87
	1909	6 199	5 892	2 790	3 135	919	924	5	4	87	85
1920	5 991	5 544	2 820	3 268	1 075	1 066	6	7	108	115	
Drente	1849	6 222	6 143	1 609	1 779	1 883	1 890	4	4	283	185
	1859	6 288	6 112	1 689	1 911	1 776	1 803	2	3	245	172
	1869	6 240	6 080	1 812	2 023	1 707	1 715	2	3	238	179
	1879	6 265	6 050	1 924	2 136	1 624	1 665	2	3	185	147
	1889	6 043	5 991	2 043	2 158	1 771	1 714	5	3	147	134
	1899	6 088	6 027	1 986	2 267	1 823	1 604	3	3	100	99
	1909	6 192	6 026	1 917	2 165	1 798	1 713	4	4	89	92
1920	6 268	6 022	1 851	2 086	1 763	1 759	4	4	115	128	
Limburg	1849	7 149	7 184	1 705	1 902	558	292	3	3	585	619
	1859	7 210	7 148	1 767	1 972	487	292	4	5	531	583
	1869	7 256	7 066	1 799	2 033	445	314	7	8	493	580
	1879	7 258	6 934	1 757	1 972	421	309	7	8	558	778
	1889	7 129	6 834	1 790	2 034	464	330	8	8	609	794
	1899	6 992	6 721	1 774	2 042	546	419	6	8	682	810
	1909	6 775	6 537	1 624	1 760	794	764	6	5	801	934
1920	6 029	5 879	1 852	2 052	1 101	896	6	5	1 013	1 168	
Het Rijk	1849	6 985	6 836	1 905	2 163	825	801	10	9	275	190
	1859	6 998	6 785	1 921	2 194	858	848	10	8	213	164
	1869	6 972	6 690	1 970	2 258	864	889	14	13	180	151
	1879	6 883	6 565	1 988	2 268	932	982	19	19	179	165
	1889	6 721	6 363	2 022	2 307	1 067	1 139	21	23	169	168
	1899	6 654	6 267	2 013	2 291	1 158	1 260	22	24	153	158
	1909	6 580	6 172	1 996	2 268	1 243	1 364	24	28	157	168
1920	6 378	5 966	1 987	2 264	1 377	1 475	28	32	230	263	
1920											
Gemeenten met:											
5 000 en minder inwoners		6 596	6 056	2 431	2 892	792	846	5	6	176	199
5 001—20 000 "		6 479	5 985	2 202	2 564	1 094	1 185	15	18	209	249
20 001—50 000 "		5 706	5 517	2 068	2 272	1 865	1 819	29	24	332	367
50 001—100 000 "		6 157	5 798	1 826	2 118	1 714	1 730	44	44	258	310
meer dan 100 000 "		6 469	6 154	1 231	1 330	1 989	2 161	63	76	248	271

Uit deze tabel blijkt dat, ofschoon van volkstelling tot volkstelling in mindere mate, het grootste deel der bevolking nog geteld wordt in de gemeente zijner geboorteplaats. In hoeverre deze personen vroeger reeds elders hebben gewoond of zich in de toekomst nog elders zullen gaan vestigen, is natuurlijk niet bekend, zoodat uit de cijfers niet mag worden afgeleid, dat het grootste deel der bevolking voortdurend deel uit blijft maken van de bevolking der gemeente harer geboorte. Ten einde in deze materie eenig inzicht te krijgen, zou men eene statistiek van de sterfte en van de woonplaatsveranderingen naar de geboorteplaatsen moeten hebben.

Allereerst de cijfers voor het Rijk beschouwende, blijkt, dat bij de vrouwen het aantal in hare geboorteplaatsen getelden bij alle volkstellingen kleiner is dan dat der mannen en dat de vermindering in dat aantal, van volkstelling tot volkstelling, eveneens bij de vrouwen overwegend is. Bij de mannen telde men van de 10 000 in 1849: 6 985 personen in hunne geboorteplaats; dit cijfer bleef vrij constant tot en met 1869, daarna trad eene daling in, die met schommelingen het cijfer in 1920 bracht op 6 378, dat is ruim 91 % van het relatief aantal in 1849. Bij de vrouwen is dit cijfer van 6 836 in 1849 vrij gelijkmatig gedaald tot 5 966 in 1920, of ruim 87 % van het relatief aantal van 1849.

Bij de groote gemeenten is het aantal in de gemeente geboren kleiner dan in de kleinere gemeenten, waaruit evenwel niet moet worden afgeleid, dat een grooter aantal stedelingen naar het platteland trekt, dan omgekeerd het geval is. De trek van het platteland naar de groote steden doet de bevolking dezer laatste sterk toenemen, wat noodzakelijk eene relatieve vermindering van de in die groote steden aanwezige geboren moet ten gevolge hebben, ook al heeft daaronder hoegenaamd geen vertrek plaats gehad.

Wat de verschillende provinciën ten opzichte van de in hunne geboorteplaatsen getelde personen aangaat, schenen de mannelijke Friezen tot 1899 het meest aan hunne geboorteplaats te zijn gehecht. Immers de daarop betrekking hebbende cijfers zijn over het algemeen vrij hoog, resp. 7 189, 7 222, 7 273, 7 217, 7 152 en 7 112 bij de volkstellingen sedert 1849 tot die van 1899, terwijl de vermindering na 1869 in vergelijking met de andere provinciën, niet belangrijk is. In de laatste twee perioden is daarin echter een algeheele wijziging gekomen en staat Friesland beneden een aantal andere provinciën.

Voor de mannen had Gelderland in 1849 het hoogste relatieve cijfer 7 305 en Drente het laagste 6 222, welk cijfer in 1920 6 268 bedroeg, hetgeen toen door Groningen, Utrecht, Noordholland en Limburg in laagte werd overtroffen. Zeeland, dat voor de mannen reeds in 1849 een vrij laag cijfer had, 6 567, is de eenige provincie, waarbij eene betrekkelijk sterke stijging plaats vond tot 1879; toen begon wel weder eene daling, doch niet zeer sterk, zoodat het cijfer eerst weder in 1920 ongeveer op het peil van 1849 terug kwam. De cijfers waren achtereenvolgens 6 567, 6 658, 6 714, 6 917, 6 828, 6 800, 6 804 en 6 601. De grootste daling bij de mannen had plaats in Noordholland van 7 196 in 1849 op 6 164 in 1920, de geringste in Zeeland en Drente, die eene stijging vertoonden. Ook in Utrecht en Noordbrabant is de daling, in vergelijking met andere provinciën niet zeer groot.

Bij de vrouwen was Limburg het hoogst in 1849: 7 184, in 1920: 5 874. Drente, dat in 1849 ook hier het laagst was 6 143, daalde slechts in geringe mate tot 6 022 in 1920, wat de oorzaak was, dat de provinciën Utrecht en Groningen in 1849 resp. met 6 215 en 6 435 reeds spoedig op een lager standpunt kwamen met resp. 5 466 en 5 544 in 1920. Ook bij de vrouwen was de daling in Noordholland het sterkst van 7 121 in 1849 op 5 786 in 1920; het geringst was zij in Zeeland (dat bij de mannen eene stijging sedert 1849 vertoont) van 6 571 op 6 225.

Tegenover eene algemeene daling van het cijfer der in hunne woonplaats geboren personen staat eene algemeene stijging der overigen, met uitzondering van de personen in den vreemde geboren. Opmerkelijk is het, en dit zal wel in verband staan met de verbetering der verkeerswegen, dat de toeneming van de geboren buiten de provincie, vooral sedert 1869, veel aanzienlijker is, dan die van de geboren in eene andere gemeente derzelfde provincie, waarin zelfs na 1889 in vele gevallen eene daling is waar te nemen. In het Rijk werden toch van de laatste categorie van personen sedert 1849 resp. geteld op 10 000 mannen 1 905, 1 921, 1 970, 1 988, 2 022, 2 013, 1 996 en 1 987, terwijl van de eerste categorie resp. 825, 858, 864, 932, 1 067, 1 158, 1 243

en 1 377 op 10 000 mannen voorkwamen. Voor het vrouwelijk geslacht waren de cijfers voor de tweede categorie: 2 163, 2 194, 2 258, 2 268, 2 307, 2 291, 2 268 en 2 264 en voor de eerste categorie: 801, 848, 889, 982, 1 139, 1 260, 1 364 en 1 475. Bij mannen en vrouwen dus eenzelfde verloop.

Duidelijk spreekt zich in de cijfers verder de ligging der provinciën uit, d. w. z. of de provincie aan een of meer andere grenst. Zoo worden in Utrecht en Drente, ieder met drie grensprovinciën, relatief het meest aantal personen aangetroffen, die niet in die provinciën zijn geboren, waarop volgen Noordholland, Zuidholland en Overijssel. Het laagst staat Zeeland, waar de communicatie met de andere provinciën vrij moeilijk is; daarop volgt Friesland. Limburg, dat eigenlijk slechts aan Noordbrabant grenst, had ook tot de laatste volkstelling een vrij laag cijfer; de mijnstreek schijnt echter in de laatste 10 jaren velen uit andere provinciën tot zich te hebben getrokken, vooral mannen. Noordbrabant, hoewel aan 4 provinciën grenzend, heeft toch een laag cijfer, voor de laatste volkstellingen zelfs lager dan Limburg.

Het kleiner zijn van de cijfers van de groote gemeenten der in de gemeente geboren brengt vanzelf het bestaan van grootere cijfers voor de elders geboren voor die gemeenten met zich. De verdeling dier laatste categorie van personen, naar het al of niet in de provincie geboren zijn, is voor de verschillende groepen verschillend: de in dezelfde provincie geboren nemen toe naarmate de gemeenten kleiner worden; de buiten de provincie geboren nemen in dezelfde orde af.

Sedert 1849 tot 1899 zeer sterk achteruitgegaan is, vooral bij de mannen, het aandeel der in den vreemde geboren. Van 275 mannen en 190 vrouwen per 10 000 van ieder geslacht in het Rijk in 1849 zijn deze cijfers voor 1899 nog slechts 153 en 158. De daling heeft in alle provinciën plaats gehad, behalve in Limburg, dat reeds vroeger veel kloosterlingen tot zich getrokken heeft, terwijl ook de uitbreiding der steenkolenmijnen-exploitatie in het zuiden dier provincie oorzaak van vestiging van een groot aantal Duitse en Belgische mijnwerkers is geweest.

De betrekkelijk geringe toeneming der in den vreemde geboren voor het Rijk van 1899—1909 is in hoofdzaak ook het gevolg van de vestiging van vreemdelingen in Limburg, al hebben ook Gelderland en Zeeland daaraan eenig aandeel. De groote vermeerdering voor de beide geslachten in de laatste periode wordt in alle provinciën waargenomen en is het gevolg van den oorlog, die hier een groot aantal vreemdelingen bracht, waarvan velen na den oorlog ons land niet weder verlieten.

Voor de groepen van gemeenten blijken de middelmatige tusschen 20 en 50 000 inwoners de meeste vreemdelingen te hebben vastgehouden; de allergrootste gemeenten het minst.

Voor de cijfers der in de Koloniën geboren is eene voortdurende stijging aan te wijzen.

§ 10. Indeeling der bevolking naar de nationaliteiten.

Daar in de volkstellingen vóór 1889 de verdeling der bevolking naar de nationaliteiten ontbreekt, is het slechts mogelijk de uitkomsten dienaangaande voor de laatste drie volkstellingen te vergelijken.

Het totaal aantal vreemdelingen, dat op het tijdstip dier drie volkstellingen in ons land werkelijke woonplaats had, bedroeg in 1889: 1.07 %, in 1899: 1.04 %, in 1909: 1.19 % en in 1920: 1.64 % der totale bevolking. Van 1889 op 1899 dus een geringe achteruitgang, in de voorlaatste 10 jaren een grootere vooruitgang en in de laatste periode een nog veel grootere, zoodat het relatief aantal vreemdelingen van 1889 staat tot dat van 1920 = 1 : ruim 1½. De geslachtsverhouding was bij de vreemdelingen bij de vier volkstellingen resp. 1 055, 1 123, 1 017 en 981 mannen op 1 000 vrouwen eene voortdurende vermindering dus van het mannen-contingent sedert 1899.

De procentgewijze verhouding van elk der voornaamste nationaliteiten tot het totaal der vreemdelingen was als volgt:

	1889.		1899.		1909.		1920.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Duitschland	57.6	60.1	59.4	60.9	52.8	54.5	48.7	51.8
België	27.8	28.2	28.8	27.4	26.5	25.9	27.0	27.0
Groot-Britannië	2.1	3.4	1.7	3.3	2.5	3.5	1.8	2.3
Frankrijk	3.5	2.1	1.7	2.2	3.3	4.3	2.2	2.4
Oostenrijk-Hongarije			1.2	0.8	2.0	1.5	3.9	3.8
Italië			0.6	0.3	0.7	0.4	1.0	0.7
Een ander land.	6.4	4.5	5.3	4.4	5.4	4.7	8.9	7.0
Geen Nationaliteit			0.6	0.4	6.3	4.8	6.2	4.7
Onbekend	2.6	1.7	0.7	0.3	0.5	0.4	0.3	0.3

Uit deze cijfers blijkt, dat bij de vier volkstellingen meer dan de helft der vreemdelingen van nationaliteit tot Duitschland behoorden, terwijl de tot België behorende personen ruim $\frac{1}{4}$ van het aantal vreemdelingen uitmaken.

Het overzicht op blz. 72—73 geeft voor de provinciën en het Rijk voor de drie volkstellingen, zoowel in absolute als in verhoudingscijfers, een overzicht van de verdeling der vreemdelingen naar de landen waartoe zij behooren; voor de jongste volkstelling is daaraan toegevoegd eene gelijke verdeling voor de 5 groepen van gemeenten.

Uit de absolute cijfers zijn nog de volgende verhoudingscijfers berekend omtrent de verspreiding der vreemdelingen over ons land.

Percentsgewijs aandeel van elk der provinciën in het totaal aantal vreemdelingen.

	1889.		1899.		1909.		1920.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	10.0	9.0	9.7	9.8	9.9	9.8	9.7	10.3
Gelderland	9.0	8.1	8.2	7.5	6.4	7.0	6.2	6.4
Zuidholland	15.2	15.1	16.6	15.9	17.0	16.6	21.—	21.4
Noordholland.	18.0	15.1	16.2	15.6	14.3	13.7	13.6	14.9
Zeeland	11.2	10.0	11.9	8.9	12.4	10.4	9.8	8.6
Utrecht.	2.2	2.4	1.9	2.2	1.8	1.9	2.2	2.5
Friesland	1.1	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4	0.5	0.5
Overijssel	3.9	4.5	3.7	4.3	3.3	3.6	3.2	3.3
Groningen.	4.5	3.5	3.5	2.8	2.8	2.3	2.0	1.5
Drente	3.2	2.7	2.4	2.0	1.2	0.9	1.6	1.4
Limburg	21.7	28.9	25.4	30.6	30.4	33.4	30.3	29.3

Relatief het grootst aantal vreemdelingen wordt aangetroffen in de provincie Limburg en wel bij beide geslachten. In hoofdzaak is dit het gevolg van hare ligging tusschen Duitschland en België. Van de aldaar gevestigde vreemdelingen zijn 63 % Duitschers en 20 % Belgen, terwijl van de overige 17 % 4.6 % Oostenrijkers, 2.2 % Polen en ruim 2 % Franschen zijn, terwijl ruim 4 % zonder nationaliteit waren. Sedert 1889 is het aantal vreemdelingen hier voortdurend en sterk gestegen, eensdeels als gevolg van de uitbreiding der mijnexploitaties, die vooral een groot aantal Duitschers naar Limburg trokken, anderdeels door de vestiging van vreemde kloosterinrichtingen, waaraan vooral in de voorlaatste 10 jaren de Franschen hebben deelgenomen. Dit

laatste geldt ook voor de provinciën Noordbrabant en Zeeland. Na Limburg zijn de vreemdelingen nog sterk vertegenwoordigd in de beide Hollanden, waar zij vooral in de groote steden worden aangetroffen. In de gemeenten boven 20 000 zielen in Zuidholland woonden niet minder dan 90 % van de in die provincie gevestigde vreemdelingen, waarvan bijna 84 % alleen in Rotterdam en 's-Gravenhage (resp. 44 % en 29 %). In Noordholland werd van de aldaar gevestigde vreemdelingen circa 84 % in de gemeenten boven 20 000 zielen aangetroffen, waarvan \pm 72 % alleen in Amsterdam. Ook in Zeeland is het relatief aantal vreemdelingen groot en zijn zij het meest gevestigd in de gemeenten van Staats-Vlaanderen, maar ook in Vlissingen, dat alleen 19 % der in Zeeland wonende vreemdelingen herbergt. Hier zijn het in hoofdzaak Belgen.

Is in Zuidholland eene toeneming van het aantal vreemdelingen te constateeren, in Noordholland en in Zeeland is eene afnemening waar te nemen. Het kleinste aantal vreemdelingen herbergt Friesland, en dat geringe aantal is nog afnemend. Ook Drente is arm aan vreemdelingen, al is dit in de laatste periode iets toegenomen. De toeneming, die in het totaal aantal vreemdelingen is waar te nemen, geldt alle voornaamste nationaliteiten en de beide geslachten. Het sterkst zijn toegenomen de cijfers in de rubriek „andere landen” en dit is in hoofdzaak gelegen in het groot aantal personen, dat zich bij de laatste volkstelling had opgegeven als geene nationaliteit te bezitten. In 1889 nog niet vermeld, hadden zich in 1899 slechts 260 personen opgegeven als geene nationaliteit te hebben, terwijl dit in 1909 voor 3 865 en in 1920 voor 6 100 personen het geval was. Of die groote vermeerdering van dit laatste aantal het gevolg is geweest van de speciale aanduiding op de volkstellingskaart van de beide laatste tellingen, welke op die van 1889 en 1899 werd gemist, dan wel of werkelijk het aantal personen, die hunne nationaliteit hebben verloren, zoo is toegenomen, kan niet worden uitgemaakt.

Eene bespreking der verdeling der in ons land gevestigde vreemdelingen naar beroep, zal in de uitkomsten der beroepstelling eene plaats vinden.

Bij de behandeling van de toeneming der bevolking is gebleken, dat het vertrek van personen uit ons land veel grooter is dan de vestiging van personen uit het buitenland en dat dit vertrek bij de mannen grooter is dan bij de vrouwen. De vermeerdering van het aantal vreemdelingen zou er op wijzen, dat aan dit vertrek voornamelijk door Nederlanders wordt deelgenomen, waaruit van zelf volgt, dat het aantal Nederlanders, dat zich in den vreemde bevindt, aanzienlijk grooter moet zijn dan het aantal vreemdelingen hier woonachtig, ook al hebben jaarlijks een aantal naturalisatiën plaats.

Niet alle uitkomsten van vreemde volkstellingen vermelden het aantal in die Staten gevestigde Nederlanders afzonderlijk, terwijl van de meeste volkstellingen, die in 1920 of 1921 zijn gehouden, de resultaten nog niet bekend zijn. Doeh al zijn de hiervolgende cijfers slechts die betreffende een klein aantal landen (de cijfers werden welwillend door de in die landen gevestigde statistische Bureaux verstrekt) zij kunnen toch een inzicht geven omtrent het aantal Nederlanders, dat zich metterwoon in den vreemde heeft gevestigd.

	Jaar.	
Duitschland	1910	144 175
Frankrijk.	1911	6 418
België	1910	70 950
Zweden	1910	61
Noorwegen	1910	22
Bulgarije	1910	11
Oostenrijk	1910	423

In Duitschland woonden dus in 1910 alleen meer dan tweemaal zooveel Nederlanders als in ons land personen van alle vreemde nationaliteiten te zamen; bij de laatste volkstelling is aldaar niet naar de nationaliteit gevraagd. België, dat in 1910: 70 950 Nederlanders telde, huisvestte in 1920 nog maar 39 051 Nederlanders; vermoedelijk zijn een groot aantal Nederlanders tijdens den oorlog naar Nederland teruggekeerd om dit niet meer te verlaten.

Verdeeling der in ons land gevestigde vreemdelingen naar de landen waartoe zij behooren.
Répartition des étrangers, demeurant dans les Pays-Bas, d'après les différents pays.

PROVINCIEËN EN GROEPEN VAN GEMEENTEN. <i>Provinces et groupes de communes.</i>	Jaren der Volks- tellingen. <i>Epoques des recense- ments.</i>	Duitschland. <i>Allemagne.</i>		België. <i>Belgique.</i>		Gr.-Britannië. <i>Gr.-Bretagne.</i>		Frankrijk. <i>La France.</i>		Andere landen. <i>Autres pays.</i>		Onbekend. <i>Inconnu.</i>		Totaal incl. geen nationaliteit. <i>Total à l'incl. des personnes sans nationalité.</i>	Per 10 000 zielen der bevolking van elk geslacht behoorden tot <i>Par 10 000 habitants de la population de chaque sexe appartenant</i>												Totaal incl. zonder nationaliteit. <i>Total à l'incl. des pers. sans nationalité.</i>		
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.		Duitschland. <i>à l'Allemagne.</i>		België. <i>à la Belgique.</i>		Gr.-Britannië. <i>à la Gr.-Bretagne.</i>		Frankrijk. <i>à la France.</i>		Andere landen. <i>Aux autres pays.</i>		Onbekend. <i>Inconnu.</i>				
															M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.			
Noordbrabant	1889	570	491	1 548	1 494	10	44	270	26	45	29	68	65	2 511	2 149	22.3	19.3	60.5	58.0	0.4	1.7	10.6	1.0	1.8	1.1	2.6	2.6	98.2	84.7
	1899	581	610	1 921	1 684	39	55	67	29	60	44	39	4	2 723	2 453	21.0	22.0	69.4	60.8	1.4	2.0	2.4	1.0	2.2	1.6	1.4	0.2	98.3	88.6
	1909	720	780	2 142	1 848	47	108	218	329	88	99	27	43	3 178	3 405	23.1	25.0	68.8	59.2	1.5	3.4	7.0	10.5	2.8	3.1	0.8	1.3	111.7	109.1
	1920	1 183	1 460	3 688	3 675	32	80	88	188	330	356	11	25	5 109	5 847	32.1	39.0	100.2	100.5	0.9	2.2	2.4	5.2	9.0	9.7	0.3	0.7	146.9	159.9
Gelderland	1889	1 708	1 608	243	100	13	69	51	30	160	114	92	19	2 267	1 940	66.0	63.4	9.4	4.0	0.5	2.7	2.0	1.2	6.2	4.5	3.6	0.8	87.7	76.6
	1899	1 805	1 550	221	86	22	72	41	37	176	115	21	13	2 291	1 873	63.7	55.1	7.8	3.1	0.8	2.6	1.4	1.3	6.2	4.1	0.8	0.5	80.9	66.6
	1909	1 508	1 744	184	123	38	101	33	118	175	142	38	27	2 276	2 411	46.7	55.0	5.7	3.8	1.1	3.1	3.7	3.4	5.4	4.5	1.1	0.8	70.5	76.0
	1920	2 134	2 471	273	262	62	111	36	148	627	339	18	18	3 459	3 598	58.1	68.1	7.4	7.2	1.7	3.1	1.0	4.1	17.1	9.4	0.5	0.5	94.2	99.2
Zuidholland	1889	2 548	2 292	454	579	159	240	150	163	474	302	36	12	3 821	3 588	55.8	46.5	9.9	11.7	3.5	4.9	3.3	3.3	10.4	6.1	0.8	0.2	83.7	72.7
	1899	3 116	2 419	536	591	158	299	119	169	688	475	44	4	4 664	3 958	56.9	40.8	9.8	10.0	2.9	5.0	2.2	2.9	12.4	8.0	0.8	0.1	85.2	66.8
	1909	3 523	3 330	640	746	322	383	149	235	1 136	914	45	26	6 009	5 753	52.1	46.5	9.4	10.4	4.7	5.3	2.2	3.2	16.8	12.7	0.6	0.3	88.8	84.8
	1920	5 538	6 072	1 961	2 103	518	575	212	271	2 664	2 464	24	28	11 656	12 113	67.4	70.9	23.8	24.5	6.3	6.7	2.6	3.2	32.4	31.1	0.3	0.3	141.8	141.4
Noordholland	1889	3 079	2 227	373	460	224	276	117	170	660	448	76	16	4 529	3 597	76.8	51.9	9.3	10.7	5.6	6.4	2.9	4.0	16.5	10.4	1.9	0.4	113.0	83.9
	1899	3 172	2 517	383	428	155	234	102	186	687	516	26	16	4 529	3 897	68.4	50.3	8.3	8.6	3.3	4.7	2.2	3.7	14.8	10.3	0.6	0.3	97.7	77.0
	1909	2 996	2 835	419	454	287	342	120	151	915	766	9	9	5 056	4 766	55.8	49.6	7.8	7.9	5.3	5.9	2.2	2.6	17.0	13.4	0.1	0.1	94.1	83.3
	1920	4 119	5 107	775	957	328	366	99	154	1 744	1 494	32	30	7 563	8 455	65.0	76.9	12.2	14.7	5.2	5.5	1.6	2.3	27.5	22.2	0.5	0.5	119.3	127.4
Zeeland	1889	105	75	2 638	2 255	25	17	18	19	17	10	1	2	2 804	2 378	10.7	7.4	268.5	223.3	2.5	1.7	1.8	1.9	1.7	1.0	0.1	0.2	285.1	235.4
	1899	105	77	3 125	2 106	55	25	23	11	15	9	—	—	3 323	2 228	10.1	7.0	301.6	192.5	5.3	2.3	2.2	1.0	1.4	0.8	—	—	320.7	203.6
	1909	134	98	3 692	3 395	119	79	402	31	21	19	2	—	4 389	3 626	11.6	8.3	319.7	290.0	10.3	6.7	34.8	2.6	1.8	1.6	0.2	—	380.1	309.7
	1920	191	166	4 647	4 570	14	15	488	71	52	51	4	5	5 115	4 888	15.7	13.5	380.7	371.4	11.1	1.2	40.0	5.8	4.3	4.1	0.3	0.4	443.6	397.2
Utrecht	1889	375	384	43	40	22	59	27	24	68	73	7	—	542	580	34.4	24.3	4.0	3.6	2.0	5.3	2.5	2.1	6.2	6.5	0.6	—	49.7	51.9
	1899	352	337	49	53	14	48	24	34	83	71	3	—	525	543	28.6	26.4	4.0	4.2	1.1	3.8	2.0	2.7	6.7	5.6	0.3	—	42.7	42.6
	1909	392	410	47	56	37	86	19	25	63	66	—	—	599	663	27.7	27.8	3.3	3.8	2.6	5.8	1.3	1.6	4.4	4.4	—	—	42.3	45.0
	1920	700	873	177	192	30	93	18	14	173	164	23	14	1 205	1 403	41.6	50.2	10.5	11.0	1.8	5.3	1.1	0.8	10.3	9.4	1.3	0.8	71.6	80.6
Friesland	1889	210	114	20	11	3	3	11	2	10	7	9	7	263	144	12.6	6.7	1.2	0.6	0.2	0.2	0.7	0.1	0.6	0.4	0.5	0.4	15.8	8.2
	1899	121	92	11	3	1	—	4	2	17	21	2	—	156	118	7.1	5.4	0.7	0.2	0.1	—	0.2	0.1	1.0	1.2	0.1	—	9.2	6.9
	1909	93	102	19	8	—	2	1	1	40	19	—	1	174	144	5.1	5.7	1.0	0.4	—	0.1	—	—	2.2	1.0	—	—	9.6	8.0
	1920	147	169	42	44	1	1	—	1	43	26	2	2	253	257	7.7	8.8	2.2	2.3	0.1	0.1	—	0.1	2.2	1.2	0.1	0.1	13.2	13.4
Overijssel	1889	864	996	14	22	21	17	3	7	25	10	53	22	980	1 074	57.5	68.6	0.9	1.5	1.4	1.2	0.2	0.5	1.7	0.7	3.5	1.5	65.1	74.0
	1899	955	983	19	20	8	7	1	5	39	29	12	3	1 044	1 047	56.4	59.9	1.1	1.2	0.5	0.4	0.1	0.3	2.3	1.7	0.7	0.2	61.7	63.8
	1909	883	994	20	18	12	18	2	2	29	30	6	7	1 163	1 255	45.5	52.6	1.0	0.9	0.6	0.9	0.1	0.1	1.5	1.5	0.3	0.3	59.9	66.4
	1920	1 400	1 511	46	49	13	6	9	9	82	83	6	7	1 770	1 841	63.0	69.8	2.1	2.3	0.6	0.3	0.4	0.4	3.7	3.8	0.3	0.3	79.6	85.0
Groningen	1889	998	762	14	10	5	3	7	3	29	12	71	52	1 124	842	74.4	55.0	1.0	0.7	0.4	0.2	0.5	0.2	2.2	0.9	5.3	3.7	83.7	60.7
	1899	825	600	20	16	1	4	10	5	30	19	1	—	996	694	55.8	39.5	1.3	1.1	0.1	0.3	0.7	0.3	2.0	1.3	0.1	—	67.4	45.7
	1909	604	476	14	17	2	3	11	9	45	24	17	13	997	789	37.2	28.7	0.8	1.0	0.1	0.2	0.6	0.5	2.7	1.4	1.0	0.8	61.4	47.5
	1920	841	648	43	32	13	11	12	13	79	46	5	7	1 084	826	46.2	35.3	2.4	1.8	0.7	0.6	0.6	0.7	5.6	2.5	0.3	0.4	59.6	45.0
Drente	1889	752	606	4	2	3	—	—	10	7	37	22	—	806	637	109.5	97.6	0.6	0.3	0.4	—	—	—	1.5	1.1	5.4	3.5	117.4	102.6
	1899	631	487	3	3	3	4	1	—	10	10	3	—	651	504	81.0	69.0	0.4	0.4	0.4	0.6	0.1	—	1.3	1.4	0.4	—	83.6	71.4
	1909	182	142	4	4	6	8	1	—	1	2	1	1	432	316	20.2	17.0	0.4	0.4	0.6	0.9	0.1	—	0.1	0.2	0.1	0.1	47.9	37.9
	1920	239	205	16	20	3	5	1	—	14	15	—	—	871	774	22.2	20.1	1.5	1.8	0.3	0.5	0.1	—	1.3	1.5	—	—	80.7	76.0
Limburg	1889	3 253	4 750	1 629	1 744	36	90	236	64	120	57	173	156	5 447	6 861	251.0	376.7	125.7	138.3	2.8	7.1	18.2	5.1	9.3	4.5	13.9	4.5	420.3	544.1
	1899	4 996	5 532	1 782	1 843	22	81	84	64	177	75	45	32	7 126	7 644	350.0	397.4	124.8	132.5	3.2	5.8	5.9	4.6	12.4	5.4	3.2	2.3	499.0	549.1
	1909																												

Voor de volgende landen zijn voor 1920 de opgaven van het aantal Nederlanders bekend geworden: Australië 1 600, Columbia 138, Rumenië 125, Tsechoslowakije 80, Zuid-Afrika 2 406, Argentinië (in 1914) 3 421, Engeland 5 576, Schotland 331, België 39 051, Zweden 138, Bulgarije 24, Finland 24, Portugal 38, Denemarken 278, Ierland 106, Luxemburg 164, Noorwegen 184, Nieuw-Zeeland 62.

Voor de Vereenigde Staten werd medegedeeld, dat bij de laatstgehouden telling 1920 aldaar woonden 131 766 personen, in Nederland geboren, waarvan 73 773 reeds waren genaturaliseerd en 13 465 op het punt stonden genaturaliseerd te worden. Bij de volkstelling van 1910 werden in de Vereenigde Staten 105 098 personen geteld, die in Nederland waren geboren. Bij de telling der bevolking van Nederlandsch-Indië in 1920 werd bevonden, dat onder de Europeanen werden geteld 85 161 mannelijke en 68 938 vrouwelijke, in totaal 154 099 personen in Nederland geboren.

Ten slotte zij nog vermeld, dat sedert 1881 tot 1920 119 247 Nederlanders, volgens de Commissiën, belast met het toezicht op de landverhuizers, naar Overzeesche gewesten, meest naar Noord-Amerika, zijn vertrokken.

§ 11. Indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte.

De volgende twee tabellen geven in absolute, zoowel als in verhoudingscijfers, een overzicht van de verdeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte bij de opvolgende volkstellingen sedert 1849.

Indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte. (Absolute cijfers.)
Répartition de la population d'après les cultes. (Chiffres absolus.)

KERKELIJKE GEZINDTEN. <i>Cultes.</i>	1849.		1859.		1869.		1879.		1889.		1899.		1909.		1920.											
	Het Rijk.		Het Rijk.		Het Rijk.		Het Rijk.		Het Rijk.		Het Rijk.		Het Rijk.		Het Rijk.		Het Rijk.		Gemeenten met:							
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	meer dan 100 000 inw.	50 001—100 000 inw.	20 001—50 000 inw.	5 001—20 000 inw.	5 000 en minder inw.					
Nederd. Hervormd	812 355	855 892	891 528	926 563	960 259	996 593	1 077 130	1 109 739	1 079 583	1 115 066	1 217 200	1 253 821	1 275 153	1 313 108	1 396 149	1 430 484	299 197	336 710	81 150	90 910	187 105	190 968	435 155	432 783	303 489	379 101
Waalsh Hervormd	4 134	4 301	4 765	5 038	4 887	5 371	4 661	5 069	4 791	5 508	4 370	5 487	4 193	5 467	3 800	5 162	2 421	3 260	408	613	383	368	528	723	160	196
Remonstrant	2 233	2 676	2 431	2 895	2 505	2 981	4 460	5 218	6 645	8 244	9 040	11 767	11 590	15 860	12 899	18 316	6 156	8 822	2 202	3 475	1 730	2 238	2 087	2 839	722	938
Christelijk Gereformeerd . .	20 094	20 214	32 766	32 962	53 314	53 809	69 258	70 645	92 570	96 681	26 614	28 015	26 647	29 073	24 122	25 770	5 585	6 626	1 964	2 296	4 010	4 338	7 832	7 918	4 730	4 606
Doopsgezind	19 076	19 499	21 079	21 083	22 146	22 081	25 216	25 489	26 191	27 381	27 690	30 099	29 870	34 375	30 532	37 237	7 058	9 337	3 120	4 015	4 416	5 591	10 274	12 241	5 661	6 054
Evang. Luthersch	28 056	25 604	27 718	26 890	28 672	28 873	30 634	31 191	31 456	32 247	34 011	36 235	38 837	42 996	40 857	46 539	24 131	28 226	4 049	4 445	5 367	5 746	5 676	6 322	1 630	1 799
Herst. Evang. Luthersch . . .	4 298	4 579	4 670	5 261	5 058	5 464	4 675	5 315	9 120	11 056	10 445	12 206	7 259	8 608	6 900	8 196	5 081	6 070	221	230	642	747	787	961	169	187
Nederd. Gereformeerd									89 442	91 575	177 751	183 378	240 730	250 721	279 686	292 148	49 533	55 734	12 554	14 433	33 362	35 363	106 480	108 551	77 754	78 064
Roomsch Katholiek	575 171	591 085	607 356	621 736	648 163	659 602	715 117	724 020	792 965	803 517	886 678	903 483	1 016 505	1 036 516	1 212 566	1 232 017	200 713	222 982	119 824	130 212	167 810	173 581	356 651	354 080	367 516	351 148
Oud-Roomsch	2 696	2 972	2 580	2 814	2 569	2 718	3 111	3 140	3 811	3 876	4 269	4 485	5 053	5 029	5 125	5 336	1 703	2 016	183	203	1 665	1 671	325	328	1 249	1 118
Ned. Israëlitisch	27 323	28 089	29 996	30 754	31 521	32 957	38 182	39 893	45 049	47 205	47 478	50 863	47 746	52 039	52 591	56 702	39 688	43 180	2 982	3 089	3 530	3 770	5 162	5 393	1 228	1 269
Portug. Israëlitisch	1 523	1 691	1 416	1 624	1 659	1 866	1 703	1 915	2 416	2 654	2 628	3 017	3 079	3 545	2 815	3 115	2 574	2 863	36	20	40	36	148	152	16	43
Overigen (incl. onbekend) . . .	1 842	1 466	2 730	2 473	3 365	3 096	2 179	2 480	7 712	8 569	8 228	9 198	30 094	33 122	48 788	53 748	12 764	15 578	3 436	3 849	7 768	8 399	13 400	14 360	11 425	11 547
Geen kerkel. gezindte							6 838	5 415	36 736	29 349	64 200	50 975	162 369	128 591	293 432	240 282	140 773	120 213	29 912	24 010	44 671	35 034	57 165	45 340	20 899	15 683

In de uitkomsten der Volkstellingen van 1830 en 1840 wordt de bevolking alleen verdeeld in Protestanten (zonder dat medegedeeld wordt, welke gezindten daartoe gerekend zijn), Katholieken, Israëlieten en Overigen.

De aantallen en de procentsgewijze verhoudingen daarvan tot de bevolking waren:

	1830.		1840.	
	Absoluut aantal.	% der bevolking.	Absoluut aantal.	% der bevolking.
Protestanten	1 544 888	59.11	1 704 275	59.58
Katholieken	1 019 108	38.99	1 100 616	38.47
Israëlieten	46 397	1.78	52 245	1.83
Overigen	3 094	0.12	3 314	0.12

In deze 10-jarige periode, waarin voor de Protestanten en de Israëlieten een kleine toeneming in de relatieve cijfers valt waar te nemen, is reeds de afnemende der Katholieken begonnen, welke zich onafgebroken tot 1909 heeft voortgezet.

Indeeling der bevolking naar de kerkelijke gezindte. (Verhoudingscijfers.)

Op 10 000 inwoners behooren tot de verschillende kerkelijke gezindten.

Repartition de la population d'après le culte par 10 000 de la population.

RIJK EN GROEPEN VAN GEMEENTEN.	Volkstelligings- jaren.	Nederduitsch Hervormd.	Waalsch Hervormd.	Remonstrant.	Christelijk Gereformeerd.	Doopsgezind.	Evangelisch Luthersch.	Hersteld-Evang. Luthersch.	Nederduitsch Geref. in 1889 Geref. Kerken.	Roomsch- Katholiek.	Oud-Roomsch.	Nederlandsch Israëlitisch.	Portugeesch Israëlitisch.	Overige kerk. gezindten.	Geen kerk. gezindte.
Het Rijk	1849	5 457	28	16	132	126	176	29	—	3 815	19	181	11	5	
	1859	5 494	30	16	199	127	165	30	—	3 714	16	184	9	12	
	1869	5 467	29	15	299	124	161	29	—	3 653	15	180	10	14	
	1879	5 450	24	24	349	126	154	25	—	3 586	16	195	9	8	31
	1889	4 865	23	33	419	119	141	45	401	3 539	17	204	11	32	148
	1899	4 841	19	41	107	113	138	44	708	3 507	17	193	11	34	226
	1909	4 418	16	47	95	110	140	27	842	3 502	17	170	11	108	497
1920	4 117	13	45	73	99	127	22	833	3 561	15	159	9	148	778	
Gemeenten met:															
meer dan 100 000 inwoners	1920	3 833	34	90	74	99	316	67	635	2 554	22	499	33	170	1 573
50 001—100 000 „	1920	3 164	19	104	78	131	156	8	496	4 598	7	112	1	128	992
20 001—50 000 „	1920	4 064	7	43	90	108	120	15	739	3 670	36	79	1	170	857
5 001—20 000 „	1920	4 354	6	25	79	113	60	9	1 079	3 565	3	53	2	138	514
5 000 en minder „	1920	4 444	2	10	54	67	20	2	896	4 134	14	14	—	132	210

Uit deze cijfers blijkt, dat tot 1879 het grootste gedeelte der Nederlandsche bevolking behoorde tot de Nederduitsch Hervormde kerk, circa 55 %. De toeneming, die vermoedelijk tusschen 1830 en 1840 ook reeds bestond, zette zich tot 1859 voort, toen eene daling begon, die tot 1920 doorging. Vooral de achteruitgang van resp. 9 en 7 % in de laatste 2 tijdvakken mag aanzienlijk heeten.

De groote daling tusschen 1879 en 1889 was hoofdzakelijk het gevolg van de afscheiding der Nederduitsch Gereformeerden in 1886, later genoemd: „Personen behorende tot de Gereformeerde kerken”, welke later in 1892 ook een groot gedeelte der Christelijk Gereformeerden tot zich trokken, wat de achteruitgang van die gezindte van 419 in 1889 op 107 in 1899 per 1 000 inwoners, die overigens van 1849 af in sterke mate was toegenomen, verklaart. Ook hier echter in de beide laatste tijdvakken een belangrijke achteruitgang.

Is van 1849 op 1859 bij een aantal kerkelijke gezindten nog eene toeneming waar te nemen, bij de Katholieken is het cijfer reeds van 1830 af tot 1909 achteruitgaande en vooral van 1849 op 1859 vrij sterk; in de laatste periode 1910—1920 is eene vrij belangrijke toeneming geconstateerd.

De oorzaak van den gezegden achteruitgang kan, althans gedeeltelijk, gelegen zijn aan de grootere sterfte onder de Katholieken dan onder de andere gezindten.

Er stierven toch per 1 000 van iedere gezindte:

	1905/6.		1907/8.		1909/10.		1909/20.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Protestanten	29.8	28.0	28.9	27.5	28.3	26.6	29.0	27.4
Roomsch-Katholieken.	35.4	32.9	34.9	32.7	32.4	30.1	34.2	32.9
Israëlieten	24.4	20.6	23.1	21.4	23.6	22.3	23.7	21.4

De Nederlandsch-Israëlieten, die, zij het dan niet doorlopend, tot 1889 eene vermeerdering der relatieve cijfers aanwezen, gingen in de laatste drie perioden en vooral in de voorlaatste zeer sterk achteruit, terwijl de Portugeesche Israëlieten, die tot 1889 eene neiging tot daling hadden, zich sedert tot 1909 in relatief aantal handhaafden; in 1920 kwamen zij weer op een lager verhoudingscijfer. De Evangelisch-Lutherschen, die sedert 1849 tot 1899 voortdurend achteruitgingen, zijn in de 10-jarige periode 1900—1909 weder enigszins versterkt geworden,

doch hebben die versterking in de laatste periode niet alleen weder ingeboet, maar zijn nog veel sterker relatief achteruitgegaan. Een zeer sterke teruggang in de laatste 2 perioden vertoonen de Hersteld Evangelisch-Lutherschen, die tot niet minder dan de helft sedert 1899 afnamen. De sterke toeneming van de personen behorende tot de Gereformeerde Kerken van 1889 op 1899 is het gevolg, althans ten deele, van den overgang tot die gezindte van een groot deel der Christelijk Gereformeerden. In hoeverre of echter de vermeerdering (met 19 %) der Gereformeerde kerken in de voorlaatste 10 jaar samenhangt met de vermindering der Christelijk Gereformeerden, is niet na te gaan; de achteruitgang echter in de laatste periode, hoewel gering, zou bij een zeer sterken teruggang van de Christelijk Gereformeerden dien overgang twijfelachtig maken.

Bij de overige kleinere kerkelijke gezindten is bijna overal eene daling te constateeren, met uitzondering van de Remonstranten, wier relatief aantal sedert 1849 zoo goed als voortdurend steeg en welk aantal in 1909 circa driemaal zoo groot was als in 1849; een kleine daling wordt voor de laatste periode geconstateerd.

Tegenover de afnemende der meeste voornaamste kerkelijke gezindten, staat eene voortdurende vermeerdering van het totaal der overige kerkelijke gezindten. Vooral worden daaronder aangetroffen een groot aantal personen, behorende tot de verschillende schakeeringen van Gereformeerden, zooals: Gereformeerde Gemeente (3 855 in 1909 en 21 303 in 1920), Gereformerd onder het Kruis (2 277 in 1909 en 3 403 in 1920), Oud-Gereformerd (16 413 in 1909 en 12 341 in 1920). Voorts komen daaronder voor Evangelischen als: Duitsch-Evangelischen (554 in 1909 en 4 437 in 1920), Evangelischen (1 057 in 1909 en 1 945 in 1920), Vrije Evangelischen (3 956 in 1909 en 6 943 in 1920). Ook de verschillende schakeeringen van Apostolischen zijn vrij sterk daarin vertegenwoordigd: Apostolischen (3 023 in 1909 en 2 923 in 1920), Hersteld Apostolischen (8 412 in 1909 en 17 636 in 1920). Nog komen betrekkelijk groote cijfers voor bij de volgende sekten: Anglicaansche Episcopalen (1 084 in 1909 en 1 433 in 1920), Baptisten (3 058 in 1909 en 5 956 in 1920), Christelijk Afgescheidenen (1 040 in 1909 en 1 653 in 1920), Leden der Vrije Gemeente (5 226 in 1909 en 2 537 in 1920), Leden van den Protestantenvond (1 527 in 1909 en 1 039 in 1920), Leger des Heils (3 868 in 1909 en 3 698 in 1920), Mormonen (1 607 in 1909 en 1 297 in 1920), Presbyterianen (350 in 1909 en 583 in 1920), Theosophen (317 in 1909 en 590 in 1920), Zevende Dag-Adventisten (211 in 1909 en 795 in 1920).

Het aantal der overige kerkelijke gezindten, dat in 1879 en 1889 slechts een zestiental bedroeg met resp. 4 659 en 16 281 leden, bedroeg in 1899 78 met 17 426, in 1909 127 met 63 216 leden en in 1920 niet minder dan 305 met 101 526 leden.

In het oog vallend is de groote toeneming van het relatief aantal personen, dat had opgegeven geene kerkelijke gezindte te zijn toegedaan; van 31 per 10 000 inwoners in 1879 stijgt het op 148 in 1889, op 226 in 1899, op 497 in 1909 en op 778 in 1920.

Omtrent de verspreiding der aanhangers van de verschillende kerkelijke gezindten over de groepen van gemeenten, kan nog het volgende worden opgemerkt.

Het geringst aantal Nederduitsch Hervormden wordt relatief aangetroffen in de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners, die daarentegen het grootst aantal Roomsch-Katholieken huisvesten. Ook in de grootste gemeenten is het relatief aantal der Ned. Hervormden aanmerkelijk kleiner dan in de 3 groepen van kleinere gemeenten. De Roomsch-Katholieken zijn, op de bovengenoemde groep van gemeenten na, het talrijkst vertegenwoordigd in de groep der kleinste gemeenten, het geringst in de vier grootste gemeenten.

De personen, behorende tot de Gereformeerde Kerken, hebben het hoogste cijfer in de gemeenten van 5 001—20 000 inwoners, zijn kleiner in relatief aantal in de kleinste gemeenten, maar nog geringer in de grootere.

De Israëlieten (Nederlandsche en Portugeesche) wonen relatief het meest in de groote centra en verminderen naarmate de gemeenten kleiner worden.

Dit is eveneens het geval met de beide Luthersche gezindten en de Waalsch Hervormden en in hooge mate met de personen, die geene kerkelijke gezindte zijn toegedaan. De Remonstranten zijn het sterkst vertegenwoordigd in de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners,

evenals de Doopsgezinden. De Christelijk Gereformeerden zijn met de Oud-Roomschen in de gemeenten van 20 001—50 000 inwoners het talrijkst.

In de beide volgende tabellen wordt voor de voornaamste kerkelijke gezindten en voor de personen, die geene kerkelijke gezindte zijn toegedaan, zoo in absolute als in verhoudingscijfers tot de bevolking, een provinciesgewijs overzicht gegeven voor de volkstellingen vanaf 1849 voor elk geslacht afzonderlijk.

Overzicht van de sterkte der voornaamste kerkelijke gezindten bij de verschillende volkstellingen naar het geslacht. (Absolute cijfers).

Aperçu du nombre de personnes appartenant aux cultes principaux suivant les différents recensements. (Chiffres absolus).

PROVIN- CIËN.	Jaren der volks- tellin- gen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd.		Nederduitsch Gereformeerd. (1899 Gerefor- meerde Kerken.)		Evangelisch Luthersch.		Roomsch- Katholiek.		Nederlandsch Israëlit.		Geen kerkelijke Gezindte.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noord- Brabant.	1849	21 964	21 023	1 394	1 331	—	—	469	301	171 961	175 663	961	869	onbek.	onbek.
	1859	22 324	21 492	1 704	1 652	—	—	416	311	177 261	180 173	1 011	901	onbek.	onbek.
	1869	22 139	22 010	2 245	2 136	—	—	305	301	188 122	189 008	986	974	onbek.	onbek.
	1879	24 366	23 894	2 646	2 537	—	—	345	297	205 336	204 289	1 072	1 074	111	53
	1889	24 832	23 723	3 368	3 285	1 873	1 864	289	268	223 561	222 970	1 119	1 126	328	243
	1899	25 646	24 980	4 55	4 66	5 494	5 454	304	244	242 972	243 875	1 022	1 076	506	335
	1909	26 064	24 987	5 61	6 37	6 846	6 484	386	363	274 563	277 013	785	830	1 236	711
	1920	29 365	28 016	5 55	4 72	7 021	6 867	550	453	327 186	326 942	726	783	1 817	1 336
Gelder- land.	1849	110 200	109 657	1 869	1 827	—	—	1 174	982	69 939	69 457	2 142	2 041	onbek.	onbek.
	1859	120 763	119 196	2 377	2 349	—	—	1 280	1 144	75 498	74 689	2 342	2 221	onbek.	onbek.
	1869	130 202	128 161	2 926	2 786	—	—	1 382	1 381	80 111	78 974	2 392	2 320	onbek.	onbek.
	1879	140 689	137 520	3 259	3 168	—	—	1 410	1 360	86 204	84 560	2 493	2 412	357	278
	1889	143 285	140 857	4 559	4 563	9 468	8 841	1 415	1 339	94 026	91 295	2 607	2 601	1 337	1 167
	1899	158 975	155 439	1 731	1 777	13 598	13 717	1 456	1 649	101 777	100 162	2 514	2 584	2 788	2 338
	1909	172 049	167 820	2 104	2 339	18 827	18 788	2 105	2 336	113 959	112 111	2 430	2 580	6 494	5 257
	1920	190 227	185 820	1 751	1 766	21 159	21 844	2 313	2 676	131 768	131 440	2 609	2 657	10 972	8 626
Zuid- holland.	1849	184 368	203 574	2 731	2 724	—	—	5 864	5 419	66 374	72 570	4 866	5 155	onbek.	onbek.
	1859	204 363	222 861	3 990	4 202	—	—	6 052	6 025	71 369	78 696	5 416	5 774	onbek.	onbek.
	1869	224 054	243 354	9 250	9 925	—	—	6 882	6 619	78 499	86 768	5 775	6 183	onbek.	onbek.
	1879	263 850	282 798	10 270	10 899	—	—	6 971	7 131	92 849	101 129	6 729	7 186	1 248	918
	1889	277 042	298 954	16 608	18 463	25 132	25 922	6 894	7 301	109 165	120 034	7 269	7 736	4 567	3 346
	1899	330 012	353 652	6 902	7 470	43 241	45 687	7 905	8 411	132 541	144 901	8 183	8 821	11 191	8 414
	1909	363 689	385 581	9 322	10 324	63 918	68 131	10 181	11 351	160 310	173 754	8 726	9 444	40 630	32 620
	1920	415 275	434 733	8 851	9 815	78 260	83 158	10 868	12 304	194 446	208 803	10 246	11 027	76 815	64 019
Noord- holland.	1849	119 483	135 088	754	819	—	—	15 825	15 168	62 733	69 055	12 041	12 935	onbek.	onbek.
	1859	134 011	147 676	2 058	2 108	—	—	15 657	15 781	68 226	74 729	13 055	14 008	onbek.	onbek.
	1869	147 805	161 433	3 809	3 982	—	—	16 048	16 547	75 899	82 072	14 263	15 433	onbek.	onbek.
	1879	174 121	187 607	5 167	5 444	—	—	17 464	18 146	89 924	95 614	19 252	20 687	1 638	1 278
	1889	183 191	198 119	8 889	10 036	18 237	20 025	18 813	19 437	109 311	116 341	25 460	27 195	8 901	6 739
	1899	213 047	231 287	3 067	3 317	21 089	22 681	20 004	21 686	128 951	137 405	27 194	29 766	24 396	19 305
	1909	211 073	231 352	4 409	5 135	30 994	33 844	20 608	23 113	148 182	159 017	28 007	31 266	56 993	44 669
	1920	212 041	232 726	3 938	4 341	36 453	40 052	19 828	23 305	171 218	182 399	31 918	35 017	120 383	100 096
Zeeland.	1849	54 885	58 000	1 219	1 126	—	—	710	615	21 178	20 989	366	335	onbek.	onbek.
	1859	55 821	59 148	2 427	2 361	—	—	588	544	21 431	21 563	330	331	onbek.	onbek.
	1869	58 595	61 866	4 105	4 254	—	—	466	536	23 132	22 915	245	257	onbek.	onbek.
	1879	60 588	63 716	6 300	6 348	—	—	445	532	24 118	24 387	237	253	257	182
	1889	58 758	61 640	6 795	6 857	4 245	4 222	405	427	25 092	25 088	199	213	852	695
	1899	62 259	64 888	2 896	2 909	10 605	10 679	458	417	27 247	27 209	195	230	1 484	1 008
	1909	61 770	64 087	1 154	1 199	13 168	13 519	494	553	29 691	29 283	164	203	3 010	2 094
	1920	63 829	65 606	1 123	1 066	13 517	14 115	439	457	31 845	31 257	134	135	3 929	2 792
Utrecht.	1849	41 391	44 035	484	478	—	—	1 031	1 024	27 810	28 766	747	748	onbek.	onbek.
	1859	44 950	47 189	921	916	—	—	1 026	976	29 327	30 231	781	790	onbek.	onbek.
	1869	49 474	51 794	1 213	1 203	—	—	1 096	1 070	30 751	31 985	755	747	onbek.	onbek.
	1879	55 549	57 691	1 356	1 427	—	—	1 079	1 151	33 611	34 554	714	740	171	121
	1889	58 308	59 589	2 094	2 288	6 443	6 700	1 214	1 306	37 648	38 294	697	702	532	408
	1899	66 501	68 146	1 133	1 206	9 214	9 752	1 382	1 475	40 833	42 236	704	711	1 142	762
	1909	72 247	75 457	1 196	1 329	12 543	13 310	1 692	1 987	45 693	46 885	638	718	3 864	2 922
	1920	79 893	83 381	1 362	1 421	14 378	15 517	2 007	2 470	53 846	54 837	795	784	10 432	8 356

PROVIN- CIËN.	Jaren der volks- tellin- gen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd.		Nederduitsch Gereformeerd (1899 Gerefor- meerde Kerken.)		Evangelisch Luthersch.		Roomsch- Katholiek.		Nederlandsch Israëlit.		Geen kerkelijke Gezindte.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Friesland.	1849	99 593	103 087	2 314	2 384	—	—	472	344	10 829	10 892	990	1 021	onbek.	onbek.
	1859	110 452	112 305	4 261	4 254	—	—	439	404	11 617	11 475	1 092	1 071	onbek.	onbek.
	1869	115 321	118 240	7 502	7 493	—	—	509	489	12 087	11 957	1 082	1 087	onbek.	onbek.
	1879	127 075	129 109	11 055	11 416	—	—	612	581	12 943	13 218	1 108	1 091	1 711	1 523
	1889	101 744	104 486	14 593	15 056	14 433	14 699	490	440	12 692	13 156	863	929	12 800	10 870
	1899	102 026	102 876	3 794	3 972	29 395	30 121	392	394	12 148	12 683	733	785	12 687	10 669
	1909	96 329	96 356	2 422	2 472	36 051	36 638	361	391	12 335	12 938	643	626	23 335	19 218
	1920	99 623	100 732	1 894	2 031	39 212	40 007	399	476	13 050	13 842	468	561	27 620	22 248
Overijsel.	1849	67 641	67 004	1 635	1 614	—	—	798	587	35 076	34 840	1 647	1 576	onbek.	onbek.
	1859	74 807	72 956	3 023	3 008	—	—	650	505	36 810	35 870	1 917	1 813	onbek.	onbek.
	1869	81 454	78 372	4 923	4 860	—	—	835	728	38 265	37 152	1 904	1 842	onbek.	onbek.
	1879	88 679	84 960	6 818	6 763	—	—	803	698	39 370	38 143	2 040	1 871	253	191
	1889	89 550	86 513	8 880	8 738	4 325	3 984	646	587	40 958	39 782	2 131	2 019	2 019	1 304
	1899	100 004	96 493	2 766	2 787	12 312	12 958	671	650	44 462	42 252	2 252	2 234	2 099	1 507
	1909	107 507	105 213	2 295	2 324	17 642	17 605	815	884	51 588	50 551	2 167	2 160	7 419	5 398
	1920	118 153	114 975	1 512	1 627	20 213	20 350	1 045	1 193	60 909	60 217	1 867	1 940	11 867	9 114
Gronin- gen.	1849	74 350	78 533	5 355	5 582	—	—	1 161	834	6 875	7 010	1 912	1 853	onbek.	onbek.
	1859	80 872	83 654	8 301	8 597	—	—	1 070							

Overzicht van de sterkte der voornaamste kerkelijke gezindten per 10 000 inwoners van ieder geslacht.
Aperçu du nombre de personnes appartenant aux cultes principaux par 10 000 de la population de chaque sexe.

PROVIN- CIËN.	Jaren der volks- tellin- gen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd.		Nederduitsch Gereformeerd (1899 Gerefor- meerde Kerken.)		Evangelisch Luthersch.		Roomsch- Katholiek.		Nederlandsch Israëllet.		Geen kerkelijke Gezindte.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noord- brabant.	1849	1 115	1 055	71	67	—	—	24	15	8 727	8 810	49	44	onbek.	onbek.
	1859	1 095	1 048	83	80	—	—	20	15	8 738	8 802	51	44	onbek.	onbek.
	1869	1 034	1 025	105	100	—	—	18	14	8 782	8 805	46	45	onbek.	onbek.
	1879	1 041	1 028	113	109	—	—	15	13	8 770	8 792	46	46	5	2
	1889	971	934	132	130	73	73	11	11	8 740	8 784	44	44	13	10
	1899	926	902	16	17	198	197	12	9	8 775	8 806	37	39	18	12
	1909	835	801	18	20	272	214	12	12	8 776	8 880	25	27	40	23
	1920	798	766	15	13	191	188	15	12	8 887	8 938	20	21	49	36
Gelder- land.	1849	5 924	5 937	100	99	—	—	63	53	3 760	3 760	115	111	onbek.	onbek.
	1859	5 962	5 956	118	118	—	—	63	57	3 700	3 712	116	111	onbek.	onbek.
	1869	5 974	5 968	134	130	—	—	63	64	3 676	3 677	110	108	onbek.	onbek.
	1879	5 967	5 952	138	137	—	—	60	59	3 656	3 660	106	104	15	12
	1889	5 537	5 558	176	180	366	349	55	53	3 633	3 603	101	103	52	46
	1899	5 569	5 530	61	63	476	488	51	59	3 565	3 564	88	92	97	83
	1909	5 335	5 292	65	74	584	592	65	73	3 534	3 538	75	81	201	165
	1920	5 182	5 124	48	49	576	602	63	74	3 590	3 625	71	73	299	238
Zuid- holland.	1849	6 854	6 914	102	93	—	—	218	184	2 468	2 465	181	175	onbek.	onbek.
	1859	6 875	6 893	135	131	—	—	208	187	2 428	2 440	181	178	onbek.	onbek.
	1869	6 802	6 783	281	277	—	—	194	184	2 383	2 418	175	172	onbek.	onbek.
	1879	6 801	6 791	265	262	—	—	180	171	2 399	2 428	174	173	32	22
	1889	6 069	6 062	363	374	551	526	151	148	2 392	2 434	159	157	100	68
	1899	5 978	5 969	125	126	783	771	143	142	2 401	2 446	148	149	203	142
	1909	5 380	5 395	138	145	945	953	151	159	2 371	2 431	129	132	601	457
	1920	5 052	5 074	108	114	952	971	132	144	2 366	2 437	125	129	935	747
Noord- holland.	1849	5 266	5 400	33	33	—	—	697	606	2 765	2 760	531	517	onbek.	onbek.
	1859	5 341	5 412	83	77	—	—	622	577	2 735	2 731	521	509	onbek.	onbek.
	1869	5 328	5 380	137	133	—	—	579	552	2 736	2 735	514	515	onbek.	onbek.
	1879	5 297	5 340	157	155	—	—	531	517	2 736	2 722	586	589	50	36
	1889	4 573	4 620	222	224	465	467	470	453	2 728	2 713	636	634	222	157
	1899	4 552	4 625	66	66	451	454	427	434	2 755	2 748	581	595	521	386
	1909	3 931	4 053	82	90	577	593	384	405	2 760	2 786	522	548	1 062	783
	1920	3 344	3 505	62	65	575	603	313	351	2 701	2 747	503	527	1 899	1 507
Zeeland.	1849	6 962	7 120	155	138	—	—	90	76	2 686	2 577	46	41	onbek.	onbek.
	1859	6 843	6 983	299	279	—	—	75	64	2 642	2 546	40	39	onbek.	onbek.
	1869	6 722	6 844	471	471	—	—	53	59	2 654	2 535	28	28	onbek.	onbek.
	1879	6 544	6 634	680	661	—	—	48	55	2 605	2 539	26	26	28	19
	1889	5 979	6 105	691	679	432	418	41	42	2 553	2 485	20	21	87	69
	1899	5 822	5 933	271	266	992	976	43	38	2 548	2 488	18	21	139	103
	1909	5 350	5 475	100	102	1 140	1 165	43	47	2 573	2 502	14	17	261	179
	1920	5 229	5 332	92	95	1 107	1 147	36	37	2 609	2 540	11	11	322	227
Utrecht.	1849	5 686	5 750	66	62	—	—	142	134	3 820	3 756	103	98	onbek.	onbek.
	1859	5 730	5 782	118	112	—	—	130	118	3 747	3 700	101	98	onbek.	onbek.
	1869	5 827	5 843	143	136	—	—	129	121	3 622	3 608	89	84	onbek.	onbek.
	1879	5 904	5 911	144	146	—	—	115	118	3 572	3 541	76	76	18	12
	1889	5 344	5 325	192	204	591	599	111	117	3 451	3 422	64	63	49	36
	1899	5 385	5 343	92	95	746	765	112	116	3 307	3 311	57	56	92	60
	1909	5 113	5 126	85	90	888	905	120	135	3 227	3 184	45	49	273	199
	1920	4 746	4 793	81	82	854	892	119	142	3 198	3 152	47	45	620	480
Friesland.	1849	8 176	8 211	190	190	—	—	39	27	886	868	81	81	onbek.	onbek.
	1859	8 101	8 147	314	308	—	—	32	29	856	835	81	78	onbek.	onbek.
	1869	7 959	8 019	518	508	—	—	35	33	834	811	75	74	onbek.	onbek.
	1879	7 760	7 792	675	687	—	—	37	35	790	796	68	66	104	92
	1889	6 106	6 185	876	891	866	870	29	26	762	779	62	55	702	643
	1899	6 011	6 032	224	233	1 732	1 766	23	23	716	744	43	46	747	626
	1909	5 334	5 384	134	138	1 996	2 047	20	22	683	723	36	35	1 292	1 074
	1920	5 194	5 272	99	106	2 045	2 094	21	25	680	724	24	29	1 440	1 164

PROVIN- CIËN.	Jaren der volks- tellin- gen.	Nederduitsch Hervormd.		Christelijk Gereformeerd.		Nederduitsch Gereformeerd. (1899 Gerefor- meerde Kerken.)		Evangelisch Luthersch.		Roomsch- Katholiek.		Nederlandsch Israëllet.		Geen kerkelijke Gezindte.	
		M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Overijssel.	1849	6 235	6 246	151	150	—	—	74	55	3 233	3 248	152	147	onbek.	onbek.
	1859	6 271	6 285	255	260	—	—	53	43	3 101	3 099	161	157	onbek.	onbek.
	1869	6 302	6 280	381	389	—	—	65	58	2 960	2 977	147	148	onbek.	onbek.
	1879	6 345	6 323	488	503	—	—	57	52	2 817	2 839	146	139	18	14
	1889	5 956	5 963	590	596	288	281	43	40	2 724	2 742	142	139	93	69
	1899	5 006	5 883	163	170	786	790	40	40	2 680	2 711	133	137	124	92
	1909	5 543	5 569	118	123	910	932	42	47	2 600	2 676	112	114	382	286
	1920	5 315	5 310	68	75	909	940	47	55	2 740	2 781	84	90	534	421
Gronin- gen.	1849	8 067	8 157	581	580	—	—	126	87	746	728	207	192	onbek.	onbek.
	1859	7 885	7 940	818	819	—	—	105	81	709	710	221	204	onbek.	onbek.
	1869	7 639	7 702	1 092	1 068	—	—	100	80	704	688	201	201	onbek.	onbek.
	1879	7 362	7 396	1 274	1 265	—	—	95	83	704	695	213	217	63	50
	1889	6 604	6 652	1 421	1 426	347	344	72	67	670	678	219	213	369	297
	1899	6 630	6 658	179	185	1 530	1 537	73	68	652	658	210	198	456	378
	1909	6 003	6 047	94	101	1 793	1 851	81	81	600	637	172	168	957	775
	1920	5 746	5 847	105	110	1 823	1 867	79	88	554	590	133	128	1 244	1 003
Drente.	1849	8 481	8 538	554	575	—	—	68	39	605	575	239	232	onbek.	onbek.
	1859	8 359	8 418	750	762	—	—	90	39	544	505	232	230	onbek.	onbek.
	1869	8 170	8 224	955	971	—	—	40	24	553	501	221	222	onbek.	onbek.
	1879	8 018	8 040	1 054	1 112	—	—	28	17	578	513	197	196	43	38
	1889	7 643	7 684	1 120	1 229	83	88	23	15	684	534	175	180	137	119
	1899	7 538	7 569	153	180	1 178	1 273	17	15	601	546	151	157	137	112
	1909	7 193	7 249	168	179	1 263	1 360	26	25	677	547	119	130	391	323
	1920	7 007	6 993	97	95	1 417	1 491	21	24	641	604	88	101	496	426
Limburg.	1849	255	131	—	—	—	—	25	17	9 645	9 781	62	61	onbek.	onbek.
	1859	183	113	—	—	—	—	22	16	9 718	9 798	64	61	onbek.	onbek.
	1869	159	122	—	1	—	—	20	14	9 750	9 793	60	62	onbek.	onbek.
	1879	136	112	1	1	—	—	12	11	9 788	9 814	55	57	3	1
	1889	136	106	1	—	5	1	12	10	9 780	9 819	44	40	6	2
	1899	136	109	2	2	1	—	16	12	9 789	9 822	35	30	6	2
	1909	131	102	8	9	15	11	38	29	9 740	9				

Uit deze verhoudingscijfers blijkt, dat er groote verschillen bestaan bij de onderscheidene kerkelijke gezindten in den opbouw der bevolking. Was deze bij de Nederduitsch Hervormden bij de volkstelling van 1899 zoo goed als gelijk aan dien van de geheele bevolking, bij de jongste twee volkstellingen vertoont hij, hoewel nog het meest dien der geheele bevolking nabij komend, daarvan afwijkingen en wel het grootst in de jongste leeftijdsklasse. In die jongste leeftijdsklasse zijn ook voor de meeste andere kerkelijke gezindten de grootste verschillen waar te nemen, welke verschillen vanzelf op de overige leeftijdsklassen inwerken en ook daar verschillen doen ontstaan, die echter in den regel niet zoo groot zijn.

Het grootste relatief aantal jeugdigen wordt aangetroffen bij de personen, die geene kerkelijke gezindte zijn toegedaan. Dit kan niet het gevolg zijn van een groot geboortecijfer, omdat het huwelijksvruchtbaarheidscijfer in vergelijking met dat der andere voornamelijk kerkelijke gezindten zeer klein is: 88 wettig geboren en per 1000 gehuwde vrouwen beneden 50 jaar in 1909 en 1910, tegen 219 bij de Protestanten, 287 bij de Katholieken en 157 bij de Israëlieten.

Gedeeltelijk zal het hooge cijfer der jeugdigen het gevolg zijn van het zeer lage relatieve cijfer der ouderen. Komen bij de Nederduitsch Hervormden 18.4 % boven 50 jaar, bij de personen behorende tot de Gereformeerde Kerken 16.2 % en bij de Katholieken 16.2 %, hier is het percentage der boven 50-jarigen slechts 9.5. Daarbij komt nog, dat voor een aantal kinderen was opgegeven, dat zij tot geene kerkelijke gezindte behoorden, terwijl die eigenlijk hadden moeten gerekend zijn te behooren tot de kerkelijke gezindte der ouders. Dit schijnt vooral met Doopsgezinde kinderen het geval geweest te zijn, vandaar dat hier het kinderpercentage zoo laag is (14.3).

Hooge percentages in de jeugdige leeftijdsklasse worden aangetroffen bij de personen behorende tot de Gereformeerde Kerken en bij de Katholieken. Deze hooge cijfers zullen waarschijnlijk wel het gevolg zijn van hooge geboortecijfers.

Zeer laag zijn de cijfers der jeugdigen bij de Israëlieten als gevolg van lage geboortecijfers, bij de Doopsgezinden, vermoedelijk tengevolge van de hierboven genoemde reden, en voorts nog bij de beide Lutherse gezindten. Nog lager zijn zij bij de Waalsch Hervormden en bij de Remonstranten. De eersten hebben hooge cijfers in de oudste leeftijdsklassen, terwijl de Remonstranten in de middelbare leeftijden het sterkst bezet zijn.

Onderstaand zijn de cijfers tot 3 leeftijdsklassen teruggebracht voor de laatste twee volkstellingen.

	Beneden 20 jaar.		20—49 jaar.		50 jaar en ouder.							
	M.		V.		M.		V.		M.		V.	
	1909	1920	1909	1920	1909	1920	1909	1920	1909	1920	1909	1920
Nederduitsch Hervormd	44.2	41.7	42.1	39.5	39.0	40.2	40.4	41.4	16.8	17.9	17.8	18.9
Waalsch Hervormd	26.9	23.2	20.7	16.5	44.9	44.1	48.0	45.0	28.1	33.0	31.4	38.4
Remonstrant	34.7	31.1	25.4	22.4	48.0	45.9	55.1	51.7	17.3	22.9	19.6	25.9
Christelijk Gereformeerd	50.1	45.9	45.6	41.6	35.0	37.2	38.4	40.4	14.9	16.6	15.9	18.2
Doopsgezind	38.6	34.7	33.1	28.3	42.0	42.7	47.3	47.9	19.4	22.7	19.7	23.0
Evangelisch Luthersch	40.1	34.8	35.8	30.8	41.8	45.4	43.9	47.6	18.1	19.7	20.2	21.8
Hersteld Evang. Luthersch	42.7	36.1	35.9	29.8	39.8	43.8	43.3	46.0	17.5	20.1	20.8	24.1
Beh. tot de Geref. Kerken	47.6	46.4	44.5	42.6	37.2	38.1	39.4	40.5	15.1	15.5	16.1	16.8
Roomsch-Katholiek	45.7	45.6	44.4	44.1	38.2	38.6	38.8	39.5	16.1	15.7	16.9	16.7
Oud Roomsch	47.5	44.9	44.0	38.8	36.8	38.4	37.8	42.7	15.6	16.7	18.2	18.6
Nederlandsch Israëliet	39.1	34.9	35.3	31.5	42.9	45.5	45.2	46.3	17.9	19.5	19.2	22.1
Portugeesch Israëliet	39.4	34.6	33.9	28.9	41.4	45.5	45.4	47.8	19.1	19.8	20.7	23.4
Pers. beh. tot eene andere kerkelijke gezindte	45.5	45.5	42.2	41.3	39.3	39.5	41.8	43.1	15.2	15.0	16.0	15.6
Pers. beh. tot geen kerkelijke gezindte	45.6	42.7	54.0	49.4	45.3	46.9	38.1	41.7	9.1	10.3	7.9	8.8
Pers. waarvan de kerkelijke gezindte onbekend is	22.5	75.0	45.5	75.1	40.8	19.3	31.9	14.9	20.9	3.5	4.5	2.4
Totaal	44.9	43.3	43.2	41.6	39.2	40.3	39.8	41.0	16.0	16.4	17.0	17.5

Bij alle kerkelijke gezindten is het percentage van de beneden 20-jarigen bij de mannen grooter en soms beduidend grooter, dan bij de vrouwen, terwijl in de hoogere en middelbare leeftijden bij de vrouwen grootere verhoudingscijfers worden aangetroffen. Bij de personen zonder kerkelijke gezindte is de toestand juist andersom.

Ook uit deze cijfers blijkt, dat de Nederduitsch Hervormden in opbouw het meest met dien van de geheele bevolking overeenkomen.

De hoogste cijfers voor de beneden 20-jarigen komen voor bij de beide Gereformeerde secten en de Roomsche-Katholieken, de laagste cijfers bij de Waalsch Hervormden, de Remonstranten, de Doopsgezinden en de Israëlieten, die allen in de middelbare leeftijden sterk zijn bezet. In de hoogste leeftijdsklasse hebben de Waalsch Hervormden het hoogste cijfer, die tot geen kerkelijke gezindte behoorden het laagste.

Ook bij de verdeling der bevolking van iedere kerkelijke gezindte naar den burgerlijken staat, die alleen voor de laatste 2 volkstellingen is gemaakt, treden opmerkelijke verschillen aan het licht, zooals uit onderstaand overzicht blijkt:

Verdeling der bevolking van iedere kerkelijke gezindte naar den burgerlijken staat in % van het totaal.

Répartition de population des différents cultes d'après le sexe et l'état civil (en % du total).

KERKELIJKE GEZINDTEN. <i>Cultes.</i>	Ongehuwd. <i>Célib.</i>		Gehuwd. <i>Mariés.</i>		Gehuwd geweest. <i>Autres.</i>	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nederduitsch Hervormd	1909	1920	1909	1920	1909	1920
Waalsch Hervormd	49.-	42.2	56.9	49.1	46.1	52.1
Remonstrant	55.5	49.8	56.6	51.3	41.2	46.5
Christelijk Gereformeerd	62.9	60.9	59.1	56.9	33.9	35.6
Doopsgezind	57.0	52.1	54.8	49.7	38.9	43.6
Evangelisch Luthersch	57.5	53.7	56.3	52.5	38.9	42.4
Hersteld Evangelisch Luthersch	58.9	53.8	55.5	50.3	37.3	42.1
Behoorende tot de Gereformeerde Kerken	62.0	61.3	59.2	58.4	34.8	35.6
Roomsch-Katholiek	65.5	64.8	63.2	62.5	31.-	31.9
Oud Roomsch	62.6	60.5	58.7	55.4	33.8	35.6
Nederlandsch Israëliet	58.7	53.5	58.2	52.8	38.3	43.2
Portugeesch Israëliet	58.2	52.0	57.1	52.-	38.7	43.6
Pers. beh. tot eene andere kerkelijke gezindte	59.3	59.8	59.2	58.7	37.8	37.3
Pers. behorende tot geen kerkelijke gezindte	62.7	58.6	66.6	60.9	35.3	39.3
Onbekend	50.-	85.-	63.6	89.-	11.7	11.5
Totaal	62.3	60.6	59.9	58.2	34.2	36.-

Opmerkelijk is, dat zoo goed als bij alle kerkelijke gezindten het aantal der ongehuwden is afgenomen en dat der gehuwden in gelijke mate toegenomen bij de personen behorende tot geen kerkelijke gezindte is het juist andersom. Dit zou er op wijzen, dat meer ongehuwden dan gehuwden uit het kerkverband treden.

Evenals bij de totale bevolking is het relatieve cijfer van de gehuwde mannen bijna overal grooter dan dat der gehuwde vrouwen, doch in verschillende mate. Is het verschil bij de totale bevolking voor de beide tellingen resp. slechts 0.6 en 0.4 %, bij de Waalsch Hervormden is het verschil niet minder dan 15 en 16.6 %; bij de Remonstranten bijna 6 en 6.5 %; bij de personen zonder kerkelijke gezindte ruim 5 en 3.7 %; bij de Evangelisch Lutherse 4 en 3.9 %; bij de Nederlandsch Israëlieten 3.7 en 2 %, terwijl het daarentegen bij de Katholieken 0.3 en 0 % bedraagt. Bij de Nederduitsch Hervormden is bij de laatste telling het percentage der gehuwde vrouwen grooter dan dat der gehuwde mannen, hetgeen ook het geval is bij de Christelijk Gereformeerden en bij de personen behorende tot de Gereformeerde Kerken. Een groot aantal weduwen wordt aangetroffen bij de Waalsch Hervormden, bij de Remonstranten, bij de Lutherse en bij de Doopsgezinden, terwijl het aantal betrekkelijk gering is bij de personen zonder kerkelijke gezindte. Het aantal weduwnaars is hoog bij de Waalsch Hervormden, bij de Doopsgezinden en bij de Hersteld Evangelisch Lutherse.

§ 12. Indeeling der bevolking naar geslacht, leeftijd en burgerlijken staat.

Répartition de la population d'après le sexe, l'âge et l'état civil.

De volgende tabellen geven in absolute cijfers een overzicht van de indeeling der bevolking naar geslacht, leeftijd en burgerlijken staat, in onderling verband bij de opvolgende volkstellingen. Eene andere leeftijdsindeeling bij de volkstellingen van 1830 en 1840, was oorzak, dat de hier gemaakte groepeerings naar 5-jarige leeftijdsgroepen, voor de beide genoemde tellingen, niet overal kon worden gegeven. Zooals reeds op blz. 55 is medegedeeld, worden de gescheidenen van echt en die van tafel en bed, eerst bij de telling van 1869 afzonderlijk vermeld. Voor de laatste volkstelling worden de cijfers ook voor de 5 groepen van gemeenten gegeven.

LEEFTIJDEN. Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		Weduwstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bed. Pers. sép. de corps et de biens.		T O T A A L. (Inclusief onbekend.) Total.		
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	Totaal.

Het Rijk op 1 Januari 1830. *Le Royaume au 1er janvier 1830.*

beneden 1 jaar . . .	33 646	32 824	—	—	—	—	—	—	—	—	33 646	32 824	66 470
1 " . . .	38 145	36 897	—	—	—	—	—	—	—	—	38 145	36 897	75 042
2 " . . .	32 283	31 559	—	—	—	—	—	—	—	—	32 283	31 559	63 842
3 " . . .	33 627	32 610	—	—	—	—	—	—	—	—	33 627	32 610	66 237
4 " . . .	33 157	33 150	—	—	—	—	—	—	—	—	33 157	33 150	66 307
0-4 " . . .	170 858	167 040	—	—	—	—	—	—	—	—	170 858	167 040	337 898
5-9 " . . .	158 274	154 521	—	—	—	—	—	—	—	—	158 274	154 521	312 795
10-14 " . . .	252 982	251 817	418	1 617	10	28	—	—	—	—	250 340	252 902	506 372
15-19 " . . .	93 503	90 730	10 909	21 018	223	380	—	—	—	—	104 635	112 128	216 763
20-24 " . . .	57 473	52 606	43 275	52 416	989	1 539	—	—	—	—	101 737	106 561	208 298
25-29 " . . .	28 194	28 246	60 421	64 602	1 860	3 289	—	—	—	—	90 475	96 137	186 612
30-34 " . . .	15 341	17 940	59 866	64 095	2 426	5 549	—	—	—	—	77 633	87 584	165 217
35-39 " . . .	9 657	12 393	54 473	56 156	3 099	8 005	—	—	—	—	67 229	76 554	143 783
40-44 " . . .	6 124	8 013	44 198	41 580	3 495	9 127	—	—	—	—	53 817	58 720	112 537
45-49 " . . .	13 212	17 445	100 167	84 465	17 678	44 180	—	—	—	—	131 057	146 090	277 147
50-54 " . . .	6 297	8 621	34 900	23 322	22 016	44 135	—	—	—	—	63 213	76 078	139 291
55-59 " . . .							—	—	—	—			
60-64 " . . .							—	—	—	—			
65-69 " . . .							—	—	—	—			
70-74 " . . .							—	—	—	—			
75-79 " . . .							—	—	—	—			
80 jaar en ouder.							—	—	—	—			
Totaal incl. onbekend.	817 061	809 423	409 176	409 176	51 769	116 253					1 278 006	1 335 292	2 613 238

Het Rijk op 1 Januari 1840. *Le Royaume au 1er janvier 1840.*

beneden 1 jaar . . .	37 055	36 488	—	—	—	—	—	—	—	—	37 055	36 488	73 543
1 " . . .	44 385	43 729	—	—	—	—	—	—	—	—	44 385	43 729	88 114
2 " . . .	37 811	37 306	—	—	—	—	—	—	—	—	37 811	37 306	75 117
3 " . . .	36 455	35 506	—	—	—	—	—	—	—	—	36 455	35 506	71 961
4 " . . .	34 739	34 591	—	—	—	—	—	—	—	—	34 739	34 591	69 330
0-4 " . . .	190 445	187 626	—	—	—	—	—	—	—	—	190 445	187 626	378 071
5-9 " . . .	157 642	154 116	—	—	—	—	—	—	—	—	157 642	154 116	311 758
10-14 " . . .	292 919	288 235	465	1 572	7	20	—	—	—	—	293 391	289 832	583 223
15-19 " . . .	112 118	105 869	11 956	23 209	153	378	—	—	—	—	124 227	129 456	253 683
20-24 " . . .	60 894	55 144	43 017	55 174	803	1 307	—	—	—	—	104 714	111 625	216 339
25-29 " . . .	29 781	28 963	60 720	66 081	1 522	2 802	—	—	—	—	92 023	97 846	189 869
30-34 " . . .	18 810	19 689	70 518	70 204	2 471	5 249	—	—	—	—	91 799	95 142	186 941
35-39 " . . .	11 664	13 863	64 886	62 150	3 217	7 767	—	—	—	—	79 767	83 780	163 547
40-44 " . . .	7 715	10 533	53 317	52 531	3 801	10 315	—	—	—	—	64 833	73 379	138 212
45-49 " . . .	14 029	20 286	103 826	89 736	17 338	44 920	—	—	—	—	135 193	154 942	290 135
50-54 " . . .							—	—	—	—			
55-59 " . . .							—	—	—	—			
60-64 " . . .							—	—	—	—			
65-69 " . . .							—	—	—	—			
70-74 " . . .							—	—	—	—			
75-79 " . . .							—	—	—	—			
80 jaar en ouder.							—	—	—	—			
Totaal incl. onbekend.	903 122	893 717	445 183	444 932	52 699	120 906					1 401 004	1 459 555	2 860 559

LEEFTIJDEN. Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		Weduwstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bed. Pers. sép. de corps et de biens.		T O T A A L. (Inclusief onbekend.) Total.		
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	Totaal.

Het Rijk op 19 November 1849. *Le Royaume au 19ème novembre 1849.*

beneden 1 jaar . . .	40 344	39 062	—	—	—	—	—	—	—	—	40 344	39 062	79 406
1 " . . .	34 252	33 809	—	—	—	—	—	—	—	—	34 252	33 809	68 061
2 " . . .	31 901	31 862	—	—	—	—	—	—	—	—	31 901	31 862	63 763
3 " . . .	32 177	31 712	—	—	—	—	—	—	—	—	32 177	31 712	63 889
4 " . . .	34 825	34 583	—	—	—	—	—	—	—	—	34 825	34 583	69 408
0-4 " . . .	173 499	171 028	—	—	—	—	—	—	—	—	173 499	171 028	344 527
5-9 " . . .	174 992	171 284	—	—	—	—	—	—	—	—	174 992	171 284	346 276
10-14 " . . .	166 252	163 103	—	—	—	—	—	—	—	—	166 252	163 103	329 355
15-19 " . . .	141 864	140 807	183	862	5	19	—	—	—	—	142 055	141 688	283 743
20-24 " . . .	126 327	121 454	8 404	18 354	177	405	—	—	—	—	134 912	140 214	275 126
25-29 " . . .	82 887	74 146	43 102	54 759	1 058	1 770	—	—	—	—	127 050	130 677	257 727
30-34 " . . .	39 972	36 073	64 982	71 213	2 290	3 765	—	—	—	—	107 246	111 052	218 298
35-39 " . . .	20 663	20 623	70 085	71 892	3 278	6 052	—	—	—	—	94 030	98 507	192 537
40-44 " . . .	12 187	14 006	64 061	62 592	4 000	8 097	—	—	—	—	80 251	84 696	164 947
45-49 " . . .	9 759	12 000	62 039	58 462	5 422	12 036	—	—	—	—	77 223	82 498	159 721
50-54 " . . .	7 095	9 825	52 987	47 515	6 728	15 178	—	—	—	—	66 816	72 518	139 334
55-59 " . . .	4 980	7 751	38 178	34 712	7 101	17 016	—	—	—	—	50 210	59 479	109 689
60-64 " . . .	3 759	6 521	28 280	23 812	8 239	19 616	—	—	—	—	40 278	49 950	90 228
65-69 " . . .	2 401	4 257	17 423	13 029	7 285	16 533	—	—	—	—	27 109	33 819	60 928
70-74 " . . .	1 600	2 801	9 778	6 606	6 078	13 783	—	—	—	—	18 356	23 190	41 546
75-79 " . . .	1 036	1 710	5 002	2 960	5 275	9 952	—	—	—	—	11 313	14 623	25 936
80 jaar en ouder.	630	1 160	2 319	1 015	4 135	7 310	—	—	—	—	7 084	9 585	16 669
Totaal incl. onbekend.	969 916	958 607	466 846	467 898	61 976	131 550					1 498 811	1 558 068	3 056 879

Het Rijk op 31 December 1859. *Le Royaume au 31ème décembre 1859.*

beneden 1 jaar . . .	49 032	48 215	—	—	—	—	—	—	—	—	49 032	48 215	97 247
1 " . . .	39 525	39 099	—	—	—	—	—	—	—	—	39 525	39 099	78 624
2 " . . .	39 928	39 736	—	—	—	—	—	—	—	—	39 928	39 736	79 664
3 " . . .	37 674	37 363	—	—	—	—	—	—	—	—	37 674	37 363	75 037
4 " . . .	35 772	35 024	—	—	—	—	—	—	—	—	35 772	35 024	70 796
0-4 " . . .	201 931	199 437	—	—	—	—	—	—	—	—	201 931	199 437	401 368
5-9 " . . .	180 624	177 419	—	—	—	—	—	—	—	—	180 624	177 419	358 043
10-14 " . . .	158 910	155 763	—	—	—	—	—	—	—	—	158 910	155 763	314 673
15-19 " . . .	161 268	158 169	215	984	2	19	—	—	—	—	161 486	159 174	320 660
20-24 " . . .	139 263	130 405	9 374	21 904</									

LEEF TIJ DEN. Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		Weduwstaant. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.				Gescheiden van tafel en bed. Pers. sép. decors et de biens.			T O T A A L. (Inclusief onbekend.) Total.		
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.

Het Rijk op 31 December 1879. Le Royaume au 31ème décembre 1879.

beneden 1 jaar . . .	65 272	63 923	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	65 272	63 923	129 195
1 " . . .	56 352	55 458	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56 352	55 458	111 815
2 " . . .	53 536	53 057	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	53 536	53 057	106 593
3 " . . .	52 017	51 748	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52 017	51 748	103 765
4 " . . .	49 162	48 708	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49 162	48 708	97 875
0-4 " . . .	276 339	272 894	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	276 339	272 894	549 233
5-9 " . . .	225 481	224 978	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	225 481	224 978	450 459
10-14 " . . .	205 329	204 048	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	205 329	204 048	409 377
15-19 " . . .	184 428	180 624	309	1 830	3	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	184 740	182 475	367 217	
20-24 " . . .	139 981	123 272	15 348	33 723	110	324	5	14	7	21	155 451	157 354	312 805	—	—	155 451	157 354	312 805	
25-29 " . . .	77 295	63 416	66 102	83 984	916	1 447	15	54	32	46	144 300	148 946	293 306	—	—	144 300	148 946	293 306	
30-34 " . . .	36 668	33 346	85 215	92 641	1 709	2 687	37	76	34	62	123 663	128 811	252 474	—	—	123 663	128 811	252 474	
35-39 " . . .	25 004	24 063	97 442	98 821	2 649	4 811	55	132	49	87	125 199	127 914	253 113	—	—	125 199	127 914	253 113	
40-44 " . . .	18 004	18 625	93 818	91 802	3 629	7 444	65	149	60	89	115 576	118 109	233 685	—	—	115 576	118 109	233 685	
45-49 " . . .	12 600	14 106	80 902	76 280	4 436	10 019	69	128	63	92	98 071	100 625	198 696	—	—	98 071	100 625	198 696	
50-54 " . . .	10 305	12 098	72 266	65 149	6 107	14 762	66	121	72	84	88 816	92 214	181 080	—	—	88 816	92 214	181 080	
55-59 " . . .	8 769	10 592	62 843	54 304	8 294	19 270	59	120	55	83	80 020	84 369	164 389	—	—	80 020	84 369	164 389	
60-64 " . . .	6 754	8 556	44 364	36 034	9 788	22 291	42	77	67	50	61 015	67 008	128 023	—	—	61 015	67 008	128 023	
65-69 " . . .	4 482	6 377	28 463	21 770	10 782	23 284	20	46	34	48	43 781	51 525	95 306	—	—	43 781	51 525	95 306	
70-74 " . . .	2 833	4 155	15 162	10 394	9 922	18 565	11	34	27	23	27 955	33 171	61 126	—	—	27 955	33 171	61 126	
75-79 " . . .	1 606	2 687	7 166	4 328	6 257	14 422	5	15	8	5	17 041	21 457	38 498	—	—	17 041	21 457	38 498	
80 jaar en ouder .	851	1 645	2 786	1 419	8 526	10 383	1	5	3	2	10 168	13 454	23 622	—	—	10 168	13 454	23 622	
Totaal incl. onbekend.	1 236 860	1 205 604	672 205	672 512	73 136	149 747	450	971	511	694	1 983 164	2 029 529	4 012 693	—	—	1 983 164	2 029 529	4 012 693	

Het Rijk op 31 December 1889. Le Royaume au 31ème décembre 1889.

beneden 1 jaar . . .	67 484	65 526	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67 484	65 526	133 010
1 " . . .	60 884	59 792	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	60 884	59 792	120 676
2 " . . .	58 648	57 634	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	58 648	57 634	116 282
3 " . . .	56 633	56 141	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56 633	56 141	112 774
4 " . . .	55 394	54 767	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55 394	54 767	110 161
0-4 " . . .	299 043	293 860	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	299 043	293 860	592 903
5-9 " . . .	255 745	254 505	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	255 745	254 505	510 250
10-14 " . . .	243 635	242 055	2	15	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	243 639	242 070	485 709	
15-19 " . . .	212 267	210 815	363	2 091	12	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	212 642	212 942	425 584	
20-24 " . . .	165 804	149 522	19 084	40 591	139	388	8	36	14	24	185 052	190 561	375 613	—	—	185 052	190 561	375 613	
25-29 " . . .	88 620	75 011	72 516	91 282	911	1 497	60	143	35	50	162 154	167 983	330 137	—	—	162 154	167 983	330 137	
30-34 " . . .	41 697	37 370	94 786	101 952	1 869	2 941	119	279	65	108	138 537	142 651	281 188	—	—	138 537	142 651	281 188	
35-39 " . . .	26 037	24 830	102 463	103 934	2 873	5 130	169	301	87	156	131 630	134 351	265 981	—	—	131 630	134 351	265 981	
40-44 " . . .	17 513	18 549	91 205	89 112	3 702	7 506	177	266	92	147	112 693	115 581	228 274	—	—	112 693	115 581	228 274	
45-49 " . . .	15 124	16 047	91 171	86 534	5 314	11 181	177	281	157	176	111 946	114 219	226 165	—	—	111 946	114 219	226 165	
50-54 " . . .	12 361	13 830	81 089	74 876	6 935	15 435	160	253	122	175	100 670	104 569	205 239	—	—	100 670	104 569	205 239	
55-59 " . . .	9 126	11 016	64 176	56 345	8 117	19 077	117	200	125	152	81 663	86 791	168 454	—	—	81 663	86 791	168 454	
60-64 " . . .	7 299	9 534	51 291	42 022	10 429	23 763	83	152	101	121	69 204	75 593	144 797	—	—	69 204	75 593	144 797	
65-69 " . . .	5 699	7 766	37 547	28 867	12 845	26 551	57	137	87	71	56 235	63 393	119 628	—	—	56 235	63 393	119 628	
70-74 " . . .	3 748	5 298	20 507	14 249	11 897	22 906	39	67	31	35	36 224	42 555	78 779	—	—	36 224	42 555	78 779	
75-79 " . . .	1 856	3 022	8 714	5 480	8 981	16 892	12	31	27	15	19 590	25 440	45 030	—	—	19 590	25 440	45 030	
80 jaar en ouder .	1 005	1 858	3 328	1 659	7 390	12 170	2	16	4	6	11 729	15 709	27 438	—	—	11 729	15 709	27 438	
Totaal incl. onbekend.	1 406 646	1 374 956	738 256	739 051	81 419	165 496	1 180	2 167	947	1 236	2 228 487	2 282 928	4 511 415	—	—	2 228 487	2 282 928	4 511 415	

Het Rijk op 31 December 1899. Le Royaume au 31ème décembre 1899.

beneden 1 jaar . . .	74 126	72 263	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	74 126	72 263	146 389
1 " . . .	67 494	66 065	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67 494	66 065	133 559
2 " . . .	65 959	65 276	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	65 959	65 276	131 235
3 " . . .	65 037	63 805	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	65 037	63 805	128 842
4 " . . .	61 791	60 965	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	61 791	60 965	122 756
0-4 " . . .	334 407	328 374	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	334 407	328 374	662 781
5-9 " . . .	289 669	286 774	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	289 669	286 774	576 443
10-14 " . . .	270 984	267 091	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	270 984	267 091	538 075
15-19 " . . .	243 365	240 071	456	2 565	14	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	243 837	242 664	486 501	
20-24 " . . .	195 496	178 247	23 924	48 158	157	355	11	50	23	35	219 614	226 845	446 459	—	—	219 614	226 845	446 459	
25-29 " . . .	98 482	86 949	86 298	108 537	837	1 434	89	216	64	91	185 773	197 228	383 001	—	—	185 773	197 228	383 001	
30-34 " . . .	47 377	46 530	117 066	125 155	1 784	3 037	197	426	87	122	166 513	175 270	341 783	—	—	166 513	175 270	341 783	
35-39 " . . .	29 278	30 768	117 484	117 476	2 588	4 936	269	470	120	190	149 745	153 842	303 587	—	—	149 745	153 842	303 587	
40-44 " . . .	19 972	21 649	103 458	99 539	3 497	7 406	310	521	172	203	127 414	129 320	256 731	—	—	127 414	129 320	256 731	
45-49 " . . .	15 905	17 273	97 399	91 998	5 077	11 240	339	541	189	236	118 910	121 289	240 199	—	—	118 910	121 289	240 199	
50-54 " . . .	12 095	14 204	80 022	74 066	6 661	14 848	279	414	167	255	99 227	103 789	203 016	—	—	99 227	103 789	203 016	
55-59 " . . .	10 734	12 638	73 787	64 808	9 455	21 031	226	399	214	194	94 418	99 070	193 488	—	—	94 418	99 070	193 488	
60-64 " . . .	8 748	10 629	58 543	49 441	11 795	25 498	167	293	139	161	79 395	86 023	165 418	—	—	79 395	86 023	165 418	
65-69 " . . .	5 915	7 972	39 074	30 230	12 933	26 988	128	205	114	101	58 165	65 497	123 662	—	—	58 165			

LEEF TIJDEN. Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		Weduwstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bod. Pers. sép. de corps et de biens.		T O T A A L. (inclusief onbekend.) Total.		
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	Totaal.
	Gemeenten met 5000 en minder inw. op 31 December 1920. Communes de 5000 hab. et moins au 31ème décembre 1920.												
beneden 1 jaar . . .	24 901	23 776	—	—	—	—	—	—	—	—	24 901	23 776	48 677
1 " . . .	20 735	20 022	—	—	—	—	—	—	—	—	20 735	20 022	40 757
2 " . . .	19 812	19 267	—	—	—	—	—	—	—	—	19 812	19 267	39 079
3 " . . .	19 889	19 437	—	—	—	—	—	—	—	—	19 889	19 437	39 326
4 " . . .	20 127	19 575	—	—	—	—	—	—	—	—	20 127	19 575	39 702
0-4 " . . .	105 464	102 077	—	—	—	—	—	—	—	—	105 464	102 077	207 541
5-9 " . . .	99 490	96 992	—	—	—	—	—	—	—	—	99 490	96 992	196 482
10-14 " . . .	95 074	92 634	—	—	—	—	—	—	—	—	95 074	92 634	187 708
15-19 " . . .	87 752	80 234	155	1 057	—	—	—	—	—	—	87 909	81 294	169 203
20-24 " . . .	65 602	51 811	7 135	16 231	2	—	11	21	3	11	72 790	68 182	140 972
25-29 " . . .	34 608	24 570	27 591	35 838	266	389	21	51	13	16	62 499	60 864	123 363
30-34 " . . .	17 163	13 193	38 263	40 995	573	702	45	86	16	21	56 063	54 997	111 060
35-39 " . . .	11 315	9 166	40 479	40 755	866	1 137	64	84	21	23	52 745	51 165	103 910
40-44 " . . .	9 014	7 592	39 428	38 580	1 221	1 766	72	92	26	25	49 761	48 055	97 816
45-49 " . . .	7 416	6 295	35 501	33 856	1 640	2 445	78	98	23	42	44 658	42 736	87 394
50-54 " . . .	6 025	5 268	31 284	28 751	2 180	3 548	76	80	39	35	39 604	37 682	77 286
55-59 " . . .	5 158	4 346	26 521	23 536	3 017	4 988	66	100	43	39	34 805	33 009	67 814
60-64 " . . .	3 980	3 320	19 645	16 259	3 659	6 221	58	62	46	39	27 388	25 901	53 289
65-69 " . . .	3 217	2 630	14 928	11 411	4 754	7 598	38	47	32	33	22 969	21 719	44 688
70-74 " . . .	2 060	1 802	9 040	6 308	5 115	7 022	31	38	21	11	16 267	15 781	32 048
75-79 " . . .	1 326	1 116	4 971	2 915	4 913	6 788	18	24	8	5	11 236	10 848	22 084
80 jaar en ouder .	778	711	2 298	1 109	4 834	5 971	7	15	3	6	7 920	7 812	15 732
Totaal incl. onbekend.	555 445	503 761	297 240	297 601	33 079	49 285	585	798	294	307	886 648	851 753	1 738 401
Gemeenten met 5 001—20 000 inw. op 31 December 1920. Communes de 5001—20000 hab. au 31ème décembre 1920.													
beneden 1 jaar . . .	29 316	27 920	—	—	—	—	—	—	—	—	29 316	27 920	57 236
1 " . . .	23 934	22 805	—	—	—	—	—	—	—	—	23 934	22 805	46 739
2 " . . .	23 039	22 274	—	—	—	—	—	—	—	—	23 039	22 274	45 313
3 " . . .	23 217	22 274	—	—	—	—	—	—	—	—	23 217	22 274	45 491
4 " . . .	23 370	22 485	—	—	—	—	—	—	—	—	23 370	22 485	45 855
0-4 " . . .	122 876	117 758	—	—	—	—	—	—	—	—	122 876	117 758	240 634
5-9 " . . .	114 997	111 400	—	—	—	—	—	—	—	—	114 997	111 400	226 397
10-14 " . . .	109 984	106 231	1	—	—	—	—	—	—	—	109 985	106 231	216 216
15-19 " . . .	100 494	95 440	197	1 426	1	—	1	—	—	3	100 693	96 872	197 565
20-24 " . . .	73 749	61 818	9 786	20 889	52	117	11	53	9	24	83 607	82 901	166 508
25-29 " . . .	36 139	28 121	35 417	44 884	347	498	57	116	26	34	71 986	73 653	145 639
30-34 " . . .	16 008	14 837	48 132	49 859	742	986	100	148	29	36	65 011	65 866	130 877
35-39 " . . .	10 185	10 636	48 371	47 785	987	1 409	88	146	29	60	59 600	60 036	119 636
40-44 " . . .	8 070	8 830	46 380	45 094	1 330	2 192	111	164	33	55	55 934	56 336	112 270
45-49 " . . .	6 273	7 098	40 671	39 110	1 065	3 077	95	196	47	73	48 751	49 554	98 305
50-54 " . . .	5 156	5 909	35 066	32 204	2 221	4 173	95	157	54	83	42 592	42 526	85 118
55-59 " . . .	4 524	5 026	29 687	26 174	2 942	5 917	104	168	53	81	37 311	37 366	74 677
60-64 " . . .	3 364	3 718	21 808	18 207	3 710	7 011	65	113	35	40	28 982	29 089	58 071
65-69 " . . .	2 554	2 921	16 173	12 421	4 797	8 723	54	69	45	38	23 623	24 172	47 795
70-74 " . . .	1 852	2 146	9 737	6 844	5 165	8 440	34	52	20	21	16 809	17 504	34 313
75-79 " . . .	1 088	1 275	5 184	3 089	4 859	7 347	14	30	17	9	11 162	11 750	22 912
80 jaar en ouder .	674	964	2 300	1 177	4 700	6 811	8	20	6	2	7 688	8 974	16 662
Totaal incl. onbekend.	617 988	584 129	348 910	349 164	33 527	56 703	837	1 433	403	559	1 001 670	991 991	1 993 661
Gemeenten met 20 001—50 000 inw. op 31 December 1920. Communes de 20001—50000 hab. au 31ème décembre 1920.													
beneden 1 jaar . . .	13 062	12 580	—	—	—	—	—	—	—	—	13 062	12 580	25 642
1 " . . .	10 683	10 196	—	—	—	—	—	—	—	—	10 683	10 196	20 879
2 " . . .	10 003	9 643	—	—	—	—	—	—	—	—	10 003	9 643	19 646
3 " . . .	10 468	10 266	—	—	—	—	—	—	—	—	10 468	10 266	20 734
4 " . . .	10 341	10 135	—	—	—	—	—	—	—	—	10 341	10 135	20 476
0-4 " . . .	54 557	52 820	—	—	—	—	—	—	—	—	54 557	52 820	107 377
5-9 " . . .	52 074	50 322	—	—	—	—	—	—	—	—	52 074	50 322	102 396
10-14 " . . .	49 698	49 027	—	—	—	—	—	—	—	—	49 698	49 027	98 725
15-19 " . . .	47 668	46 656	119	874	—	4	—	1	—	—	47 787	47 535	95 322
20-24 " . . .	37 313	30 661	5 815	11 505	33	84	9	34	6	16	43 176	42 300	85 476
25-29 " . . .	17 470	14 182	19 996	23 482	196	320	47	72	22	25	37 731	38 081	75 812
30-34 " . . .	6 876	7 078	25 616	25 570	343	489	79	112	31	33	32 945	33 282	66 227
35-39 " . . .	3 987	4 961	24 516	23 543	409	740	76	116	37	45	29 025	29 405	58 430
40-44 " . . .	2 852	4 066	22 402	21 580	587	1 075	80	140	32	46	25 953	26 007	52 860
45-49 " . . .	2 145	3 205	18 868	18 507	730	1 487	74	129	37	47	21 854	23 375	45 229
50-54 " . . .	1 660	2 731	15 999	14 824	887	2 164	68	110	54	58	18 668	19 887	38 555
55-59 " . . .	1 407	2 207	13 163	11 479	1 205	2 799	73	114	54	49	15 902	16 648	32 550
60-64 " . . .	1 069	1 621	9 253	7 659	1 400	3 255	49	93	43	45	11 814	12 673	24 487
65-69 " . . .	745	1 193	6 269	4 997	1 786	3 854	39	57	32	28	8 871	10 129	19 000
70-74 " . . .	479	904	3 736	2 663	1 852	3 620	24	39	23	14	6 114	7 240	13 354
75-79 " . . .	277	542	1 761	1 132	1 673	2 951	7	14	12	5	3 730	4 644	8 374
80 jaar en ouder .	167	378	740	394	1 582	2 785	1	9	2	2	2 492	3 568	6 060
Totaal incl. onbekend.	280 444	272 554	168 253	168 210	12 683	25 627	626	1 040	385	413	462 399	467 850	930 249

LEEF TIJDEN. Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		Weduwstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bod. Pers. sép. de corps et de biens.		T O T A A L. (inclusief onbekend.) Total.				
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	Totaal.		
	Gemeenten met 50 001—100 000 inw. op 31 December 1920. Communes de 50001—100000 habitants au 31ème déc. 1920.														
beneden 1 jaar . . .	6 601	6 479	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6 601	6 479	13 080
1 " . . .	5 422	5 385	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 422	5 385	10 807
2 " . . .	5 282	5 155	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 282	5 155	10 437
3 " . . .	5 450	5 267	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 450	5 267	10 717
4 " . . .	5 449	5 438	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 449	5 438	10 887
0-4 " . . .	28 204	27 724	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28 204	27 724	55 928
5-9 " . . .	27 635	27 031	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27 635	27 031	54 666
10-14 " . . .	27 774	27 255													

De bevolking des Rijks naar leeftijdsgroepen en geslachten bij de verschillende volkstellingen (voor die van 1920 met onderscheiding tusschen de 5 groepen van gemeenten) in percent der totale bevolking van ieder geslacht.
Répartition de la population d'après le sexe et l'âge

LEEFTIJDEN. Ages.	1 Januari 1830.		1 Januari 1840.		19 November 1849.		31 December 1859.		1 December 1869.		31 December 1879.		31 December 1889.		31 December 1899.		31 December 1909.		31 December 1920.		31 December 1920.													
	Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Gemeenten met: Communes avec:											
	M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		5 000 en minder inw.		5 001—20 000 inwoners.		20 001—50 000 inwoners.		50 001—100 000 inwoners.		meer dan 100 000 inw.	
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.		
0—4 jaren	13.43	12.51	13.60	12.85	11.57	10.99	12.40	11.87	13.29	12.79	13.93	13.44	13.42	12.88	13.27	12.71	12.85	12.33	11.61	11.04	11.89	11.98	12.37	11.87	11.80	11.29	10.76	9.84	10.64	9.41				
5—9 années	12.44	11.58	11.26	10.56	11.08	10.99	11.09	10.57	11.18	10.65	11.37	11.09	11.48	11.15	11.49	11.10	11.65	11.18	11.05	10.63	11.22	11.39	11.49	11.23	11.26	10.76	10.55	9.59	10.37	9.41				
10—14 "	19.92	18.96	20.95	19.86	9.48	9.09	9.92	9.47	9.34	9.—	9.32	8.99	9.54	9.33	9.67	9.39	9.64	9.35	9.98	9.66	9.91	9.54	10.05	9.77	10.33	10.16	10.52	10.16	9.60	9.23				
15—19 "	8.23	8.40	8.87	8.87	9.—	9.—	9.14	9.10	7.87	7.95	7.84	8.30	8.35	8.71	8.78	8.48	8.48	8.73	8.71	8.21	8.—	8.35	8.36	9.34	9.04	9.27	9.55	9.28	9.36					
20—24 "	7.99	7.99	7.47	7.65	8.48	8.39	7.69	7.77	7.76	7.94	7.29	7.35	7.28	7.36	7.37	7.63	7.47	7.64	7.71	7.86	7.05	7.15	7.19	7.42	8.16	8.14	8.19	8.14	8.69	8.81				
25—29 "	7.11	7.21	6.57	6.70	7.16	7.13	7.20	7.25	7.17	7.29	6.24	6.35	6.22	6.23	6.61	6.79	6.95	7.13	6.84	7.00	6.32	6.46	6.49	6.64	7.12	7.11	6.92	7.02	7.66	7.90				
30—34 "	6.10	6.56	6.56	6.52	6.27	6.32	6.92	6.88	6.31	6.32	6.31	6.30	5.90	5.88	5.94	5.96	6.05	6.22	6.24	6.37	5.95	6.01	5.96	6.05	6.28	6.29	6.31	6.46	6.87	7.12				
35—39 "	5.28	5.74	5.70	5.74	5.36	5.44	5.85	5.81	5.87	5.83	5.83	5.82	5.06	5.06	5.05	5.01	5.39	5.50	5.76	6.89	5.61	5.64	5.58	5.68	5.61	5.75	5.80	6.02	6.21	6.43				
40—44 "	4.23	4.40	4.63	5.03	5.15	5.29	4.97	5.11	5.52	5.45	4.94	4.96	5.02	5.01	4.72	4.69	4.77	4.80	5.01	5.15	5.04	5.02	4.87	5.—	4.73	5.—	5.10	5.29	5.31	5.49				
45—49 "	10.30	10.95	9.65	10.62	4.46	4.65	4.08	4.24	4.56	4.61	4.47	4.54	4.52	4.58	3.94	4.02	3.95	3.98	4.30	4.41	4.47	4.42	4.25	4.29	4.04	4.25	4.33	4.62	4.30	4.58				
50—54 "	3.35	3.82	3.72	3.99	3.67	3.91	4.04	4.16	3.66	3.80	3.75	3.83	3.55	3.63	3.73	3.84	3.93	3.88	3.72	3.77	3.44	3.56	3.71	4.06	3.69	3.96	3.69	3.96	3.96	3.96				
55—59 "	2.69	3.21	2.93	3.25	2.78	3.03	3.08	3.30	3.11	3.31	3.15	3.33	2.78	2.94	2.85	2.97	3.09	3.04	2.89	3.04	2.89	2.98	2.55	2.71	2.77	3.11	2.71	3.03	3.03					
60—64 "	1.81	2.17	2.02	2.47	2.27	2.61	2.21	2.54	2.31	2.53	2.40	2.58	2.27	2.44	2.27	2.59	2.52	2.44	2.59	2.44	2.55	2.36	2.44	1.92	2.17	2.18	2.53	2.04	2.43	2.43				
65—69 "	1.23	1.49	1.27	1.61	1.52	1.75	1.41	1.63	1.63	1.86	1.64	1.87	1.73	1.93	1.57	1.75	1.83	1.85	1.68	1.76	1.32	1.55	1.51	1.81	1.31	1.51	1.81	1.31	1.71	1.71				
70—74 "	0.75	0.94	0.66	0.83	0.80	1.03	0.86	1.06	0.88	1.11	1.04	1.24	0.97	1.14	1.02	1.16	1.27	1.27	1.11	1.18	0.81	0.99	0.89	1.22	0.78	1.11	0.78	1.11	1.11	1.11				
75—79 "	0.45	0.58	0.36	0.48	0.41	0.57	0.49	0.63	0.50	0.63	0.57	0.74	0.61	0.79	0.65	0.82	0.86	0.87	0.73	0.85	0.51	0.72	0.56	0.85	0.46	0.78	0.46	0.78	0.78	0.78				
80—89 "	0.03	0.04	0.02	0.03	0.02	0.03	0.02	0.03	0.02	0.03	0.02	0.03	0.02	0.03	0.02	0.04	0.05	0.04	0.05	0.04	0.05	0.04	0.05	0.03	0.04	0.02	0.05	0.02	0.05	0.05				
90—99 "																																		

Indien deze cijfers niet gevitieerd werden door vertrek en vestiging, zouden zij een zuiver beeld kunnen geven van de afsterving der geslachten. Immers de ter gelegenheid van eene volkstelling getelde personen, van welken leeftijd ook, zouden dan zijn de overgeblevenen uit de personen, die bij eene vorige volkstelling 10 jaar jonger waren, die zelf weder waren overgebleven uit een 10 jaar jongere generatie bij de daaraan voorafgaande volkstelling en zoo vervolgens. Aangezien de eerste volkstelling echter in 1830 is gehouden, zou van de boven 90-jarigen de afsterving uit die cijfers nog niet kunnen blijken, omdat deze alle zijn voortgekomen uit 0-jarigen van eene periode vóór de eerste volkstelling. Van de 90-jarigen en daar beneden zou dit wel het geval zijn en zouden bijv. in de vorige tabellen de 90-jarigen van 31 December 1920 zijn voortgekomen uit 0-jarigen, geteld op 1 Januari 1830.

De oorzaken der verschillen in de percentages der gelijkbejaarden bij verschillende volkstellingen zijn ten eerste gelegen in de verschillen der relatieve geboortecijfers. Is bijv. in eenig tijdperk de geboorte toevallig hoog of toevallig laag geweest, zoodat die jaren veel of weinig 0-jarigen hebben opgeleverd, dan moet, ceteris paribus, de groep der daaruit overgeblevenen bij gelegenheid der volgende volkstellingen hooge of lage percentages vertoonen. Ceteris paribus, want toevallig hooge of lage sterftcijfers onder die overgeblevenen, bijv. door epidemiën, die speciale leeftijden treffen, kunnen die verschillen weder nivelleren of zelfs de verhoudingscijfers in tegengestelden zin wijzigen. Zoo ook kunnen van zelf groote exodi of groote toevloeden in bepaalde leeftijdsklassen invloed op de percentsgewijze verhoudingen nitoeefenen. Toch schijnen deze laatste oorzaken niet zoo sterk gewerkt te hebben om de regelmaat in de verhoudingscijfers zoodanig te verbreken, dat deze niet meer te constateeren valt.

Om een voorbeeld te noemen: de 0—4-jarigen in 1839 geteld, verschillen vrij sterk met die van 1849, resp. 13.60 en 11.57 % bij de mannen en 12.85 en 10.99 % bij de vrouwen, vermoedelijk het gevolg van hogere geboortecijfers in 1835—39 dan in 1845—49 of misschien geringere kindersterfte. Nu zullen ook, indien althans de sterfte, de migratie of beide oorzaken te zamen dit niet hebben te niet gedaan, bij alle volkstellingen, in de leeftijdsgroepen, die overlevenden bevatten van de 0—4-jarigen van einde 1839, de percentages hooger zijn, dan die der overgeblevenen uit de 0—4-jarigen van 1849. Dit blijkt, volgens de volgende cijfers, ook werkelijk het geval te zijn.

met onderscheiding tusschen de 5 groepen van gemeenten) in percent der totale bevolking van ieder geslacht.
pourcent de la population totale de chaque sexe.

LEEFTIJDEN. Ages.	1 Januari 1830.		1 Januari 1840.		19 November 1849.		31 December 1859.		1 December 1869.		31 December 1879.		31 December 1889.		31 December 1899.		31 December 1909.		31 December 1920.		31 December 1920.													
	Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Het Rijk. Le Royaume.		Gemeenten met: Communes avec:											
	M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		M. H.		V. F.		5 000 en minder inw.		5 001—20 000 inwoners.		20 001—50 000 inwoners.		50 001—100 000 inwoners.		meer dan 100 000 inw.	
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.		
0—4 jaren	13.43	12.51	13.60	12.85	11.57	10.99	12.40	11.87	13.29	12.79	13.93	13.44	13.42	12.88	13.27	12.71	12.85	12.33	11.61	11.04	11.89	11.98	12.37	11.87	11.80	11.29	10.76	9.84	10.64	9.41				
5—9 années	12.44	11.58	11.26	10.56	11.08	10.99	11.09	10.57	11.18	10.65	11.37	11.09	11.48	11.15	11.49	11.10	11.65	11.18	11.05	10.63	11.22	11.39	11.49	11.23	11.26	10.76	10.55	9.59	10.37	9.41				
10—14 "	19.92	18.96	20.95	19.86	9.48	9.09	9.92	9.47	9.34	9.—	9.32	8.99	9.54	9.33	9.67	9.39	9.64	9.35	9.98	9.66	9.91	9.54	10.05	9.77	10.33	10.16	10.52	10.16	9.60	9.23				
15—19 "	8.23	8.40	8.87	8.87	9.—	9.—	9.14	9.10	7.87	7.95	7.84	8.30	8.35	8.71	8.78	8.48	8.48	8.73	8.71	8.21	8.—	8.35	8.36	9.34	9.04	9.27	9.55	9.28	9.36					
20—24 "	7.99	7.99	7.47	7.65	8.48	8.39	7.69	7.77	7.76	7.94	7.29	7.35	7.28	7.36	7.37	7.63	7.47	7.64	7.71	7.86	7.05	7.15	7.19	7.42	8.16	8.14	8.19	8.14	8.69	8.81				
25—29 "	7.11	7.21	6.57	6.70	7.16	7.13	7.20	7.25	7.17	7.29	6.24	6.35	6.22	6.23	6.61	6.79	6.95	7.13	6.84	7.00	6.32	6.46	6.49	6.64	7.12	7.11	6.92	7.02	7.66	7.90				
30—34 "	6.10	6.56	6.56	6.52	6.27	6.32	6.92	6.88	6.31	6.32	6.31	6.30	5.90	5.88	5.94	5.96	6.05	6.22	6.24	6.37	5.95	6.01	5.96	6.05	6.28	6.29	6.31	6.46	6.87	7.12				
35—39 "	5.28	5.74	5.70	5.74	5.36	5.44	5.85	5.81	5.87	5.83	5.83	5.82	5.06	5.06	5.05	5.01	5.39	5.50	5.76	6.89	5.61	5.64	5.58	5.68	5.61	5.75	5.80	6.02	6.21	6.43				
40—44 "	4.23	4.40	4.63	5.03	5.15	5.29	4.97	5.11	5.52	5.45	4.94	4.96	5.02	5.01	4.72	4.69	4.77	4.80	5.01	5.15	5.04	5.02	4.87	5.—	4.73	5.—	5.10	5.29	5.31	5.49				
45—49 "	10.30	10.95	9.65	10.62	4.46	4.65	4.08	4.24	4.56	4.61	4.47	4.54	4.52	4.58	3.94	4.02	3.95	3.98	4.30	4.41	4.47	4.42	4.25	4.29	4.04	4.25	4.33	4.62	4.30	4.58				
50—54 "	3.35	3.82	3.72	3.99	3.67	3.91	4.04	4.16	3.66	3.80	3.75	3.83	3.55	3.63	3.73	3.84	3.93	3.88	3.72	3.77	3.44	3.56	3.71	4.06	3.69	3.96	3.69	3.96	3.96	3.96				
55—59 "	2.69	3.21	2.93	3.25	2.78	3.03	3.08	3.30	3.11</																									

De wijzigingen, die het geboortecijfer in den loop der jaren heeft ondergaan, n.l. eene stijging sedert 1840 tot 1876 en daarna eene geregelde daling, spreekt zich ook uit in den loop der percentages van de 0—4-jarigen, n.l. eene stijging bij de mannen van 11.57 in 1849 tot 13.93 in 1879 en daarna eene daling tot 11.61 in 1920; ook voor de vrouwen is de loop der cijfers dezelfde. De verlenging van den levensduur doet zich vooral in de toeneming der verhoudingscijfers in de hogere leeftijdsklassen gevoelen. Voor de personen van 65 jaar en ouder waren de cijfers sedert 1829:

	Mannen.	Vrouwen.		Mannen.	Vrouwen.
1829	4.97	5.70	1879	4.99	5.90
1839	4.74	5.60	1889	5.57	6.44
1849	4.26	5.21	1899	5.58	6.42
1859	4.33	5.42	1909	5.74	6.49
1869	5.02	5.99	1920	5.55	6.22

De afnemning der verhoudingsgetallen der boven 64-jarigen is niet het gevolg van grootere sterfte, maar vooral in de toeneming der middelleeftijden, eensdeels ten gevolge van verminderde sterfte, anderdeels door meer in- dan emigratie van personen in die middelleeftijdsklassen vallende.

Waren toch de verhoudingscijfers voor 1909 in de klassen 15—64 jaar 59.03 mannen en 59.67 vrouwen, in 1920 waren deze cijfers resp. 61.15 en 61.86; deze vermeerdering vormt uit den aard der zaak de vermindering bij de minder dan 15-jarigen en de boven 64-jarigen.

Aannemend, dat de meest productieve leeftijd die van 20—54 jaar is, dat personen van 15—20 en van 55—64 jaar slechts als half productief zijn te beschouwen en dat tot de onproductieven gerekend moeten worden, kinderen beneden 15 jaar en ouden van dagen van 65 jaar en daarboven, geven onderstaande cijfers eenig beeld van de productieve kracht van ons volk en de wijzigingen, die zich daarin hebben voorgedaan.

	Onproductieven. (beneden 15 en boven 64 jaar).		Half productieven. (15—20 en 55—64 jaar).		Vol productieven. (20—54 jaar).	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
1849	38.60	37.66	15.52	16.12	45.88	46.22
1859	37.58	37.13	16.57	16.71	45.85	46.16
1869	39.15	38.67	15.79	15.94	45.06	45.39
1879	40.64	40.48	16.43	16.45	42.92	42.98
1889	41.40	41.07	16.31	16.34	42.59	42.59
1899	41.09	40.57	16.57	16.55	42.34	42.88
1909	40.97	40.33	15.97	15.92	43.06	43.75
1920	38.85	38.15	16.56	16.47	44.59	45.39

Tot de verhooging van de percentages der onproductieven tot 1889 heeft van zelf de vermeerdering van het geboortecijfer tot 1876 bijgedragen, terwijl zich reeds in 1899, en nog sterker in 1909 en 1920 den invloed van de verminderende geboorte doet gevoelen, waarbij in de laatste periode ook zal hebben medegewerkt de vermindering der boven 65-jarigen, waarop boven is gewezen. De vermindering der geboorte heeft in die periode zelfs zulk een groot invloed gehad, dat, indien er geen toeneming door meerder in- dan emigratie van personen, die in 1820 beneden 15 of boven 65 jaar waren ad 22 176 had plaats gehad, de verlaging nog sterker zou zijn geweest. De cijfers voor de half productieven zijn aan schommelingen onderhevig, terwijl, ofschoon in de laatste tienjarige periode weder vermeerdering is waar te nemen, het aantal productieven onder ons volk bij de mannen in het tijdvak 1849 tot 1920 van 45.88 op 44.59 en bij de vrouwen van 46.22 op 45.39 is teruggegaan. De vermeerdering na 1899 houdt van zelf weder verband met de vermindering der personen in den onproductieven leeftijd.

Bij alle volkstellingen zijn de verhoudingscijfers der jeugdigen in de eerste leeftijdsklassen bij de mannen grooter dan bij de vrouwen. In de leeftijdsklasse van 20—24 komen de cijfers elkander het meest nabij om in de hogere leeftijdsklasse voor de vrouwen gunstiger te worden. Vooral in de hoogste leeftijdsklassen zijn de aandeelen der vrouwen overal belangrijk grooter dan die der mannen. Het grooter aantal mannen in de jeugdige leeftijdsklassen is het gevolg van het jongensoverschot bij de geboorte, dat ten gevolge van de meerdere sterfte onder de jongens op hogere leeftijden minder wordt. De hogere cijfers bij de vrouwen op hoge leeftijden vindt zijn oorzaak in het algemeen ouder worden van de vrouw, terwijl de schommelingen in de middelbare leeftijden, die ook van volkstelling tot volkstelling worden aangetroffen, verband houden met de grootere deelneming der mannen aan de migratie-beweging.

Laten we de volkstellingen van 1830 en 1840 buiten beschouwing, met zeer hoge cijfers voor de beneden 4-jarigen, dan zien we de verhoudingscijfers van die categorie van personen van 1840—1879 steeds toenemen bij de beide geslachten, waarna eene afnemning begint die vooral in de laatste periode zeer groot is geweest en die alleen gevolg is van de geringere geboorte.

De invloed der migratie-beweging, die in de verhoudingscijfers voor het Rijk niet zoo scherp aan het licht treedt, is zeer duidelijk waarneembaar bij vergelijking van de cijfers van den opbouw der bevolking voor de verschillende groepen van gemeenten; deze cijfers doen tevens zien, in welke leeftijdsgroepen de grootste mutatiën hebben plaats gehad.

In de groep der gemeenten met 5 000 en minder inwoners zijn bij de mannen in de eerste leeftijdsklassen tot 15 jaar de verhoudingscijfers veel hooger dan die voor het Rijk, gevolg van de hooge geboortecijfers, die grooter zijn naarmate de gemeenten kleiner worden. In de middelleeftijdsklassen van 15—44 jaar zijn ze lager dan die van het Rijk, als gevolg van den trek van die personen naar de groote gemeenten, terwijl zij in de hogere leeftijdsklassen weder hooger zijn, deels tengevolge van de soms betrekkelijk zeer lage cijfers in de middelklassen.

Bij de vrouwen vindt men ongeveer dezelfde uitkomsten, alleen gaan de hogere cijfers in de middelklassen hier tot 49 jaar.

Bij de groep van gemeenten van 5—20 000 inwoners zijn de cijfers voor de jeugdigen ook hoog, maar omvatten ook nog de leeftijdsklasse 15—20 jaar, vermoedelijk omdat in een groot aantal dier gemeenten inrichtingen van middelbaar onderwijs voorkomen en deze niet alleen vele jonge lieden van dien leeftijd vasthouden, maar ook een aantal 15—20-jarigen van de kleinere gemeenten, welke die onderwijsinrichtingen missen, naar zich toetrekken. In de middelleeftijden ook hier lage cijfers om ook in de hogere leeftijden weder hogere cijfers te geven.

De gemeenten van 20—50 000 zielen vertoonen zoo voor mannen als voor vrouwen hogere cijfers dan het Rijk van 0—40 jaar. Deze hogere cijfers voor de jeugdigen 0—15 jaar zullen ook hier nog het gevolg zijn van hooge geboortecijfers, omdat thans die groep een groot aantal gemeenten met een plattelandskarakter telt: Apeldoorn, Eindhoven, Emmen, Hilversum, Heerlen, Velzen, Hengelo, Kerkrade, Haarlemmermeer, Ede, Lonneker en Reden met eene bevolking van 376 975 of bijna $\frac{2}{5}$ van de bevolking der geheele groep. De hogere cijfers van de middelleeftijden zullen de invloed reeds ondervinden van den trek der plattelandsbevolking naar de steden. Dat de cijfers in de hoogste leeftijdsklassen lager zijn dan van het Rijk is een noodwendig gevolg van de wijze van berekening der verhoudingscijfers, die in totaal op 100 moeten uitkomen.

In de gemeenten boven 50 000 zielen, de 12 grootste, zijn de cijfers der jeugdigen vooral bij de vrouwen zeer laag, in de middelleeftijden zeer hoog (immigratie van het platteland), in de hogere leeftijdsklassen voor de mannen weer lagere cijfers, voor de vrouwen hogere cijfers dan voor het Rijk.

Dat de hogere verhoudingscijfers in de hogere leeftijdsklassen bij de mannen op het platteland lager zijn dan in de steden is niet alleen het gevolg van de betrekkelijk geringe bezetting der middelklassen, waarop hiervoor werd gewezen, maar houdt ook verband met de gunstiger levenskansen of beter gezegd met de kleinere sterftetekansen op het platteland dan in de steden onder de oudere mannen.

Volgens de laatst berekende sterftetafels waren die sterftekanssen toch als volgt:

	Voor het geheele Rijk.		Voor de gemeenten met 20 000 en meer inwoners.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
50 jaar	0.01009	0.00898	0.01141	0.00916
55 "	0.01512	0.01268	0.01708	0.01285
60 "	0.02266	0.01960	0.02532	0.01891
65 "	0.03447	0.03055	0.03747	0.02980
70 "	0.05442	0.04843	0.05769	0.04716
75 "	0.08621	0.07942	0.08920	0.07603
80 "	0.13360	0.12330	0.13510	0.12010

Bij de mannen zijn de sterftekanssen in de steden steeds hoger dan in het geheele Rijk, waaruit volgt, dat zij in de kleinere gemeenten geringer moeten zijn dan in het Rijk en nog veel kleiner dan in de steden. Voor de vrouwen is het op ééne uitzondering na, bij de 50-jarigen, juist anders om, maar dit klopt ook geheel met de hoge cijfers der meest bejaarde vrouwen in de steden van 20 000 en meer inwoners. Men houde daarbij in het oog, dat de lage cijfers in de gemeenten van 20—50 000 inwoners thans ook een groot aantal plattelandsgemeenten betreffen, die voor de sterftetafels (toestand in 1909) nog niet in die groep waren gebracht.

De cijfers der leeftijdsklassen eenigszins combineerend, wordt het volgende overzicht verkregen, waaruit het bovenstaande duidelijker zichtbaar is.

LEEFTIJDEN. Ages.	Het Rijk. <i>Le Royaume.</i>		Gemeenten met: <i>Communes de:</i>									
			5 000 en mlt- der inw.		5 001-20 000 inw.		20 001-50 000 inw.		50 001-100 000 inw.		meer dan 100 000 inw.	
	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
0—15 jaar	33.30	31.93	33.83	34.25	34.74	33.81	33.81	32.23	31.91	29.10	31.07	28.02
15—20 „	9.98	9.66	9.91	9.54	18.05	9.77	10.33	10.16	10.52	10.16	9.60	9.23
20—49 „	40.29	40.98	38.18	38.28	38.44	39.15	41.24	41.33	41.59	42.48	44.02	45.11
0—65 „	19.88	11.22	11.49	11.34	10.86	10.99	10.03	10.52	10.81	11.79	10.70	11.56
65 jaar en ouder	5.55	6.22	6.59	6.59	5.92	6.28	4.59	5.47	5.16	6.46	4.61	6.08

Voor al in de groep der grootste gemeenten is de overvulling der leeftijdsklasse van 20—49 bij beide geslachten aanzienlijk, die haar invloed vooral doet gevoelen bij de verhoudingscijfers der jeugdigen, doch ook bij de hoogst bejaarden.

Uit onderstaande tabel, die een overzicht geeft van den opbouw der bevolking van iedere provincie blijkt, dat iedere provincie haren eigenen opbouw heeft, die mede wordt beheerscht door de mate, waarin de verschillende gemeentegroepen in haar zijn vertegenwoordigd.

PROVINCIEËN.	ben. 5 jaar.		5—14 jaar.		15—29 jaar.		30—49 jaar.		50—64 jaar.		65—79 jaar.		80 j. en ouder.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Noordbrabant	12.52	12.37	22.63	22.29	25.82	25.39	22.45	22.91	10.90	10.93	5.15	5.30	0.62	0.81
Gelderland	11.45	11.18	22.17	21.68	25.84	25.54	22.99	23.51	11.44	11.63	5.35	5.58	0.77	0.88
Zuidholland	11.57	10.64	22.04	20.81	27.05	26.72	24.21	25.08	10.21	10.84	4.33	5.07	0.59	0.83
Noordholland	10.73	9.88	19.82	18.61	27.18	26.84	25.83	26.57	11.19	11.79	4.67	5.46	0.59	0.85
Zeeland	10.72	10.27	21.18	20.50	25.91	25.90	23.88	24.32	11.92	12.04	5.39	5.78	1.06	1.20
Utrecht	11.59	10.80	21.85	20.38	26.66	26.40	23.30	24.49	11.09	11.55	4.82	5.50	0.70	0.88
Friesland	11.22	10.78	21.04	20.19	24.62	24.88	23.50	23.91	12.22	12.16	6.38	6.77	1.01	1.30
Overijsel	11.51	11.18	21.64	21.60	26.67	26.86	23.42	23.61	11.18	11.08	4.88	4.92	0.69	0.74
Groningen	11.48	10.88	21.89	21.07	26.51	25.93	23.00	23.50	10.92	11.50	5.36	5.98	0.84	1.13
Drente	14.07	14.18	23.05	23.45	25.77	26.14	21.36	21.42	10.37	9.73	4.72	4.41	0.67	0.66
Limburg	12.87	13.09	23.34	23.43	26.04	25.83	23.66	22.72	9.40	9.82	4.16	4.50	0.52	0.60
Het Rijk	11.61	11.04	21.69	20.88	26.42	26.23	23.85	24.41	10.88	11.22	4.86	5.35	0.69	0.87

De jeugdigen vertoonen hoge cijfers in Noordbrabant en Limburg, maar vooral in Drente tengevolge van hoge geboortecijfers, resp. van 1916—1920 30.44, 30.24 en 32.59 tegen 25.96 in het geheele Rijk. Drente is het hoogst, omdat daar bij hoge geboortecijfers geringe kindersterfte voorkomt; lage cijfers worden aangetroffen in Noordholland en Zeeland door lage geboortecijfers, gem. resp. 23.10 en 24.34 tegen 25.98 in het geheele Rijk.

De 5- tot 14-jarigen zijn hoog in Noordbrabant en Drente, maar vooral in Limburg. Voor Drente nog alleen door de hoge geboortecijfers in verband met de kleine kindersterfte, voor de beide andere provinciën mede in verband met het groot aantal onderwijsinrichtingen vooral in Limburg.

De 15—29-jarige mannen zijn het sterkst vertegenwoordigd in de provinciën met universiteiten, de beide Hollanden, Utrecht en Groningen, maar ook in Overijsel en Limburg; in dit laatste gewest zijn een aantal seminariën gevestigd, waarvan de leerlingen in die leeftijdsklassen vallen. Bij de vrouwen worden de hoogste cijfers aangetroffen in de provinciën met de groote steden, de beide Hollanden en Utrecht. Ook hier heeft Overijsel een hoog cijfer, het groot aantal fabrieken, waarin vrouwen en meisjes arbeiden zal daaraan waarschijnlijk wel niet vreemd zijn. Aan personen van 30—49 jaar van beide geslachten zijn de beide Hollanden het rijkst, Drente het armst. In de hoogere leeftijdsklassen schommelen de cijfers om het gemiddelde voor het Rijk, maar heeft Friesland de hoogste, Limburg en Drente de laagste cijfers. Friesland staat in al de jongere leeftijdsklassen soms ver beneden het Rijk en moet dus in de hoogere leeftijdsklassen wel hoge cijfers aanwijzen; met Limburg en Drente is juist het tegenovergestelde het geval.

Aan de door Prof. van Pesch berekende sterftetafels over de perioden van vóór 1910/20 en uit die door Prof. Muller berekend over de periode 1910/20 worden nog de volgende belangrijke cijfers ontleend, die aanwijzen hoe tengevolge der verbetering van het sterftecijfer de gemiddelde levensduur voor verschillende leeftijdsgroepen, sedert het tijdvak 1870/9, is gestegen.

Gemiddelde levensduur op verschillende leeftijden.
Durée moyenne de la vie aux différents ages.

LEEFTIJDEN. Ages.	Mannen. <i>Hommes.</i>					Vrouwen. <i>Femmes.</i>				
	1870-'79	1880-'89	1890-'99	1900-'09	1910-'20	1870-'79	1880-'89	1890-'99	1900-'09	1910-'20
0 jaar	38.4	42.5	46.2	51.0	55.1	40.7	45.0	49.0	53.4	57.1
5 „	50.9	53.8	55.5	58.3	59.5	51.6	54.8	56.8	59.4	60.2
10 „	48.0	50.4	51.7	54.3	55.4	48.7	51.5	53.0	55.4	56.0
15 „	44.0	46.2	47.5	49.8	50.9	44.9	47.4	48.9	51.0	51.7
20 „	40.3	42.3	43.4	45.7	46.7	41.2	43.5	44.8	46.9	47.5
25 „	37.1	38.8	39.7	41.8	42.8	37.7	39.7	40.9	42.8	43.5
30 „	33.7	35.1	35.9	37.8	38.8	34.3	36.1	37.1	38.8	39.5
35 „	30.1	31.3	32.0	33.6	34.6	31.1	32.6	33.3	34.8	35.4
40 „	26.5	27.6	28.1	29.5	30.5	27.9	29.2	29.7	30.8	31.4
45 „	23.0	24.0	24.3	25.6	26.4	24.5	25.7	26.0	26.9	27.4
50 „	19.6	20.5	20.7	21.8	22.4	21.0	21.9	22.2	22.9	23.4
55 „	16.4	17.1	17.3	18.1	18.6	17.4	18.3	18.5	19.1	19.4
60 „	13.3	13.9	14.0	14.7	15.1	14.1	14.8	15.0	15.5	15.9
65 „	10.6	11.1	11.1	11.6	11.9	11.0	11.7	11.8	12.3	12.5
70 „	8.2	8.5	8.6	8.9	9.1	8.4	9.0	9.0	9.4	9.6
75 „	6.1	6.4	6.4	6.7	6.8	6.3	6.7	6.8	7.0	7.2
80 „	4.6	4.7	4.7	4.9	5.0	4.7	4.9	5.0	5.2	5.3
85 „	3.3	3.5	3.4	3.5	3.5	3.4	3.5	3.6	3.7	3.8

Uit deze cijfers blijkt in de eerste plaats, dat de vrouwen in alle leeftijden en in alle genoemde perioden eenen grooteren levensduur hebben dan de mannen en in de tweede plaats,

dat bij beide geslachten een aanmerkelijke verhooging van den gemiddelden levensduur in alle leeftijden te constateeren valt, tusschen 1870/9 en 1910/20, die met uitzondering voor de 0-jarigen in het laatste tijdvak niet groot is geweest vermoedelijk ten gevolge van de groote sterfte in 1918 en 1919 aan griep. Die vermeerdering beliep sedert 1870/9:

Mannen.		Vrouwen.	
0 jaar	45 jaar	0 jaar	45 jaar
16.7	3.4	16.4	2.9
5 „ 8.6	50 „ 2.8	5 „ 8.6	50 „ 2.4
10 „ 7.4	55 „ 2.2	10 „ 7.3	55 „ 2.0
15 „ 6.9	60 „ 1.8	15 „ 6.8	60 „ 1.8
20 „ 6.4	65 „ 1.3	20 „ 6.3	65 „ 1.5
25 „ 5.7	70 „ 0.9	25 „ 5.8	70 „ 1.2
30 „ 5.1	75 „ 0.7	30 „ 5.2	75 „ 0.9
35 „ 4.5	80 „ 0.4	35 „ 4.3	80 „ 0.6
40 „ 4.0	85 „ 0.2	40 „ 3.5	85 „ 0.4

Kon bij de uitkomsten der vorige volkstelling worden geconstateerd, dat de levensduur van de vrouw, met uitzondering van de 40-, 45- en 50-jarige vrouwen overal meer was verlengd dan bij de mannen, in het laatste 11-jarige tijdvak is die verlenging, met uitzondering van de boven 65-jarige vrouwen, schier overal kleiner dan die der mannen geweest. Voor de boven 15-jarigen houdt dit misschien verband met het in grooter mate deelnemen der vrouw aan het bedrijfsleven, waardoor zij aan invloeden werden blootgesteld, die door den man reeds vroeger waren ondervonden.

De grootere verlenging van den levensduur bij de jongens dan bij de meisjes moet het gevolg zijn van een grootere afnemng der jongenssterfte dan die der meisjes.

In de jaren 1900/9 en 1910/20 waren de sterftetekansen der 0-4-jarigen naar het geslacht de volgende:

	1900-'09.	1910-'20.	Vershil.	1900-'09.	1910-'20.	Vershil.
	Jongens.			Meisjes.		
0 jaar . . .	0.14046	0.10184	0.03862	0.11769	0.08256	0.03513
1 „ . . .	0.03555	0.02843	0.00712	0.03422	0.02716	0.00706
2 „ . . .	0.01665	0.01152	0.00513	0.01571	0.01075	0.00496
3 „ . . .	0.00916	0.00724	0.00192	0.00820	0.00666	0.00154
4 „ . . .	0.00654	0.00515	0.00139	0.00595	0.00493	0.00102
Gemiddeld	0.04167	0.03084	0.01083	0.03635	0.02641	0.00994

Hieruit blijkt duidelijk dat in de eerste 4 levensjaren de sterftetekansen der jongens meer zijn afgenomen dan die der meisjes.

In achterstaand diagram wordt de opbouw der bevolking naar vijf-jarige leeftijdsklassen, mede in verband naar den burgerlijken staat, voorgesteld voor het Rijk en de vijf groepen van gemeenten volgens de jongste volkstelling. Voor gelijksoortige figuren, volgens de uitkomsten van vroegere volkstellingen, wordt verwezen naar de „Inleidingen tot de uitkomsten der achtste en der negende volkstelling” en naar het door de vroegere Centrale Commissie voor de Statistiek bewerkte „Overzicht van de uitkomsten der volkstelling van 1889 in vergelijking met die van vorige volkstellingen”.

De volgende tabellen geven daarvan in verhoudingsgetallen een cijfermatig overzicht; beneden 15 jaar komen slechts enkele gevallen van gehuwd zijn voor.

Betrekkelijk aantal personen van elken burgerlijken staat, voorkomende op 10 000 van iedere leeftijdperiode bij de verschillende volkstellingen voor het Rijk en voor de jongste volkstelling ook voor de 5 groepen van gemeenten.

Répartition de la population d'après l'état civil dans les diverses classes d'âge par 10 000 du total de chaque classe d'âge.

TIJDSTIPPEN DER VOLKSTELLINGEN. Dates et années des recensements.	LEEFTIJDEN. ¹⁾ Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		In Weduwenstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bed. Pers. séparés de corps et de biens.	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
1 Januari 1830.	15-19 jaar . . .	9 084	9 035	16	64	—	1	—	—	—	—
	20-24 „ . . .	8 036	8 091	1 043	1 874	21	34	—	—	—	—
	25-29 „ . . .	5 649	4 937	4 254	4 919	97	144	—	—	—	—
	30-34 „ . . .	3 116	2 938	6 678	6 720	206	342	—	—	—	—
	35-39 „ . . .	1 976	2 048	7 711	7 318	313	634	—	—	—	—
	40-44 „ . . .	1 436	1 619	8 103	7 335	461	1 046	—	—	—	—
	45-49 „ . . .	1 138	1 365	8 213	7 081	649	1 554	—	—	—	—
	50-64 „ . . .	1 008	1 194	7 643	5 782	1 349	3 024	—	—	—	—
65 jaar en ouder.	996	1 133	5 521	3 066	3 483	5 801	—	—	—	—	
1 Januari 1840.	15-19 jaar . . .	9 984	9 943	16	56	—	1	—	—	—	—
	20-24 „ . . .	9 026	8 178	962	1 793	12	29	—	—	—	—
	25-29 „ . . .	5 815	4 940	4 108	4 943	77	117	—	—	—	—
	30-34 „ . . .	3 236	2 960	6 598	6 754	165	286	—	—	—	—
	35-39 „ . . .	2 049	2 069	7 682	7 379	269	552	—	—	—	—
	40-44 „ . . .	1 462	1 655	8 134	7 418	403	927	—	—	—	—
	45-49 „ . . .	1 190	1 435	8 224	7 159	586	1 406	—	—	—	—
	50-64 „ . . .	1 038	1 309	7 680	5 792	1 282	2 809	—	—	—	—
65 jaar en ouder.	992	1 146	5 488	2 966	3 520	5 889	—	—	—	—	
19 November 1849.	15-19 jaar . . .	9 987	9 938	13	61	—	1	—	—	—	—
	20-24 „ . . .	9 364	8 662	623	1 309	13	29	—	—	—	—
	25-29 „ . . .	6 524	5 674	3 393	4 190	83	136	—	—	—	—
	30-34 „ . . .	3 727	3 248	6 059	6 413	214	339	—	—	—	—
	35-39 „ . . .	2 198	2 092	7 454	7 294	348	614	—	—	—	—
	40-44 „ . . .	1 519	1 654	7 983	7 390	498	956	—	—	—	—
	45-49 „ . . .	1 264	1 455	8 034	7 086	702	1 459	—	—	—	—
	50-54 „ . . .	1 062	1 355	7 931	6 552	1 007	2 093	—	—	—	—
55-59 „ . . .	982	1 303	7 604	5 836	1 414	2 861	—	—	—	—	
60-64 „ . . .	933	1 306	7 021	4 767	2 046	3 927	—	—	—	—	
65-69 „ . . .	886	1 259	6 427	3 853	2 687	4 888	—	—	—	—	
70-74 „ . . .	872	1 208	5 327	2 849	3 801	5 943	—	—	—	—	
75-79 „ . . .	916	1 169	4 421	2 024	4 663	6 806	—	—	—	—	
80 jaar en ouder.	889	1 210	3 274	1 163	5 837	7 627	—	—	—	—	
31 December 1859.	15-19 jaar . . .	9 987	9 937	13	62	—	1	—	—	—	—
	20-24 „ . . .	9 358	8 539	630	1 434	11	26	—	—	—	—
	25-29 „ . . .	6 331	5 370	3 587	4 510	80	118	—	—	—	—
	30-34 „ . . .	3 559	3 114	6 260	6 603	178	279	—	—	—	—
	35-39 „ . . .	2 224	2 146	7 476	7 337	296	511	—	—	—	—
	40-44 „ . . .	1 659	1 694	7 895	7 416	442	884	—	—	—	—
	45-49 „ . . .	1 295	1 431	8 058	7 165	642	1 395	—	—	—	—
	50-54 „ . . .	1 131	1 315	7 906	6 673	959	2 004	—	—	—	—
55-59 „ . . .	1 034	1 270	7 564	5 882	1 396	2 840	—	—	—	—	
60-64 „ . . .	949	1 266	6 992	4 948	2 055	3 778	—	—	—	—	
65-69 „ . . .	904	1 264	6 266	3 948	2 825	4 781	—	—	—	—	
70-74 „ . . .	885	1 256	5 257	2 809	3 853	5 928	—	—	—	—	
75-79 „ . . .	820	1 164	4 378	1 925	4 802	6 909	—	—	—	—	
80 jaar en ouder.	862	1 144	3 033	1 176	6 105	7 676	—	—	—	—	
1 December 1869.	15-19 jaar . . .	9 978	9 922	22	77	—	1	—	—	—	—
	20-24 „ . . .	9 256	8 317	735	1 660	8	22	—	—	—	—
	25-29 „ . . .	6 027	4 988	3 911	4 905	59	101	—	—	—	—
	30-34 „ . . .	3 381	2 917	6 468	6 840	147	233	—	—	—	—
	35-39 „ . . .	2 114	2 034	7 640	7 530	238	422	—	—	—	—
	40-44 „ . . .	1 571	1 637	8 076	7 616	342	730	—	—	—	—
	45-49 „ . . .	1 312	1 432	8 157	7 422	517	1 124	—	—	—	—
	50-54 „ . . .	1 233	1 372	7 951	6 832	802	1 774	—	—	—	—
55-59 „ . . .	1 112	1 274	7 681	6 094	1 192	2 608	—	—	—	—	
60-64 „ . . .	1 086	1 274	7 094	5 207	1 805	3 497	—	—	—	—	
65-69 „ . . .	1 023	1 303	6 283	4 099	2 678	4 581	—	—	—	—	
70-74 „ . . .	947	1 269	5 249	3 075	3 793	5 643	—	—	—	—	
75-79 „ . . .	1 030	1 468	4 220	1 970	4 738	6 552	—	—	—	—	
80 jaar en ouder.	711	1 036	3 021	1 089	6 259	7 871	—	—	—	—	

¹⁾ In de niet vermelde leeftijdsgroepen is de geheele bevolking ongehuwd, of is het aandeel der andere rubrieken te klein om in dezen staat te worden opgenomen.

TIJDSTIPPEN DER VOLKSTELLINGEN. Dates et années des recensements.	LEEFTIJDEN. ¹⁾ Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		In Weduwenstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bed. Pers. séparées de corps et de biens.	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
		31 December 1879.	15-19 jaar . . .	9 983	9 899	17	100	—	1	—	—
	20-24 " . . .	9 005	7 834	987	2 143	7	21	—	—	—	—
	25-29 " . . .	5 355	4 258	4 580	5 639	63	97	1	1	—	1
	30-34 " . . .	2 965	2 588	6 891	7 192	138	209	3	6	3	5
	35-39 " . . .	1 997	1 881	7 783	7 726	212	376	4	10	4	7
	40-44 " . . .	1 558	1 577	8 117	7 773	314	630	6	13	5	8
	45-49 " . . .	1 285	1 402	8 249	7 580	452	996	7	13	6	9
	50-54 " . . .	1 160	1 312	8 137	7 065	688	1 601	7	13	8	9
	55-59 " . . .	1 096	1 255	7 853	6 437	1 036	2 284	7	14	7	10
	60-64 " . . .	1 107	1 277	7 271	5 377	1 604	3 327	7	11	11	8
	65-69 " . . .	1 024	1 238	6 501	4 225	2 463	4 519	5	9	8	9
	70-74 " . . .	1 013	1 253	5 424	3 133	3 549	5 597	4	10	10	7
	75-79 " . . .	942	1 252	4 205	2 017	4 845	6 721	3	7	5	2
	80 jaar en ouder.	837	1 223	2 740	1 055	6 419	7 717	1	4	3	2
31 December 1889.	15-19 jaar . . .	9 982	9 900	17	98	1	2	—	—	—	—
	20-24 " . . .	8 960	7 846	1 031	2 130	8	20	—	2	1	1
	25-29 " . . .	5 466	4 465	4 472	5 434	56	89	4	9	2	3
	30-34 " . . .	3 010	2 620	6 842	7 147	135	206	9	20	5	8
	35-39 " . . .	1 978	1 848	7 784	7 736	218	382	13	22	7	12
	40-44 " . . .	1 554	1 605	8 094	7 710	329	649	16	23	8	13
	45-49 " . . .	1 351	1 405	8 144	7 576	475	979	16	25	14	15
	50-54 " . . .	1 228	1 323	8 055	7 161	689	1 476	16	24	12	17
	55-59 " . . .	1 118	1 269	7 859	6 492	994	2 198	14	23	15	18
	60-64 " . . .	1 055	1 261	7 411	5 559	1 507	3 144	12	20	15	16
	65-69 " . . .	1 013	1 225	6 677	4 554	2 284	4 188	10	22	16	11
	70-74 " . . .	1 035	1 245	5 661	3 348	3 284	5 383	11	16	9	8
	75-79 " . . .	947	1 188	4 448	2 154	4 585	6 640	6	12	14	6
	80 jaar en ouder.	857	1 183	2 837	1 056	6 300	7 747	2	10	14	4
31 December 1899.	15-19 jaar . . .	9 981	9 893	19	106	—	1	—	—	—	—
	20-24 " . . .	8 902	7 858	1 089	2 113	7	15	1	2	1	2
	25-29 " . . .	5 301	4 408	4 645	5 503	45	73	5	11	4	5
	30-34 " . . .	2 846	2 655	7 030	7 141	107	173	12	24	5	7
	35-39 " . . .	1 955	2 000	7 846	7 636	173	321	18	31	8	12
	40-44 " . . .	1 568	1 674	8 120	7 697	274	573	24	40	14	16
	45-49 " . . .	1 338	1 424	8 191	7 585	427	927	28	45	16	19
	50-54 " . . .	1 219	1 369	8 065	7 136	671	1 431	28	40	17	24
	55-59 " . . .	1 187	1 276	7 815	6 542	1 001	2 123	24	40	23	19
	60-64 " . . .	1 102	1 236	7 374	5 747	1 486	2 964	21	34	17	19
	65-69 " . . .	1 017	1 217	6 718	4 615	2 223	4 121	22	31	20	16
	70-74 " . . .	971	1 223	5 699	3 410	3 298	5 329	16	22	16	16
	75-79 " . . .	906	1 200	4 547	2 324	4 520	6 447	14	23	13	6
	80 jaar en ouder.	897	1 210	3 000	1 163	6 076	7 664	8	11	19	12
31 December 1909.	15-19 jaar . . .	9 986	9 894	14	106	—	—	—	—	—	—
	20-24 " . . .	8 874	7 750	1 118	2 233	5	11	2	4	1	2
	25-29 " . . .	5 111	4 244	4 839	5 679	37	53	10	19	3	5
	30-34 " . . .	2 704	2 576	7 181	7 253	89	132	21	32	5	7
	35-39 " . . .	1 806	1 961	8 017	7 736	143	250	26	42	8	11
	40-44 " . . .	1 440	1 712	8 280	7 765	230	455	39	53	10	15
	45-49 " . . .	1 311	1 556	8 285	7 605	351	763	39	56	14	19
	50-54 " . . .	1 216	1 422	8 162	7 254	570	1 236	41	63	20	25
	55-59 " . . .	1 137	1 300	7 913	6 603	891	1 923	38	58	21	26
	60-64 " . . .	1 076	1 289	7 433	5 789	1 434	2 850	36	50	20	22
	65-69 " . . .	1 084	1 229	6 746	4 784	2 165	3 924	33	42	21	21
	70-74 " . . .	984	1 201	5 766	3 619	3 213	5 134	21	34	15	12
	75-79 " . . .	863	1 161	4 630	2 438	4 471	6 364	21	28	14	9
	80 jaar en ouder.	820	1 171	2 986	1 155	6 172	7 655	13	16	9	3
31 December 1920.	15-19 jaar . . .	9 978	9 843	22	157	—	—	—	—	—	—
	20-24 " . . .	8 770	7 476	1 221	2 494	7	15	3	11	1	3
	25-29 " . . .	4 950	4 003	4 980	5 888	49	70	16	33	5	6
	30-34 " . . .	2 440	2 443	7 413	7 351	107	146	32	51	8	9
	35-39 " . . .	1 660	1 913	8 138	7 777	153	239	39	58	10	13
	40-44 " . . .	1 374	1 685	8 338	7 837	228	393	47	69	13	16
	45-49 " . . .	1 236	1 549	8 365	7 712	333	641	48	76	17	22
	50-54 " . . .	1 146	1 481	8 278	7 366	504	1 048	51	77	22	28
	55-59 " . . .	1 130	1 418	8 002	6 802	791	1 670	51	81	27	29
	60-64 " . . .	1 109	1 374	7 558	5 951	1 260	2 567	47	80	25	28
	65-69 " . . .	1 069	1 278	6 841	4 902	2 023	3 724	41	71	26	25
	70-74 " . . .	993	1 267	5 869	3 680	3 076	4 985	39	50	22	17
	75-79 " . . .	939	1 186	4 625	2 459	4 392	6 297	28	46	16	12
	80 jaar en ouder.	825	1 109	3 005	1 233	6 146	7 618	16	33	8	7

¹⁾ Zie de noot op blz. 99.

TIJDSTIPPEN DER VOLKSTELLINGEN. Dates et années des recensements.	LEEFTIJDEN. ¹⁾ Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		In Weduwenstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bed. Pers. séparées de corps et de biens.	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
		31 December 1920.	15-19 jaar . . .	9 977	9 812	23	186	—	1	—	—
	20-24 " . . .	8 554	7 421	1 423	2 533	8	15	7	25	4	5
	25-29 " . . .	4 598	4 189	5 304	5 653	52	75	39	72	7	11
	30-34 " . . .	2 123	2 725	7 684	6 984	104	157	74	116	15	18
	35-39 " . . .	1 358	2 185	8 387	7 410	189	249	96	133	20	24
	40-44 " . . .	1 061	1 899	8 597	7 496	199	414	113	161	29	29
	45-49 " . . .	934	1 753	8 624	7 330	287	702	117	175	38	40
	50-54 " . . .	842	1 626	8 542	6 963	449	1 190	125	171	42	50
	55-59 " . . .	808	1 527	8 299	6 381	728	1 870	113	173	51	50
	60-64 " . . .	775	1 502	7 889	5 398	1 181	2 870	109	181	46	49
	65-69 " . . .	771	1 374	7 154	4 371	1 941	4 034	93	174	42	47
	70-74 " . . .	577	1 376	6 280	3 200	3 007	5 293	93	101	42	30
	75-79 " . . .	601	1 352	4 889	2 118	4 414	6 410	76	99	21	20
	80 jaar en ouder.	556	1 339	3 277	1 063	6 108	7 526	44	59	16	13
Gemeenten met meer dan 100 000 inwoners.											
31 December 1920.	15-19 jaar . . .	9 909	9 863	31	137	—	—	—	—	—	—
	20-24 " . . .	8 725	7 752	1 207	2 220	5	11	3	9	—	3
	25-29 " . . .	4 703	4 354	5 221	5 544	51	65	17	31	9	5
	30-34 " . . .	2 152	2 755	7 080	7 042	110	150	39	46	10	8
	35-39 " . . .	1 444	2 168	8 362	7 513	138	246	44	63	11	10
	40-44 " . . .	1 175	1 948	8 525	7 560	225	403	57	71	18	17
	45-49 " . . .	1 004	1 777	8 588	7 405	328	719	59	71	21	29
	50-54 " . . .	928	1 746	8 492	7 027	487	1 084	69	108	24	35
	55-59 " . . .	906	1 752	8 195	6 311	778	1 803	80	92	41	42
	60-64 " . . .	924	1 709	7 727	5 482	1 247	2 680	72	89	30	40
	65-69 " . . .	884	1 576	6 957	4 558	2 051	3 771	65	80	44	20
	70-74 " . . .	829	1 496	6 016	3 304	3 067	5 117	60	63	28	20
	75-79 " . . .</										

TIJDSTIPPEN DER VOLKSTELLINGEN. Dates et années des recensements.	LEEFTIJDEN. 1) Ages.	Ongehuwd. Célibataires.		Gehuwd. Mariés.		In Weduwenstaat. Veufs et veuves.		Gescheiden van echt. Divorcés.		Gescheiden van tafel en bed. Pers. séparés de corps et de biens.	
		M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.	M. H.	V. F.
		Gemeenten met 5000 en minder inwoners.									
15-19 jaar		9 982	9 870	18	130	—	—	—	—	—	—
20-24 "		9 013	7 599	980	2 381	5	16	2	3	—	2
25-29 "		5 537	4 037	4 415	5 888	43	64	3	8	2	3
30-34 "		3 061	2 399	6 825	7 454	102	128	8	16	3	4
35-39 "		2 145	1 791	7 674	7 065	164	222	12	16	4	4
40-44 "		1 811	1 580	7 923	8 028	245	367	14	19	5	5
45-49 "		1 661	1 473	7 950	7 922	367	572	17	23	5	10
50-54 "	31 December 1920.	1 521	1 398	7 899	7 630	550	942	19	21	10	9
55-59 "		1 482	1 317	7 620	7 130	867	1 511	19	30	12	12
60-64 "		1 453	1 282	7 173	6 277	1 336	2 402	21	24	17	15
65-69 "		1 401	1 211	6 499	5 254	2 070	3 498	17	22	14	15
70-74 "		1 266	1 142	5 557	3 997	3 144	4 830	19	24	13	7
75-79 "		1 180	1 029	4 424	2 687	4 873	6 257	16	22	7	5
80 jaar en ouder.		982	910	2 902	1 420	6 103	7 643	9	19	4	8

Bij de beschouwingen, naar aanleiding van de cijfers betreffende de verdeling der bevolking naar den burgerlijken staat voor het Rijk, is er op gewezen, dat voor de beide geslachten, sedert 1849, eene afneming der cijfers voor de ongehuwden plaats had en eene stijging voor de gehuwden, die na 1879, voor de vrouwen tot 1899, voor de mannen tot 1889, voor eene tegenovergestelde beweging plaats maakte, om na die laatstgenoemde jaren weder tot den toestand van vóór 1879 terug te keeren. De schommelende beweging doet zich in de verschillende leeftijdsklassen verschillend voor. De stijging van het aandeel der gehuwden en de daling van dat der ongehuwden van 1849-1879 doen zich het sterkst gelden in de jeugdige huwbare leeftijdsklassen. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in het jonger huwen, wat althans voor de vrouwen reeds gebleken is (zie blz. 32/3) uit de voortdurende toeneming sedert 1849 van het relatief aantal gehuwden beneden 35 jaar in % van het totaal gehuwden beneden 50 jaar. De geringe daling van dat aantal in de laatste 10-jarige periode is meer het gevolg van de geringere sterfte onder de ouderen, wyl het jonger huwen ook in die periode zich heeft voortgezet.

Ook bij de mannen is het relatief aantal jongeren onder de gehuwden, althans sedert 1859 steeds stijgende. Bij de verschillende volkstellingen, van 1849 af, werden geteld gehuwde mannen beneden 35 jaar in % van het totaal aantal gehuwde mannen:

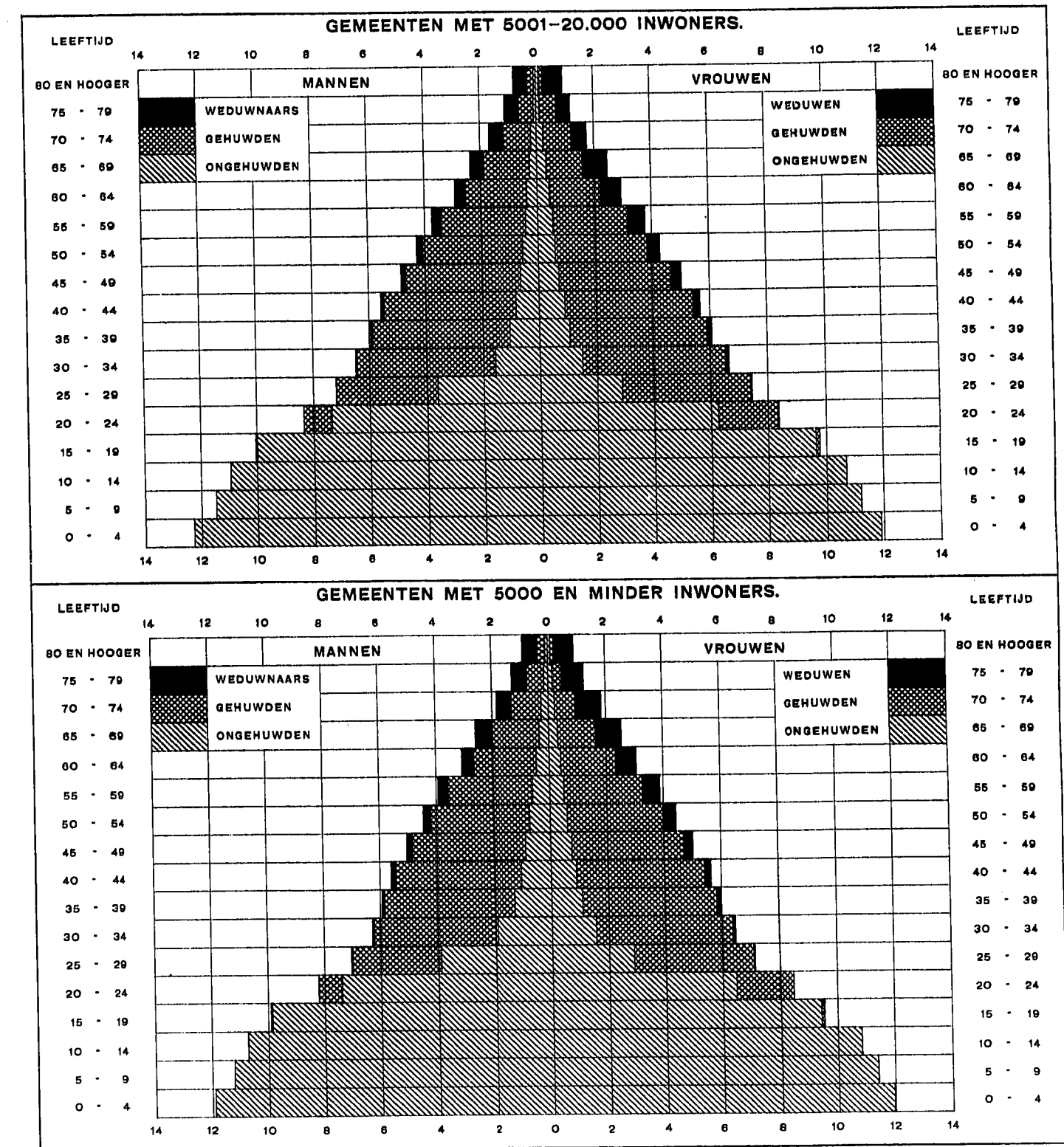
1849 . . .	25.—	1889 . . .	25.29
1859 . . .	23.13	1899 . . .	27.19
1869 . . .	24.70	1909 . . .	28.—
1879 . . .	24.84	1920 . . .	27.84

Ook hier is de teruggang van de laatste periode het gevolg van de geringere sterfte onder de oudere gehuwde mannen, want ook in die periode is het jonger huwen, althans beneden 35 jaar stijgend: in 1900/9 84.88 % en in 1910/20 85.49 % van het totaal der huwende mannen.

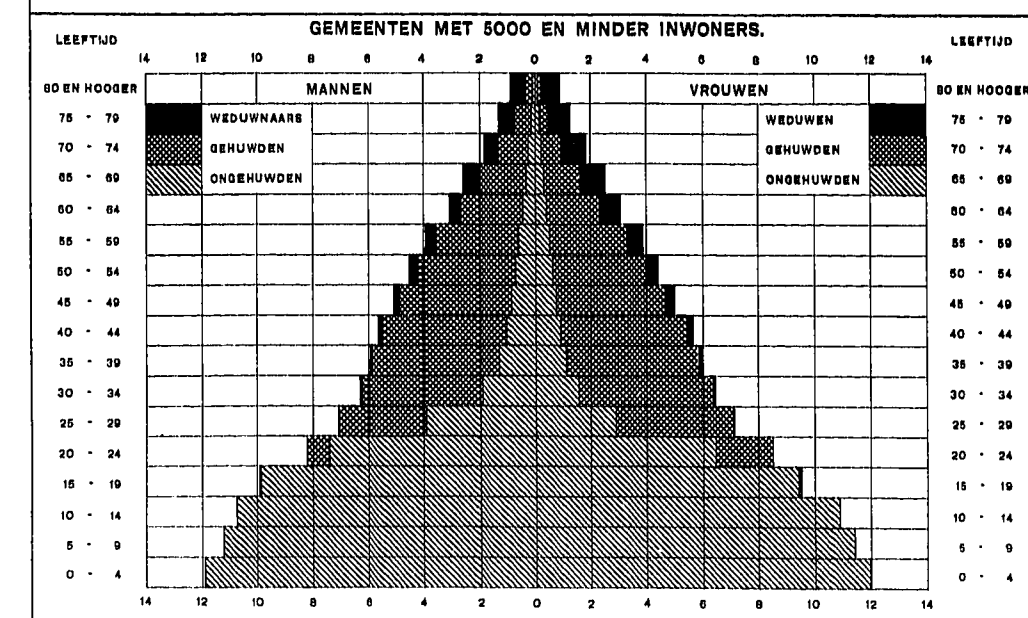
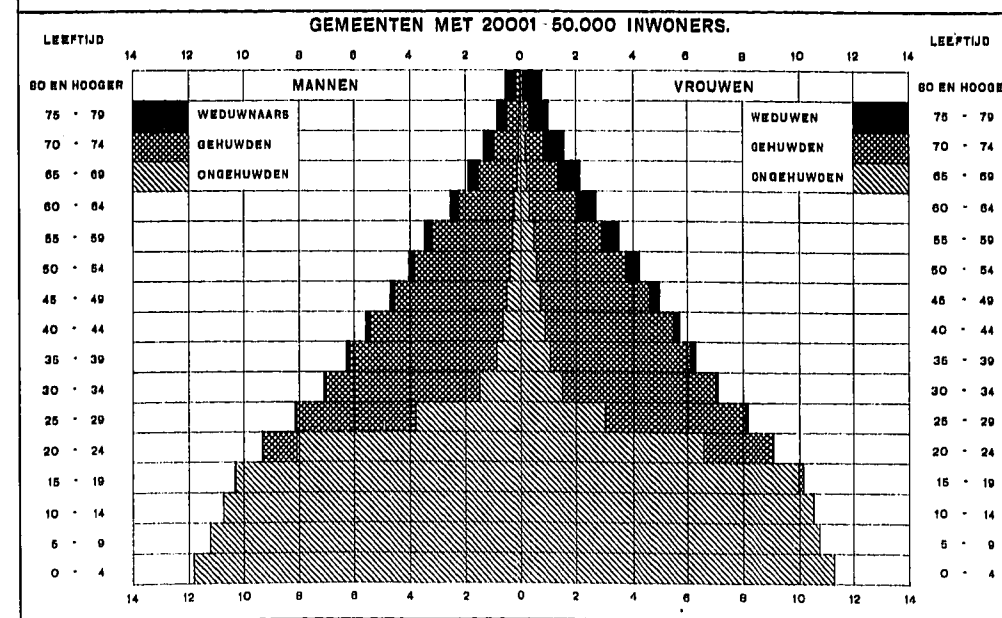
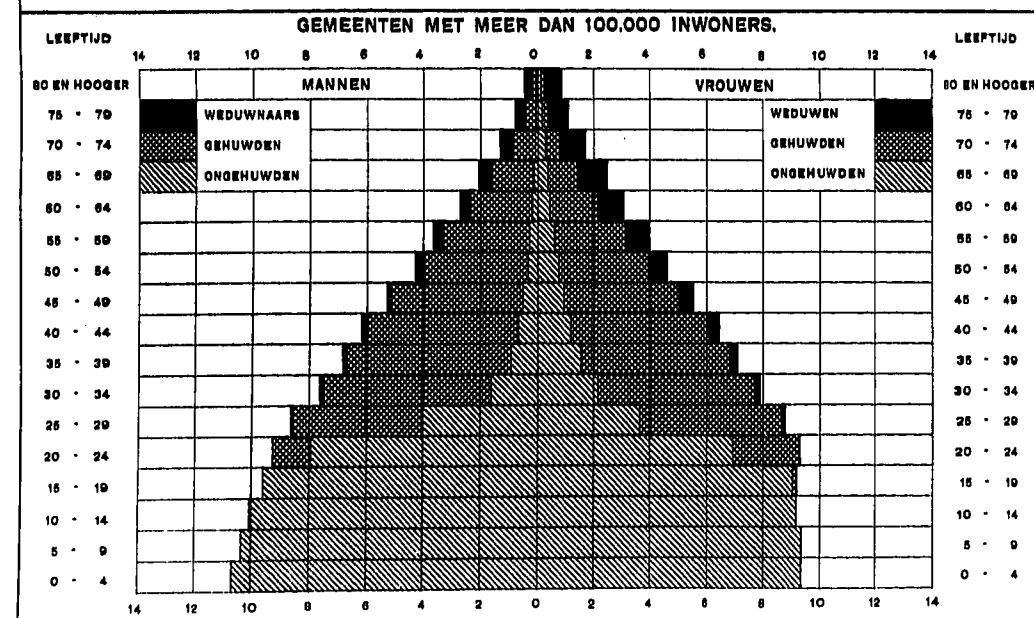
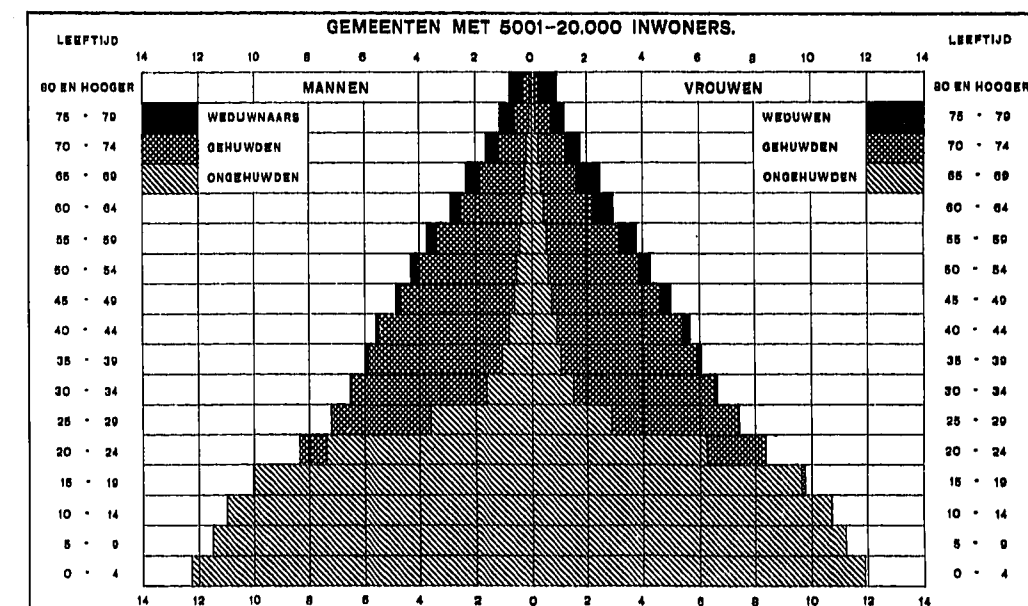
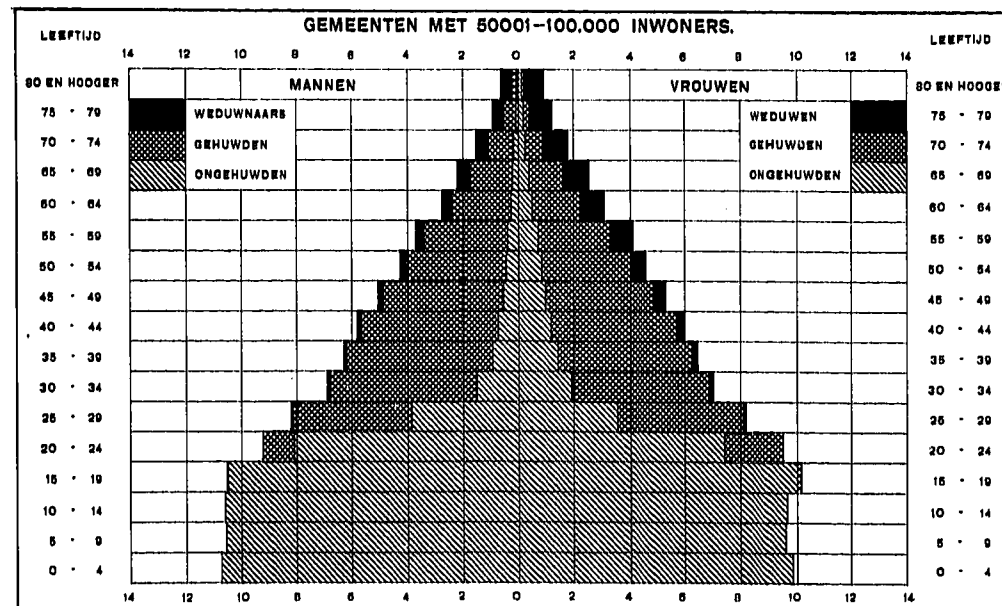
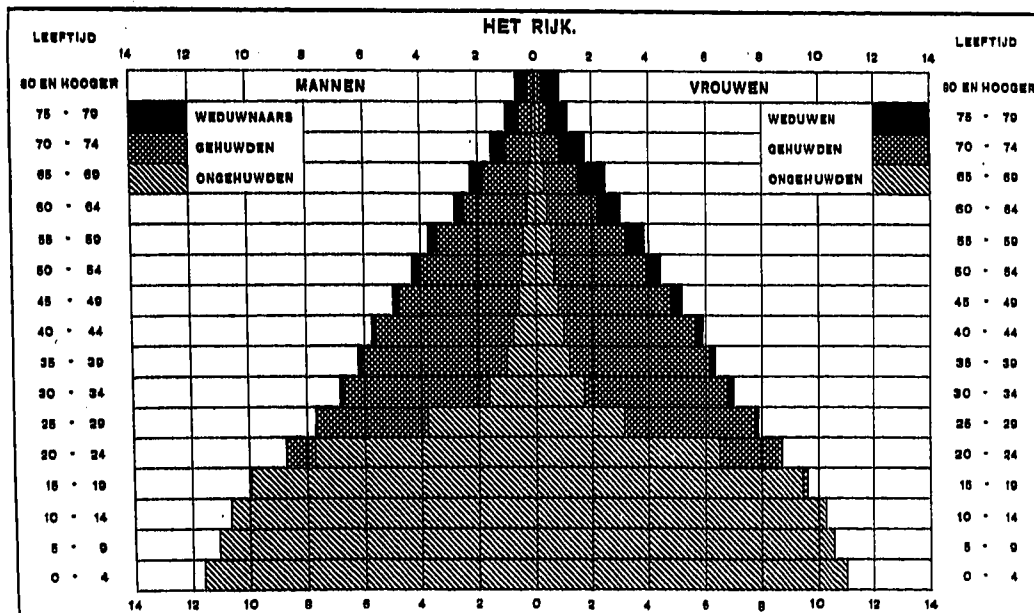
De volgende cijfers geven sedert 1850 een overzicht van de huwendes naar den leeftijd bij beide geslachten, waaruit de toeneming der jonge huwelijken ten duidelijkste blijkt.

1) Zie de noot op blz. 99.

ROCENTEN DER BEVOLKING IBER 1920.

OPBOUW DER BEVOLKING NAAR GESLACHT, LEEFTIJD EN BURGERLIJKEN STAAT IN PROCENTEN DER BEVOLKING VOOR HET RIJK EN DE 5 GROEPEN VAN GEMEENTEN OP 31 DECEMBER 1920.

Aantal huwenden naar den leeftijd in % van het totaal der huwenden.
Nombre de personnes concluant un mariage d'après l'âge en pourcent du total.

LEEF TIJ DEN. Ages.	Man- nen. Hom- mes.	Vrou- wen. Fem- mes.	Man- nen. Hom- mes.	Vrou- wen. Fem- mes.	Man- nen. Hom- mes.	Vrou- wen. Fem- mes.	Man- nen. Hom- mes.	Vrou- wen. Fem- mes.	Man- nen. Hom- mes.	Vrou- wen. Fem- mes.	Man- nen. Hom- mes.	Vrou- wen. Fem- mes.	Man- nen. Hom- mes.	Vrou- wen. Fem- mes.
	1850—1859.		1860—1869.		1870—1879.		1880—1889.		1890—1899.		1900—1909.		1910—1920.	
	Beneden 21 jaar.	1.58	7.27	1.59	7.54	2.36	10.05	3.19	13.10	3.23	12.61	3.54	13.21	3.83
21—24 jaar . .	18.76	27.42	19.42	28.59	22.98	31.42	27.47	35.37	27.90	36.18	29.57	37.27	28.91	37.44
25—29 „ . .	34.95	32.19	34.79	31.93	33.84	29.77	33.90	27.46	35.70	29.28	36.79	29.37	37.72	28.83
30—34 „ . .	20.93	17.04	19.56	15.44	18.26	13.78	15.75	11.27	15.84	11.02	14.98	10.46	15.03	10.11
35—39 „ . .	10.37	8.02	10.29	7.72	9.27	6.80	7.74	5.38	7.10	4.69	6.48	4.43	6.24	4.22
40—44 „ . .	5.74	4.13	6.12	4.49	5.28	3.82	4.65	3.28	3.95	2.63	3.39	2.31	3.21	2.29
45—49 „ . .	3.35	2.20	3.71	2.46	3.34	2.30	2.90	2.06	2.36	1.66	1.97	1.39	1.97	1.37
50—54 „ . .	2.10	1.04	2.10	1.12	2.18	1.19	1.82	1.10	1.59	0.97	1.31	0.75	1.26	0.76
55—59 „ . .	1.20	0.45	1.24	0.45	1.36	0.55	1.22	0.56	1.13	0.53	0.91	0.41	0.87	0.40
60—64 „ . .	0.62	0.17	0.72	0.18	0.67	0.23	0.79	0.28	0.68	0.28	0.60	0.24	0.51	0.20
65—69 „ . .	0.27	0.05	0.34	0.08	0.33	0.08	0.39	0.12	0.36	0.12	0.31	0.12	0.31	0.10
70 jaar en ouder.	0.13	0.02	0.12	—	0.13	0.01	0.18	0.02	0.17	0.04	0.15	0.03	0.14	0.04
	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—

De stijging van het aandeel der ongetrouwden in de hogere leeftijdsklassen, na 1879, is bijna nergens gepaard gegaan met eene daling van het aandeel der getrouwden in die leeftijdsklassen. Dit is het gevolg van de stijging der huwelijken vóór 1874, waarvan die ouderen in de hogere leeftijden de overgeblevenen zijn.

Tegenover die toeneming van het aandeel der ongetrouwden, zoowel als der getrouwden bij de ouderen, staat eene sterke daling van het aandeel der personen in weduwstaat.

Op elke 10 000 personen in de onderstaande leeftijdsklassen waren in weduwstaat:

	1849.		1909.		1920.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Van 20—39 jaar . . .	147	249	62	102	72	108
„ 40—59 „ . . .	847	1 749	471	1 009	446	863
60 jaar en ouder . .	3 064	5 108	2 706	4 464	2 586	4 286

Het aandeel der in weduwstaat verkeerende personen is afgenomen tot 1909 in alle leeftijdsklassen, maar het sterkst in de jongere leeftijden, zoo bij mannen als bij vrouwen, en wel het sterkst in de allerjongste leeftijdsklasse en afnemend met het klimmen der leeftijden, zooals bovenstaande cijfers duidelijk doen zien. Dit komt ook geheel overeen met het feit, dat de afneming de sterfte ook onder de getrouwden meer den jongeren dan den ouderen ten goede komt. Het kan ook echter gedeeltelijk daarvan het gevolg zijn, dat het geringer worden der huwelijksfrequentie bij de weduwnaars en weduwen, waarop hiervoor reeds is gewezen, zich sterker doet gevoelen bij de ouderen dan bij de jongeren. De toeneming van het aantal jeugdige weduwen en weduwnaars bij de laatste volkstelling is het gevolg van de groote sterfte, die er onder de beneden 35-jarigen getrouwden van beide geslachten plaats had in den griep tijd 1918/19, die ongeveer 2 000 getrouwde mannen en 2 500 getrouwde vrouwen, die op 13 December 1920 jonger dan 35 jaar zouden zijn geweest, meer ten grave heeft gesleept dan in normale tijden te wachten zou zijn geweest. Deze grootere sterfte veroorzaakte een vermeerdering van 2 500 jonge weduwnaars en 2 000 jonge weduwen, die in normale omstandigheden bij de volkstelling niet als zoodanig zouden zijn geteld, waardoor het aantal dat bij die telling bedroeg 7 220 weduwnaars en

11 187 weduwen zouden hebben bedragen resp. 5 200 en 8 700, welke tot verhoudingscijfers zouden hebben gegeven resp. 52 en 84, dus minder dan in 1909.

Al is het nu niet zeker, dat elke jong gestorven echtgenoot een jonge weduwnaar of weduwe zal achterlaten, de leeftijden der echtgenooten verschillen gewoonlijk niet zóóveel, dat de hier genoemde cijfers ver van de werkelijkheid af zullen zijn.

De toeneming van het aandeel der gescheidenen, zoo van echt als van tafel en bed, heeft in alle leeftijdsklassen in meerdere of mindere mate plaats gehad.

Eene vergelijking van de cijfers voor de groepen van gemeenten onderling en met die voor het Rijk, levert de volgende resultaten.

Het aandeel der ongehuwde mannen is, op eene enkele uitzondering na, in de drie groepen van groote gemeenten overal veel kleiner dan dat voor het Rijk. Opmerkelijk is, dat het meest afwijken de 4 grootste gemeenten, dan de 30 gemeenten met 20 001 tot 50 000 inwoners, terwijl de 8 daartusschen liggende gemeenten overal hogere cijfers dan de laatstgenoemde groep vertoonen en bij de 20—24-jarigen zelfs nog hooger dan in het Rijk.

In de overige gemeenten is het aandeel der ongehuwde mannen in alle leeftijdsklassen hooger dan voor het Rijk en weder steeds hooger, naarmate de gemeenten kleiner worden. Voor de gehuwde mannen is juist het tegenovergestelde het geval: hun aandeel vermindert met het kleiner worden der gemeenten, behalve de bovengenoemde groep van gemeenten met 50 001—100 000 inwoners, die lager staan dan de groep van gemeenten met 20 001—50 000 inwoners.

Een en ander zal wel het gevolg zijn van de grootere huwelijksfrequentie in de grootere gemeenten, doch zal ook wel samenhangen met het feit, dat de kleinere gemeenten ook een aantal gehuwden aan de grootere gemeenten overdragen, waarop vroeger reeds is gewezen.

Bij de vrouwen is ongeveer het tegenovergestelde als bij de mannen het geval. Hier zijn de ongehuwden, met uitzondering van de beneden 20-jarigen, in alle leeftijdsklassen betrekkelijk talrijker in de 3 groepen van groote gemeenten dan in die der kleinere. Opmerkelijk is het, dat het betrekkelijk aantal ongehuwde vrouwen, behalve in de hoogste 3 leeftijdsklassen veel kleiner is in de gemeenten met 5 001—20 000 inwoners dan in de kleinste gemeenten.

Een zeer laag aandeel in alle leeftijdsklassen van de gehuwde vrouwen worden aange troffen in de gemeenten met 50 001—100 000 inwoners.

De sterke vertegenwoordiging der weduwnaars in de beide groepen van kleine gemeenten, waarop reeds vroeger (zie blz. 63) gewezen is, wordt zoo goed als in alle leeftijdsklassen aangetroffen en wel het sterkst in de allerkleinste gemeenten. Dit zal wel verband houden met het gemakkelijker huwen der weduwnaars in de groote gemeenten dan in de kleinere. Bij 1 000 huwelijken toch, gesloten in 1910—1920, waren in gemeenten met 20 001 en meer inwoners 76.2 weduwnaars betrokken tegen 71.4 in de kleinere gemeenten.

Het groot aantal der weduwen in bijna alle leeftijdsklassen in de grootere gemeenten moet geheel worden toegeschreven aan de deelneming der weduwen aan den trek naar de groote bevolkingscentra. Immers, ook de weduwen in de grootere gemeenten hertrouwen in meerdere mate dan die in de kleinere, hetgeen evenals bij de weduwnaars minder weduwen in de grootere gemeenten zou doen verwachten: bij 1 000 huwelijken toch waren in de groote gemeenten 45.6 weduwen betrokken tegen 41.8 in de kleinere gemeenten.

Het relatief aantal gescheidenen, zoo van echt als van tafel en bed, is voor beide geslachten in de meeste leeftijdsklassen grooter naarmate de gemeenten grooter zijn. Dit houdt geheel verband met de mate, waarin de scheidingen van echt en van tafel en bed in de verschillende categoriën van gemeenten voorkomen.

Uit de tabellen, betreffende de indeeling naar den leeftijd, zooals deze in de uitkomsten der volkstellingen zijn gepubliceerd, zijn de onderstaande cijfers berekend, vermeldende voor elk volkstellingstijdstip den gemiddelden leeftijd van den Nederlander met onderscheiding naar de geslachten. Deze cijfers zijn verkregen door het aantal jaren, dat alle Nederlanders in totaal hebben doorleefd, te deelen door het aantal Nederlanders op de verschillende tijdstippen.

Gemiddelde leeftijd van den Nederlander.
Age moyen des Néerlandais.

Jaren der Volkstellingen. Années des recensements.	Mannen. Hommes.			Vrouwen. Femmes.			Totaal. Total.		
	Jaren. Années.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.	Jaren. Années.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.	Jaren. Années.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.
1830	26	7	3	27	0	0	27	2	21
1840	26	5	11	27	8	7	27	—	28
1849	26	11	12	28	2	22	27	7	6
1859	27	2	19	28	3	27	27	9	11
1869	27	6	8	28	5	19	28	—	1
1879	27	2	27	28	—	23	27	7	27
1889	27	2	24	28	—	28	27	7	23
1899	27	1	26	27	11	19	27	6	24
1909	27	2	22	28	—	14	27	7	15
1920	27	9	30	28	7	27	28	3	—

Voor de beide geslachten is de loop dezer cijfers ongeveer gelijk t. w. van 1830 op 1840 eene daling van den gemiddelden leeftijd, van 1840 tot 1869 eene stijging en daarna eene daling tot 1899, waarna weder eene vermeerdering intreedt, die voor het laatste tijdperk aanzienlijk mag heeten.

Verlaging resp. verhooging van den gemiddelden leeftijd kan veroorzaakt worden bij gelijkblijvende sterfteverhoudingen en afgezien van den invloed van vestiging en vertrek, door toe- resp. afneming der geboorten. Immers de deeler, d. i. het totaal aantal individuen, wordt daardoor grooter of kleiner, terwijl het jarental der pasgeborenen weinig of geen invloed op het totaal der doorleefde jaren van het geheele volk heeft. Bij gelijk blijvende verhoudingscijfers der geborenen, veroorzaakt eene wijziging der algemeene sterfte, die zich in verschillende leeftijdsperiodes ongelijk doet gevoelen, eene wijziging van den gemiddelden leeftijd. Hoe meer de sterfteverbetering den ouderen ten goede komt, hoe grooter de vermeerdering van den gemiddelden leeftijd zal zijn; doch hoe meer de verbetering der sterfte de jeugdige personen betreft, hoe grooter de verlaging van den gemiddelden leeftijd zijn zal. Dit laatste is oorzaak geweest van de daling van 1869—1899. Zij zou echter nog grooter geweest zijn, ware de vermindering der kindersterfte niet gepaard gegaan met eene vermindering der geboorten, die na 1900 zoo sterk werkte, dat zij den invloed der nog steeds verminderende sterfte niet alleen te niet deed, doch daarenboven nog eene vergroting van den gemiddelden leeftijd veroorzaakte. Na het voorgaande is het niet moeilijk te verklaren, waarom de gemiddelde leeftijd bij de vrouwen hooger moet zijn dan bij de mannen. Dit is in hoofdzaak het gevolg van de meerdere geboorten van jongens dan van meisjes.

Voor de verschillende rubrieken van den burgerlijken staat was de gemiddelde leeftijd bij de laatste twee volkstellingen als volgt:

		Ongehuwd. Célibataires.			Gehuwd. Mariés.			Weduwenstaat. Veufs et veuves.			Gescheiden van echt. Divorcés.			Gescheiden van tafel en bed. Pers. sép. de corps et de biens.		
		Jaren. Ans.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.	Jaren. Ans.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.	Jaren. Ans.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.	Jaren. Ans.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.	Jaren. Ans.	Maanden. Mois.	Dagen. Jours.
1899	Mannen. Hommes.	15	5	27	45	2	28	64	3	29	48	9	1	51	6	13
	Vrouwen. Femmes.	15	10	6	42	9	23	63	6	12	47	8	13	49	5	22
	Totaal. Total.	15	8	3	44	—	10	63	9	15	48	1	—	50	4	28
1909	Mannen. Hommes.	15	4	20	44	10	20	65	4	2	47	10	2	51	10	2
	Vrouwen. Femmes.	15	11	19	42	6	18	64	5	19	47	10	13	49	6	7
	Totaal. Total.	15	8	3	43	8	19	64	9	6	47	10	9	50	6	4
1920	Mannen. Hommes.	15	9	11	44	8	25	65	—	20	47	2	7	50	9	17
	Vrouwen. Femmes.	16	5	19	42	5	6	64	6	4	46	11	3	49	2	17
	Totaal. Total.	16	1	14	43	7	—	64	8	12	47	—	8	49	11	5

Ook hier laten zich de verschillen tusschen de cijfers der beide geslachten gemakkelijk verklaren. De kleinere gemiddelde leeftijd van den ongehuwden man is weder voor het grootste deel het gevolg van het jongensoverschot bij de geboren.

Het grooter zijn van den gemiddelden leeftijd bij den man in de overige rubrieken spruit voort uit het feit, dat de man in den regel bij het huwelijk ouder is dan de vrouw, wat dus ook bij scheiding nog het geval is. Dat het verschil bij de in weduwstaat verkeerende personen bij de beide geslachten kleiner is dan bij de gehuwden, wijst er op dat de man op jonger leeftijd weduwnaar wordt dan vrouw weduwe.

§ 13. Statistiek der Blinden en Doofstommen.

Zooals reeds op blz. 13 is medegedeeld, is de verzameling der statistiek der blinden en doofstommen, waartoe de vragen op de kaarten aanleiding gaven wel geschied, maar worden de resultaten ter vermijding van kosten niet gepubliceerd; intusschen ligt de uitvoerige gemeentes-gewijze statistiek bij het Centraal Bureau voor de Statistiek ter inzage, terwijl belanghebbers tevens zouden kunnen beschikken over de van die gebrekkigen aangelegde kaarten met individuele gegevens.

Eene telling der blinden en doofstommen had plaats bij de volkstellingen van 1869, 1889 en 1909 en bij de jongste telling.

Evenals bij de telling van 1889 en bij die van 1909, werd ook in 1920 eene vraag gesteld naar het al of niet genoten hebben van het voor blinden en doofstommen bestemde onderwijs.

Bij de verschillende volkstellingen te beginnen met 1889 luidden de vragen te dien opzichte gedaan als volgt: ¹⁾

1889. a. Is hij blind of doofstom?

b. Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden en doofstommen bestemde onderricht?

1909. a. Is hij blind? (Met ja of neen beantwoorden.)

b. Is hij doof geboren (z.g.n. doofstom)? (Als boven beantwoorden.)

c. Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden of dooven bestemde onderricht? (Als boven beantwoorden.)

1920. a. Is hij blind geboren of is hij op zóó jeugdigen leeftijd blind geworden, dat het onderwijs op de gewone school niet kon of zal kunnen worden gevolgd?

b. Is hij op lateren leeftijd blind geworden?

c. Is hij doof geboren of is hij op zóó jeugdigen leeftijd doof geworden, dat het onderwijs op de gewone school niet kon of zal kunnen worden gevolgd?

d. Geniet hij of heeft hij genoten het voor blinden of dooven bestemde onderwijs? Zoo ja, welke is dan de naam der inrichting van onderwijs? Of geniet hij of heeft hij genoten privaatonderwijs?

Voor de laatste telling waren op de vragen de volgende toelichtingen gegeven:

Blindheid wordt aangenomen:

1°. indien de oogarts verklaard heeft dat de persoon blind is;

2°. (bij kinderen beneden 14 jaar) indien het kind uitsluitend door zijn slecht gezichtsvermogen niet in staat is het gewone lager onderwijs te volgen of dit niet zal kunnen volgen;

3°. (bij personen ouder dan 14 jaar):

a. indien die persoon uitsluitend door zijn slecht gezichtsvermogen niet in staat is zich zonder geleide buitenshuis te bewegen.

¹⁾ Voor 1869 werd onderscheid gemaakt tusschen blind resp. doofstom geboren en na de geboorte blind resp. doofstom geworden.

b. indien de persoon niet in staat is in een behoorlijk verlicht lokaal op twee meter afstand het aantal vingers, dat men hem op een donkeren achtergrond voorhoudt, te kunnen tellen.

Dooven en doofstommen.

In de eerste plaats dient er op gewezen, dat ook die dooven, ook al bezitten zij nog eenige gehoorresten, als doofgeboren moeten worden beschouwd, die later door doelmatig onderwijs hebben leeren spreken.

Bij zeer jeugdige kinderen is het dikwijls (vooral voor niet deskundigen) moeilijk te bepalen, of zij al dan niet tot de categorie der doofstommen moeten gerekend worden. In die gevallen zal de opvatting van een oorarts, die in den regel wel reeds geraadpleegd zal zijn, beslissend zijn.

Voorts zij medegedeeld, dat tot hen die op zoo jeugdigen leeftijd doof zijn geworden, dat zij het onderwijs in een gewone school niet kunnen volgen, ook worden gerekend zij, die het gehoor verloren, nadat zij reeds eenigen tijd met vrucht het onderwijs in de gewone school hadden genoten, maar daarna toch nog voor verdere ontwikkeling speciaal onderwijs nodig hadden.

Het groote gewicht, dat verbonden is aan volledige bekendheid met de mate waarin blindheid of doofheid voorkomen, eischt, vooral in het belang der blinden en dooven zelve, dat omtrent die voorkomende gevallen nauwkeurige mededeeling wordt gedaan, en dat men zich vooral bij zeer jeugdigen, bij de overweging of het geval moet worden aangegeven, niet laat leiden door de mogelijkheid, dat het gebrek te eenigertijd nog wel zal verdwijnen of worden weggenomen.

Deze toelichtingen schijnen de oorzaak te zijn van de groote verschillen met de uitkomsten der vorige telling.

De resultaten dezer tellingen laten zich als volgt samenvatten:

Het betrekkelijk aantal blinden en doofstommen op 10 000 zielen van elk geslacht was in 1920 in de provinciën en het Rijk als volgt:

	Blinden. <i>Aveugles.</i>		Doofstommen. <i>Sourds-muets.</i>	
	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>	Mannen. <i>Hommes.</i>	Vrouwen. <i>Femmes.</i>
Noordbrabant	6.5	5.5	8.8	7.9
Gelderland	6.2	6.2	5.6	4.9
Zuidholland	5.-	5.1	8.1	6.7
Noordholland	6.7	6.2	7.6	6.1
Zeeland	3.7	4.6	3.8	7.4
Utrecht	8.1	6.2	4.6	4.1
Friesland	4.2	3.8	4.9	3.3
Overijssel	4.1	4.9	4.2	2.9
Groningen	5.8	5.4	10.2	8.2
Drente	4.7	3.6	4.7	3.2
Limburg	5.4	4.9	4.7	3.8
Het Rijk in 1920	5.7	5.4	6.8	5.8
„ „ „ 1909	4.7	4.6	4.2	3.6
„ „ „ 1889	5.1	4.3	4.9	3.9
„ „ „ 1869	5.-	3.9	3.6	3.1

In de eerste plaats verdient het de aandacht dat zoowel bij de blinden als bij de doofstommen de relatieve cijfers voor de mannen hooger zijn dan voor de vrouwen en dat bij de blinden de verschillen tusschen de beide geslachten bij de drie eerste tellingen hoe langer hoe kleiner worden.

Het aantal blinden en doofstommen in de verschillende leeftijdsgroepen bedroeg in 1869, 1889, 1909 en 1920:

	Blinden. Aveugles.								Doofstommen. Sourds-muets.							
	Mannen. Hommes.				Vrouwen. Femmes.				Mannen. Hommes.				Vrouwen. Femmes.			
	1869	1889	1909	1920	1869	1889	1909	1920	1869	1889	1909	1920	1869	1889	1909	1920
van 0-15 jaar . . .	73	102	212	265	47	63	139	182	240	390	369	645	199	283	304	502
" 16-29 " . . .	93	150	159	225	63	105	137	179	158	311	339	598	126	279	255	460
" 30-59 " . . .	357	398	430	657	244	302	336	564	171	305	412	897	198	244	392	767
" 60 jaar en ouder .	355	489	548	802	361	505	749	948	60	81	108	206	47	84	126	222
Totaal . . .	878	1139	1349	1949	715	975	1361	1873	629	1087	1228	2346	570	890	1077	2011

De toeneming of afnemning van het aantal blinden en doofstommen blijkt uit onderstaand overzicht:

Op 10 000 zielen in iedere leeftijdsklasse van elk geslacht kwamen voor:

	Blinden. Aveugles.								Doofstommen. Sourds-muets.							
	Mannen. Hommes.				Vrouwen. Femmes.				Mannen. Hommes.				Vrouwen. Femmes.			
	1869	1889	1909	1920	1869	1889	1909	1920	1869	1889	1909	1920	1869	1889	1909	1920
van 0-15 jaar . . .	1.15	1.21	1.96	2.20	0.75	0.75	1.31	1.55	3.78	4.62	3.42	5.35	3.19	3.39	2.87	4.80
" 16-29 " . . .	2.28	2.92	2.33	2.70	1.50	2.—	1.97	2.14	3.88	6.05	4.97	7.19	3.—	5.30	3.66	5.49
" 30-59 " . . .	6.11	5.88	4.84	6.04	4.02	4.33	3.63	4.99	2.93	4.50	4.04	8.25	3.27	3.49	4.24	6.79
" 60 jaar en ouder .	25.69	25.33	22.17	28.01	21.93	22.66	26.87	29.87	4.34	4.20	4.37	7.19	2.86	3.77	4.52	6.99
Totaal . . .	4.97	5.11	4.65	5.72	3.94	4.27	4.60	5.42	3.57	4.88	4.24	6.88	3.14	3.90	3.64	5.82

Stelt men de percentages van 1869 gelijk 100, dan bedroegen zij in 1889, 1909 en 1920:

	Blinden. Aveugles.						Doofstommen. Sourds-muets.					
	Mannen. Hommes.			Vrouwen. Femmes.			Mannen. Hommes.			Vrouwen. Femmes.		
	1889	1909	1920	1889	1909	1920	1889	1909	1920	1889	1909	1920
van 0-15 jaar . . .	105	170	191	100	175	207	122	90	141	106	90	150
" 16-29 " . . .	128	102	118	133	131	143	156	128	185	177	122	183
" 30-59 " . . .	96	79	99	108	90	124	154	158	281	107	130	207
" 60 jaar en ouder .	99	86	109	103	123	136	97	101	166	132	158	244
Totaal . . .	103	94	115	108	117	137	137	119	192	124	116	185

In procenten van het totaal aantal blinden en doofstommen van elk geslacht genoten in 1909 en 1920 onderwijs:

	Blinden. Aveugles.				Doofstommen. Sourds-muets.			
	Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.		Mannen. Hommes.		Vrouwen. Femmes.	
	1909	1920	1909	1920	1909	1920	1909	1920
Noordbrabant . . .	58	44	32	32	78	71	82	77
Gelderland . . .	26	16	16	12	43	47	43	48
Zuidholland . . .	21	21	11	11	64	68	64	68
Noordholland . . .	38	31	28	22	59	68	47	63
Zeeland . . .	16	24	7	12	44	52	43	34
Utrecht . . .	33	34	10	28	51	50	48	33
Friesland . . .	19	12	15	11	72	53	64	46
Overijssel . . .	11	11	8	6	53	47	40	42
Groningen . . .	14	15	7	6	86	81	82	75
Drente . . .	15	6	6	—	39	44	28	39
Limburg . . .	17	7	5	2	70	46	62	54

Het is meer dan waarschijnlijk, dat de provinciale verschillen, welke bovenstaande overzichten te zien geven, samenhangen met de mate waarin door inrichtingen in de verschillende provinciën voor het onderwijs van blinden en doofstommen is gezorgd.

Verdeeld naar den burgerlijken staat wordt het volgende overzicht verkregen:

BURGERLIJKE STAAT. <i>Etat civil.</i>	Blinden. Aveugles.						Doofstommen. Sourds-muets.					
	Mannen. Hommes.			Vrouwen. Femmes.			Mannen. Hommes.			Vrouwen. Femmes.		
	Totaal. Total.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.	Totaal. Total.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.	Totaal. Total.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.	Totaal. Total.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.
Gehuwd of gehuwd geweest . .	1 012	97	10	969	24	2	528	321	61	485	257	53
Ongehuwd	937	371	40	904	272	30	1 818	1 178	65	1 526	985	64
Totaal 1920	1 949	468	24	1 873	296	16	2 346	1 499	64	2 011	1 242	62
" 1909	1 340	407	30	1 361	253	19	1 228	793	65	1 077	651	60

De percentages der blinden en doofstommen, die onderwijs genieten of genoten hebben, zijn bij de vrouwen kleiner dan bij de mannen en het grootst, voor beide geslachten, bij de ongehuwden, waaronder alle kinderen voorkomen.

Relatief is het aantal doofstommen, dat onderwijs genoot, aanmerkelijk grooter dan het aantal blinden, dat onderwijs ontving. Deze opmerking geldt voor alle leeftijdsklassen (zie hieronder).

Verdeeld naar den leeftijd worden voor de tellingen van 1920, 1909 en 1889 de volgende cijfers verkregen:

LEEFTIJDEN. <i>Ages.</i>	Blinden. Aveugles.						Doofstommen. Sourds-muets.													
	Mannen. Hommes.			Vrouwen. Femmes.			Mannen. Hommes.			Vrouwen. Femmes.										
	Totaal 1920. Total 1920.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.	Totaal 1920. Total 1920.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.	Totaal 1920. Total 1920.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.	Totaal 1920. Total 1920.	Hiervan genoten onderwijs. Dont enseignés.	In % van het totaal. En % du total.								
van 0-15 jaar . . .	265	119	45	42	51	182	69	38	39	49	645	430	66	65	61	562	374	66	60	63
" 16-29 " . . .	225	140	62	69	65	179	80	45	54	53	598	434	72	70	85	460	333	72	72	85
" 30-59 " . . .	657	171	26	39	23	564	124	22	27	21	897	549	61	65	81	767	451	59	62	81
" 60 jaar en ouder .	802	38	5	7	5	948	23	2	5	4	206	86	42	44	58	222	84	38	35	55

Vermelding verdient nog, dat in 1909 in 610 gemeenten des Rijks geene blinden en in 699 gemeenten geene doofstommen werden aangetroffen; in 1920 waren deze cijfers resp.: 693 en 699.